
Festival priče Zavičajne staze – Bihor 2013

Bihorski bluz

- IZBOR SA DRUGOG KONKURSA
ZA NEOBJAVLJENU PRIČU
INSPIRISANU BIHOROM -

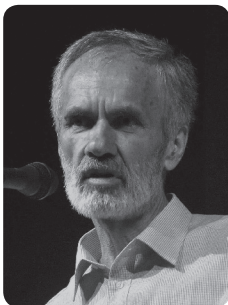
**Biblioteka *Savremena proza*
Montenegro, 2013**

JOŠ JEDAN USPJEŠAN KONKURS

Na ovogodišnji anonimni konkurs za priču inspirisanu Bihorom, pristiglo je 35 ispravno priloženih tekstova (dva su, nažalost, umjesto šifrom bila potpisana imenom autora), što je s obzirom na relativno, zapravo prividno ograničavajuću temu priličan broj. Već na prvi pogled, moglo se sa zadovoljstvom zaključiti, po znacima od onih formalnih kao što su različita pisma na kojima su tekstovi tipkani, do različitih izgovora (ekavski i ijekavski) i stilova podneblja, te perspektiva iz kojih se zadata tema obrađivala – da su priče došle iz raznih krajeva zemalja sa prostora bivše Jugoslavije, pa i zemalja u najudaljenijim kutcima kontinenta i svijeta, po kojem se nesretni narod s naših zajedničkih prostora obilno rasuo. To znači da se odziv, nasreću, nije ni ubližu zadržao u lokalnim ili granicama jednog naroda već je, ne mareći za teritorijalne međe i koje kakve nacionalne podjele, poprimio jedan prilično univerzalan karakter.

Kao i na svaki ovakav, javno raspisan konkurs, stekao se tu određeni broj neliterarnih tekstova, historiografskih zabilješki konvencionalnog jezika krcatog birokratizma i praznom frazeologijom, a i podosta tekstova koji imaju konturu priče ostalo je na nivou folklornog, ili pak lokalne, istina duhovite i simpatične anegdote. Stavljeno je na papir i par neobičnih priča o mogućim slučajevima iz prošlosti koje, od usta do usta, decenijama opstaju u narodu, ali su one sročene više zapisivački. Međutim, darovani smo i određenim brojem vrlo dobrih, pa i pokojom veoma snažnom i upečatljivom pričom, gdje

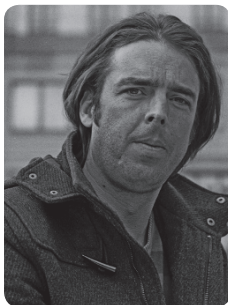
dominira tematika našeg doba, od mukotrpnog tranzicijskog preživljavanja do bolnog egzodusa i teške nostalgije za rodnom grudom i napuštenim domom.

Safet Sijarić

Faiz Softić

Ognjen Spahić

Žiri u sastavu: **Safet Sijarić**, predsjednik, **Ognjen Spahić** i **Faiz Softić** – koji žive u različitim sredinama i državama da se i ne poznaju međusobno svi – iščitali su, posve samostalno, svih trideset i pet prispjelih tekstova i, po principu strože selekcije i individualnog bodovanja, sveli postojeći fond svaki na svoj uži izbor i u njemu utvrdili redoslijed. Iz ova tri pojedinačna izbora je potom, zbrajanjem svih bodova, proizišla konačna, zajednička lista odabranih naslova, svrstanih po broju ukupno dobijenih bodova.

Prema utvrđenim propozicijama Konkursa, prve tri priče na listi, po zauzetom redoslijedu, nagrađene su odgovarajućom plaketom Festivala i novčanim iznosom. Uz ovo, dvjema od priča, na prijedlog žirija, dodijeljena je specijalna nagrada za autentičnost. Nagrađeni i svi kvalitativno prihvatljivi radovi odlučeno je da budu štampani u zborniku Festivala.

Priče koje su ušle u najuži zajednički izbor jesu sljedeće:

1. *Todor željkin*, autor Stamen Milovanović (šifra Dubovski) – 24 boda (prva nagrada);
2. *Pismo*, Abid Jarić (šifra Haber) – 17 bodova (druga nagrada);
3. *Bilo dijete i nema ga više*, Mehmed Đedović (šifra Korita) – 15 bodova (treća nagrada);
4. *Odlazak*, Nikica Banić (šifra Niki) – 14 bodova, i *Slučajni susret*, Remzija Hajdarpašić (šifra Dubai) – 14 bodova;
5. *Fursatluk*, Sead Ramdedović (šifra Goli brijeg) – 12 bodova (specijalna nagrada za autentičnost);
6. *Đunah me gorio*, Senadija Hadrović (šifra Nostalgija) – 10 bodova;
7. *Alajbegova slama*, Vujica Braunović (šifra Huk Lima) – 9 bodova, *Dečiji san*, Slavoljub Vasojević (šifra Verige) – 9 bodova, i *Havadža*, Šemsudin Hadrović (šifra Džohava Horabi) – 9 bodova (specijalna nagrada za autentičnost).

Prvu poziciju zauzela je besprimjerno snažna i sugestivna priča magijske moći a obrađuje, na primjeru jednog nesretnog grbavca, temu neizmjerne čovjekove tragičnosti (one bez ikakve lične krivice i tragičke greške) i predubokog, duševnog stradanja, dok na jednom simboličko-alegorijskom planu priča se može u našem kontekstu primijeniti i na sudbinu današnjeg bihorskog čovjeka uopšte, kom je kroz noviju historiju nabijena preteška grba „turske krivice“ zbog koje već čitavo stoljeće trpi, pa i životom plaća.

Druga po redu priča, pisana u jednom ponajsavremenijem duhu, uz vješto i smjelo traganje za novim, neustaljenim izrazom i formom, pokazuje autorovu neusporedivu inventivnost i zrelost, a bavi se pitanjem strahovite usamljenosti današnjega

čovjeka kojem više „nema ko da piše“ (Markes), zapravo govori o nevjerovatnoj krhkosti ljubavi i neostvarivosti istinske sreće u ovakvom svijetu.

Pod trećim naslovom pisac, pletući neodoljivu, čudesnu pripovjedačku čipku oko izvjesnog slučaja nestanka djeteta, ustvari otkriva jedan narod „u atmosferi stravičnoj i fantastičnoj“ (Andrić), svjedoči o makondovskoj izgubljenosti bihorskog podneblja u vremenu i prostoru.

Sljedeće, četvrto mjesto dijele dvije priče s istim brojem bodova. Jedna je originalna i duhovita skica o današnjem, takozvanom tranzicijskom vremenu u kom je čovjek, sam i prepušten sebi i vlastitim sposobnostima, doveden u situaciju da se dovija na najneobičnije načine, ne birajući pritom sredstva, pa se tako na tlu gdje je donedavno živio gorštak izoštre na karaktera i strogih principa, stvara jedan nečist ambijent iz kakvog možete samo poželjeti da odete. A druga od njih dvije odlučno i satirički nepoštedno udara u teški kompleks našeg neukog siromaška koji se, izgubljen u savremenoj Evropi i muhtačan (zavisan), stidi svog identiteta i porijekla.

Nakon svega, žiri je odlučio da se dvjema od prispjelih priča dodijele specijalne nagrade za autentičnost. Jedno je priča koja se, kako svojom atmosferom i karakterologijom likova tako i samim jezikom, nameće kao najbihorskiya, a drugo priča koja se razvila iz decenijama čuvanog narodnog predanja o uzrocima propasti jednog carstva koje je za ovdašnjeg čovjeka značilo vjekovno okrilje i sigurnost, sigurnost koje za njega ovdje više nema.

Safet Sijarić, predsjednik žirija

Riječ izdavača

ČAROLIJA UPOZNAVANJA

U godini obilježavanja stoljeća od rođenja velika-
na pisane riječi – mitskog pripovjedača Ćamila Sijari-
ća, festival priče Zavičajne staze – Bihor 2013, osna-
žen je sve brojnijim javljanjima zavičajnih sanjara i
novim povodima približavanja ljudi u regionu.

Sa raznih strana stigle su priče inspirisane taj-
novitim prostorom kojim su još davno, davno gazili
neki stari narodi, o kojima svjedoče arheološki ek-
sponati iz kamenog i bronzanog doba, među njima
i figurina stara preko 5000 godina, zatim legende i
hićaje – poučne priče, oblikovane umijećem pripo-
vijedanja kroz vjekove, još od vakta kada su kroz
Bihor prolazili carski karavani, vojskovođe, hajduci
i svakakav milet, vukući i ostavljajući za sobom ra-
zna snoviđenja. I sve je to utkano u nasljeđe naroda
sviknutog na preživljavanje, u vrletima koje su osta-
le postrani od širokih asfaltiranih džada, bez šansi
za savremeni razvoj, a time, krajem 20. vijeka i sa
trendom osipanja stanovništva. Odlazili su mladi na
sve strane svijeta i nosili svoj Bihor skriven u srcu.
On je za njih, u svakom poslu i gdje god da su, ostao
jedinствен izvor magijske inspiracije. To potvrđuje i
ova zbirka pod naslovom *Bihorski bluz 2013*, u kojoj
ćete prepoznati stare i naći nove priče zanimljivih
ličnosti i pisaca različitih generacija. Ne samo Biho-
raca, već i onih koji su kroz literaturu ili kazivanje
nekog svog prijatelja, znanca, zavirili u naš zavičaj.
Kao da je progovorilo djetinjstvo u kojem se, u naj-
većoj mjeri, artikulišu sve naše buduće ambicije.

Ova knjiga nudi čaroliju upoznavanja i potvrđuje da je Bihor prostor na kojem svaki potočić ima svoju priču, a kamoli čovjek. Žilav da opstaje, sanja, tuguje i ritmično pripovijeda svoje jade pretočene u govorne kompozicije bihorskog bluzera. Festival je u mnogima probudio pisca, skromnog, darovitog ili značajnog. Cijeniće to vrijeme i svaki čitalac ponaosob, ali jedno je sigurno: u ovoj zbirci ima sijaset detalja koji je čine dragocjenom za književnu istoriju bihorskog pamćenja i traganja. Druga radost Festivala je što smo objavljivanjem zavičajne poezije *Šetnje po Šipovicama* Ćamila Sijarića, knjige novela *Strah od behara* Refika Ličine, te izabranih pjesama *Iza mene* Envera Muratovića, na najljepši način podsjetili na kvalitet i značaj ovih istaknutih pisaca, kojima se s pravom možemo ponositi u Crnoj Gori, Sandžaku i drugdje.

Značajne rezultate Festivala potvrđuju i sami gosti – pisci koji su boravili u našem kraju.

Stamen Milovanović iz Niša: – Dragi prijatelji, danas sam gostovao na niškoj televiziji i govorio o Bihoru, Petnjici i festivalu koga vi s puno ljubavi negujete. Mojim Nišlijama sam kazao da je red da se i mi ugledamo na vas, da uspostavljamo saradnju i kulturnim pregalaštvom upoznajemo ljude i narode. Govorio sam i o Safetovom romanu i o jeziku koji koristi a koga sam ja s radošću upijao postajući bogatiji za još jedan dijalekat koji mi se otvorio i svom svojom lepotom pokazao.

A Mehmed Đedović iz Kalesije u svojim impresijama govori: – Da se na ovaj način i sa ovom ozbiljnošću dodjeljuju književne nagrade u Bosni rezultati bi bili potpuno drugačiji, a dobitnik bi bila knjiga a ne pisac,

onako kako je u Bihoru dobitnik priča, ko god da je potpisnik iste. Nekako sam siguran da bi Ćamil bio ponosan na svoje Bihorce zbog ovoga što sada rade.

Abid Jarić iz Zenice, nadahnuto i emotivno kaže: – Nisam došao zbog nagrade iako sam je i ovoga puta dobio. Došao sam zbog ljudi. Tih čestitih Bihoraca koji i bez kucanja ulaze u tvoje srce i tu se nastanjuju zauvijek kao tvoji najdraži. Ako više i ne budem boravio u Bihoru, ja ću do kraja života ostati na „Zavičajnim stazama“. Ne kao gost, nego kao drag prijatelj koji svaku stopu „Zavičajnih staza“ mjeri snagom otkucaja vlastitoga srca.

Neka ovo bude pohvala svima koji su prigrlili Festival priče inspirisane Bihorom, posebno entuzijastima koji su osjetili potrebu da na svoj način vrate nadu jednom izuzetno živopisnom prostoru i da šire spoznaju naslijeđene i realne vrijednosti za savremeno modeliranje identitetske nadgradnje. Neka priča o Bihoru i čudesnim Bihorcima hoda na sve strane svijeta, a njihova urođena „pričljivost“ nek teče kao vode Lima, Dunava, Drine ili Rajne... Nek u tim svojim pričama ističu i afirmišu one osobnosti po kojima smo prepoznati i van granica bivše nam zajedničke Jugoslavije, sa čijeg prostora zdušno pristižu priče na naš konkurs, radujući nas i uvjeravajući da nije sve otišlo u raspad i mržnju, i da postoje ljudi za koje je čovjek i ono što on radi – mehlem za svaku boljku!

Mirsad Rastoder

Aldemar Ibrahimović je otvorio izložbu dječjih radova.

RANIJI VAKAT

Bihorske lile - julske vatre

Vujica Braunović

ALAJBEGOVA SLAMA

U dolini rijeke Lim, na desnoj obali, okrenuto suncu, sleglo se neveliko selo Žurena. Tu je, prema predanju, i sjećanju starijih, rođen i begovao Alajbeg. Bješe to za turskog zemana. Pravo ime mu nije niko ni znao, a i što bi? Ono Alaj, ostalo mu odavnog pretka, koji je promijenio vjeru, poturčio se kako to narod zboraše. Istakao se u nekakvom boju, te mu paša dodijelio bajraktarstvo. Ponese alaj bajaran i tako se ono alaj, primi uz ime kao nekakva titula. Našem Alajbegu ono beg prikačiše sluge i čipčije da se dodvore.

Za onog vakt, bješe dosta imućan. Buljuka ovaca koje su čuvali sluge i izgonili na planinu, krda volova suvata, i po nekoliko konja sedlenika. Njive, livade i voćnjake obrađivali su čipčije, koje je on nadzirao i pazio, ne kao podanike no kao rod rođeni, jer bješe veoma duševan čovjek. Bi oženjen iz bogate, begovske kuće, prelijepom Eminom, no, sudbina im nije bila naklonjena. Kako se dijete rodi, ono vene i čili. Nijedno ne prohoda. Hanuma, od velike tuge i bola, i sama poče da vene i uvenu kao cvijet bez vode. Ostade udovac. Rođaci i prijatelji pohitaše:

– Ti, beže, moraš da se ženiš. Ne može kuća da propada, imovina da se rasipa. Ti si još u snazi i gledan si – a zaista je bio naočit, da ga očima ištetiš. Visok, lijepog lica i vedrog pogleda... – Naći ćemo mi tebi bar mladu udovicu iz dobre kuće, a ni za đevojku se ne bismo zastidjeli. Čik, da vidimo koja će te odbiti...

– Neka, neka... – brani se on i nešto krupno pre-mišlja. – More bit' da sam nešto golemo zgriješio pa me bog kažnjava. Ja reko' da prvo odem na hadžiluk, na Ćabu da se pomolim Velikom Bogu, dâko mi Alah oprostí grijehe za koje ja ne znam... A posle, kad se vrnem činite što vam je volja.

I bi tako.

Sprema se sve i svašta za duga puta. Pune se ve-like bisage koječim. Stavio je nekoliko presvlaka, i ljetnjih i zimskih, te nekoliko pari vunenih čarapa, stare opanke će obuti a dvoje novih nađošé mješta u bisagama. Na drugoj strani se stavljaju suve kruške, šljive i orasi, pa veliki zastrug starog skorupa iz mješine, med i sve drugo što se neće kvariti a može potrajati. Uzjahao najboljeg sedlenika, a drugog, natovarenog prepunim bisagama, uzeo u povodac. Ono dukata i srebrnjaka je povezano u više kesa i sakriveno na razna mješta. Dobro ušiveno i ukriveno, da ni sam neće znati đe su. – Tako je najbolje – rekoše. – Jer ko se čuva i Bog ga čuva, a oprez je majka mudrosti.

Kad krenu, baci sjetan pogled na kuću, na ambare prepune žita, na torove i štale, na stogove sijena kojega ima i za nekoliko zima, na kamare slame koje se koriste samo za prostirku i slamarice, a imalo je i preljetnje i troljetne. „Ako se ne vrnem“, pomisli on, „navaliće ode i ala i vrana. Sve će raščupati i ni slamke neće ostati. Ostaće samo priče...“ I ode Beg.

Na putu do Novog Pazara udruži se sa nekim kiridžijama, a dalje preko Mitrovice do Skoplja s nekim karavanom u kojem bješe još njegovih istomišljenika i vjernika, što su krenuli na hadžiluk. Dalji put, preko Jedrena i Stambola, učini mu se nekako

poznat. Čuo je za ta mjesta, a razumije se i s ljudima koje sreća i viđa. Kad zagaziše kroz pustinju, kao da se nađe u drugom svijetu. Sve je drugačije osim što se rijeka ljudi uvećava.

„Ovo ti je“, pomisli on, „kao izvor kad krene sa planine. Sam do prvog potoka, a potom u sve veću i veću vodu do sinjega mora.“ Kad je od kuće krenuo bježe rana jesen. Oslanila jutra, a na brdima se već bijeljele slane. Čobani sjavili stada sa planina, pa ga sjetovaše da se dobro utopli, zima je na pragu. A ovamo: pijesak, sunce, žega... Odužio se put. Čini mu se, što je više ljudi sporije se odmiče. Počele i neke boleštine. Malo-malo pa pored puta leže živi leševi... Krastavi, ubogi, a čini se i da su pameću mrđnuli, šenuli. Nema ko ni kap vode da im doda. Niko se na njih i ne osvrće, no samo zatvore nos i okrenu glavu na drugu stranu dok prođu... Strah se uvukao u ljude. Malo se priča, a svi se mole Alahu, i javno i tajno, da ih poštedi strašne pogibije. Tako i naš Beg jedno jutro osjeti vrućicu i nemoć, i osta pokraj puta. Svetilište Meke bilo je još daleko...

Dotetura se do neke pećine, koja već bježe prepuna nevoljnika, i tu ga Bog zaboravi. Ni sam nije znao koliko je tu dana i noći proveo, jer bijaše više u bunilu no pri čistoj svijesti. Danima im je, rad> se vapa, vodu i po malo hrane donosio nekakav čobanin, a sve im je to dodavao na dugačkom štapu. Od smrada koji se širio od leševa što su ga okruživali, gadilo mu se, i ono malo hrane a i vodu bi prvo izbljuvao, i jedva progutao po koju mrvu ili kap. Već je pomislio da je i Alah digao ruke od njega, a u kratkim i strašnim snovima je gledao kako se njegova imovina i muka rastura i razvlači. „Nema, Beže, više

tvoga begovanja... Doš'o ti je sudnji dan“.

No narod veli: „nema smrti bez suđena dana“. Tako se i našem junaku jednoga jutra razbistri pred očima, snaga poče da se vraća, i on se polako pridiže, i s mukom dovuče do nekakvog izvora, više bare. Kad viđe svoje lice, nagrđeno gnojnim krastama, ne poznade samog sebe. Poslije dođoše nekakvi ljudi, te nekoliko njih što su preživjeli odvedoše u nekakve terme. Bješe to prava kaljuga, ali vruća i ljekovita. Tu je proveo mjesec i liječio svoje ubogo tijelo i dušu.

Za to vrijeme, u Žurena stiže glas da je Beg skončao od neke teške bolesti, u pustinji Arabije, te da mu se ni mezara ne zna. Rođaci se brzo i lako dogovoriše da mâl podijele, da ga hajduci ne pljačkaju i divina kolje. Malo po malo, sva imovina se razgrabi. Dođe red i na slamu. Bješe zima, hladna i opaka, ponestalo piće za stoku, pa sirotinja poče da potkrada po malo i malo. A ima je dosta, neće se ni poznat. Isprva to bješe noću, kad niko ne vidi, i to u džakovima i slamaricama, a kad se osmjeliše, počeše i danju na saonicama i s konjima. Elem, za kratko vrijeme ne ostade ni slamke. Nema šta ni vjetar da pobriše.

Naš Beg, kad se oporavi, pridruži se nekakvoj vojsci da im bude konjovodac i da im o komori brine. Pređe tako preko dviju velikih rijeka, Tigra i Eufrata, pa preko Sirije, i nađe se u Turskoj carevini. Poslije dugog potucanja, jednoga jutra osvanu u carskom Stambolu. Poradova se ko malo dijete. „E, odavde bih i vezanih očiju stigao do mojih Žurena... A da mi je samo još jednom da čujem huk Lima...“ sanjari sav srećan.

Tako se on priključi nekakvom dubrovačkom karavanu i – poslije pune tri godine – nađe se u dolini

Lima. No, glas je uvijek brži od ljudi, te tako stiže i u Žurena. Živ je Alajbeg i samo što nije stigao.

Uzmuvaše se rođaci, sluge i čipčije... „Ne more to bit...? Jok, more... To neko zbija šalu“, gundaju i oni što dijeliše i oni što plijeniše...

I stiže Beg. Niko ga živ ne poznade. Roav u licu, crn ko da je pečen. Tek kad progovori i sijevne očima, vide... „Biva... on je glavom. Nema nikakve sumnje“.

Kuća oronula, opustjela... ni veriga na ognjištu nema. Nađe neku staru slamaricu, i pođe kod jednog svog čipčije da uzme malo slame. Da ima na čemu leći i kosti odmoriti. Ovaj ga ne pozna, ali mu velikodušno reče uzmi – uzmi.

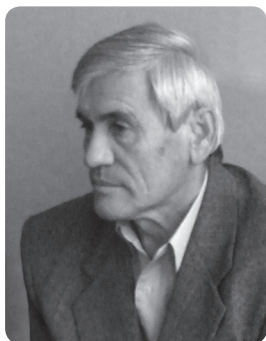
– A ko to bi? – priupita ga žena s vrata.

– Nekakav siromašak... ja ga i ne pita... Jadnik.

Napuni on slamaricu, pa pošto bjaše lijepa ječmena slama, stavi malo i u torbu, nek ima za uzglavlje. Domaćinu se ovo učini previše, pa podviknu:

– Dosta, bre... nije ti ovo Alajbegova slama!

Bilješka o autoru

Vujica Braunović rođen je 1946. godine u Radulićima kod Bijelog Polja. Penzioner je sa mjestom boravka u Arandjelovcu, Srbija.

Autor je priča koje su nagrađivane na brojnim festivalima i štampane u respektabilnim zbornicima. Sarađuje sa časopisom *Umno* Beograd.

Do sada je samostalno objavio samo jednu knjigu priča, pod naslovom *Međaši*, a ima još dosta rukopisa koji čekaju izdavača.

Regionalna smotra folklor

Specijalna nagrada za autentično pripovijedanje

Šemsudin Hadrović

HAVADŽA

Šta li je mislio dobri mula Hakija Havadžo onoga dana i časa kada je potegao sablju, te usred abdesta, u dvoru džamije u Havadži odsjekao glavu Ahmedu Vujovom? Je li mislio (ili osjećao) te hidžretske 1296. godine da će tako zaustaviti propadanje silnoga carstva, ili možda na taj način spasiti butun carevinu i moćnoga padišaha u Stambolu? Da li mu se činilo ili je posigurno znao da uljeza i munafika ima sve više, i to baš kod njega, u njegovom džematu? I zbog čega baš tu? Počinje li odavde raspad carstva ili se ovdje hoće da završi? I to sada kad je moć vladara sva tri kontinenta najveća, najočitija.

Svija se nebo nad Havadžom, nekako čudno, s kraja na kraj. Uvrće se, previja se kao da je tanka teneća na vatri. Danima to traje. Danima i noćima mula Hakija gleda u nebeski svod i traži znak da odgonetne. Zabrinut je. Ne sviđa mu se to bešare i čuti. Sve manje priča. Sve kraće traju muhabeti u kući, u džamiji, u hanu, u mektebu. Jedva čeka sljedeću noć, da isprati akšam-namaz i nastavi gledati ka svemoćnome stvoritelju svjetova. Ponekad bi vidio da se nebo predvaja nadvoje, nekako čudno prepolovljeno uzduž, dolinom Havadže, gore prema planinama i dolje prema Limu. Pa se tako prepolovljeno ponovo prelomi unakrst, načetvoro, iskidano,

izuvijano, ojađeno nekako, u crnilo zavijeno. Crne guje se preplele unakrst, uzduž i poprijeko, preko neba, pa pletu neku čudnu mrežu. Nekad se smotaju u klupče pa se odjednom razmrse, i nastave pletnju. Gleda tako mula Hakija, i seiri se. Sekira se, kida, vidi u tome lošu sudbinu svoju i svega okolo. I carstva. Ne može da vjeruje. Dočeka tako sabah, zaboravi da klanja, pa kasnije naklanjava. Protekne mu dan u bunilu, otaljava nekako ovodunjalučke obaveze, pa ponovo onako šuhbeli, jedva čeka akšam, jaciju i noć poslije nje. Da gleda, da vidi šta će se desiti, hoće li se ponoviti ono dosadašnje ili će nebo nastaviti da „priča“ neku novu priču, najavljuje novu sudbinu, šalje neku novu poruku, koju samo on vidi, čuje i razumije. Poslije preko dana, u polusnu vidi sve te nebeske slike i poruke, priča sa njima nekim nerazumljivim jezikom, razgovara sa silama, moli Allaha da mu sačuva um, evljad i ummet. Da ga sačuva od šejtana. Moli se dovama za spas nebesa, za spas cara i carevine, za svoju akrebu, za džemat i narod u Havadži. Nije više sabah u Havadži onakav kao što je bio doskora. Ni rijeka više ne protiče onako veselo, drugačije nekako žubori – kao da je uplašena, kao da joj je neko nešto zaprijetio, drhti i romori čudno, i otiče napuštena i osamljena dalje niz Havadžu, kroz plodne njive, i predaje se nemoćno dolje ispod Bihora, nestajući u talasima valovitog Lima. E baš tako nekako osjeća mula Hakija da nestaje život u Havadži. Zabrinut ponavlja: „Euzubillahi mine šejtani radžim! Bismillahi rahmanir-rahim.“

– Haman su i hajvani ka' insani postali nekako tuhaf – rekao bi. Ništa više ne ide naprijed, kao da

sve stoji u mjestu i čeka nešto što će za sva vremena preokrenut ovaj dunjaluk na neku stranu, pa kud bilo. Svejedno. Samo da se nešto pokrene.

Prolazili su mjeseci. Mula Hakija pokušava da shvati, da razumije. Ponekad mu se učini da se život povrće, da je sve kao ranije, da se u džematu sve sredilo, makar da nema velikog zijana. To bi ga nakratko vratilo raspoloženju. Ukućani i džemat su to primjećivali i radovali se promjeni, koja bi kod nje-ga kratko trajala. Opet bi „bešara“ sa neba mijenjala mula-Hakiju. Ponovo bi njime ovladao strah. Nije se bojao za sebe, čak ni o akrebi nije toliko brinuo. Bojao se za carstvo, za din i sultana. Posmatrajući tako zabrinut nebesa, činilo mu se da se ona neka-ko čudno pokreću, da su se i zvijezde uskomešale, ne stoje više onamo gdje su bile, čudno se i nekako tajnovito migolje po svodu nebeskom, kao da tra-že da ih neko čita, da shvati i da im nešto odavde sa zemlje poruči. I opet se nebo povremeno uvrne, prelomi nadvoje, načetvoro. Zaprijeti. Vidi on to do-bro, i razumije. Osjeti kroz havu tu prijetnju. Već se navikao na nju. „Allahu svemoćni, šta li nam spre-maš?“ Očekuje mula Hakija da se nebo otvori, da prozbori, da mu nešto kaže. Naslućuje to. Kao da se bliži taj trenutak, da primi neku objavu, k'o ranije što su primali božji miljenici. Sve mu se čini da će se to desiti i u svem tom strahu, u svoj toj zabrinutosti, on počinje da se pomalo šeretski veseli. Nije više onako ćutljiv, zabrinut. Danju je drugačiji, razgova-ra sa džematom, sa ukućanima. Ozaren, ljubomor-no čuva tu svoju tajnu, koja ga je provela kroz muke, i koja mu najavljuje neko razrješenje. „Sa nebesa će stići poruka, od svemoćnoga“, zadovoljno bi tokom

dana, nebrojeno puta ponovio, tiho, za sebe. To ga je činilo spokojnim. Postajao je onaj stari, dobri mula-Hakija, koji je sve znao i svakoga nečemu naučio.

Vrijeme je prolazilo, ništa se nije mijenjalo u Havadži. On se i dalje radovao noćima u kojim je mogao da gleda u nebo, razmišlja i očekuje neki odgovor. I taman kada bi pomislio da je došla ta noć, nebo se samo naoblači, ponekad zagrmi, i na kraju samo kiša padne. Pomalo razočaran rekao bi – neka, uhar je i ovaj beričet. Znao je ponešto o tome da je carstvo uzdrmano, da se ljulja. Da od gubitka Budima i neuspjeha kod Beča sve nekako ide naopako. Čuo bi ponekad da je sve na svijetu što krst okuplja ustalo da sultana otjera na Bosfor. I ne čudi se tome. Samo ne vjeruje i ne želi vjerovati da na dunjaluku ima druga sila sem Allahove, koja može obrukati sultana. – Čuj, da ga otjera! – rekao bi pokatkad. Mnogo stvari o kojima bi slušao nije razumio, ali znao je posigurno jedno, da je Allah dželešanuhu jedini iznad sultana, drugi niko. A mi smo njihovi robovi, Allahovi i sultanovi. „Allahu ekber! La illahe ilallah!“ – Kako dragi Allah bude htio – izgovarao bi na kraju svega, tiho, više za sebe, kao utjehu. Znao je da preko tri stotine godina vlasi šalju sinove u Stambol na školovanje i službu i da se ovi poslije vraćaju iz Stambola naučeni svemu i svačemu. Ponajviše vojnim vještinama koje se koriste u „odbrani i zaštiti carstva“. – Tobože odbrani i tobože zaštititi – tvrdio je. Znao je i to da očevi tih mladića odlaze ponekad u Carigrad i da im nose priče iz vatana, da pamte i da ne zaborave porijeklo i vjeru u kojoj su rođeni. Nije bio siguran, ali je nekako predosjećao da od tih svemu naučenih vlaških sinova ne dolazi dobro

carstvu i sultanu. Barem ne na ovim prostorima na kojim on živi. Mnogo je nekakvih čudnih poraza i nemogućih pobjeda u bitkama koje su se povremeno vodile. I mnogo je neobičnih vojnih taktika primjenjivano od strane „turskih komandanata“ na ovim prostorima koji su vječito bili nekakva granica. Mnogo i premnogo je ginulo nizama, a naročito bašibozuka. Nije mogao sve to da dokuči na pravi način ali je bio ubijeden da šejtan tu odavno mjeri svojim kantarom, što nikako nije dobro. Crnogorska se plemena sve češće dižu na oružje i pljačku, sve više se kuražeći, jer nema odgovora ni prijetnje sa Skadra. Što li je začutio Tahir-paša? Pa makar on može da se odupre svemu ovome što šejtan čini. Ukoliko i ne može, ili neće, neka javlja nešto, ima ko hoće, ko mora.

„Ovako ne valja“, bezbroj puta ponavlja mula Hakija. „Ovako ostavlja bihorske age i begove, i nas ovdje u Havadži da se samo seirimo, da se čudu čudimo i gledamo na šta se sve kaurin usuđuje. I još povrh svega, ove naše komšije, k'o da him je nužda neka, baš sada navalili da dolaze u din, u muhamedansku vjeru.“ Ne vidi on iljača ovakvome stanju i jadu, ali osjeća i zna da ovako baš ne valja, opasno je. No, zadžaba mu je kada drugi oko njega sve ovo niti osjećaju niti vide. On nema mira. Sve mu se čini crno i čudno. Noću ponekad sanja gavranove iznad Ćabe, kako je prelijeću k'o da hoće da je razvuku na sve četiri strane; sanja i vidi aždahe oko Stambola, samo preže i čekaju; zmije oko Skadra splele omču, uklupčale se pa se povazdan izvijaju na suncu kao da su dokone, kao da nešto čekaju – nikud im se ne hita. Vidi, čini mu se, kurjake oko Bihora, oko Ha-

vadže. I oni se odokonili, ali ponekad zareže. A zavijaju i dan i noć. Jeza jeziva! Sve to za šta nije siguran je li san ili java pokušava da ispriča bratu, Mehmedu, da provjeri je li istina ili mu se samo pričinjava. Pričajući čini mu se da mu biva lakše, da se oslobađa tereta i brige. Veli mu:

– Mehmede, ovo neće na dobro; Allah mi je svjedok da će u ovome što vidim biti istine. Mehmede, moramo nešto preduzeti, učiniti nešto za spas carstva i samih nas ovdje, ali šta, šta da se učini?

– Neka, mula Hakija – veli mu brat – ima ko o carstvu da brine. Šta je tebi, čemu služi tolika sultanova sila, insanu božji? Pa ti barem znaš kako je to sultan uredio. A i njega da nije, sam bi Tahir-paša sa svojim askerom smirio svu Crnu Goru i ove gornjoseljane tu pored nas, samo da je nužde. Ne brini. Čini ti se, efendija; nije to baš tako. I neka toga, dina ti, sve si nas okahrio i zamajao. Imamo mi ovdje po Havadži i Bihoru puno prećih stvari da otarakšavamo, pa kada to otaraksimo možemo za Skadar kod Tahir-paše, da se vidimo sa njim i s odivom, a uzgred ćemo i te tvoje brige da smirimo, akobogda.

Nije ga bratovljevo kazivanje ni smirilo ni utješilo. Nastavio je noću da bdije. I kad je najmanje očekivao, dok su mu misli naviknuto prebirale kur'an-ske ajete učinilo mu se da je na nebu vidio jezero, onako ni malo ni veliko, ali mavi ko plavi dragulj. I velika, ogromna planina uz njega. A nasred jezera ahmedija. Bijela k'o najbjelji cvijet što pliva po jezeru skadarskome.

„Šta sad, majčin sine?...“ pomislio je u prvi mah. I taman se spremao da tumači ovo što mu je pred očima, a slika se na nebu ugasi. Nestade! Osta samo

obično, najobičnije nebo iznad kuća u Havadži.

Bio je razočaran i zbunjen. Ponovo se osjećao usamljenim između neba i zemlje. Napušten, prepušten sam sebi! Taman se ponadao da je došao trenutak u kojem će nešto doznati, kad opet bi ostavljen. Bez najave i bez milosti.

Tri naredna dana i noći nije progovorio ni jednu jedinu riječ. Čitao je i sklanjao se od svijeta želeći da nađe i sačuva mir koji je izgubio, koji mu je sad i najpotrebniji. „Bože, jezero, pa još onako mavi, oči da išteti insanu; pa planina, planinčina; pa ah-medija.“ I sve tim ili obrnutim redom, reda slike u glavi, vrzmaju mu se po mozgu. I ništa da dokuči, obejani! Poslije trećeg dana i treće noći, pred sami sabah, dok se još nije bio kako treba probudio, u nekakvom polusnu mu se učini kao da mu je neko došapnuo: – Idi u Plav, kod hadžije, kod evlije... Idi, sve će ti se sâmo kazat!

Skočio je iz haljina. Srce mu je lupalo, znoj ga probio. Hvatao je vazduh kao riba na suhom, zijevario ne bi li što više zraka udahnuo, da pretekne, da mu se prsa ne raspuknu. „Čuo sam glas. Nije privid, čuo sam“, tiho je prozborio. „Jeste, čuo sam, jasno sam čuo. Allahu dragi, ja rob tvoj, ja sluga tvoj, na ovom svijetu prolaznom, ne znam ali ti znaš, šta li mi to poručuješ, šta da uradim?“

Obuzeo ga je neki neobičan osjećaj. Nešto kao strah koji samo nakratko prostrijeli džan pa zasvijetli najjačim svjetlom i razlije se po đovdi kao šer-be preko harčalija. Taj slatki osjećaj u duši se nekako lagano i neosjetno, ali dovoljno snažno počeo pretvarati u ponos i u neku snagu koju nije mogao odmah da razumije. Ležao je i dalje. Prepustio je

i dušu i tijelo toj poplavi različitih osjećanja, koja su na kraju prešla u osjećaj inata i prkosa. Ustao je odlučno i, uzimajući abdest, spremio se da klanja sabah-namaz. Misli su navaljivale kao bujica rijeke koja je tekla niz Havadžu. Ponos ga je gušio. Klanjao je naviknuto i učio dove. Činilo mu se da se nebo počinje razmicati, da oblaci popuštaju, svjetlo postaje jače. A na nebu opet jezero, baš onako mavi, i opet ahmedija. Sada vidi jasnije, da je ahmedija savijena oko crvenog fesa, pa mu to u jednom času uspripsa na kadifu iz bašče.

Slika nestade. On na trenutak izgubi dah. „Allahu ekber! Allahu ekber! Allahu ekber! La illahe ilallah! La illahe ilallah, Muhammeden ve resulullah!“ I kao da je osjetio moć riječi koje je otkako zna za sebe, izgovarao i slušao dok ih drugi izgovaraju.

„Znao sam“, prošaputao je. „Znao sam!“ Obuzelo ga je zadovoljstvo. „Ima Boga, ima Allaha. Vidio sam to i osjetio. Poruka je to, jasna i očigledna.“

Naručio je da mu za sutra sprema konja. Sâm će, polako. Rekao je samo da ide u Plav, kod mula-Ibrahima. Na nekoliko dana, da se vidi sa njim. Podvostruko su prijatelji, a odavno mu nije bio. Dug je put, ali se radovao. Ako dobro porani, može se za dan stić. Preko Birhana, pa pro Kralja, Murine i Nokšića, do Plava. Sve naviše uz Lim, uzvodno. Nakratko je pomislio: „Bože, teško li je ići uz vodu, uz brdo. A tako je i uz život! Ali neka, Allah iskušava onoga koga on hoće. Neka!“

Ujutru je poranio prije sabah-namaza. Klanjat će usput. Ponio je nešto hrane, da ne svraća po hanova. Hitao je ove rede. Kada se popeo uz brdo prema susjednom selu Polici, okrenuo se i pogledao Havadžu.

Još je bila usnula, sabah se tek najavljivao tamo daleko negdje iza Vlahova. Zora još nije zarudjela, ali se nebo na toj strani počelo rasvijetljivati. Blaga jutarnja omaglica je pokrivala dolinu Havadže, sve gore visoko do pod planinu. Ptice su se počele stidljivo javljati svojim povremenim cvrkutanjem.

Nastavio je dalje, dug je još put pred njim. Išao je stazom kojom idu Bihorci za Birhane, po desetak njih u grupi. Ponajviše subotom na pazar, da nešto prodaju pa poslije da kupe malo gasi, soli, te šećera ako ga bude. I po koji simit, onaj bijeli što napremase miriše dok se približavaju pekari. Da obraduju čeljad kod kuće. Sve to mula Hakija pretura ispod ahmedije. Zaboravio je na ono što se ponekad dešavalo na tom putu, na busije, pogibije. Sjetio se toga tek kad je naišao na prvi mramor pored puta, a uz put ih je bilo nekoliko. Pokraj svakog bi proučio fatihu, sevap je. Za neke je mramore znao čiji su. Poznavao je te Bihorce koji su se na ovom mjestu halalili sa ovim i preselili na bolji svijet, onaj vječni.

Silazio je niz Groc. Ovog jutra nigdje nikoga. Ni slučajnog namjernika, saputnika.

„Neka“, pomislio je, „još bolje.“ Širokom je budimljanskom ravnicom prilazio Haremima. Još je bilo jutro. Haremljani su još spavali. Varošani su to. Tek se poneki dućandžija vrtio oko svog dućana, spremajući se da ga otvori. Prešao je, ljuljajući se, drveni most na Limu. Bihorci su, nenaviknuti na ovako velike ćuprije, još kad se ljuljaju kao ova, uvijek sa zebnjom prilazili mostu. Prelazili su preko njega, ali ih je bilo strah. Naročito kad bi s jeseni ili rano s proljeća Lim toliko nadošao da je voda zapljuskivala daske po kojima su gazili. Posebno je teško i opasno

bilo prelaziti s konjima, koji su se trzali, ustuknjivali i otimali, bojeći se huke i talasa što su ih zapljuskivali.

Nastavio je prema Plavu, uzvodno, sada širim, karavanskim putem. Sretao je Arnaute sa bijelim čalmama na glavi i u širokim čakširama, mimoilazio se sa drugim putnicima iz oba pravca. Selamio se s njima i nastavljaao dalje. Lim mu je sve vrijeme bio sa lijeve strane, i nigdje nije krivudao, savijao se niti bježao od stijena. Ova rijeka se nije skrivala od pogleda. Prosjekla je sebi, još od davnina, prilično pravo korito i odvažno tekla njime. Rijetke kuće i naselja što su se mogla vidjeti s puta samo su ovlaš remetila pejzaž kojim je prolazio. Prvo veće naselje, na koje je naišao oko podne, nalazilo se na strmoj obali rijeke. Kuće bijahu stiješnjene jedna uz drugu, u nizovima sa obje strane puta, i sve pokrivena tahtom. Poslije Harema, ovo je bila prva mahala u varošici koja se razlikovala od uobičajenog izgleda sela. Neke od kuća su u niskim prizemljima imale nevelike dućane u kojim je bila oskudna, neophodna roba koju su mještani kupovali za svoje skromne potrebe. Usput, prolazeći pored kuća, vidio je i Crnogorce u svojim tradicionalnim odorama, kako dokonno šetaju drumom razgovarajući sa Arnautima. A kao po pravilu, svi puše duhan, ispuštajući bugije dima ispod dugačkih i usukanih mustaća.

Prošao je između ova dva niza kuća sa natrpanim krovovima i velikom krivinom koja savija ulijevo nastavio dalje prema Plavu. Poslije dva sahata jahanja naišao je ponovo na jedno naselje, sa čije se lijeve strane nalazio most koji je spajao dvije, desetak metara međusobno udaljene obale Lima. Na mostu su sa obje strane bile stražarnice, u kojima

se stalno nalazilo po desetak stražara, koji su kontrolisali i carinili one što od Ipeka i Metohije prenose robu koje ovamo nije bilo. Svratio je u mali han, odmah tu do mosta i, popivši čaj, odmorio se malo. Već je bilo daleko iza podne, skoro pred akšam, ali on više nije hitao, znao je da je blizu cilja. Možda još dva, dva i po sahata i stići će u Plav. Ta ga je misao smirivala. Bio je sve zadovoljniji sobom i svojim nijetom. Odlučno je nastavio dalje. Prilično prostrana ravnica koja ga je vodila ka Plavu nesebično se otvarala pred njegovim očima, ukrašavajući strme obronke Prokletija s jedne i druge strane. Uživajući u ljepoti krajolika, skoro da nije ni osjetio kada se našao pred mostićem iza kojeg su se nazirali crni krovovi plavskih kuća. Za trenutak je pogledao naprijed uz džadu koja je nastavljala ka Gusinju i dalje preko Gusinja k vrhovima Prokletija i dalje ka Skadru. Osjetio je neku radost. Srce mu je brže kucalo. Bio je već nadomak mjesta u kojem će naći odgovor i riješiti nedoumice. A ukoliko i ne bude tako, poručit će bratu da dođe i on, te da skupa nastave do Tahir-paše. Radovao se i tome. Proučio je dovu kratko i tiho i zaokrenuo ulijevo, preko ćuprije. Dolje ispod nje jezerska voda hitala je da utekne u rijeku Lim. Kao da joj je dosadila jezerska tišina i modro plavetnilo pod ogromnom i teškom sjenkom Visitora, koja ju je stalno pritiskala, pa onako malo nervozno napušta tu idilu i ide dalje, u slobodu, gdje će moći da juri brzacima koliko joj duša hoće, da ponire u virove, zaokreće čas ulijevo čas udesno, izbjegavajući oštre i tvrde stijene rječnog korita. Pogledao je nakratko dolje niz rijeku i pomislio: „Allahu dragi, dokle li će stići ova snaga? U kojem li će se moru

ponovo smiriti?“

Nakon kratkog jezdenja naišao je na prve kuće. Ljudi se uskomešali, pospremaju avlije, namiruju stoku i spremaju se za akšam-namaz. On prolazi pored kuća, koje su sada sve bliže jedna drugoj. Put lagahno savija ulijevo, kroz mahalalu, i penje se uz blagu uzbrdicu, gore ka džamiji. Poznaje ovu varoš. Često dolazi ovdje i uvijek mu je nekako lijepo. Lijepo je dočekan, poslužen, nekad mu i neprijatno zbog tolikog hizmeta koji se učini maksus zbog njega, ali protiv tolikog gostoprimitstva ne može ništa. Jedino što je mogao da učini, jeste da pokuša uzvratiti na isti način, kad mu prijatelji dođu u Havadžu. Prilazeći džamiji, odlučio je da svrati i u njoj klanja akšam, da ne bihuzuri familiju kasnije. Sjahao je lagahno, privezao kljuse za ogradu i prišao šedrvanu da uzme abdest. Gomila ljudi se spremala na isto. Osjetio je da je pomalo u jabani, ali ga je svijest o tome da se nalazi u Allahovoj kući smirivala. „Svi smo mi braća“, pomislio je.

Ušao je u džamiju. Pogledom je tražio najprikladnije mjesto gdje će sjesti, kad ču tihi poziv. – Ovamo, mula Hakija, hajde priđi, evo tu – pokazivao mu je rukom hadži Ibrahim, koji je sjedio uvrh, do mihraba, i čekao da se džemat sakupi. Prišao je mula Hakija i naučenim pokretima sjeo na pokazano mu mjesto, u prvom saffu. Čutali su, čekali na ezan. Imam je zaučio akšam-namaz: – Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber... la illahe ilallah, la illahe ilallah... Muhammeden ve resulullah...

Nakon završetka namaza i klanjanja akšama selamio se sa džematlijama s desne i lijeve strane, zadovoljan sa svim tim. Na kraju mu je prišao hadži

Ibrahim i poselamivši ga zapita:

– Na hair, mula Hakija, hožgeldum! Otkud tebe imadosmo?

– Hožboluk, hadžija. Eto, ja nešto tabirio pa ko velim, hajd da malo promijenim havu i razbistrim pamet, pa tako malo po malo, eto me stigoh. Sve sam nešto hesapio, kad se ono zadnji put vidjesmo? Bogami, ima od tada skoro godina, hm... šta veliš?

– Ima, ima, mula Hakija; ima podosta, ima. Kako si mi ti? Kako osta čeljad? Kako mi je Mehmed-aga, moj dobri prijatelj? Šta se radi u Havadži? Jel čemu godina?

– Sve je onako kako Allah hoće. I dobro je sve. Svi zdravo i dobro. Svi. Eto, ne mogu ti se požaliti, barem što se toga tiče. A vi, kako ste vi? Kako je tvoja čeljad, evljad? Sa zdravljem svi?

– Dobro, dobro, mula Hakija; dobro su, fala Allahu. No, hajde da mi lijepo sjednemo kod kuće, da se ti malo odmoriš pa da posjetkujemo, brate, onako naški, istihana, da se ispričamo.

– E beli imamo i o čemu – veli nestrpljivo mula Hakija. – Hajmo kad veliš.

Sve je brzo spremljeno za mula-Hakiju. I hamam, i večera. Večerali su i gostili se. U neko doba, djeca i žene odoše na počinak. Ostaše njih dvojica sami. Punili su svoje lule žutim kotrobanom iz Metohije, srkali čaj i polahko mijenjali teme. Hadži Ibrahim je bio samouvjeren i tih. Svu je pažnju posvetio musafiru, prijatelju. *Kćer mu je bila za mula-Hakijinog sina. Trudio se da mu se na svaki način oduži za ovaj zijaret koji mu je prijatelj iz Havadže učinio. Pogdjekad bi se dotakao priče o Skadru i Tahir-paši, te o raznim nedaćama koje se u džematu dešavaju.*

O teškim adetima koji, što si od Stambola dalje, sve su teži. O svakodnevicu koja je skoro svugdje ista, belćim i u Bihoru i Havadži.

– Jeste, hadžija, jeste. Baš tako kao što veliš. Ama mi se čini da je kod nas u Havadži najteže. Vidim, ovdje skoro sve potaman. Skadar blizu, Metohija još bliže, ništa, koliko vidim, ne fali. I fala Bogu što je tako. Bogami, kod nas nije ovaj rahatluk. Teško se živi, teže no ovdje. Ali, nije ni to neki zahmet, ne bih ti se na to žalio. No, ima nešto, evo neko vrijeme, što mi ne da snu na oči. Ne da mi duši mira. I sve mi se čini da se bliži vrijeme kad ću čuti neki haber odnekuda, i da će mi to odnijeti brige.

I ispriča mu sve ono što mu se dešava u zadnje vrijeme. – Ako me Allah iskušava, e vala je našo kako to da uradi. No, opet velim, makar sam se trudio da izbjegnem grijehe, bilo koje, sve. Ali opet, hajd' znadi. Allah zna najbolje. I nije mi žao moje muke. Žao bi mi bilo ako je makar nešto od toga što mi se pričinjava ilijek istina. Ko bi prežalio carstvo, ko sultana? Ko bi sačuvao ummet? Eto, najviše mi je to na brigu, hadžija.

Hadži Ibrahim ga je pažljivo slušao. Nije se čudio, jer je znao da mula Hakija nije tek bilo ko. Nije on zadžaba i imam i kadija i serasker u Havadži, u Bihoru. Nije se tek tako Tahir-paša iz Skadra oženio mula-Hakijinom sestrom. Bihor je odavno, makar kad je knjiga u pitanju, povjeren Havadžama. Znaju oni to. Havadže već nekoliko koljena imaju ulemu, hadžije. Čine hizmet carstvu na ovom dijelu dunjaluka, na najbolji način. Bihor je doskoro bila njihova najbolja slika. Jedan od tri najvažnija grada ovoga dijela carevine. Nije to šala. Sve je moralo proć

kroz Bihor. I odovud i otud. I makar dosad nije bilo maskare njihovom hizmetu. Sada su se karavani spustili sa brda, te prolaze kroz Havadžu. Otad ona i cvjeta, skoro iz ničeg nastaje. Hadži Ibrahim je na ovaj način razmišljao dok je mula Hakija pričao ono što mu je pritiskalo dušu.

– Eto, hadžija, tako ti je to kod mene. Volio bih da čujem šta ti misliš o tome, i ne samo o tome. Možda moja grešna duša i nije u pravu, godine su pristigle, a ko zna šta šejtan sve nije kadar. Ali eto, makar sam nekom rekao, nekom ko razumije.

– Znaš, mula Hakija, u pravu si ti – počeo je Ibrahim. – Došla su teška vremena. A bojim se da će biti još teža. Ništa nije kao što je bilo nekad. Carstvo se odavno ljulja, nestabilno je. Potvora velika sa svih strana. I na samom dvoru, a kamoli u sandžakati-ma. Odavno je sve ustalo protiv Stambola, zapravo nije nikad ni stalo. Duga je ova vladavina. Nijedna nije toliko trajala. Makar nije nad ovim našim zemljama. Preko četiri stotine godina. Hej, koliki je to vakat! Jesu ono vaktile bilo bolje, nije bilo ovih briga, no bogami sada je baš tako kako si mi to rekao. Pa još ako bude samo nadvoje. No se bojim da ne bude načetvoro, našestoro, bog sami zna. Mi smo tu nekadri. Biće onako kako Allah bude odredio. A ima i ovo drugo, ovi što u nevakat prihvataju islam. Ko će him znati? Ima, ima, mula Hakija. Ima to i kod mene, u mojem džematu. Ni hefta ne prođe da po neki ne dođe, prouči šehadet, ko što znaš, i eto ti ga. Musliman! Svak je dobrodošao. U islamu nema prisile ni sa koje strane. A ima i kod tebe jedan Ahmet, čini mi se Vujov, tu iz blizine. Nedavno ti je došao. Ne mogu dušu da griješim oko toga što je

to učinio i sa kakvom namjerom. Možda insan traži spas za dušu, ko zna? Ali ti on, taj Ahmet, u fesu nosi krst, onako od neke žice napravljen ali je krst. I drži ga prišivenog nadno fesa. Hućmulillah, samo on zna što to čini. No, neka toga. Hajde da idemo na spavanje. Bogami si dobro umoran, hajde pa ćemo sutra rano na sabah. Na kahvu.

Sutradan je mula Hakija, negdje pred podne, okrenuo natrag. Čudno se osjećao. Nadao se da će mu biti lakše, a nije. Nije mu bilo jasno otkud kod hadži-Ibrahima toliki mir, skoro spokoj. Kao da ga ništa plaho ne sekira. A eto, rekao je i on da je tako, da nije dobro, da ne zna šta će i dokle će. Hm, ko zna? Možda tako mora, možda je tako najbolje. Stakfirullah! Nejse, neka bude kako će biti. Nama je činiti naše, a Bogu božje.

Sutradan je bila džuma. Džematlije su pridolazile. Svak je donosio po neki muhabet sa sobom. Neki su znali da je mula Hakija bio u Plavu. Nazivali mu hošgeldiju. Došlo je vrijeme namaza. I Ahmet je bio tu. Mula Hakija je nestrpljivo čekao da sjedne do njega. Ovlaš je, uzimajući abdest, laktom gurnuo Ahmetov fes sa trupine na kojoj se nalazio. Fes se prevrnu i u dnu se ukaza krst, napravljen od tanke, zahrđale žice, koja je crnim koncem bila prišivena za dno.

Mula-Hakiji se svijet okrenu oko glave. Umjesto Ahmeta koji se prepustio ritualu, učini mu se šejtan. Krakat, zasukanih nogavica i rukava. Gole, obrijane glave, velikih, šejtanskih ušiju koje su bile crvene kao hober na pijetlu. Šejtan okrenu glavu ka Hakiji, a ovaj ugleda iskežene, krvave očnjake. Iz grla mu je dopiralo muklo režanje. Iz fesa izađe crna guja i

poče napuhivati gušu šišteći ka mula-Hakiji.

On uplašeno odskoči, pa pritrča do askera na kapiji, ote mu sablju i viknu:

– E nećeš, vala, makar ti! – Zamahnu jako i guji odsiječe glavu. Mahnu još jednom, šejtan nestade. Vidio je, samo, na trenutak Ahmeta kako se bez glave koprcu i nekako čudno uvrće, baš kao one crne guje na nebu od prije nekoliko dana, iznad Bihora, iznad Havadže.

Bilješka o autoru

Šemsudin Hadrović je rođen 1956. godine u Donjoj Vrbici, Bihor. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Peći a medicinski fakultet i specijalizaciju u Prištini. Radio kao ljekar pri Medicinskom centru „Dr Nika Labović“ u Beranama. Sada živi i radi u Sarajevu, gdje je bio i poslanik u Skupštini Kantona.

Objavio studiju *Generator genocida Gorski vijenac – Istraga poturica*.

U pripremi zbirka pjesama, zbirka pripovjedaka, nekoliko historijskih studija vezanih za značajne ličnosti i događaje Bihora, te roman s tematikom iz bliske prošlosti bihorskog kraja.

Slavoljub Vasojević

DEČIJI SAN

Mikoti Mrdaku sa Ušaka stradaše dva brata.

– Stariji, Savo, pogibe na Kumanovu, tamo su ga i sa'ranili sa ostalima. Osta mi od njega sna' Ikonija i šestoro dece. Mlađi, Dobrosav, strada na Bregalnici i ostavi mi sna'u Anu sa jednim muškim đetetom. To vam je devet duša, devet gladnih usta, a još žena i ja i naše dvoje dece. Skupa trinaestoro mi visi o vratu i od mene očekuje leba i s leba. Da me grom ubije sve bi pomrlo od gladi. Đeca sva mala, ni jedno nije sposobno za teški seljački rad. Zemlje za toliku čeljad nikad dosta, a raštrkana, neplodna i teško sradita. Nešto livade imamo čak u Caričini. To je tamo đe su bili nekada Nemanjića dvori.

Te godine kad mi braća izgiboše, otac i majka presvisnuše od žalosti. Jedno za drugijem ode u neđelju dana. Nameravao sam da tražim mrtvu braću, da ih dovezem, da se smire na našem groblju, da budemo zajedno, da znam da su tu, da ih obiđem, da im se požalim, da ih obradujem suzama njihove dece, ali mi rekoše oni što su išli da traže svoje da je to u nekoj urvini, na 'iljade ih sa'ranjeno, da je bolje da ih ne diramo. Vратиše se neobavljena posla. Treba obrediti sva ta podušja kako dolikuje i onima tamo i ovima vođe. Uništih ono malo stoke što sam im'o. Ostadoše mi samo volovi, dvije krave i nešto malo brava. Oskudevali smo u svemu i svačemu. Trudi se ona piljež da mi pomogne, ali slaba vajda. Žene uspevaju da im ispletu i sašiju, da ih obuku, ali

ja nikako da obezbedim dovoljno leba i mrsa.

Tog ljeta pođem u Caričinu da kosim. 'Oće Savo-va ćerka Zorka da mi pomogne, a nema je šaka jada, desetak godina. Ne mogu da je odbijem, sinovicu moju malenu. Otkako joj je otac poginuo prikrpila se uz mene, ne odvaja se. Pođem noću da bi' stig'o u zoru da kosim, da mi dan ne propa'ne u putu. Večerasmo i krenusmo. Stavim na kola slamaricu da ima na čemu da spava ono dijete. Za mene nije greda, ja mogu i na ledini. U zavalu. Namestim Zorku na slamaricu, pokrijem je ponjavom i uvežem kopopcem da mi ne padne s kola. Za kola vežem kobilu, a ja ispred volova. Mračna ljetnja noć. Samo što smo odmakli od kuće, a ona zaspa. Naidosmo preko Smrdana, gde uvijek ima nekih drekavaca i đavola. Volovi se od nečega poplašiše i jurnuše u stranu, jedva ih zaustavih. Zamalo me zgaziše. Onaj jedan slomi teljig. Šta sad da radim? Bez teljiga se dalje ne može. Pogledam ono dijete, nije palo s kola i spava li spava. Izvrzem volove i vežem ih za brezu. Kako malenu da ostavim vođe, da odjurim do kuće da uzmem teljig? Šta ako se probudi na strašnom Smrdanu u ovoj mrkloj noći, a mene nema, niti zna đe sam ni šta je sa mnom? Možda su me utvare odvukle u potok. Tu su se razne stvari ljudima događale. Drekavci skakali na leđa, veštice presretale iza ponoći neoprezne i odocnele putnike. Vile kolo igrale oko izvora, pa nekog mladića namamile onako dugokose i lijepe, te ga odvele da se majci nikad više ne vrati. Čula je i ona te priče. Ima od stra' da pomeri pameću. Da je vodim sa sobom izgubiću mnogo vremena. A žao mi i da je budim. Na kraju odlučim, ostaviću je da spava. Pojašem kobilu i ga-

lopom kući. Uzmem onaj vražji teljig i nazad k'o bez duše. Pogledam, Zorka spava, ptičica moja rođena. Upregoh volove i produžih. Tek tada me u'vati stra' šta je sve moglo da se desi.

Stigoh u samu zoru. Livada nabrekla i otežala od trave i rose. Koliko juče tu sam kosio sa ocem i braćom. Nas četvorica, k'o neka mobica. A sad samo Zorka i ja. Unaokolo božja ljepota kao i nekad. Preko potoka kosci oštre kose. Ovde-onde čuje se učestalo kuckanje čakanaca. Otkivaju. Žuri im se da ne propuste oru. Poneko podvrisne od silne radosti. Zastanem malo, oslušnem. Cela dolina ječi od nekog bruja pčela i drugih krilatih stvorenja. Sve se stapa u neodređen zvuk. Mnogo sitnih nevidljivih bića, a k'o jedno. Nema toga ko se ne raduje ovom jutru. Gore, u plaveti nebesa, neđe se čuje ševa. Ne vidi se, a čuje se. Najpre se svemu obradujem, a onda navali neka žal. Svoga me obuzme. Setim se braće. Kosimo onu livadu ispod kuće. Majka donijela pitu i ovčeg mlijeka. Ništa slađe. Doručkovasmo, pa se do'vatismo. Onako iz čiste obijesti. Nas dvojica na Dobrosava. Nije mu bilo ravna. Kako kojeg do'vati zafrljači nas niz one otkose. Kotrljamo se k'o neke torbice. Majka briše suze. Milo joj. Pomalo nas kao grdi, a voli da nas gleda. A sad? Oni su tamo. U tami. Pod crnom zemljom. Zauvijek. A meni Bog odredio da se mučim. Sa kime da se radujem? Sa Zorkom? Da, sa Zorkom, mojom malenom.

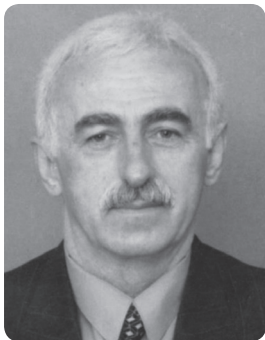
Kosim po ceo dan, a ona tu oko mene trčakara od cveta do cveta, k'o leptir. Plete vijence od petrovaca, pa ih prošara žutim maslačkom. Donese da ih pogledam. Ljepota. Malo-malo pa: vidi, čiko, ovo, vidi ono. Našla ptičije gnezdo sa nekim plavičastim

jajima, pa im se čudi i raduje. Pogledam je, pa mi nešto žao dođe i zaplačem. Kosim i plačem. Da me neko pita što plačem ne bi' znao pozdravo da mu kažem. A plače mi se sila božija. Ne mogu da se zaustavim. Nakupilo se. Smirim se malo, zaboravim se, pa je jope' vidim, kako ide pr'o livade, nosi mi vodu sa izvora. I ponovo mi se plače. E, đeco moja; e, braćo moja!

– Čiko, ti to palčeš? – kaže mi Zorka začuđeno.

– Jok, mila moja, to je samo znoj, onako... – kažem joj ja, a suze 'oće da me uguše.

Bilješka o autoru

Slavoljub Vasojević je rođen 1948. godine u selu Lopižama, opština Sjenica. Osnovnu školu je završio u Aljinovićima, gimnaziju u Sjenici, a Filozofski fakultet u Sarajevu.

Radio je kao profesor u Sjenici i Kraljevu.

Do sada je objavio više pripovjedaka i tri knjige. Za *Hroniku sela Lopiža* dobio je Pohvalnicu od Srpske akademije nauka. Za knjigu: *Od manastirskog učilišta do savremene škole u Žiči*, dobio je nagradu „Vasa Pelagić“. Ta knjiga je proglašena pedagoškom knjigom 2006. godine. Napisao je i *Monografiju Ekonomske škole u Kraljevu*. Za rukopis: *Beleške o ratu i licemerju*, dobio je nagradu „Dragojlo Dudić“.

Živi sa porodicom u Kraljevu.

Murat Franca

IBRAHIM-AGA

Poslije sabah-namaza, kojeg je Ibrahim-aga klanjao gore na čardaku, ustao je i pridržavajući se za basamake sišao u avliju. Od posljedica moždanog udara jedna strana tijela bila mu se malo oduzela, a usta iskrivila, pa je nesigurno koračao i nejasno govorio. Toliko je bio onekadrio da su mu ruke i noge bile poput voska požutjele i otanjile kao oklagija, a lice mu je izgledalo kao u mejta. Jedva je bio kadar da sebi hizmet učini. Jednom riječju, iz halka se ispisao.

Nakon što je sjeo na klupu za hastalom, svoje olinjalo džube zakopčao je do pod grlo jer hava u avliji u odnosu na onu u sobi bila je oštija. Iz džubeta je izvadio tespih od kojeg se nije odvajao, zikrio je stalno. Neki minut kasnije, sa obližnje džamije čuo se glas mujezina, učio je salu.

„Ko je preselio?“ pitao je svoju snahu, koja je tog trenutka zalivala avlijsko cvijeće.

„Samohrana Nura iz Gornjeg Bihora“, odgovori nevjesta.

„Koja to bješe Nura?“ priupita starac.

„Ona što joj divina u Gluhom dolu rastrže čovjeka.“

„Alahu moj, golem li si“, reče starac, ustade i pro- uči fatihu za dušu rahmetlije.

Tokom svog života, Ibrahim-aga je danonoćno radio. Bio je tišler i sa tedaha nafaka je navirala u njegov dom. Po narudžbinama, građanima je pravio vrata i prozore, kolijevke za novorođene, tabute za umrle, sehare za djevojačku spremu, vojničke kofe-

re i dr. Kod njega su često navraćali njegovi prijatelji i ahbabi i do kasno u noć muhabetili.

Akšamluci, teferiči i ašikovanja iz njihove mladosti bila im je najomiljenija tema. Nezaobilazna je priča o Almasi, seoskoj ljepotici za kojom su mnogi momci veremili. Ni danas prežaliti ne mogu što im je jedan mladić takoreći ispred nosa uzeo i poveo za Taslidžu. Borbe sa kapitalnim primjercima limskih mladica neodoljivo ih podsjećaju na te trenutke. Pored toga, zulumi koje su činili razni askeri prolazeći Bihorom, sastavni su dio njihovog svakodnevnog muhabeta.

Dok je starac dremuckao na klupi za hastalom, zaškripao je avlijski kapidžik. Primijetio je čovjeka da je ušao u avliju i zaputio se prema njemu. Bio je to Muharem, seoski berberin koji je svoju nafaku našao u brijačkoj britvi. Pored brijanja i šišanja, sunetio je dječake. Oblačio se fino i volio derneke. Ibrahim-aga nije cijenio berberina, zato što je davao pare na kamatu, a bio je hujevit i oko kamate se često sa građanima svađao. Potezao je i nož. Zaptije su mu zbog njegovih loših postupaka udarile ćutek. „Bogaćenje putem kamate, gdje nije uloženi nikakav trud, to je haram para“, govorio je stari Ibrahim-aga.

„Selam alejkum, komšija! I kako si?“ ču se glas berberina.

„Elhadulillah! Sad sam, fala Alahu, dobro. Zahvaljujući njemu, uzvišenom, nisam spao s nogu, a i vid me dobro služi, što je i najvažnije.“

„De bujrum, Muhareme, sjedi“, reče starac.

Nakon što je sjeo na klupu naspram starca, berberin iz džepa izvadi duhansku kutiju, otvori je i metnu pred njega. „De zavij. Duhan je iz Skadra,

rezan je ispred Hajragina havana, a ćahati su sahi iz Stambola. Jes da je dosta ćeskin ali je žut kao dukat“, reće.

„Ne, fala, više ne palim. Zabranili mi hećimi da pušim i tako me poslije mnogo godina odvojiše od mog najboljeg ahbaba.“

„Nego, Ibrahim-aga, dođoh kastile do tebe.“

„Hajrola“, odgovori starac.

„Gore u kahvu kod Osmana ćuh da će neko od tvojih ukućana, hairli, da ide do Pazara, kod mula-Nazifa, da vam pogleda za Jusufa. Velim dosta si otanjio sa parama otkad ti je Juso otišao u đurumlije. Donijeh ti nešto, trebaće vam, Pazar je daleko. Ti znaš da ja pare dajem na pozajmicu samo sigurnim ljudima.“

„Ne, fala, nisam muhtać“, nekako ljutito odgovori Ibrahim-aga.

Istih trenutaka Muharem je ustao sa klupe. Upu ti se prema kapidžiku ne rekavši ni alahemanet, što je adet kod muslimana kada se razilaze, a bahat njegovih kondura odzvanjao je avlijskom kaldrmom.

„Stander, Muhareme“, pozvao je berberina, htio mu je nešto reći.

Berberin ga nije ćuo. Izašao je kroz kapidžik i snažno zalupio vrata.

„Nevjesta, ovamo se“, pozvao je svoju snahu.

Na njegov poziv nevjesta je brzo strćala niza stepenice i našla se pokraj njega. „Šta ti bi, babo?... Majko!“ pozvala je svoju svekrvu. I njegova hanuma brzo se našla pored njega. Umiše ga i napojiše vodom iz ibrika, a malo kasnije bilo mu je lakše.

„Šta ti bi, aga?“ pita ga njegova hanuma.

„Bih teslim od onog šejtana i hrsuza, da mi Alah oprosti pošto reho.“ Isprića im da mu je berberin

nudio pare na kamatu, čime ga je ponizio i uvrijedio, i od toga mu je pozlilo.

Uveče kada je pošao na spavanje, zadugo nije mogao da zaspi, pred očima mu se vrtio Muharem. Jednog trenutka starac je rekao sebi: „Berberin je donekle bio u pravu. Bezbeli da sam otanjio sa parama. Na tedahu niko ne radi, a Jusufova harmonika čami u dolapu, sklopio ju je one noći kada je ispraćen u đurumlije, dok od dućana u varoši slabo haira. Za Muharema u selu kažu: blago si ga njemu, ogradio se malom, nema mu sreće nadaleko. Pomislím, jadna ti je njegova sreća, sreća je nešto drugo. Kad sam ja u sebi skladan i čist, pravedan, kad pošteno živim i radim, kad na mene niko ne uzdiše niti prstom upire i smiren liježem poslije jacije-namaza, svjestan da onaj koji je iznad zemlje i nebesa, zna kakav sam. To je moja sreća.“

Nekoliko mjeseci ranije Ibrahim-agin sin Jusuf, jedinac, zajedno sa mnogim bihorskim mladićima otišao je u đurumlije, u daleke krajeve Rumelije da se bori na strani turske vojske u tursko-ruskom ratu, u kom su se vodile žestoke borbe između Plevna i Stambola. Mnoge su majke već oplakale svoje sinove a supruge muževe koji su položili živote na tom ratištu, a i sami Stambol je zadrhtao kada su Rusi prodrli do Cataldže.

Otkada je Juso ispraćen u đurumlije, kao da je u zemlju propao, nikom se nije javio. Njegova nevjesta ga je više puta sanjala. Posljednji put na snu je vidjela njegovog putalja kako hrže pred kapidžikom i nogom kopa zemlju. Trgla se i probudila. Pomislila je: nije li ovaj san bešare da se njenom Jusu što ružno dogodilo? San u proljeće istinu kazuje. „Da bar

ostadoh trudna, nego ovako..." reče u sebi nevjesta. Ujutru je svoj san ispričala svekrvi, koja se iz tih stopa zaputila seoskom hodži da joj snahin san protumači. Hodža joj je predložio da pođe do mula-Nazifa u Trnavi kod Pazara, jer je on u narodu poznat po tumačenju snova, za njega kažu da je ćiramet.

Iznajmila je Ibrahim-agina hanuma vodiča i dva konja, poranila od bijelih zora i sa snahom otputovala za Pazar. Negdje oko akšama stigli su pred mula-Nazifovu kuću. Starac je od ukućana izviješten o dolasku dviju žena i naredio je da ih uvedu u kuću. „Kojim dobrom vas dvije sa Bihora?“ pita ih mula-Nazif.

„Prije nekoliko mjeseci moj sin Jusuf, jedina, otišao je u đurumlije“, otpoče priču Ibrahim-agina hanuma. „Otkada je otišao pa evo sve do danas od njega nema nikakvog habera, nikom se nije javio. Njegova nevjesta ga je prije dvije noći sanjala pa dođosmo da nam san protumačiš i nešto proučiš.“

Mula Nazif se duboko zamisli, uzdahnu i reče: „Jah, jeste za brigu. Loše, veoma loše vijesti stižu sa ratišta. Ginu šehidi, ginu Bihorci. Tuga je u mnogim bihorskim domovima, tuga golema. Kidisao kaurin na Stambol, bi da ga urniše i dohaka svemu što mu na put stane. Valja braniti cara i din, a to je farz. Ja ću noćas klanjati istihare a vi ujutro dođite pa ćemo vidjeti šta san kaže.“

„Ne treba gubiti nadu u Alahovu milost“, reče starac.

Žene su negdje u njegovom komšiluku našle prekonačište i ujutru ponovo došle mula-Nazifu.

„Efendija, ima li dobrih vijesti za nas, je li moj sin Jusuf živ?“ pita Ibrahim-agina hanuma.

„Veliki hair, inšalah. Prema onome što sam na snu vidio bit će dobro.

U očima dviju žena zaiskriše suze radosnice, a osmijeh na njihovim licima bio je znak da očekuju lijepe vijesti. „De pričaj“, nestrpljiva je Ibrahim-agina hanuma.

„Negdje pred sabah na snu mi se ukaza golemo polje“, otpoče san kazivati mula Nazif. „Na tom polju veliki asker; da iglu baciš ne bi mogla pasti na zemlju, toliko je askera. Na njima bješe odjeća od različite čohe. Biju se i kasape između sebe da ne može biti gore. Puške pucaju, ljudi padaju, ranjenici ječe, stala njiska konja, strahota jedna. Bukadar mrtvih askera. Kad biva, iz te tutnjave, halaka i kijameta pomoli se jedno momče na konju, podera ne odjeće, a lice mu beše ucrnjelo od praha i olova. Ugleda me i dođe pravo k meni, nazva mi selam i reče: 'Da nisi ti, efendija, iz Sandžaka?' 'Jesam', odgovorih. 'Fala Alahu kad trefih na tebe', kaza momče. 'Ja sam sa Bihora, a to je u Sandžaku. Tamo imam ostarjele roditelje i tek dovedenu nevjestu koja tu guje za mnom, ne zna da li sam živ ili ne. Tako ti Alaha, pođi na Bihor i reci mojima da si me vidio, te da sam zdravo i dobro. Poselami ih i reci im da ne brinu za mene, uskoro se pobjedonosno vraćam kući na Bihoru.' Tako reče to momče, okrenu konja i odjuri u pravcu odakle je najveći halak i pucnjava dopirala. Mislim da me san do sada nije mimoišao, da ne ispadne dobro. Dovite za njega i podijelite sadaku“, reče na kraju mula Nazif.

Pred povratak kući Ibrahim-agina hanuma iz torbe izvuče nekakav zavežljaj i metnu pred starca. „Efendija, kabuliš li moj peškeš?“ reče.

„Alahkabulosum“, uzvрати starac. „I nek vam je hairli put.“

Kada su se žene vratile na Bihor, okupiše se komšije, rođaci i prijatelji da čuju šta je za Jusufa rekao mula Nazif.

„Živ je i zdrav, Alahu šućur. Vidio je efendija moga Jusufa, koji je preko njega uputio mahsuz selame svima na Bihoru“, reče Ibrahim-agina hanuma.

U kući domaćina nastalo je veselje, a u starčevim rukama našla se harmonika njegovog sina. Iako nije znao svirati, harmonika se začula, a i pjesma iz iznemoglog starčevog grla: „Oj Jusufe, lale moje, kom ostavljaš zlato svoje?“, ista ona pjesma koju je starac pjevao one noći kada je sina ispraćao u đurumlje.

Dani su odmicali jedan za drugim, a od Jusufa i dalje nije bilo nikakvog habera. Njegov otac je kopnio za njim, a i sipnja ga je počela napadati. Obično poslije jacije-namaza odlazio je na spavanje i zadugo ne bi mogao zaspati. Opterećivale su ga svakojake misli i brige. Briga za sina jedinca sve je pretezala. Živio je u nadi da će ipak svog sina za života vidjeti. Jednog dana stari Ibrahim-aga je sebi rekao: „Aga, i tebi se primaklo. Kad godine navrnu i boljka pritisne, insan počne predosjećati da mu se primakao smrtni čas. Alah je belćim insanu dao da to osjeti. Sve ima svoj vakat, insan snuje a Alah određuje. Često dovim i molim uzvišenog da mi lako dušu uzme, oprostí grijehove kojih je, bezbeli, u životu bilo, jer insana nema koji za sobom neće odvući neki grijeh, mislim. Dok sam bio u snazi danonoćno sam radio i od svoga rada živio. Svega sam imao u izobilju. Da sam imao više možda bih se osilio, a ljudska sila i zulum što iz nje izbija najgore su stvari na svijetu.“

tu. Ja se, inšalah, smrti ne bojim, jer smrt je samo kapija kroz koju se prolazi u drugi život. Jedino se bojim da ta kapija ne bude tijesna i da se prolazeći kroz nju ne napatim. Alah zna da nisam od onih koji kažu: kada te zemljom zagrnu, sve je gotovo. Zar i voćka zimi ne zamre pa u proljeće izbehara, olista i najesen dâ plodove. Zato smiren čekam smrtni čas, koji nikog nije mimoišao i u čemu nema privilegija. Alah je vrelo mudrosti i na njegov poziv svaki insan morat će se odazvati.“

Jednog predvečerja, Ibrahim-aga je od svoje hanu-me tražio da iz njene sehare donese Jusufov fes kojeg je ona brižljivo čuvala a kojeg je njihov sin nosio samo tokom bajramskih praznika, i stavi pred njega.

Bilo mu je udovoljeno.

Seirio je fes, milovao ga i rekao: „Alahu moj, sa-čuvaj mi sina jedinca i podaj mu snage da izdrži. Ne-moj dopustiti da mi se dom ugasi i loza iščili. Samo ti možeš mojoj dovi udovoljiti.“

Ujutru se čuo glas mujezina, učio je salu. Prese-lio je Ibrahim-aga.

Bilješka o autoru

Murat Franca, rođen u Rasovu kod Bijelog Polja 1943. godine. Objavljivao je tekstove i priče u Reviji Polje, Oslobođenju i Glasu islama. Živi u Rasovu kao penzioner i piše.

Poezija Envera Muratovića

Šejla Rebronja

BIHORSKA BILIJ

I nastade tišina. Mučna i hladna tišina. Klasje žita prestade da se njiše, sunce zastade tačno na sredini neba. Kroz gola brda Bihora odjeknu plač. Zvuk srpa prekide muke. Eno ga sada, umotan u šamiju svoje majke, u hladovini leži tek rođeni Ismet. Đulu bješe oblio hladan znoj, ali talas topline koji nastade kad začu plač sina svog, nadjača svu muku pređašnju.

I prestade tišina. Sunce nastavi gdje je stalo, a Boga mi i Đula. Opet se začu srp i kao da se ništa nije dogodilo, klasje nastavi da pada požnjeveno, pod jakim rukom majke Đule. Bila je Đula jaka žena, izdržljiva, ali još veća snaga obuze je od sreće, kad vidje da je muško rodila. Nije željela žensko dijete da rodi. Znala je kakav život i koliko muke u tom životu čeka onog ko se u tijelu žene rodi. Zato ona bješe srećna što je na svijet tog dana donijela Ismeta.

Od toga dana Ismetovog rođenja prošlo je pet godina. On je izrastao u jednog znatiželjnog dječaka koji bi da što prije upozna sve vrhove, doline, sve izvore i šume rodnog Bihora. Kako je samo prije neki dan uplašio majku, a Boga mi i cijelo selo! Počela sezona žetve, svi u nekom poslu, ne znaju gdje im je glava, a ne gdje su im djeca. Iskoristio Ismet to i njegova radoznalost odvede ga dalje od kuće. Odvede ga dalje i od njive, odvuče ga tamo gdje nije kročila dječija noga. Stiže Ismet do ćelave planine. Nije on znao ni šta je planina, ni šta je Lađevac, ali to što ugleda tog drugog avgusta ostade mu u sjećanju

zauvijek. Približi se Ismet dovoljno da čuje. Uzvici, pjesma, zvuci instrumenata privukoše ga još bliže. Sada dobi želju i da vidi šta se to dešava na nekoliko koraka od njega. Sakri se iza najbližeg drveta i proviri uplašeno. Maskirane žene i maskirani muškarci trče ukруг, uzvikuju i pjevaju. Na sebi nose maske od mahovine, od raznog lišća, vide im se samo oči. Sva ova gozba u čast boga groma i munje, Peruna, Ismetu je ličila na igru. Na njegovom licu ubrzo se nađe nekoliko listova oraha i komad mahovine. Poskakivao je i uzvikivao, bio je dio te velike svečanosti koja se odvijala u hramu pod otvorenim nebom.

Za to vrijeme, u selu nastao jantalas. Vratili se Đula i muž joj Iljaz sa njive, djeca se skupila u kuću, akšam već na pomolu, a Ismetu ni traga ni glasa. Oblio hladan znoj Đulu, hladniji nego onog dana kad ga je rađala. Šta ako se naginjao nad bunar pa upao, ne daj Bože? Ili, ako se igrao oko stoke pa ga nešto pregazilo, udarilo? Stotinu loših stvari protutnja kroz Đulinu glavu. Iljaz je smirivao, misli igrao se oko kuće pa možda negdje zaspao. Naći će ga, kaže. Ipak, ne moga ni on mirno sjedjeti, nego se dade potjera po selu. Tražaaše ga i mlado i staro, i žensko i muško.

Mrak se uvuče među drveće. Sreća pa bi pun mjesec, ukaza se put pod nogama. Korača mali Ismet, uplakan, uplašen, srce mu lupa kao ludo. Kada se narod počeo razilaziti sa Lađevca krenuo je i on nazad. Držao se staze, ali kako poče mrak da pada sve postade strašno, strano. Učini pun mjesec da drveće baci sjenke, pa se na putu kroz Šenju ukazaše Ismetu bogovi uklesani u drveću, učini se da od svakog drveta postade jedno božilo. Opkolila

ga božila sa svih strana, mašu rukama, pokušavaju da ga uhvate. Sve što je danas gledao na Čelavoj glavi, sve što mu je bilo zanimljivo i zabavno, sada ga je progonilo. Stiže tako uplašen i do šume Mrtvice. Tu je mjesto gdje su se prinosile žrtve bogovima, pa sve postade još strašnije u njegovoj dječijoj glavi. Pomisli da bi mogao i sam postati dio rituala, žrtva koju će božila prinijeti u čast vrhovnom bogu. Ubrzao Ismet korak, jedva diše, strah mu se leđi u žilama. Zapliće nogama o korijenje, već mu ponestaje snage, a ova noć kao da nema kraja. Premoren od hodanja, izmučen i prestravljen, stiže i do Krlje. Tu su po vjerovanju pagana prebivali kućni bogovi, čuvari. Najzad se Ismet malo smiri, skupi se uz jednu poveću krlju, prisloni glavu na nju i zaspao. Tek negdje u zoru, kad se poče razdanjivati pa se bolje vidjelo, nađoše Ismeta. Donesoše ga kući. Đula mu se već bila prenadala. Presušile suze, iskapile riječi. Samo sjedi na jednom mjestu i gleda kroz prozor u daljinu. Kad ugleda da se neko približava kući, umalo se ne polomi hitajući da vidi kakvu vijest nose.

Kad bi oko podneva, uprta Đula Ismeta na leđa i zaputi se kod ćirameta. Kad je vidjela kako je preplašen, ublijedio, isprepadan, pomisli da bi mu slivanje strave moglo pomoći. Ćiramet je u Goduši bila neka starica Hajrija. Pogađala je, predviđala, vraćala, i između ostalog salivala strave. Znade ona još s vrata kojim dobrom Đula sa Ismetom u naručju. Nije mnogo pričala. Uze Ismeta i spusti ga na drveni tronožac pored šporeta. Založi vatru, stavi zrno olova u kašiku, i prinese na plamen da se topi. Pokri Ismeta crvenom mahramom i pripremi lončić sa vodom u kojoj će gasiti olovo. Kad se olovo istopi

okrenu ga oko dječakove glave i ugasi u vodi. Poprska ga malo tom vodom i onda ga otkri. Iz kašike izviriše olovne šume: Šenja, Mrtvica, a uz njih i Krlja! Ukazala se vidilici sva čudesa na koja Ismet naiđe na putu kroz ove šume. Kaza ona Đuli da je vidio strahobe silne, da se mnogo ustravio, ali joj reče da ne brine, već da se brže-bolje zaputi do rijeke. Tamo će izliveno olovo, zamotano u komad hartije, baciti što dalje može. Tako će svi Ismetovi strahovi, sakupljeni u zrno olova, nestati. Odnijeće ih rijeka.

Nastupi vrijeme akšam-namaza. Sve se utiša, smiri. Sunce završi svoj posao na našoj strani neba, vjetar se umiri, cvijeće sklopi svoje laticice. Stade priroda, stadoše i ljudi. Iljaz spušta glavu na sedždu, zahvaljuje Bogu što mu juče sačuva Ismeta. Zanio se Iljaz, prepustio molitvi i evo osmi put spušta glavu na kućni prag. Predade selam i sada zikri. Kada se završi namaz sve nastavi gdje je stalo: i priroda i ljudi. Tada zapazi Iljaz kapljicu kiše kako se razli na prozorskom oknu. Snažan bljesak munje osvjetli noć i još jači prasak groma odjeknu kroz gola brda Bihora.

Bilješka o autoru

Šejla Rebronja rođena je 1992. godine u Novom Pazaru, gdje je stekla osnovno i gimnazijsko obrazovanje. Studentkinja je treće godine Srpske književnosti i jezika na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru.

Od osnovne škole piše prozu. Objavljivala je u *Univerzitet-*

skom zborniku iz Novog Pazara i časopisu Bošnjačka riječ.

Senadija Hadrović

ĐUNAH ME GORIO

„Nano, šta ću, ljuta kukavica, eno ih!“

„Ko, snaho?“

„Babo sa muslihunima! Eto ih uz livadu! Ostaše mi đeca siročad!“

Na trenutak se nađe krhka udovica Ajna na podu, onesviještena.

Dotrčашe dvogodišnja Hata i trogodišnja Mejra i padoše u vrisak nad majkom. Prisebna starica Muniba pritrča i poprska vodom snahu koju je voljela više od dva svoja oka u glavi. Odvuče je preko praga, kao kakvo pelenče, udari je dva-tri puta po obrazu i zapovijedi:

„Slušaj, da si odmah ustala i dočekala oca! Obriši suze i pravo preko praga! Vi djeco, ne brinite, neda vas nana. Majka će ostati sa vama.“

Uspravi se Ajna, namjesti sve kako treba i hitro se nađe tik iza svoje gorostasne svekrve u dočeku „nemilih“ gostiju.

Poljubi ruku sve do jednom muslihunu i otrča do ćilera po kahvu.

Prijatelji se udobno smjeste u gostinskoj sobi

prekrivenoj šarenim ćilimima, upadoše u mekana vunena šiljtad, nasloniše se na kalupe prekrivene vezenim čaršafima, a ispod ruku im nana dobro ponamjesti još po jedno jastuče. Baš kao što dolikuje biranim ljudima i domaćinskoj bihorskoj kući.

Prinoseći lokume i kahvu, nevoljna Ajna ugleda četiri brižno umotane čalme i namah zaželje jednu od njih, baš onu očevu, sebi za ćefine.

„Neka me sopstvenim ćefinima isprati u grob, ako je navalio da me odvoji od djece!“

Ne stiže Ajna ni par koraka unazad da napravi, samo što je izgovorila: „Bujrum“, kad se oglasi najstariji muslihun: “Ostani, Ajno. Mi došli po Ajnu, prijо, nemoj nam zamjerit. Dvije godine su prošle od Idrizove smrti. Ova naša Ajna i tvoj Kasim nikako da se dogovore oko uzimanja. I došlo je vrijeme“, nastavlja on, „da svako uzme svoje. Tebi ostaju djeca. Ona su vaša krv, a Ajna će, mlada i zelena, naći neku sreću.“

Kasim je već bio utekao, pobjegao, kao i mnogo puta pred dolazak muslihuna koji su posredovali u njihovom braku.

Djever i snaha – vršnjaci, školski drugovi, zajedno su išli u mejtef, zajedno mnogo toga teškog prošli, haman ko brat i sestra su bili.

Njegov stariji brat Idriz bi ih češće ružio, po dolasku iz drva ili dovlačenju sijena iz planine, što bi se katkad zaigrali u polju i zaboravili zatvoriti ili napojiti stoku. A nana bi ga karala: „Neka, Idrize, još su djeca! I ti si bio takav sa šesnaest godina.“

„Nije on mene karo, no me je volio ko dijete. Uzo bi me u naručje i tako iz livade unio u kuću.“

„Hej, bruke“, rekla bi nana i šeretski mahala glavom.

Idriz je bio dvanaest godina stariji od Ajne. „Mamak, onako uš'o u godine, bogme sinko“, nastavlja svoju priču Ajna. „Probiruša, i eto, nađe mene koja mu ni do koljena nisam bila. Ja mala, bogami porastoh kasnije kod njega. No, kosa mi je bila sve što je priličilo ženi. Kosu sam ti u tri pletenice plela i svi su pričali: k'o Ajnina kosa.“

Idriz je to čuo i doš'o jednom kod naših stanova. Ja nosah neke kofe sa vodom. Natovarila više od sebe. Niđe nikoga da pomogne. Kad, odjednom, preda mnom, k'o đavo, izbi muškarac. Lijep, da dva oka ne odvojiš od njega. Oči mu zelene, a kosa crna, začušljana šeretski, nastranu. Visok, aman, učini mi se da se s neba stvorio. Priđe bliže, pita me što nosim to toliko i pruži ruke za kofe. Džaba se ja nećkah. On veli: 'Neka, neka, da pomognem toj čuvenoj Ajni.' Ene, čuvenoj! A đe ja čuvena sa šesnest godina? No, nekad ti se po ocu i majci i po plemenu djevojka birala i na daleko čula.

Gleda me Idriz i sve se smješka. Vidjeh ja njegovu namjeru. Al' bi šta bi. Bogme, ne znam dal' da se bojim od oca i braće, da otkud ne izbiju, ili mi bi čudnije kako preda mnom tako naočit muškarac se stvori. Donese on kofe do praga i reče: „Doći ću ja ponovo.“

Varak'o se dugo oko naših stanova, gled'o me iz daljine podugo i ček'o kad ću opet ostat sama.

Upade on jedan dan, pred akšam, samo što sam pomuzla ovce i prekoračila prag. Veli: „Ja doš'o za tebe.“

„Kako za mene?“ rekoh ja.

„Ti mi se sviđaš i bit ćeš mi žena.“

Priđe ta Božja sila i zgrabi me u naručje. „Da nisi

pisnula!“ Stavi mi ruku na usta i ponese preko praga.

„Spusti me!“ rekoh, paridžajući se svom snagom. Ali glas mi utonuo negdje, napustio me. Krenem da vrištim... Ne mogu. A sve i da mogu, mislim na pušku koju je sinoć babo očistio i spremio za lov.

Tako se ja nađoh za tili čas u njegovoj kući.

Na ulasku u kuću, majka mu zakuka:

„Kuku, Idrize, šta si mi ovo doveo?!... Vraćaj ovo dijete Skenderovićima ili smo večeras stradali!“

„Neću, majko, volim je! I nije ona dijete. Ti ćeš je naučiti da radi, a i porast će ona brzo.“

On mi zaprijeti da kažem Skenderovićima da sam svojom voljom došla za njega. Posječe me pogledom koji ga pretvori u drugu osobu, osobu koja se mora slušati.

Tako i bi.

Uto stiže iz sijena otac Idrizov. Kako zaustavi volove tako ih i zaboravi oslobodit tereta, jer nana ko metak istrča pred njim i ispriča šta se desilo. Čujem kako bruku i kijamet spominje i preklinje muža da naredi sinu da me vrati prije nego selo sazna, i da još pošalje ljude da se zakunu kako me nije ni tak’o.

„Nikako!“ prodra se ponosni gorštak Vejsel! „Neću tu bruku na sina... je li, da selo priča kako smo drhtali od Skenderovića! Nije moj sin repa bez korijena. Šta ako je mlada, mlada mu i pripada. Nego, junače, da ti čestitam!...“ Zagrli ga onako muški i reče: „Neka ti je hairli. A ti, devojko, dođi malo bliže. Je li te ovaj moj sin nasilu uzeo?“

Ja onako malo ugnuh ramenima, zastadoh, pa provukoh kroz zube: „Nije.“

„Znači, svojom si voljom došla. Od dobra si roda i neka si nam sa srećom, a dobro razmisli šta ćeš

kazati svojimima.“

Utom se začu neka buka. Nana uplašeno proturi kroz zube: „Eto vam Skenderovića!“

Skloniše me u ćiler. Vidjeh ja da se nešto ova dvojica izdvojiše i odoše do tavana. Nešto u dvije vreće izniješe i šapatom ostaviše iza ulaznih vrata. Sve mi bi jasno. Ja se, onako mala, još više zgrčih i ne pomičem se sa šiljteta u ćileru. Kad utrča u sobu Kasim, ko da me sunce ugrija. Zbunjeno me gleda i veli: „Ideš li još u mejtef? Nijesam te odavno vidio.“

Ja ko zalivena šutim, ali mi milo da ga poznadoh, mlađeg brata Idrizovog.

Ne prođe ni pet minuta, kad neki poznat glas pozva na varatima: „O, mumine!“

Domaćin nudi kahvu a najstariji veli: „Nismo za kahve, nego smo došli za onu našu čoru. Dobili smo haber da je tvoj sin povuk'o i hoćemo da vidimo i čujemo njega i nju.“

Tražiše mene prvu. Uvede me nana. Svi me onako mrko pogledaše. Vidim ja da me prekoreše te šta bi i mene čekalo kad bih kazala da me je povuk'o.

Najstariji me pita: „Čora, reci kako je bilo! Jesi li na silu došla u ovu kuću?“

Ja onako ko iz topa: „Ne, Allaha mi, amidža. Ja sam svojom voljom pa me razapnite ovdje!“

„Pozovite sad Idriza“, reče on.

Uđe Idriz, ali zapeo k'o da je na svadbu krenuo. Čuo je on kako sam ja rekla i ne boji se.

Nazva im selam i reče: „Mi smo zajedno odlučili da se uzmemo. Znam da je mlada, ali ću je paziti i neće imati sa mnom problema.“

Što on to reče, ustadoše, ni kahve ne popiše. Doduše, meni se amidža okrenu na izlasku i reče:

„Ti ćeš malo počekat da vidiš rod!“

Tako i bi.

Nekoliko puta su slali muslihune da mi se pomire, ali uzalud.

Pošto se godina napuni, pomiriše se.

To se nekad inatilo po godinu i više. No, dobro ja prođoh.

Idriz me vala pazio, kako je i obećao, k'o malo vode na dlanu. Ponekad bi me nosio k'o malo dijetu, a volio ko biranu ženu.

I ja njega zavoljeh, bogami. A ko i ne bi. Ko je u to doba pazio toliko ženu k'o Idriz? Niko.

I tako prodoše dvije godine, rodi se Mejra.

Zarati se, moj sinko! Ne znavaše se koje sve vojske ne prolaziše. Neke nam muškarce odvedoše na Bosnu, u partizane, a neke ne diraše.

Jedno veče zapucaše puške u blizini naših stanova.

Zavikaše rođaci: „Vejsese, Idrize, eto četnika, grabe i ubijaju sve što hodi!“

Pokupiše stoku i njih dvojica okrenuše prema planini, a mi sa ostatkom rođaka na drugu stranu... Razdvojišmo se, tako rekoše.

Sutradan dođe crn glas, da su obojica poginuli!

Eno ih gore u kleče, a niko od muških glava se ne smije pomoliti da ih preuzme.

Pošto se dobro iskukasmo, nana se k'o kakav birani muškarac, pribra i reče mi: „Snaho moja, prekinu kukati, moramo ih dognat ili će ih, ljutoj kukavici, vuci i psi raznijeti. Da ih makar ko ljude ukopamo.“

Krenusmo nana i ja. Odnekud se pomoli Kasim. Poče kukat i on, ali ga nana odmah ušutka: „Šuti,

neka si mi ti zdrav i živ! Hoćeš da dođu i tebe mi ubiju?! No hajde, kad te Bog sačuva i dovede, da nam pomogneš.“

Obuče mu fistan i stavi šamiju, k'o biva on žensko.

Krenusmo. Ja se jedva vučem, kukam, čupam kosu! Nana se okrenu i reče: „Uči, snaho, ne kukaj! Dognaj šehade, to daje snagu. Da ovo obavimo, da nam i Kasima ne ubiju!“

Dovukosmo ih na volujska kola i nas troje ih ukopasmo u gaj kod stanova.

Bogme kukasmo, ređasmo, ali moradosmo saburisat, da mi dijete ne poludi, i posmrče u stomaku da preživi.

A bogme se nadasmo da je muško, kad ono žensko, nek je živa i zdrava.

No, jadi moji, šta će biti sa mojom sirotinjom?

Kod nas ranije nije bio običaj da odiva uzme decu. Ostavi ih, k'o da ih nikad nije imala!

A meni k'o da želudac čupaju! Nikako se ne mogah od njih odvojiti.

Nije prošlo ni pola godine, kad navališe muslimuni iz sela. Traže da se udam za Kasima!

Kakvog Kasima?! Bože sačuvaj, on mi je ko' brat! Šta smo sve skupa prošli!

Priđe mi on jednog dana, ispod vjeđa me gleda i veli: „Ajno, čuješ li ti šta muslimuni pričaju?“

Ja šutim, znam šta će da zbori.

On veli: „Jok, to ne može, ja ću u vojsku!“

Tako i bi.

No, da se vratim na ono što ti prije pričah.

Uvedoš me, pred nanom i muslimunima. Otac Galjan me pita: „Ajno, hoćeš li da ostaneš za Kasima ili da sad ideš sa mnom?“

Okrenu mi se soba oko mene.

Rekoh: „Ne, ne mogu nikako!“

U tom babo reče: „Poljubi đevojčice i spremi se da idemo!“

Kako to reče, nana zakuka: „Kuku, snaho moja, teža si mi od rane Idrizove... Ubij mene i vajulje tvoje!...“

Kako nana zakuka, to se stvoriše đevojčice. Ne znaš šta je gore, njihov vrisak ili stisak oko nogu!

Ja stadoh k'o ukopana. Skrušena uzeh đevojčice u naručje i rekoh: „Pristajem, pa makar mi duša u đunah gorjela!“

Odoše oni.

Ode i Kasim u vojsku. Četiri godine.

Došlo bi po neko pismo, đe piše da je dobro... Kako su đeca, možete li poradit?...

No jednog jutra, ustala ja rano, otvorih vrata, kad imaš šta da vidiš: ukaza se stasit muškarac, valovite kose crne k'o zift, rumenih obraza i zuba bijelih taman k'o biseri.

„E stokvirullah, jesi li to ti, Kasime?“

„Jesam, Ajno, došao sam; završio s vojskom. No, hoćeš li se ti rukovat sa mnom?“

Ja k'o zakovana!

Hoću, Kasime, ti si mi k'o brat, zamalo izgovorih, ali se odmah sjetih naše obaveze koju smo preuzeli pred muslihunima.

Đunah me je svaki put gorio, i ponovo gorio... I mene, i njega.

Troje dece je nekako došlo na svijet.

Tek pod stare dane smo shvatili da drugačije nije moglo biti.

Ne ponovilo se, ali će Allah oprostiti časni nijet, jer su siročad i Bogu teška!

Bilješka o autoru

Senadija Hadrović rođena je 1962. godine u Trpejzima. Završila je pedagogiju u Prištini 1985. godine. Iste godine zaposlena je u OŠ „Mahmut Adrović“ u Petnjici, kao prvi pedagog na području Bihora. Aktivno je sudjelovala u Socijalističkom savezu i na Konferenciji za društvenu aktivnost žena opštine Berane do 1992. godine. Od 1993. do 1997. živjela je u Njemačkoj, gdje se bavila humanitarnim radom. Od 1997. godine nastanjena je u Sarajevu, gdje radi kao pedagog Prve OŠ Ilidža. Kreator je i realizator brojnih projekata od interesa za djecu i mlade. Obnašala je dužnosti vijećnice Opštinskog vijeća Ilidža u periodu od 2004. do 2012. godine. Aktivna je u Udruženju građana porijeklom iz Sandžaka od 1998. godine. Članica je Komisije za praćenje i ostvarivanje prava građana opštine Ilidža, te članica Glavnog odbora Udruženja pedagoga Kantona Sarajevo.

Poznaje njemački i ruski jezik.

Zumber Muratović

JAZUK

Čisto je polje od Kleča do Brezovica; ni biljke na prostranoj goleti. Uzalud je opasuju dvije rijeke: jedna bistra i pitka, neuhvatljiva i vesela, studenac je rodio, druga – tanjež od rijeke, ljetna prekapnica koja vijuga kao guja a sa prvim junskim suncem korito žedno vapi. Na ovom polju momci poput grudve snijega narastu a onda se, poslije završene vojske, otisnu u svijet, i što više vrijeme prolazi, nit koja ih vezuje za rodni kraj postaje sve tanja.

Dok mu brada još nije ni zarudjela, Avdo je počeo u kasnim satima dolaziti kući, nekada ostajao kod drugova na konak, da bi na kraju rekao roditeljima da bi se oženio. Otac Kujo iz punih usta odobrio, majka Mejra ćutala, dedo Hasim se nasmijao, ustvrdio da je ljubav sirotinjska zabava, što je protumačeno da se složio.

Sve je nekako bilo slučajno, sudbinski predodređeno. Za svog sina Avda, Kujo isprosio lijepu Murat-hanu, Selmovu kćerku iz Savina Bora.

Nije prošlo ni desetak dana, nakon što je obigr▷o cijeli Bihor, Selmo poziva brata Redža, diže desetak svojih rođaka i dvojicu šureva iz Mojstira, pođu u Kleča, za svog sina Hajradina isprosi Kujovu kćerku Kadu.

Slušala Kada svoje roditelje, čuvala obraz i svoj ponos, uvećavala rukotvorine, a bez sumnje, bila najljepša djevojka u ovom kraju. Prstom se pričala. No, jedan njen odlazak na komšijsku svadbu pro-

mijenio je cijelu situaciju. Umjesto da se uda za bogatog Hajradina u Savin Boru, za kojeg je isprošena, ona se „pod prstenom“, bez znanja roditelja, udaje za Reka u Beranama.

Bio je ovo težak udarac za njene roditelje. Tu noć u kući niko nije spavao. Kujo dugo i dugo razmišljao, hodao po sobi, po mraku šetao oko kuće, uzdizao već uzdignuta drva, provjeravao ono što je, već, jednom provjerio. Čvrstu riječ dao: „Za mene je umrla.“

Otkako je čula, umirena čajevima, Kujova žena snevoljčeno je ležala u sobi. Dva dana i dvije noći nije jela, ni pila, ni iz kreveta ustajala. Žalila hudu sreću svoje kćerke, brinula...

Nije bilo kuće u kojoj se nije pričalo o dešavanjima u dvije ugledne porodice, koje su od bogatstva zabrekle. Noću su lambe produženo gorjele, fenjeri življe selom zamicali – okupljali se radoznali posječari. Zahvaljujući ovom događaju mnogi su se među sobom izmirili... Čudio se svijet šta uradi Kada onak'om ocu; govorkalo se da je i Selmovu kuću ponizila. Jedni su govorili kriva je sudbina, drugi da će kučka brže otud nego odovud, treći da su za sve krive bogate Kujove jasle od kojih bi i muško pobjesnjelo. Jedino je Hamza Goljo rekao: „Dobra djevojka se sama udaje.“

Selmu dogoruhle seoske priče i već iduće hefte, hazora, odlazi kod Kuja u Kleča. Ulazeći u selo, jasno su se vidjele kuće sa izraženo šiljatim krovovima pod šindrom. Naprijed je primijetio čkalje i padine, izlizane, gole, ružne, sa pravilno izrezbarenim linijama na pločama koje je djelimično zaklanjala sitna trava. Usamljena, desno, šumjela je trešnja, sa

okolnih brda cijedili se tanki potoci iznad kojih je visilo neko šarenilo, nije se u tim jutarnjim satima moglo odrediti jesu li oblaci ili pramenovi magle. Kujo je stajao u avliji i protezao se. Još uvijek u zimskom vešu, sa natikačama na bosim nogama, grudi isturenih naprijed, onako kako je naučio, momački, odavao je utisak zabrinutog čovjeka.

– Jesi l' uranio, prijatelju? – doviknu mu Selmo, glasno ispuštajući vazduh koji mu se nagomilao u grudima.

– Jesam. A ti, prika? – izusti Kujo i dalje se protežući.

Sjedoše ukraj avlije i pogledaše jedan drugome u prazne oči.

Zaustavljen u govoru Kujovim ćutanjem, Selmo je prstima gnječio polusagorjelu cigaru i zamišljeno gledao u zemlju. Zatim je pogledao Kuja koji je kao i on, žaleći zbog svega što se desilo, izbjegavao njegov pogled, kao da je on krivac, a kad bi ga pogledao krajičkom oka, vidio bi da duboko pati i sluša.

– Znaš šta, Kujo... – progovori Selmo kao svaki čovjek kojem su udarili u obraz. – Znam da nijesi râzi za ovo što se desilo, ali nemoj da se ljutiš, nedam ni ja mojoj Murathani da se uda za tvog Avda... – Poteže desnom rukom za džep, izvuče maramicu u kojoj se žutio zlatni Murathanin vjerenički prsten, uze ga među prste i vrati Kuju. Popiše kahvu, prozboriše još dvije-tri o nekim drugim stvarima i kao prijatelji se rastaviše.

Vrijeme je prolazilo kao modrica ispod nokta – sporo, da sporije biti ne može.

Kuja spopale teške misli, dovodile do iscrpljujuće

nesanice. Vehnuo – svaki dan stariji godinu.

Uzdajući se u svoj ugled, uzjaše konja, odlazi kod prijatelja Sefera u Dobrodole. Samo što je pregazio Ciglensku rijeku, ufatio ravnice, konj se razđiskao punom parom, od azginluka azdis›o – grabi čas lijevo, čas desno, frkće mu iz nozdrava, potkovicice zveckaju udarajući o sitan kamen. Ubrzo ga uz šabotske livade unese u avliju, i stade. Zateče Sefera u poslu, koji u prvi mah pomisli da neki putnik žuri na pjacu u pešterskom selu Karajukića Bunari. Tamo su Bihorci išli da kupe rasnu stoku i duhan koji se donosio iz Albanije brdima preko Kule i Rožaja. Sefer prepoznade Kuja, podiže ruku i dosta glasno viknu:

– Skin› se s toga vranca, junače!

– Hoću, hoću, riječ da ne učinim – reče gost, pomilova konja po grivi i tromo skoči na zemlju.

Srdačno se upitaše. Dječak začelastrene crne kose prihvati konja, pripe ga iza tora u koji je stado tek ujavljivalo. Stasala djevojka utrča u kuću da pospremi sobu.

Kad Kujo vidje da ga domaćin veselo dočeka, laknu mu. Obrisa znoj s čela, uprije kažiprstom gore prema Lađevcu, planini isturenih grudi, gdje su se sa južne strane nizala brda prošarana modrim džifama gustih četinara, nad kojima su se kolikali mrki oblaci i nagovještavali kišu.

Sefer je stajao gostu uz rame, čak se frnjao o njega.

Uđoše u kuću, s njima uđe svježina, planina je to. Gost sjede uvrh sobe, gdje mu je i mjesto. Domaćin dofuja stolicu, povijen naprijed, prikupi dah i pripisano progovori krupnim glasom:

– Zdravo, dobro!?

– Dobro, dobro – odgovori Kujo i nekoliko puta trepnu neispavanim očima.

Započela su pitanja i odgovori – za zdravlje, za nafaku, kako se živi, je li sve potaman ove godine, je li krenula trava. Nastojali su domaći da što bolje dočekaju gosta, a njemu nije bilo ni do klekova čaja.

Seferova žena Ajka napravila pitu – drhti u maslu. Stavila na hastal što je Bog dao – tanjir sa suhim mesom, času sa sirom, izdilimala jabuka, prinijela dvije čaše mlijeka i plehani tanjir pun gurabija.

– Nije kom je nanijećena, već kom je suđena – govori domaćica prinoseći pitu. – Dela, uzmi, pohrani se, pruži ruku – pokaza na čašu sa gustim mlijekom u kojem kašika dupke stoji.

Kujo se napravi da ne čuje šta žena reče, okrenu se prema dječaku i upita:

– Je li ovo Iljaz?

– Jes, šućur babu za njega – uze Sefer da ga blagosilja.

– Ti mi ono prihvati konja?

– Ja – potvrdi dijete.

– Sila momak. Priđi ovamo, da te amidža zagrlji.

Dječak se morao okrenuti i posaviti da ga čovjek poljubi i dotakne svojim brcima, čiji su završeci podsjećali na povijene smrčeve grane.

– Momčino, koliko imaš godina?

– Deset.

– Svaka čas'. Vidi ga, visok k'o Suka Durović. Stani malo, da te nešto častim. Dosad te nijesam ništa častio. – Otvori novčanik, izvadi jednu crvenu novčanicu pa je dječaku šušnu u džep.

– Nijesi treb'o, Kujo – ruku crvenih i mokrih od suđa, upozori ga Ajka. – Reci hvala, dijete.

– Znaaam, majko – ljutio se dječak.

Unutra su se kao vosak žutjeli basamac, hamam, izrezbarene hatule prekrivene vezenom čipkom, a do brvana: bešika, dubak i prelja. Kujo je gledao negdje pokraj domaćina. Činilo se da ga pogledom promašuje za nepun čeperak. U svakom slučaju, nije ga tog trenutka vidio. Osjećao se kao da je uto-
nuo u neku provaliju iz koje vidi samo malo svjetlosti. Polako i sažeto je pričao, hvalio gazdu i njegovu ljuckotinu, pohvalio cijelo pleme.

– Aman, Sefere, jesi l' junak da mi pokloniš tvoju šćer Bahtu za mog sina Avda, kako ne bih prekidao šerbe? – otvori Kujo srce, bez okolišenja progovori glasom prosca, koji je pripadao kategoriji pušača koji su u potpunoj zavisnosti od duhana, bez kojeg ne može da kontroliše svoje ponašanje. On ne osjeća duhan kad puši, on je pogođen samo onda kad mu nestane. Zato dok razgovara često zavlači ruku u džep...

– Šta je sad? Zar nijesi isprosiio djevojku? – gleda ga Sefer pronicljivo, kao da mu čita misli. – I šta je bilo dalje, Bog s tobom? – desnom rukom se maši za duhansku kutiju, koja je bila na pofati, odlučan da izdimi jednu.

– Hm, isprosiio... Isprosiio i pobatalio – razveza se jezik Kuju i poče da priča kako su ga tri dana tabani svrbjeli, kako je predosjećao da će se neki musibet desiti, da bi se na kraju vratio na svoj slučaj...

– Ne more bit!?! – opet upita Sefer i sav se naježi.

– Sve je zapisano šta treba čovjeku da se desi, sve.

– Bezbeli... Znači, tako?

– Valahi, tako – potvrdi Kujo klimajući glavom. Iako je bio ješan ne stavlja zalogaj u usta. – Sram

je bilo! Ne bih ukabulio za dunja... To mi je hvala za moju muku, što sam od usta odvajao da je iznjivim, što sam je na ovom zgurenom hrbatu nosio... Nanoge otišla čovjeku, kao da ja nemam dva prsta obraza... – rekao je ispod glasa, kao za sebe.

– Vijek joj se omrčio. Dabogda Komove razminula – onako sjekirački reče Ajka, koja je još juče čula ali nije htjela iz njenih usta da izađe tako krupna riječ. Komšinica joj ispričala: da je Kada isprošena, da je sa roditeljima bila na nekoj svadbi, gdje je vidjela nekog momka iz grada i odmah promijenila ćud, za ovoga se udala, a momak golofusković, nema ni kuće ni kućišta.

– Ti, ženo, prekardaši – upozori je Sefer.

– Nedaj, moj Sefere, da mi šerbe propane – molio je Kujo, zadržavajući pogled oboren u svoje kriolo. – Nedaj, ako si mi pobogu brat.

Stid mu uhvati prvo obraze, pa cijelo lice, zatim se crvenilo prosu po vratu. On sada svoje viđenje preobražava u istinu u koju vjeruje, ustrajno se bori protiv sudbine koja ga je ukahrila i prijeti da nadvlada njegovo postojanje. Usta su mu ostajala otvorena, brkovi micali, pričao polahko kao da otkriva nešto što je do ovog trenutka bilo zabranjeno.

Nakon što je domaćin obavio kratak razgovor sa svojom kćerkom, klimnuo je glavom i rekao:

– Jesam junak, vala... Sreću često, kao hororovu šišarku, ćušnemo nogom ne znajući da je ona...

– Sudbina, šta drugo! Od nje nema bježanja, šta je tebi? – reče Ajka strožijim glasom, da i njoj bude lakše. – Ti znaš da je žensko za tuđe kuće. Ja neću da gubim dušu, kao neki tamo rakljato da pričam; ako Sefer veli i ja se slažem.

Iz jednog posebnog, gostoljubivog položaja, do Kuja su sada dopirale samo blage i umirujuće riječi. Strepnja koja je do ovog trenutka bila prisutna počela je da ga napušta.

– Halal ti vjera i nafaka. Odvajkada se čovjek oslanjao na čovjeka – slatko se Kujo nasmiješi, zahvali na dočeku, pa ugrabi Seferovu ruku i kao procijepom je stegnu, a onda se umutiše grliti.

Dvojica razboritih ljudi, tankom krvi – ženskom lozom, učvrstiše staro prijateljstvo.

Bilo je nešto oko četiri sata poslije podne kada su ispratili Kuja i poželjeli mu hairli džadu. Uzgred je zastao kod Dobrodolskog vrela, iz kojeg je tekla voda čista kao suza, za koju kažu ko se jednom napije opet mora doć. Sjeo je na kamenu podzidu, koju je prekrivao tanak i pritajen hlad. Iz česme su kuljali mlazevi vode puni tajanstva, brusili latice svjetlosti, u svojoj modroj boji prelamali u sitne pjege i svoju vizuelnu supstancu razvodili u spektar crvene i sive boje. Sva dolina je bila okićena šarenilom, utegnuta toplinom, vazduh mirisao na taze otkose i ljubičicu.

Hajradin se ubrzo oženio Zejnom iz Delimeđa. Murathana udala u istom selu u kojem je bila isprošena, njen muž Hafiz pozvao Avda za prstenskog djevera.

Bahta u braku sa Avdom dobila pet sinova i dvije kćerke.

Godine su prolazile, Kada sa svojim mužem srećno živjela, dobila djecu, ali čeznula za rodom i roditeljskom blizinom. Čeznula za majkom – jedinim prijateljem bez hile. Više puta slala ljude za mir, ali

uzalud, otac tobe učinio: „Ni na mene mrtva.“

Sudbina kao dimenzija čovjekove opstojnosti, taj naboj ljudski iskazan u punom svjetlu, preplijeće se u čovjeku ovog podneblja odsjajem intimnog, što smeta vremenu koje dolazi, ali bez sumnje, Kuja oplemenjuje i jača. U njemu još uvijek nije započelo gubljenje utihnulih vremena, koja su se vijekovima u ovom mjestu taložila. Sve što se desilo bilo je mimo njegove volje, prihvaćeno kao obavezujuće, nešto što ljudske duše teško podnose, ali ipak dostižu svoju puninu, kao zajedničku brigu svih, zbog uzvišene ideje opstanka.

Nakon dvadeset godina, čovjek sazdan od muške snage i prkosa, pobode se na prag Kujove kuće i zovnu:

– Domaćine!

– Bujrum! – odazva se Kujo kao uvijek kad gost pozove.

Pređe pogledom od glave do pete, blehnu u nje ga i zaključa da nije iz njegovog sela. Kad vidje da ulazi zet Reko, iskolači oči, osjeti hladnoću u tijelu kao da ga dušman zagrla. S obzirom da se poslije bujruma ni neprijatelj ne vraća sa kućnog praga, udari dlanom po svom čelu i reče: „Aiii, Kujo, jazuk ti bilo!“

Bilješka o autoru

Pjesnik, pisac i publicist Zumber Muratović rođen je 1956. godine u Petnjici (sandžačka varoš u Crnoj Gori). Od 1983. do 1985. godine radio u Bugojnu, od 1985. do 1998. godine u Bijelom Polju.

Objavio je dvanaest naslova. Tu su knjige poezije: *Bosne vrelo*, *Sehara*, *Kudret sahat*, *Iskrenost sa smislom*, *Pisanje po nebu*, te poema *Srebrenica je vrisak do neba*, kao i dvije knjige stihova za djecu: *Bašta istine* i *Dječija strana svijeta*. Iz historiografije: *Sandžački gazija Osman Rastoder*, te *Bihor i bratstvo Muratovića u njemu*. Slijedi zbirka narodnih priča i anegdota *Baška priče* i knjiga priča *Sejdefini snovi*.

Muratović od 1998. godine živi u Sarajevu, radeći kao profesor u srednjoj školi.

Specijalna nagrada za autentično pripovijedanje

Sead Ramdedović

FURSATLUK

Razdragane snaše bjehu se rastrčale po selu, k'o da ih pčele jure. Upadale su kao pomahnitale u komšijske avlije i plašile kokoške što su čeprkale oko kuća. Prepadale kudravu djecu što su, raširenih ruku, k'o strašila stajala u bašči i hujukala na krvo-ločne jastrebove. Osta za njima kokotanje i vriska.

– Muštuluk, Karenfila! – glasom drhtavim od uzbuđenja dozivala je Fata svoju jetrvu. Da nije bilo ovog „muštuluk“, svi bi pomislili da je stari Šefto po treći put preselio, te da snahe ponovo, uzalud, moraju harčiti šećer a djeca lomiti noge do Studenca, da snemoglu nanu vraćaju među žive, jer ona vazda izgubi haber kad god joj dojavu da je Šefto alahrahmetile i da su ga opet okrenuli prema Vlahovima.

– Hasan ga potrefio ovaj put! – podvriskivala je. – Muško! – Pa pljesnuvši dlanom o dlan, k'o da razgoni muhe, nastavi da širi svoje oduševljenje po mahali Šabovića, i sama obradovana u nadi da će se neko prevariti da joj nešto da za muštuluk.

Strine, tetke, sestre, gazile su jedna drugu po opancima utrkujući se, i uzgred štipale i vukle za dimije u borbi koja će prva stići.

A jesu se, vala, i obradovali, svi! Hasan Omerov nije imao muške djece. Okrenulo mu se bilo u žensku, sve jedna za drugom. Najstarija, Emina, bješe već stasala u prelijepu djevojku, no bihorski mom-

ci, otrovani praznovjermem svojih nana i tetaka da ni ona k'o majka joj Hajra ne umije roditi muško, prolazili su pored nje ne podižući pogled sa sive kamenite staze; k'o „pored vlašškoga groblja“.

– Ne gledajte je u oči, da vas ne presječe njima!
– savjetovala je gatara Dževahira seoske mladiće, dobijajući tako po neku paru na tuđoj nesreći i zadovoljno se u sebi podsmijevajući njihovoj gluposti i lakovjernosti.

Za Hajru, Emininu majku, govorilo se da nikad ne spava. Kad je rodila posljednju kćer, Esmu, tri dana i tri noći je s nevjericom buljila u nju, kao da je očekivala da će jednom, ipak, među njenim nožicama ugledati kiticu. Od tada, više nije zaspala. Ljudi su se kleli da su je noću viđali kako skače sa jednog na drugi kameni turban i pali lučevinu oko mezara.

Emina bi se od tih kleveta tiho povlačila u zamračenu djevojačku sobu, privijala u naručje svoju najmlađu sestricu i nijemo plakala. A polahko i počinjala vjerovati u priču da su odreda proklete. Da će dočekati starost kao usjedjelice i da će im se loza ugasiti.

• • •

Ali, eto, Bog dade – rodi se Idriz.

No, sreća bješe kratkog vijeka. Baba mu, Hasana, greškom ubiše Pešterci a majka rano preseli, te on, još nejak, osta siročić. Naslijedi veliko očevo imanje a sa njim i ljubomoru komšija koji svoju zemlju razdijeliše mnogobrojnim sinovima.

Helem, posta Idriz gazda s najvećim imanjem u selu. Zahvaljujući tome, brzo se i oženi, Zumrom od Smailovića iz Donjeg Bihora. Bog mu je dao nafaku da je sve cvjetalo za šta bi se dohvatio. Žetva bi bila bogata, ovce su mu se bliznile a njegove bedevije

dobivale košije i u Gornjem i u Donjem Bihoru. Čak i na Pešteri! A ko tamo izbije u prve – il' je junak, il' je dijete od junaka.

Sve je bilo po hairu dok jednog jutra Zumra, kukajući, ne utrča u kuću. – Neko mrtav leži u bunaru! Umjesto vode izvukla sam kofu punu krvi!

Izvadiše ovna predvodnika, zaklanog i bačenog u bunar. Od tog dana nevolje su se redale jedna za drugom: livade i njive poharane, gajevi do pola posječeni, međe preko noći pomjerene, jaže u tuđe navrnute... Selo je inače znalo i gdje šejtan spava, a sad su se svi pretvarali da ništa ne primjećuju. Samo bi se ponegdje šapatom prozborilo da to sedam Ramizovih sinova fursati Idriza jedinca.

On je to muški podnosio, sve dok se po selu nije pronijela priča kako Salko Ramizov dolazi kod njegove Zumre i kako je zaprijetio da će s dušom rastaviti svakoga ko mu se na put postavi. Idriz se osjetio usamljeniji nego ikada! Više nije znao šta će od sebe – tumarao je po selu kao opčinjen, tražio oduška u poslu, bježao od kuće nemajući smjelosti da rođenoj ženi pogleda u oči.

U selu su ga počeli izbjegavati i prezirati – niko s njim da stane, razmijeni cigar duhana. Bješe mu se crni oblak nadvio nad glavom. Ni brata ni bratučeda, siroče od malih nogu... Bez baba osta onda kad mu je najviše trebao. Ljuti Arnauti čekali u „pusiji“ krvnika iz Donjeg Bihora – naišao Hasan, pukle puške te ni kriv ni dužan glavom o ledinu i za sva vremena reče „zbogom, dunjaluče“. Zakukaše ljudi kao žene kad shvatiše da pogubiše najpoštenijeg Bihorca. Ali šta će sada, pokupiše čaure i utekoše u šumu – ostaviše ga prvom putniku namjerniku.

A to je bila maloljetna Mejra. Slabašno djevojče ne mogaše pratiti oca u stopu te sjede na kamen da se odmori, pa kad ču puške potrča ocu kome uvijek vedro oko bješe već potavnjelo. Jedino je stigla vidjeti kako kroz klečje, kao bijeli zečevi, zamiču ćulafi. Kasnije, kad je odrasla, više nije bila sigurna jesu li bili ćulafi ili baš zečevi.

Prisjećao se Idriz priče koju je čuo od sestre Mejre i prepričavanja dokonih ljudi iz sela. „Za jedno su bili u pravu“, mislio je. „Kako me kolijevka zaljuljala, tako će me i na tabut položiti.“

• • •

Otkako su mu put za vodenicu, dolje ispod groblja, prepriječila četiri stranca u zelenom, za koje nije bio siguran bjehu li ljudi ili šejtani, san mu više nije dolazio na oči. Od akšama pa do prvih pjetlova razgonio bi, kao neka straža poredane po kolju, gavranove oko kuće – uvjeren da su došli dušu da mu u kljunovima svojim odnesu.

Sa njim je tog dana u vodenicu išla i mala Ajša. Ona se klela da nikog nije vidjela, već da je pričao sam sa sobom i kao mahnit kotrljao se niz livade.

– Ti znaš ko si i čiji si, aga! Znaš i šta su tvoji radili! Eto, sudbina je odabrala tebe da platiš grijeh predaka. Mi smo došli da ti džan uzmemo! – tako mu reče prikaza obučena u zeleno i skoči prema njemu raširenih ruku, riješena da ga samim šakama zadavi. Nije znao o kakvim grijesima je riječ, a još manje gdje je u svemu tome njegova krivica. U pokušaju da se odbrani, izgubio je put pod nogama i počeo se kao bačen kamen kotrljati niz strminu podno puta. Mala Ajša je vrištala, trčala za njim i preklinjala ga da stane, misleći da se on namjerno

vrti i koprca kako bi je „u šali“ uplašio.

Kad su ga našli i ponijeli kući, bijela pjena mu bješe izbila na usta i nos, a glas mu se oduzeo. Danima je nakon tog događaja sjedio kraj prozora i nijemo gledao u peštarske daljine. Nije znao šta znači ovo bešare, ali je bio ubijeđen da na dobro izići neće.

• • •

Jednog jesenjeg popodneva, dok su vjetrovi tjeerali suho brezovo lišće a stada se tromo vukla Mačkovicom, nemoćan i beznadežan, vraćao se Idriz s Metaljke gdje je cio dan ispravljao porušene plotove i mijenjao truhlo kolje. Ozgor s brda, djeca sakrivena iza kleka smijala su se kao pomamljena i izglasa pjevala:

– Salkan Zumru u kotaru striže, Idriz ide da plotove diže.

Kad im se primače počеше ga gađati zukvama i suhim balegama.

„Više ni djeca nemaju straha od mene“, žalosno zavapi Idriz.

U tom času nešto se probudi u njemu, nešto puče u njegovoj glavi – zaljulja se kao da će pasti. Tog trenaja je donio čvrstu odluku da više ne da svoj ponos.

Više nije mogao podnijeti poniženja i prezir svojih komšija, odluči da ubije bestidnika koji mu je na obraz udario i oteo jedinu ljubav. Tu je odluku donio kao da se priprema za smrt! Riješio je čvrsto, više nije bilo povratka. Umrijeće, ali fursatluk neće trpjeti!

Imao je ralo zemlje na Lađevcima i krijući dade ga Ljaki Prašoviću za jednu kratku pušku i pregršt metakka. Prepredeni Pešterac ga je sumnjičavo gledao, naslućujući zbog čega ovom snuždenom čovjeku treba puška, ali se pravio nevješt jer je znao da zemlja koju

uzima vrijedi najmanje tri takve puške, i konja pride.

– Pojavili se vuci, aga? – tek da nešto kaže, upita ga Ljaka žmirkajući na jedno oko.

– Jes, vala, vuci – smeteno mu odgovori Idriz, sklanjajući pogled. Brzo umota hladno gvožđe u peškir i pohita da se za vidjelice vrati svom domu.

• • •

Dane je provodio u teškom radu – krčio klečja, krastio šumu te pravio lisnike za zimu, okopavao tvrdu i kamenja punu bihorsku zemlju. Vraća se tako jednom kući noseći breme suhog rastinja što je sakupio da njegova hanuma lakše jutrom potpali vatru u zemljanoj peći. Kroz tanko drvlje bi katkad na suncu bljesnula cijev malehne arnautske puške koju bješe u naramak sakrio.

Dok se polahko približavao kući breme koje je nosio bivalo je sve teže. Opanci na nogama zacvrčaše, a srce se pope u uši i žestoko zabubnja, kao sultanov telal u goč. Iz kuće se čula vriska i jecaj njegove mlade hanume pod divljim nasrtajima azginog Salka. (U početku, prilikom tog mahnitog, šejtanskog plesa žena bi se opirala do posljednjeg grama snage, ujedajući oko sebe i mlatarajući rukama i nogama, te dozivajući upomoć, ali kad je shvatila da niko ne smije priteći, dok njen Idriz zna samo da pokunjeno sagne glavu i izgubi se za stokom ili nekim izmišljenim poslom, i njena su se otimanja prorijedila i u posljednje vrijeme gotovo prestala. Zurila bi tupo u plafon kao da se sve to ne dešava njoj nego nekoj drugoj osobi koju i ne poznaje.)

Idriz je prilazio avliji znajući da je najmlađi Ramizović u kući, i strah za goli život opet pokrenu kukavičku pomisao da još može da se vrati, okrene

prema kotaru i napravi se da je u poslu, da ništa ne primjećuje. Ali nešto ljudsko u njemu bilo je, ipak, mnogo jače. Nosilo ga je prema kući i on prstima dotače kundak puške. Zapljusnu ga val snage i odlučnosti.

Kad Ramizović iskoči iz kuće, još uvijek poluspuštenih čakšira, vezujući ih usput, Idriz ga prostrijeli pogledom punim mržnje i povika:

– Tu li si, hajduče!? Zadnje ti bilo, dabogda!

Salko ga je gledao kao da je vidio privid, čudeći se odakle smušenom Idrizu ovolika drskost i hrabrost. Gurnu ga lijevom rukom i produži, dok je desnom još držao ućkur od čakšira. Idriz pade na bok, potrpan bremenom. Salko mu se okrenu, pljunu ga i s prezrom prosikta:

– Sikter, pašče šugavo!

Idriz se pridiže na koljena, izvuče stari džeferdar iz snopa i onako presamićen uperi oružje prema njemu. Prsti su mu drhtali i nikako da potrefe okidač. Ramizović se trže i krenu da mu otme pušku iz ruku.

– Nemaš ti ljuckotine za to – povika i zgrabi hladnu puščanu cijev.

Taman kad ovaj dohvati cijev Idriz pronađe oroz i pritisnu. Prolomi se pucanj krševitim vrletima, odbi se od Miraj brda pa se vrati do Klisure, pa opet nazad. Ramizović pade preko Idriza s nevjericom gledajući u crvenu mrlju koja se brzo širila na njegovom stomaku.

Idrizu se zavrtje u glavi i on se zanjihao kao da zemlja pod njim podrhtava.

Iz kuće istrča Zumra kukajući:

– Aman, šta učini, o Idrize!? Sjeme će ti u kolijev-

ci Ramizovići utrijeti!

– Beli neće dok sam ja živ! – ču se glas staroga Osmana, najstarijeg Šabovića i Bihorca. Prilazio je tromim korakom noseći u rukama punu, u boju ote- tu pušku.

– Ti si nam danas obraz osvijetlio, mi ćemo tvoj pozlatiti! – reče on Idrizu.

Iz trošnih bihorskih kuća, jedan po jedan, počеше izlaziti rođaci, naoružani i odlučni. Pravili su krug oko Idriza i starog Osmana, spremni da se bore do posljednje glave.

Modrim nebom kružio je jastreb, široko rašire- nih krila. Samo je njegov cijuk povremeno parao grobnu tišinu.

Usmrćenog Ramizovića poniješe malo od Idrizo- ve kuće i spustiše ga tamo na crven ihram. Sa tog mjesta ubrzo su ga, uz kukanj i psovku, ponijela njegova braća.

Od toga dana Idriz je bio junak i domaćin i svi u selu bili su na njegovoj strani. Svi osim braće Ra- mizovića. A njima je jasno poručeno da se više ne igraju, jer ih može biti i manje.

Pošto se Idriz vratio iz pritvora, rođaci ga izmi- riše s Ramizovićima i bi mu besa data da mu niko neće ni vodu natruniti.

Rekoše ljudi da Idriz nije ubio, jer – branio je svoj vatan.

I rekoše, još, da Salku nije dohakao Idriz, već da je Salko dohakao sam sebi, onog trenutka kad je od- lučio da pršti sirotinju.

Bilješka o autoru

Sead Ramdedović je rođen 1979. godine u Lagatorima, BiH. Osnovnu školu završio je u Lagatorima i Petnjici a klasičnu gimnaziju u Beranama. Napušta započete studije prava u Podgorici, razočaran događajima iz devedesetih, i odlazi u inostranstvo, gdje zasniva porodicu. Zajedno sa istaknutim književnikom Faizom Softićem i još nekim autorima sa prostora bivše Jugoslavije, 2013. godine osniva u Luksemburgu klub pisaca pod nazivom: Literarni klub „Husein Basić“. Trenutno obavlja funkciju sekretara u tom udruženju.

Objavio je dvije zbirke poezije: *Lagatorske elegije* (Rožaje 1997) i *Počinak tuge zaljubljenih* (Bezdan 1998).

Govori francuski, njemački, luksemburški i ruski. Živi i radi u Luksemburgu.

Lejla Rebronja

VRISAK

Bio je to vrisak strašniji od najnezgodnijeg košmara, od najvišeg vrha, od najnesrećnijeg udesa, od najteže misli, strašniji od prokletstva i promjene. Ptice na bijelim granama, začudo, ostaše mirne. Nijedna latica behara nije dodirnula tlo. Nije čuo ni behar, ni svijet, vrisak što se oteo iz grudi, niti patnju što se izvila iz vrisaka, jer je čovjek bio nijem. Ili je bio isuviše daleko za njihov okorjeli sluh...

Sve čega se sjeća jesu tamnosivi zidovi oko njega i jak bol koji je pritiskao njegov potiljak. I sjeća se jednog prozora, dalekog, nepoznatog, jedva vidljivog, ali stvarnog. Trebalo mu je cijelih deset minuta da se privikne na mrak, primijeti prašinu oko sebe i osjeti smog i težak vazduh. Trebalo mu je cijelih deset godina da podnese lavinu nepredviđenih postupaka i da nauči plesati u pravcu vjetra, zajedno sa olujama. Eh, da barem ima ćošak u kojem može da se sakrije! Ali nema ni ćoška ni kutka, ni predaha ni odmora. Sada se nalazio na dnu okrugle tvrđave, na dnu mračnog ambisa.

Podigao se jedva, mučno, i on i njegovi ožiljci. Onda priđe prozoru i otvori ga. Oblak prašine izađe i čovjek se nakašlja. Drveni kanati su bili stari i na pojedinim mjestima ispucali, pa je jasno mogao da vidi ljepotu prirode koja se nazirala i bila mu tako blizu. Polahko ih odgurnu pazeći da se ne polome. Blaga, prijatna svjetlost mu obasja svaku boru na mudrom ali umornom licu, oborenim i tužnim ne-

boplavim očima i izgubljenom osmijehu. Nije bilo drugog izlaza, pa odluči da izabere jedini mogući. Bez daljeg razmišljanja zakorači. Hodao je umjerenno, polahko, hramao dostojanstveno na lijevu nogu, iako je upravo izašao iz tamnice. Misao o slobodi mu je davala snagu. Nalazio se u podnožju ponošnog Bihora što je, nedostižan, gordo stajao pred njim. Tu počinje naša priča.

I

Ime mu je Ćazim Borančić. Učen je čovjek. Vidio je raznoga svijeta, nagledao se svega i svačega, i eno ga sada gdje stoji ponizno pred Bihorom, zanesen ljepotom što ga očekuje: od nepreglednih predjela Goduše, preko sunčanog Crniša, pa sve do mraznog Bora. Zastade da predahne još koji trenutak, a onda uz dubok uzdah počne da korača. Svaki novi korak bio je sigurniji, jači, brži. Tim tempom je brzo došao do vrha jednog od mnogih brda. Bila je to neka vrsta vidikovca. Pastiri rekoše da se zove Bučkov krš, a oni ga zovu i Sedeći krš. Bilo mu je jasno zašto Sedeći. Jer su ta dva pastira po cio bogovetni dan sjedili tu i gledali na ovce, ne radeći ništa drugo sem duvanja u drvenu sviralu i bacanja celice na kraju dana.

Sjede pored njih, jer je bio umoran. Taman je zatvorio oči i prepustio se jednostavnoj melodiji koju je ispuštala svirala, kad se začu buka i smijeh. Grupica pastira se pridruži ovoj dvojici, i počеше da igraju neku čudnu igru. Nalet neprijatnog osjećaja i crvenila preplavi Ćazima, jer je shvatio da svi gledaju u njega i sada već možda pričaju o njemu. Okretaše se jedan po jedan k njemu, pa onda nazad ka grupici i došaptavaše se ravno pet minuta, kao

da vijećaju nešto ozbiljno. Jedan se konačno oglasi:

– Hej, Mudrac! – (Tako su ga ubuduće zvali svi na koje je naišao, a ni ja ni on nismo znali zašto.) – Hoćeš li da igraš boša sa nama?

Bio je začuđen. Pastiri i boš, i to još usred livade, na proljeće?

– Jok; još malo pa idem. Nemam vremena.

Imao je vremena, ako je išta u tom trenutku imao to je bilo vrijeme, ali nije volio tu igru. To je bila igra „koza“ u Bihoru, karakteristična za zimu. Igra se zapravo sastojala iz skrivanja prstena ili drugog malog predmeta ispod čarapa, rukavica ili nazuvaka. Nedodirnite čarape pri pronalasku prstena su „koze“ koje su ukockane. Ukoliko tragač nađe prsten iz prve, sve su „koze“ njegove i ima pravo ponovo da krije prsten, a ukoliko traženje nije bilo uspješno nema pravo da više traži već gubi partiju. Izgleda da pastiri nisu igrali ništa nalik bošu kakav je Ćazim znao. Bio je podaleko pa nije mogao ni da vidi tačno, ali je vidio dovoljno da shvati kako je ovo neka druga igra. Zajedničko je, izgleda, samo ime. Pastiri su bez smisla uzvikivali “boš” i smijali se kao ludi. Onda su počeli i da se svađaju, da urlaju i psuju jedni druge. Vidi Ćazim da nastaje gužva, pa odluči da krene dalje.

II

Pred njim se sada opružao Bor, selo prepušteno samo sebi, bez šume i zaklona. Iako je bila crešnjarica, vjetrovi ovdje nisu izostajali. Šamarali su oštro i nemilosrdno, ali njegovim kestenjastim očima nije smetalo. Takvo buđenje mu je i trebalo. Podiže pogled Ćazim, pogleda ispred sebe i osmijehnu se.

Mahala, konačno!

Nije bilo puno kuća. I sve su bile trošne, stare, sapletene od pruća i pokrivene slamom, ali bila mu je draga svaka slamka i svaki prut. Zakuca na prva vrata na koja je naišao. Otvori mu djevojka mlada po godinama, ali se još od prvog pogleda moglo vidjeti koliko je život natjerao da brže ostari. Bila je prava ljepotica, a kasnije je od komšija saznao da se zove Buran. Kuhala je neke zelene grahe, bila je dobra u tome. Po njoj je i boranija dobila naziv. Naravno, tu je bio i gazda kuće, drugačije ovaj ne bi ni ušao, takvi su običaji. Starica sjedaše na drvenoj stolici, babo na madracu, malo podignutom od poda, a djeca na zemlji. Majku nisu imala.

Balandža je bila odmah pored stolice. Ponjave su bile stare i jedva su se držale na još starijem prozoru. Sva djeca (a bilo ih je mnogo) imahu zakačenu hamajliju protiv uroka i strah u očima. U jednoj naninoj ruci novorođenče, plače, ne odmara, a u drugoj babljača. I to je protiv uroka. Baš neka ureknuta porodica, pomislio je.

Sjedio je jedno vrijeme, popričao, poslužio se, istovremeno ulažući sve napore da porodica ne primijeti kako je osjetio garamet što lebdi vazduhom u kući. Nešto se desilo, ili će se desiti. A možda je oboje. Taman je krenuo da izusti kako nema mnogo vremena, mora da ide, kad se čula buka. Ponovo buka (zašto li ga stalno prati?). Djeca se trznuše. Babo Hasan ustade, spreman da dočeka goste. Novorođenče zaplaka jako i samo taj zvuk je odzvanjao prostorijom, koja se sada činila praznom. Muk. Onda se otvoriše vrata, i svi nastaviše disati. Prosci Hadrovići su ulazili, sa darovima i kiselim osmi-

jesima na još kiselijem licu. Mrzio je Ćazim takve ljude, ako se ljudima uopšte mogu i nazvati. Pričali su, kesarili se i pregovarali o mladoj Buran, planirali njenu budućnost. Niko osim Mudraca ne osjeti njemu dobro poznati miris zagorjele boranije. Niko osim Mudraca ne primijeti da u svoj toj gunguli što nastaje nedostaje jedan član porodice, i to najvažniji. Pa Buran je nestala!

Sve nakon toga je ostalo mutno u oblaku dima što je ostao iza galopa konja koji je dugo poslije toga odzvanjao u ušima ostavljenih. Proklinjanje Hadrovića, vapaji babovi, uzdasi djece i plač staričin i bebin, jantalas što je nastao, sve je ostalo iza nje. Kasnije je od komšija čuo nastavak priče. Ako se njima može vjerovati, Buran je pobjegla sa Alijom Hajdarpašićem, sinom Izetovim. Još je nastao i obračun pored sela Hadrovića, pa su tu prosute prijetnje i psovke, zazviždali meci i nastali ratovi, ali su zaljubljeni na kraju našli svoj put.

III

Bila je četinbrstica kad je došao do Crniša, sunčanog i najdražeg. Nije bilo doba kad je Crniš najljepši, kada okopni prije svih drugih površina, oslobodi se snijega pa se ponosno crni. Zato se Mudrac malo razočara. Zadrža se još malko pa nastavi dalje. Noge su same išle. Nisu stajale no brzo uzbrdo i nizbrdo, uz Blizuradu, kroz Bioču, pored Banjišora, Popce i Godijeva, usput učeći mnogo od onih koji su znali malo. Zastade kod jednog bunara da se napije vode, da povрати dušu. Pogleda, i zamalo mu srce stade.

– Uf, čovječe, prepade me!

Rekao je to drhtavim glasom, podvikujući.

– Nije mi bila namjera, oprost. Ali moram ti priznati, kad se već desilo, bilo je jako zabavno – reče čiča koji se pojavio niotkuda i počeo grohotom da se smije.

Ćazim ga je prvo ljutito gledao, a onda se i on počeo smijati. Zanimljiv neki čičica, pomisli. Mogao bi još da posjedi.

Eh, da je znao ne bi nogom kročio, ne bi ni pomislio da se približi bunaru koji ionako nije radio, jer je jednom prilikom koza upala u njega. To je kasnije saznao, pa se još više pokajao. Ne samo da nije dobio vodu, nego mu je čiča ravno pola sata dosađivao nepodnošljivim pričama, a pritom je i mislio da je sveznalica. Nije jadnom Ćazimu dao ni riječ da progovori, a tolike je škole završio. Džaba njemu škole, čiča zna bolje!

– Tmurno vrijeme.

– Loše si ti to protumačio, vedro je nebo, vedrije ne može biti – zna čiča bolje od njega.

U međuvremenu, počeo kiša.

– Pada kiša.

– Nije ovo kiša, ovo samo sipi.

I tako unedogled. A nije imao kud, kiša je pljuštala. Pokušao je da se isključi, to je bar umio, ali je i sami glas čičin postao nepodnošljiv pa je samo ustao, tako po kiši, bez ikakve zaštite, i nastavio dalje.

Počeo se penjati uz neko brdo, najviše od svih brda. Krenu brzo, ali se umori pa uspori. Vidio je vrh i kao da je vidio cilj u toj ne tako dalekoj tački. A gore bijelo, što od snijega što od oblaka. Toliko bijelo da oči bole. Put je bio mučan i pun raznolikog kamenja, koje ga je ubadalo kroz sada već poderane opanke. Nije stajao. Osjeti snagu u prsima. Zaletje

se i pruži ruke. Još samo malo. Tri, dva, jedan...

Sve čega se sjeća su tamnosivi zidovi oko njega i jaki bol koji je pritiskao njegov potiljak. Nakon deset minuta, koliko mu je trebalo da se privikne na mrak, Ćazim shvati da prekoputa njega sjedi, skučen, neki starac oborenih, neboplavih očiju. Susretoše se njihove oči i u Ćazimovim kestenjastim se pojavi zbunjenost i strah. U Fatihovim (kako se starac zvao), ne mogoše se uočiti nikakve promjene. Ili su postale umorne, ili su bile neodgonetljive, ili je bio veliki mrak u ovoj proklesnoj tvrđavi, pa se nije moglo razaznati šta one kriju. Fatih je postao umoran od maštanja o gordom Bihoru, o dolasku u njegovo podnožje. Misao o slobodi je sve što je ovaj starac imao, ne slobodu, a ovdje je mnogo duže nego Ćazim. Kako su dospjeli ovdje? Tu priču ću ispričati neki drugi put.

Bio je to vrisak strašniji od najnezgodnijeg košmara, od najvišeg vrha, od najnesrećnijeg udesa, od najteže misli, strašniji od prokletstva i promjene. Ptice na bijelim granama, začudo, ostaše mirne. Nijedna pahulja snijega nije dodirnula tlo. Nije čuo ni snijeg, ni svijet, vrisak što se oteo iz grudi, niti patnju što se izvila iz vrisaka, jer su obojica bili nijemi. Ili su bili isuviše daleko za njihov okorjeli sluh...

Bilješka o autoru

Lejla Rebronja rođena je 1994. godine u Novom Pazaru. U rodnom gradu završila je osnovnu školu i gimnaziju, a u istom mjestu je upisala i studije. Student je prve godine Srpske književnosti i jezika na Državnom univerzitetu.

Na literarnom konkursu „Poslanik u mom srcu” osvojila je prvu nagradu.

Iz Sarajeva s ljubavlju za Petnjicu

Alen Ćeman

BREME

Sjedi baba toga dana u bašti i neprestano, pušeći cigare, zamišljeno gleda uz Popču. Često je sjedio na istom tom mjestu i gledao u istom pravcu. Odlučih da ga pitam ono što me je već dugo mučilo.

„Babo, kako sva djeca imaju mamu a ja nemam?“ – pitao sam baba koji je skoro stalno ćutao i nikada ga u mom životu ne čuh da se glasno nasmijao, ili da je ikada zapjevao. Pogleda me na trenutak ljutito, što pomenuh svoju majku, a onda mu se naglo izraz na licu promijeni. Tiho me pozva sebi u krilo i drhtavim glasom reče: „Dođi da ti ispričam, lakše će biti i tebi i meni.“ Uze me u svoje krilo. Njegovom desnom rukom me zagrlji tako da mi za oči zapadoše njegovi iskrivljeni prsti koji bjehu pocrnjeli od duhana. Lijevom rukom držaše muštiklu i nervozno je primače svojim ustima. Steže muštiklu zubima. Poče pričati tako kao da se sve dešavalo pred našim očima.

„Još uvijek je zemlja vruća. Svakodnevnne vrtočlavice i glavobolje ne prestaju. Duva vjetar i u vazduhu se osjeća vrečina. Nije željela da joj majka i komšiluk zamjeri pa je neprestano sa mnom kupila voće ne bi li se šta prodalo u Rožaje na pijac. Valjalo je djetetu pripremiti pelena i kupiti bešik. Često je zastajala i odmarala se, a i kako neće. Molio sam je da ostavi sve i uđe u kulu. Al' ona bi me samo pogledala i sa uzdahom nastavila raditi. Čak sam joj se i počeo ljutiti. Zastala je na trenutak i pogledala

me. U očima su joj zasijale suze, koje je brzo obrisala svojim rukavom čija uvica bješe pocijepana. Rekla je: 'Ako ti nije hatar pusti me da ti pomognem i ne tjeraj me da idem.' Steže me nešto u prsima i na trenutak mi nestade vazduha. Udahnem toliko jako kao da mi je zadnji udisaj bio. Čula je i ona taj uzdisaj i svojim pogledom je smirila sav oganj koji mi se zapalio u prsima. 'Neka, volim ja sa tobom čitav dan radit. Draže mi je nego da se, ne daj Bože, sa jetrvama i svekrvom mrazim. Ja sam najmlađa pa neću hatar da im ištetim. A i volim da sam uz tebe, tu mi je najljepše. I neću da ti sve radiš sam. Babo i Hilmo i Hasan su još u Murovac pa sad sva kuća na tebe pala, nikake odmene nemaš. Ako Bog da, kad se rodi ovo dijete pa staše malko, poslije ću se ja odmarat i po kući radit.' Na njenom licu se vidje osmijeh zadovoljstva, oči joj zasijaše i u njima se mogahu vidjeti odsjaji zraka sunca na zalasku.

Poče da se osjeća svježina akšama. Šljive bjehu pune roda. Ne pamtimo za našega vijeka da su ikad više no tad rodile. Osjećao sam jak umor, krsta me presjekla, ali me bi sramota da joj se požalim. Mislio sam kako li je tek njoj. Kad Sunce zamače iza Radmanaca, mi taman bjesmo napunili kašad. Prožutjela Safija k'o vosak. Hramlje od umora, ali nikako je ne mogah čuti da se požali. 'Tvrđa je od kamena', pomislio sam.

Gladni, jedva dočekasmo večeru. Ona slabo pojede, vala. Zabrinu me to, uplaših se za nju, a i za tebe. Pogledom mi je rekla kao da je sve u redu i sjela je na sećiju. Odmah nakon večere sam zaspao, jer sam ujutru morao za Rožaje da prodam šljive. Ni osavnulo još nije a ona me probudi da se spremam da

idem. Dok sam se spremao reče mi da bi i ona imala volju da ide sa mnom na pijac. Odbijao sam jer je bila trudna već sedmi mjesec. 'Bogoti me povedi, samo imam volju ovome djetetu da iskupujemo to zajedno, da mu bude sve lijepo, prvo nam je pa neka bude sve kako treba.' I dalje sam odbijao. Kad nato-varismo kašad na konja, nešto mi prođe kroz glavu i rekoh joj da se brzo spremi pa da idemo zajedno sa bratučedima uz Popču. Samo što zavih u ćahat duhana i popuših cigaru, Safija se spremi i izađe pred kuću. Nikad se brže nije spremila. Cestom, pred kuću izbiše bratučedi sa konjima, k'o da su znali u koji vakat ćemo se mi spremić. Krenusmo Rosuljama, pa preko mosta i pored Ramdedovske vodenice pa sve džadom do u Šljivovo vrelo.

Šumskom stazom se čula galama Bihoraca. Pod nogama je šušćalo tek opalo lišće. Čuo se zvuk točka Rastoderske vodenice, koji se gubio u huku Popče. Ono lišće što je ostalo na granama šarenelo se k'o da je na svakom drvetu po ćilim zastrt. Bljedilo na Safijinom licu ne prestaje. Hćio sam joj reći da se vrati ali nisam mogao jer mi je još u očima bio njen osmijeh kad sam joj rekao da se spremić da ide sa mnom. Stalno sam se osvrćao i gledao je. Stadosmo na Murovsko vrelo da se odmorimo i mi i konji. Izvadismo da pojedemo doručak, ona uze samo jedno malo parće proje i ne mogaše pojesti više ni zalogaja. U žurbi jedosmo i nastavismo put kako bismo se što prije vratili kući da pokupimo još voća. Bilo je možda i deset sati kad smo stigli u Rožaje na pijac. Čuje se galama sa svih strana. Dovikuju se trgovci koliko su kadri. Dolaze Rožajci i Rožajke i kupuju šljive k'o da su halva. Vala ne žali niko dobro

platit kad vidi da su lijepo uzrele. Prodadosmo jedno kaše nekom Ferizu Muriću. Jedno istovarih na put, a ovo što prodadoh poterah tome čovjeku kući. Safija ostade da prodaje dok se ja vratim. Istovarih i drugo kaše sa konja pred Ferizovu kuću i u žurbi se vratih kod Safije. Kad se primakoh pijaci, ona izvrnula prazno kaše naopako i sela na njega. Kad me ugleda, ustade i sa osmijehom me dočeka. Ja se uplaših da je nisu prevarili trgovci pa da joj po malo cijeni uzmu šljive, a ona se smije i kaže da je sve prodala za po dva dinara skuplje od mene. Izvadih pare iz njedara i dade mi ih. Natovarismo i ovo drugo prazno kaše na konja i polako se spustismo u čaršiju da kupimo pelena i beşik. Ona kod žena odmah pelena nađe i kupismo ih brzo. Odosmo do Jusufa Fetahovića da kupimo beşik. Uđosmo u dućan, a nikako da izađemo. Ni jedan beşik mu ne bijaše isti. Od njih devet samo nam se jedan nije svidio. Lijep bješe i taj, ali učine nam se puno mali. Gledamo jedan, pa drugi, pa treći i sve tako redom pa opet od početka. Meni se svaki jednako sviđa i koji god da kupim bio bih zadovoljan al Safija probrala jedan sa urezanim mjesecom i zvijezdama na uzglavlje pa se vrtilo oko njega i sve me gleda. 'Zasluzila si da biraš i neka bude kako ti odabereš', pomislih u sebi. Izvadih pare i platih Jusufu. Stavismo beşik u kaše, a u beşik pelene. Krenusmo polako kući a Safija mi se požali da je nešto probada u stomaku. Rekoh joj da se vratimo pa da ode u bolnicu da je pregledaju, ali ona ne dade pomenuti. Veli samo da požurimo kući. Rekoh joj da pojaše na konja i da stavi noge u kaše pa da ne pješači barem. Pomogah joj da uzjaše na konja. Stavih joj obadvije noge u desno kaše i

uzeh uzdu i požurismo kući. Često sam se okretao i posmatrao je i već nekoliko puta sam vidio njen bolan izraz lica. Kad bismo u Javorovu, ona gledajući na ova sela reče: 'Eh, dragi Allahu, tebi hvala na ovu ljepotu, kako si sva ova brda isklesao a sela rijekama napojio. Kakav li je Džennet kad je ovako lijep ovaj naš Bihar? Pogledaj, Osmane, kako se Popča k'o neka zmija opružila po Murovskim lukama. Eh, božijeg davanja.' Bi mi drago što ona to reče. Učine mi se da joj je lakše pa se i ja malo smirih i zaštađoh da predahnem. Na čelu joj se sakupile kapi znoja, taman k'o kapi rose. Duvaše vjetar od Pešteri pa ona priteže šamiju da joj je vjetar ne ponese sa glave. Nastavismo dalje ka Murovskom vrelu. Kako smo išli niz put sve sam je jače čuo kako diše. Kad god bih se osvrnuo i pogledao je vidio sam sve više znoja na njenom licu. Kapi znoja su joj se slivale niz prožutjele obraze i kvasile joj vrat. Kad god bih je pitao kako je, odgovarala mi je da je dobro, ali na licu se vidjelo da nije. Spustismo se u Murovske luke i krenusmo ka Bratiminom viru. Taman što se spustismo kraj rijeke, ona poče ubrzano da diše. Zaustavih konja i vidjeh je čitavu oblivenu znojem, kako se drži za stomak. Reče mi da je brzo spustim s konja i da je sklonim sa puta. Odmah sam uradio kako je rekla. Odnijeh je u naruče iza jedne stijene i tu je spustih. Uplašeno sam zvao ne bi li nam ko pritekao upomoć. Nisam znao kako drugačije da joj pomognem. Niz put se čula galama i kao da ih je Allah dragi poslao, ispred mene izbi Rasim sa ženom i snahom. «Koja te muka našla, Osmane? Da se nije kakvo zlo desilo, ne daj Bože?» Rekoh Rasimoviću i snahi joj da požure i odu iza stijene, tamo se Sa-

fija porađa. Zatraži Rasimovica da brzo nađem čiste krpe. Padoše mi na pamet pelene što smo kupili za tebe i brzo joj ih dodadoh.

Iza stijene se čuju samo jauci, vrisak i riječi ku-raženja. Nisam mogao da izdržim ni jedne sekunde bez cigare. Tako cigara za cigarom, uz svu tu vrisaku i jauke. Ruke su mi se tresle od straha, čitav život mi je prolazio pred očima. Rasim je nešto pričao ali ja ni sad ne znam šta. Pokušavao je osmijehom da me razgajreti. Sigurno se na mom licu vidjela sva moja uznemirenost. Nikad mi u životu nije bilo teže. Samo sam Boga molio da živi i zdravi stignemo kući...

Istovremeno se ču i plač djeteta i dozivanje Sa-fijinog imena. Skočio sam i otrčao iza stijene. U naručju Rasimove snahe si bio ti, sine, a na hladnoj zemlji je ležala tvoja majka i samo je pogledala k meni a onda ka tebi i to je bilo zadnje što su njene oči vidjele. Zadojila te Rasimova snaha i u svoje naruče te do kuće donijela. S konja skinuh kašad i baci-h u Popču, da ih voda nosi. Rasim i ja napravismo nosila. Suze su mi se slivale niz lice i kvasile fanje-lu i setru. U grudima, neopisiv bol i stezanje kidali su mi vazduh. Nisam mogao više izdržati već sam otišao iza one stijene gdje te majka rodila i tamo sam zaplakao. Svake godine od toga dana, kad šljive uzru niz tu stijenu se sliva voda od rose kao što se slivao znoj niz Safijino lice.

Nije se htjela odvajati od mene, a i meni je bilo najlepše kad je uz mene.”

Obliše suze babovo lice.

Bilješka o autoru

Alen Ćeman rođen je u Vrbici 1986. godine. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, srednju medicinsku u ŠC „Dr Branko Zogović“ u Beranama, a učiteljski fakultet u Beogradu. Bio je aktivni učesnik studentskih inicijativa i član duhovnog hora „Isa-beg“ u Novom Pazaru. Radi u OŠ „25. maj“ u Vrbici. Piše priče i zapise.

Knjige Bajra Agovića

PRVONAGRAĐENA PRIČA
DONATOR NAGRADE ZK - BIHOR, LUKSEMBURG

Stamen Milovanović

TODOR ŽELJKIN

Todor željkin sedeo je zgrbljen na ploči kamenog zida koji je njegovu avliju odvajao od glavnog dubovskog sokaka i gledao Dubovčane što su, idući za poslom, prolazili kraj njega. Navikli da ga na tom mestu vide od ranog jutra do kasne večeri, prolazili su zagledani u put, pričali, smejali se, prepirali, terali stada na ispašu, vraćali ih, odlazili u polje, dolazili iz njiva, ne obraćajući pažnju na njega kao na kamen krajputaš pored kog se svakodnevno prolazi, ali mu Boga niko ne nazove. Kad bi mu se, ponekad, neko i obratio, devojka ili mlađa žena, tražeći da joj korpu od vrbovog pruća isplete, on bi crveneći kao bulka, uvlačio glavu u ramena kao kornjača kad je neko u šumi prestraši, mucajući pokušavao nešto da kaže, klimao glavom, a još češće ćutao.

Dubovska dečurlija ga je često zadirkivala, razna mu imena nadevala, donosila željke iz polja i u njegovu ih avliju puštala. On se na njih nije ljutio, samo ih je preklinjao da nemoćna Božja stvorenja ne muče, od njihovih porodica i dece ne odvajaju. Željku bi uzimao u ruke, nežno kao novorođenče privijao na svoje koritaste grudi, odnosio do najbliže šume, milovao joj oklopljeno telo, nešto joj toplim glasom šaputao i drhtavim je rukama lagano spuštao na zemlju.

Šumar je tvrdio Dubovčanima da Todor uvek bezglasno plače dok se onako pogrbljen iz polja vraća. Ovi su mu verovali, jer šumar je o svakome sve znao, a jedini se s Todorom družio, sa njim duge razgovore vodio i u tajne snove mu često zavirivao. Jer on je voleo i umeo da sluša, da sakuplja tuđe priče, da ih, kao što Dubovčanke s lanenim povesmima čine, rasčešljava, četka, boji i upreda, da od sakupljene osnove, na razboju mašte izatka neverovatno šarene i bajkovite ćilime priča kojima je zabavljao i iveseljavao sedenkare u dugim zimskim dubovskim noćima.

– Sanjao sam kako se banjam u Sovikinom viru – pričao mu je jednom prilikom Todor. – Voda topla, slutim, kao devojačka nedra. Noć zvezdana i meka. Nema ni lahora s Pasjače. Tiha. Čežnjiva pesma zrikavaca. Zvezde koje se u ogledalu vode kupaju i kao prosute perle sjakte u njoj. Zaronim da najudaljeniju ulovim. Ona mi izmiče i razliva se i nestaje u talasima koje ja snažnim zamasa ruku nabiram. Ronim. Uranjam do dna. Dah mi u grudima nestaje. Otvaram usta i slobodno vodu udišem. Ona je slatka i pitka kao prvo mleko kojim majka zadoji dete. Osnažen sam i prav kao da sam se takav rodio. Lep sam i snažan kao i ostali momci u Dubovu. U snovima sam visok i bez brega na leđima. Zato svake noći ležem na grbinu s nadom da će se grba sama ispraviti. Uprem nogama u tablu kreveta, raširim ruke, i sve dok me san ne prevari zurim u napuklu tavanicu. Izjutra se budim zgrčen, brade uprte u kolena, a Pasjača na leđima kao da je još više narasla. Ljut na sebe takvog i na prokletog Miloja što me ovako grbavog sklepa, izađem pred kuću i vešam se o dudovu granu. Satima visim i ljuljam se uzalud na njoj,

jer kad posle na direkto kraj sobnih vrata izmerim visinu, da vidim koliko sam se izdužio, učini mi se da se svakim novim danom sve više smanjujem – žalio se šumaru. Ovaj ga je saučesnički slušao iako je svaku priču o Todorovoj nesreći, kao i svi Dubovčani, odavno znao:

Kad se Miloju, posle dugo godina nadanja i uzaludnog iščekivanja, najzad rodio sin, uzeo je tek rođeno dete, ispeo se na Kamik, brdo iznad Dubova, malog Todora podigao ka zvezdanom nebu i viknuo pijan koliko ga grlo nosi, da svi Dubovčani čuju: – Sin!... Sina sam iskovao!... Kuronju!... Naslednika, deliju, hej, Dubovčani!...

Potom je, kažu, hitnuo kmečavog Todora ka Kumovoj slami i zvezdanom viru nad Kamikom. Todor je, leteći uvis, uhvatio zvezdu padalicu što je sa Mlečnog puta žurila da nečiju tajnu želju ostvari, stavio je požudno u usta kao majčinu sisu, i pao u raširene očeve ruke. Neki su tvrdili da to i nije bila zvezda padalica, već duša Milojeve žene koja je tog trenutka iz porodiljske postelje kraj ognjišta poletela put nebeskog jaza. Prestrašena što je u svom detetu zarobljena, panično se upinjala da dete oslobodi sebe izazivajući u Todoru nesnosne grčeve od kojih mu se kičma iskrivila i kao kuka na staračkom štapu savila, zglobovi na ramenima i vratu izmestili i mimoišli.

Drugi su tvrdili kako pijani Miloje nije stigao da k nebu uzdignute ruke na vreme sastavi i u naručje sina dočeka, pa je Todor pao na krličnjak kraj očevih nogu. Opijeni Miloje podigao ga je u naručje ne videći u strahu da je za mekana Todorova leđa grbavi krličnjak čvrsto prirastao.

Šumar je najradije pričao svoju priču, i sve više u

nju verovao, iako ju je od Milojeve muke, za Dubovčane, sam izatkao:

Uvek bolešljivi i sušičavi Miloje, tražeći leka svojoj bolesti, ne želeći da mu staza kojom je koračao uraste u koprivu i trnje, išao je od vidara do vidara, od gatara do vračare, pio čajeve i činio što su mu kazivali, sve do onog dana kad mu je neki starac u Kurvin gradu kazao da će bolest i nemoć sigurno izlečiti ako svakoga dana pije svežu željkinu krv i večerom kusa čorbu zgotovljenu od željkinih jaja, ovsenog brašna i divljeg hmelja, začinjenu semenom koprive i bosioka.

Od toga dana Miloje je svakodnevno tumarao poljem i dubovskim šumama stalno u zemlju zagledan. Sretali su ga Dubovčani kako se u suton vraća u selo noseći pune, grbave, bisage i svežanj iščupane koprive. Gvozdenom kukom, jutrom, izvlačio bi iz oklopa željkinu glavu, nožem je otsecao, šiknulu krv u lejku hvatao i na dušak ispijao. Posle bi čekićem oklop razbijao i rukama iz njene utrobe vadio, u opne uvijena, još nesazrela željkina jaja.

Šumar se u oba oka zaklinjao da ih je Miloje i zimi, u zemlju uprporene, lišćem ušuškane i snene, pod snegom nalazio i doma svakodnevno donosio. Tvrдио je da su ostale, nepronađene, željke molile i preklinjale Boga da Miloju podari sina koji će njima i njihovoj poklanoj deci biti sličan, koji će ga sobom do kraja života na njegov greh podsećati... Šumar je tvrdio da to Todor sad samo Milojeve grehe plaća i ispašta.

Šumar se nikad nije čudio Todorovim snovima, primao ih je kao istinu jer je i sam u snovima živio. Verovao je i Dubovčane ubeđivao da svako trećinu života provede u snovima. Svako u snu oseti i doživi

sve ono što u stvarnosti ne može, nije mu dato, ne sme ili ne ume.

Čovek je samo u snovima slobodan i svoj, tvrdio je Todoru jedne letnje noći u kojoj se ni prst pred okom nije mogao videti.

Te noći Todor ga je molio – crveneći, slutio je šumar – da mu ispriča, opiše i dočara čaroliju koja nastaje kad se žensko telo, pod muškim teretom, uzburka i počne bedrima da ljulja i kao zmija se uvija...

– Vidim žene samo kad na obramicama vodu sa kladenca sokakom kraj mene pronose. Gledam kako im se vutarke njišu i kukovi zibaju. Slutim belinu kože i mekotu stomaka, mahovinu u preponama nogu i nežnost dlanova kojima znaju muško da miluju. Zamišljam i sanjam kako im se kidaju kopče na jelecima i nemirne dojke iz njih, kao golubovi iz gnezda, iskaču dok im, urakljen, mrseći im nekošenu otavu, nemirnog pastuva ka izvoru u dolove butina privodim. Priča se, čuo sam, da si ti svog pastuva na mnogim dubovskim i okolnim ženskim vrelima napojio. Ispričaj mi kako je to na javi, da ne izludim.

Šumar mu je pripovedao i opisivao sočno, onako kako je to samo on znao, kiteći i unoseći u priče i sve svoje neostvarene želje, snoviđenja i mušku fantaziju.

Todor je ćutke upijao svaku njegovu reč kao što je njih upijala crna dubovska noć. Šumar je mogao u još nezačetu svoju decu da se zakune da su Todoru te noći niz obraze vrele suze tekle. U ponoć, završivši priče, razgrćući pomrčinu rukama, otišao je niz sokak ostavivši Todora da sam dosanja svoje i njegove snove.

U zoru Todor je otišao Ciganima što su nedaleko od kladenca, kraj potoka, razapeli čerge, probudio usnulog mečkara i tutnuo mu u ruke kotaricu od vrbovog pruća s velikim vezanim pevcem, s nekoliko grudvi sira i činijom masla u njoj, moleći da ga ciganska mečka odmah po leđima i grbini nogama istabana.

Ciganin je uzeo pocepano sito, odvezao još usnulu mečku, pa udarajući ritmički dlanovima po lubu sita, pevajući promuklim glasom nekakvu setnu cigansku pesmu navodio medveda da po poleglom Todoru šapama cupka.

U nedoba probuđeni Cigani izvirivali su čupavim glavama iz čergi, psovali pijanog mečkara, mečku, i Todora koji je pod njenim teretom stenjao. Mečkar im je gadno opsovao ciganskog Boga, zapretio velikom čvornovatom tojagom, pa su se ovi, gundajući, u još tople postelje vratili.

Poslednji petlovi dozivali su se s kraja na kraj Dubova kad je Todor stigao kući, stao na prag kraj direka, rastegao se koliko je mogao i liznuo direk da utvrdi koliko se izdužio.

Šumar je, kasnije, pričao da mu je mečkar kazao i u sve Cigančiče se kleo, da je medved Todorova leđa sasvim izravnao i ispravio, da je srećan kao nikad niko doma otišao. Radosno opruženog san ga je prevario, po navici se na bok okrenuo i zgrčio, pa su mu se kosti na staro mesto opet povratile.

Očajan, Todor danima nije iz kuće izlazio. Dubovčani su to odmah zapazili, i kao što svi kad primete da im nešto na šta su navikli nedostaje, pogledima ga tražili. Šumar je znao da Todor boluje i da ugruvane kosti i dušu zalečuje. Nije ga posećivao. Pustio

je da se sam nosi s bolom i neostvarenom željom. Znao je da svaki bol vremenom mine, pa i onaj koji iz dubine duše izvire, krati čovekove korake, srce mu steže i tugom lice plavi...

Tako je i bilo.

Posle nekoliko sedmica šumar je, preskačući potok, ispod Velikog perila nagazio na naramak zelenog, još suznog, vrbovog pruća. Znao je da je i Todor negde u blizini. Osmotrio je pažljivo okolinu. Todor je, polegao i zguren u visoki burjan, koprivu i pavit na obali potoka, oslonjen na laktove gledao belasanje ženskih butina na perilu pred njim. Nekoliko žena ispiralo je u ceđ uluženo laneno platno udarajući po njemu drvenim prakljačama. Bosih nogu, do kolena zadignutih krajeva sukanja i ude nutih u pojaseve, povijene nad kamenim koritom i zanete poslom, nisu na sebi osećale njegove užagrele poglede. Šumar se u oba oka kleo da je video zlatne zrake nad Todorovom grbom kako svojom svetlošću pozlaćuju bele klobuke procvetalog burjana. Nije mu se javio. Uzeo je vrbov snop, odneo ga u selo i ostavio pred Todorovom kućom.

Sutradan, šumar je otišao kod Mire udovice, čije su pragove mnogi Dubovčani noću preskakali i zbog koje su se i u domaćinskim kućama mnoge svađe zapodevale i tučom završavale. Dugo joj je o Todoru i njegovim muškim mukama govorio. Ubeđivao ju je da je Todor korpar kakvog u okolini nema, da su mu koševi čvrsti a korpe tanušne i vite kao nedosanjana ženska tela, pa iako ga je Bog sazdao grbavog i neuglednog, obdario ga je umešnošću i muškim ponosom kakav se retko u čoveka sreće.

Govorio joj da je pošten i čestit momak, da se u nje-mu takvom dosad nije rodila zavist i zloba kao što bi kod većine sličnih, već ume da uživa i raduje se tuđoj sreći i tuđem zdravlju lepše i veselije nego što to zdravi i normalni znaju i čine. Ubeđivao je da bi i Bogu bilo milo i ugodno ako učini sevap i pomogne mu u nevolji i mucu, da i on oseti radost milovanja i mekotu ženskog tela.

Mira se dugo opirala i otimala, ubeđivala šumara da iako je ona samohrana, duševna i dobra žena, rada da svakome u nevolji pomogne, da je od Todorora kupovala kotarice kakve niko ne ume da isplete, da i ona zna šta je muka i samoća jer i sama s njima svakodnevno druguje, ipak mora da vodi računa o svom udovičkom obrazu i poštenju i ne želi da se u selu o njoj čuje kakav nedostojan i loš glas.

Kad šumar obeća da će joj u državnoj šumi markirati dubove za jedna dobra volovska kola ona se sneveseli: – Zar za tako veliku pomoć, tako malo? – učinilo mu se da će zaplakati. On obeća dvoja. Obrazi joj se zarumeneše: – Ne bih ni za dvoja, ali i mene samotnu treba nešto da greje – pristade.

Uskoro, jedne mesečaste noći šumar je gledao kako se više Todorove kuće, u Ogradi, mrsi i giba, kao pijane zvezde kad se čovek dugo zagleda u nebeski vršnik, tek isklasala belija pšenica.

Sutradan, na Todorovom licu blještao je osmeh kao dukat na sirotinjskom dlanu. Šumar se činio da to ne opaža, samo mu je jagodica u grlu nemirno poigravala.

Od toga dana Todor je svake večeri odlazio Mirinoj kući, ali su njena vrata bila uvek dobro zamađaljena.

Jedne vetrovite noći šumar ga je zatekao kako

zubima grize zavravljenu kapiju, nemoćno cvileći kao napušteno štene, i očajnim glasom preklinje je da kapiju bar još jednom za njega otvori. Zagrlio ga je nežno, kao brata, i bez reči poveo kući. Bagremovi duž sokaka, šumoreći prigušivali su njihove korake, psi su nemirno režali, pod mišicom osećao je vrelinu i drhtanje još više povijenih mu leđa, dok su se u tamnu dubovsku crepulju gasile poslednje žiške zagaslog nebeskog ognjišta nad njima.

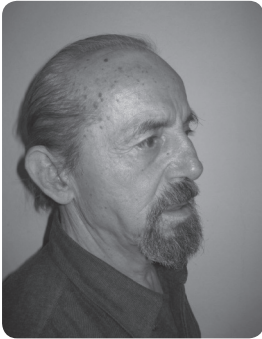
Posle te noći Todor se smirio. Više nije odlazio Mirinoj kući. Prestao je da seče vrbovo pruće i kući donosi. Sedao je svakoga dana, kao i pre, na kamenu ogradu. Zgrčen, povijenih ramena iz kojih je izvirivala samo glava kao kod kornjače kad je iz oklopa izvuče. Gledao je niz sokak ravnodušno i otupelo, nezainterosovan za prolaznike i događanja oko njega, kao da je shvatio da se ljudi od nesretnih i nevoljnih uvek sklanjaju i izmiču, kao da će se tuđa nevolja i u njih useliti. Šumar mu je jedini prilazio. Nije ga tešio, samo mu je jednom kazao:

– Bolje je zbog žene i patiti, nego je nikad ne osetiti. Koliko si je voleo kazaće ti patnja koju osećaš. Moj Todore, sreća je samo kratka crta na tegobnom životnom rabošu. Ti si svoju, ipak, urezao.

Todorov pogled setno je grlio strnjiku njive nad kućom, u Ograđi, a šumaru se činilo da mu se krajičkom usana gorko osmehuje.

željka – kornjača
vutarka – suknja
vršnik – sač

Bilješka o autoru

Stamen Milovanović rođen je u selu Dubovu 1940. godine. Školovao se u Dubovu, Beogradu i Nišu. Radio je kao miner, buldožerista, precizni mehaničar, mašinski tehničar i nastavnik matematike, a osnove dramaturške umjetnosti učio je sa treće galerije Narodnog pozorišta u Beogradu. Književnim radom počeo je da se bavi u đačkim danima (Nagrada lista *Pionir* 1953. godine). U Splitu 1965. objavio je prvu jednočinku: *Kapi slobode*, koja je u njegovoj režiji iste godine izvedena u Trebinju. Poslije toga prestao je da se bavi književnim radom. Pisanju se vratio tek devedeset pete godine, trilogijom drama: *Udovičko kolo*, *Sunovrat* i *Đavolja varoš* (Nagrada „Dragojlo Dudić“ za 1998.). Za dramu *Povratak* dobio je prvu nagradu na konkursu Festivala jugoslovenskih pozorišta u Užicu 1999. godine. Iste godine ponovo dobija nagradu „Dragojlo Dudić“, za dramu *Ne plači, Petra*. Drama *Povratak* bila je na repertoaru Narodnog pozorišta u Užicu. Drame *Povratak* i *Ne plači, Petra* štampane su u izdavačkom preduzeću „Kadinjača“ u Užicu 1999. godine. Drame *Konstantin i Olivera* bile su nominovane za Nušićevu nagradu, a istu je dobio za dramu *Jednačenje po zvučnosti*. Drame *Duga noć pod orahom* i *Skrkolije* bile su u najužem izboru za Sterijinu nagradu. Sve napisane drame su mu objavljene u ediciji *Savremena srpska drama*. Bavi se i proznim stvaralaštvom. Dobitnik je nagrade lista *Naša reč* u Leskovcu (dvaput), lista

Topličke novine (dvaput), nagrade „Milutin Uskoko-
vić“ (treća za 2005. i prva za 2006.). Aforizme i priče
objavljivao je u književnim časopisima, Radio Beo-
gradu, Radio Nišu i dnevnim novinama. Dobitnik je
nagrade Udruženja pisaca i književnih prevodilaca
Pančeva za 2007. godinu na konkursu Udruženja
za kratku priču. Na konkursu „Šumadijskih meta-
fora“ 2009. godine dobio je prvu nagradu za kratku
priču. Radiodrame *Čežnja*, *Narenhaus* i *Nobilissima
famina* na konkursu Radio Beograda bile su u naju-
žem izboru za nagradu i preporučene su za izvođe-
nje. Drama *Skrkolije* pobijedila je 2011. godine na
međunarodnom konkursu za dramski tekst u Lak-
tašima, a 2012. postavljena na scenu. Iste godine
dobio je prvu nagradu za kratku priču na konkursu
Kulturnog centra u Apatinu. Ima i jedan roman u
rukopisu.

Radi i preživljava u Nišu.

NOVIJE DOBA

Recital Ćamilove poezije

Jasmina Hanjalić

PROKLETA ZEMLJA

Puuu... mrtav k'o mrtav! Nema smisla nastavljati, evo prođe sat!

Izbezumljeni mladići, koji su uletjeli u ordinaciju noseći njegovo obamrlo tijelo, u hodniku se hvataju za glave i stišću šake. Svi se u mislima, na svoj način, mole Njemu i ne gube nadu da ću uspjeti! Pa i oni koji ne vjeruju da On postoji, sad vjeruju u čudo. Proviruju kroz malo staklo na vratima, od mene očekuju božansku moć. Moram izaći, stati pred njih i ubiti nadu!

– Proglašavam smrt! Zaustavi sve!!

Trideset pet mu je godina. Samo se srušio usred utakmice! Prošli je imao trideset osam i već tri godine ga pokriva ova ljepljiva i teška zemlja. Živi trče za njom, a mrtvi je stignu. Zauvijek.

Begovica Mubera ne popušta, sutra ću opet na njen mezar. Moliću je da, najzad, halali. Sedamnaest godina radim kao doktor u ovom Domu zdravlja i ovo je šesta žrtva. Niko ne zna tačno koliko ih je bilo u pola vijeka! Ovi momci se nisu ni rodili kad je begovici Nova država, u Drugoj agrarnoj reformi, sve po zakonu i uz potpis, uzela zemlju i podijelila bezemljašima i zadrugama. Za opšte dobro i prosperitet! (Nova vlast je jačala diktaturu proletarijata i seoske sirotinje). A ni njihovi očevi nisu bili rođeni kad su, u onoj Staroj državi, u Prvoj agrarnoj reformi, veleposjednicima uzeli zemlju i dali im ćage. Demek, platiće naknadu za pedeset godina, koju nikad nisu do kraja

isplatili. Ono što je plaćeno to je i potrošeno, pa ljudi ostadoše i bez zemlje i bez novca.

– Do sudnjeg dana nek vam je prokleta ova zemlja – zapištala je Mubera prije pedesetak godina kao crna kukavica i snemogla se kraj mrtvog sina jedinca.

Begovi Ćorovići su vijekovima imali skoro najbolju zemlju u cijelom Bihoru, sa koje su se rahat hranili i oni i čifčije. Biće baš te godine kad im kraljevska vlast poče oduzimati zemlju, u njihovu kuću dođoše još jedna usta – stasita nevjesta Mubera. Dadoše je za Latifa, trećeg po redu sina u Osman-bega. Opet, imalo se, moglo se, pa i za vrijeme drugog Švabinog rata. A poslije rata, još uvijek sedefastog lica i rumenih obraza, Mubera je s porodicom živjela na ostatku imanja. Sijali su pšenicu, kukuruz, ječam, heljdu, pa i lan za haljine. Čeljad i stoka nisu bili gladni ni i u najgladnijim godinama.

Kad, u jedno doba, malo poslije no što se proglaši Zakon da jedno gazdinstvo može imati do deset hektara zemlje, pojaviše se ljudi iz opštine da mjere poveliku livadu Ćorovića. Baš onu najljepšu na putu za Berane! Obaviješteni ljudi su to mogli očekivati, no preumorni Latif i Mubera kao da postadoše i gluhi i slijepi pored očiju i ušiju. Vala, svako malo su se i donosili neki novi zakoni!!

– Šta činite na moju livadu, pobogu ljudi? – jedva izgovori zadihani Latif. Priđe još bliže četvorici muškaraca koji su gledali neku skicu. Među njima je bio i milicioner. Komšija je Latifu dojavio da mu geometri mjere zemlju, pa on, brže bolje, potrča da vidi šta je sad opet. – Šta gledate to, nalet ve bilo?!

– Stani malo, družo, đe si navro? Narodna vlast

je izabrala tvoju zemlju da ode pravi sportski centar i terene. Šta si se prepao, sve je po zakonu, ne brini! Dobićeš papire i naknadu za svaki pedalj! Da se ne protiviš ti??!! – reče jedan od njih. Vidjelo se da ima iskustva u tim poslovima.

– Ada, ljuudiiii!! Pa zar da nas ostavite bez zemlje? Uzeli ste nam pola za zadrugu! Šta će nam naknada, ne moremo š njom da hranimo ni nas ni stoku!! – zavrišta Mubera samo što stiže. Svilen konac po rubovima njene bijele šamije i uplakane oči zasjaše na suncu.

Na te riječi opštinski službenik poče ljutito, onako bez reda, nabrajati o kapitalistima, zemljoposjednicima, gulikožama, proleterima, nacionalizaciji, crkvama, džamijama, kolonistima, zadrugama, drugu Titu, Staljinu i šta još ne... Latif zapali cigaru, a kad službenik poče glasno spominjati neprijateljsko djelovanje i kontrarevoluciju, čučnu pognute glave. Valjda ga noge izdadoše. Glasno je disao, skoro stenjao.

Službenik i milicioner se naceriše jedan na drugoga, mahnuše rukom i dadoše znak dvojici geometara da nastave svoj posao.

Uto dotrča mladić, znojnan i crven u licu. Priđe uplakanoj Muberi i poče mahati rukama gore, dolje. Podiže pogled ka nebu, pa se uhvati za glavu i povika:

– Majko, ne plači! To su neki provokatori! Ne može ovo bit istina!!

– Druže, pazi šta pričaš! Mi smo narodna vlast! Možemo mi i drukčije!! Prošlo je vaše, ne ponovilo se!!

Tu službenik još dodade: – Narodna vlast hapsi izdajnike!!

– Svi ste vi gladna fukara! Mrš odavle, nesoju!!!

Mrš s moje zemlje!! – pobjesni Muberin sin i lati motku koja je stajala naslonjena na drvenu ogradu.

– Pušti, sine!! Će hoj?! Stani, Ahmede!! – skoći Latif i dohvati uzavrelog mladića za rame.

– Odbij! Naređujem, u ime naroda! – spremno zavika milicioner i ruku zabaci prema opasaču.

– Ti ćeš, jado, nama uzet zemlju – viknu Ahmed još jače i odlučno zakorači prema službeniku, ne vidjevši milicionera s desne strane.

Dolinom odjeknuše dva pucnja.

Otkad džematlije na tabutu odniješe njenog sina, begovica se više ne diže iz postelje. Nije se budila iz tog polusna ni danju ni noću. Katkad bi glasno uzdahnula, i to kad bi Latif na prstima ušao u sobu, sjeo na ivicu kreveta i dodirnuo joj dlanove. Odbijala je hranu i vodu, a poslije mjesec dana preseli. Ukopaše je pored sina.

Za nepunu godinu milicioner bi oslobođen optužbe za ubistvo. Drug Seferović je pucao u nužnoj odbrani, čuvao je društveni poredak! Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Sportski centar se brzo napravio. Predsjednik opštine je na otvaranju presjekao crvenu traku makazama sa jastučeta boje truhle višnje, koje je na rukama držala nasmijana omladinka iz obližnjeg sela.

Latif se, ostavši bez sina i žene (četiri kćeri su se udale i rijetko dolazile), sklonio od ljudi u svoju kuću sa uvijek priškrinutim pendžerima. Cvijeće, koje je nekad ukrašavalo te male otvore ka svijetu, sparušilo se i nestalo pod udarima vjetra. Samo se po dimu iz dimnjaka vidjelo da tu neko živi. Pušio je Latif po cijele dane hercegovački duhan, brižno savijajući cigare i redajući ih u srebrenu tabakeru,

a prsti i nokti su mu bili žuti kao med. Opština mu je dodijelila posao čuvara u sportskoj sali. Kad bi ga srele komšije, samo bi nazvao selam i nastavio svojim putem. Ni lijevo ni desno. Njegovo nepomično lice ispod crne kape francuzice podsjećalo je na lice-masku koju imaju tek pristigle, zbunjene i uplašene nevjeste dok pred znatiželjnim svatovima dvore u uglu sobe.

Ali, uskoro se svi u selu podsjetiše na Ahmedovu pogibiju.

Negdje oko proslave prve godišnjice od izgradnje sportskog centra, jedan mladić, koji je u sportskoj sali vježbao penjanje uz konop, pade, slomi vrat i na mjestu ostade mrtav. Rekli su ljudi, doduše potihom, da nije čudo, begovica Mubera je proklela tu zemlju! No, narod k'o narod, okrenu se svojim brigama i zaboravi nesretnog mladića. Ali, poslije dvije godine, skoro u isto vrijeme, opet se sjetiše Mubere i njenog sina Ahmeda! Pred Prvi maj neki električar je razvodio osvjetljenje za proslavu Praznika rada, i nastrada od struje; rek'o bi čovjek k'o da nikada nije uzeo kabal u ruke! Kažu da mu se tijelo pušilo poput razgorjelog panja.

Bihorci tad počеше malo glasnije spominjati kletvu begovice. No, onako između sebe, na posetku, da se ne čuje daleko, jer milicija hapsi li hapsi, hić ne patiše! Pričali su, prepričavali i dopričavali, kako baš nekako uvijek u isto vrijeme (kad je Ahmed poginuo) u sportskom centru strada mlad čovjek. Ni najveći ateisti više nisu bili ravnodušni!!

Kad sam se ovdje zaposlio, o tome ništa nisam znao. Sve dok mi u ordinaciju ne uletješe ljudi noseći tijelo muškarca koji je stradao u sali. Vidim, mr-

tav je, al' da pokušam nešto. Ništa! U uglu ordinacije portir cijelo vrijeme maše glavom. Ja se snuždio, žao mi, krivo mi!

– Mog'o si, vala doktore, hič da ne probaš! Medicina ne more tu ništa! – reče portir mirnim glasom, kao kad bespomoćni postaju ravnodušni.

Pogledam ga, ne znam o čemu priča. Sutra čujem slično i od medicinaru Fadila. Još su neke nane tih dana dolazile na pregled i, kao usput, spominjale nesretnika. Počnem objašnjavati, te loše je nezagrijan trčati, te nema u sali dovoljno čistog zraka, ovo, ono, a one samo skupljaju vjeđe i usne. Jedna, ipak, reče: – E, vallahi, neće tu biti hajra!

Kad su sljedeći put donijeli nastradalog mladića, nisam mogao danima da dođem sebi. Radio sam oživljavanje mrtvog čovjeka, baš kao i sada. Ovaj se zove Davud, ima izbačene zube i mala usta. Njegovi drugovi još uvijek čekaju u hodniku. Više ne mogu odlagati ubistvo nade.

Medicinska sestra kaže stigao je otac, dovela ga policija.

Nijednom nije došla majka.

Bilješka o autoru

Jasmina (Hodžić) Hanjalić rođena je 1963. u Peći. Osnovnu školu, gimnaziju i medicinski fakultet završila je u Sarajevu, gdje i danas živi, radeći kao doktor medicine.

Piše poeziju, kratke priče, prikaze i recenzije. Objavljuje u elektronskim i štampanim časopisima u BIH, Srbiji, Hrvatskoj, Crnoj Gori, Bugarskoj: *Odjek, Prozaonline, Knjigomat, Balkanski književni glasnik, Žikišon, Diogen, Avangard, Motrišta, Bosanska vila, Poeta, Fojnička škrinja, Riječ, Almanah, Koraci, Marulić*, itd. Djela su joj prevedena na engleski, italijanski i makedonski.

Učesnica je mnogih književnih skupova u zemlji i inostranstvu, te zastupljena u preko dvadeset regionalnih književnih zbornika i antologija. Urednica je i kourednica nekoliko književnih blogova.

Objavljena joj je zbirka poezije *Sve u jednom – jedno u svemu*, a pred objavljivanjem je i zbirka kratkih priča.

Hafiza Džanković

DA SE DRUG BABO STRIJELJA
(Piscu ispričao Izet Ćorović iz Bara)

Bahra iz Godijeva, jedinica u oca i majke, kao djevojka primljena je u SKOJ. Bila je aktivan član. Kitila mjesnu školu pred dolazak kakvih delegacija, savjesno vodeći računa gdje smjestiti koju zastavu i kako namjestiti cvijeće da se lijepo vidi, što šarenije i što svježije, a da opet ne zakloni, ama ni najmanje, tek opranu i ispeglanu zastavu.

Zakazan sastanak SKOJ-a u Godijevu, no u nevrjeme, uz kopaње kukuruza, u jeku poljskih radova. Ned'o babo Bahri na sastanak dok se ne završi kopaње kukuruza.

Nije Bahrin babo baš nešto mario za SKOJ. Nije mu išlo u glavu da može od čega kak'a haira bit' ako sam ne posije i okopa, a ako nema haira nema se rašta ni ići.

Nije on bio ni protiv SKOJ-a ni protiv partije, no je mislio da je preče okopat' kukuruz pa kad se završi ne smeta, neka Bahra ide, veli.

Kopala Bahra bez predaha. Poranila sa bijelom zorom, zaokupila i ostale al' zalud, zakasni na sastanak. Ne mnogo al' zakasni.

Kad je ušla, iskritikova je predsjednik bjelopoljskog SKOJ-a. Objasni joj šta je partijska disciplina. Reče joj da, ako pojedinac kasni, kasni i SKOJ, a ukoliko kasni SKOJ i partija će, a kasni li partija ni država ne ide dobro.

Elem, ispade da je Bahra važna za zemlju i da je toj istoj zemlji veliki problem napravila. I još je na kraju predsjednik pita:

“Šta ti, Bahro, misliš povodom ovog problema? I... koje mjere predlažeš, da se to u budućnosti ne dešava, ni tebi ni drugima?”

A Bahra, sada svjesna sebe i svoje veličine, svoje važnosti, a još više svoje odgovornosti za zemlju i problema koji je izazvala, te greške babove što mu je kukuruz bio preči od svega, i od Bahre, i od partije, i od države, veli:

“Ja predlažem da se drug babo strijelja!!!”

Bilješka o autoru (AMIN, str 295)

Refik Ličina sa prijateljima

Slavoljub Vasojević

OVDE GLAS AMERIKE

Oko tranzistora se tiska njih desetak. Svako hoće da bude što bliže zvučniku, da što bolje čuje, da nešto ne propusti što mu posle može poslužiti kao neoboriv argument u raspravi koja neminovno sledi i koja se, kao i sudbina, ne može izbeći. Zvučnik ponekad zna i da zaškripi, pa može da promakne neki detalj, neka informacija od sudbonosnog značaja za čovečanstvo. Tranzistor mali, a oni krupni i rogobatni, svako od njih prigrnuo sukneni kaput, zabacio kapu na potiljak, a u ruci leskov štap sa kukom kao neki pokazivač pravca prema budućnosti. Lampa čkilji, po polumračnim budžacima zamrla ostala čeljad i dišu na cevčicu.

– Ovde Glas Amerike, govori Grga Zlatoper...

Nastaje tajac. Ne govori to ni Veselin, ni Milun, nego Grga, bre! Do tada nisu čuli za takvo ime i prezime, kao da je neko namerno hteo da doda malo tajne i neobičnosti. Teško onome ko bi omeo slušanje emisije, a već žene i deca ako bi nešto u nedoba progovorili, naopako. Oni su bili u direktnoj egzekutivnoj nadležnosti domaćina, ali se ni drugi nisu libili da im upute oštar pogled, ili ono kratko:

– Ćut, bre!

Svi su bili tu: Boško i Vukman, Vukosav, Vlajko, Rajko, Gojko, Vuk, Vitomir i Tihomir, Milan i Đorđe. Ponekad, ali vrlo retko, desilo bi se da neko izostane. Nije morao da donosi opravdanje, ali bi mu to teško palo, jer mu se činilo da je nešto vrlo važno propustio, nešto što se nikako ne može nadokna-

diti. Mogu i stoka i deca da budu gladni, ali da oni propuste Grgu Zlatopera, to nikako.

Mogli su neki da slušaju tu emisiju i kući, ali to nije to. S kim posle da se svađa, da dokazuje i ubeđuje, kome da iznosi svoje gledište? Ako, ne daj bože, sukobljene strane ne saznaju šta on misli, doći će do neke velike greške u svetskoj politici, kojoj posle popravke nema. Svako je najviše držao do svog mišljenja. Onaj drugi ne razume stvari tako kao on, videće taj sutra šta je ono pravo kad mu se slegne ovo njegovo što mu je večeras rek'o.

Šta on ima kod kuće da priča sa ženom i decom o tim stvarima kad ga oni ionako ne mogu razumeti. Plitka je njihova pamet za tako nešto. Otac ili braća nisu mu nikakvi sagovornici, neće da mu daju za pravo ni onda kad očigledno nije u pravu. Njemu trebaju strana lica i šire slušalište, neko ko će ga više uvažavati i pažljivije se odnositi prema stavovima koje će zastupati.

Grgin glas je na njih posebno delovao, kao da dolazi sa druge planete, od nekih drugih ljudi iz dalekih svetova svemira. U čuvenoj krizi šezdeset i prve, morali su da prate i znaju sve šta rade Kennedy i Hruščov, činilo im se ako ih ne prate, da će ta dvojica nešto zabrljati, a oni su mogli na vreme da ih upozore, jer nema stvari ni pitanja u koje se ne razumeju ovi što su se oko tranzistora okupili. Nije ih mnogo brinulo što neka od svetskih sila može da baci atomsku bombu. Vrlo važno, bitno je da se oni očigledno uvere ko je jači, Rusi ili Amerikanci.

Verovali su u stvarna, ali još više u izmišljena tehnička čuda što su ih stvorile sukobljene strane i oko toga pleli neverovatne pretpostavke dostojne najvećih maštara naučne fantastike. Fikcija i stvar-

nost su imale istu težinu, ravnopravno su služile kao argumenti u polemici. Ovde u ovoj zabiti, koja je za njih bila centar vasiona, oni su iznosili mišljenja koja se nisu mogla čuti dalje od Golog Brda i Turijaka i za koja niko nikada neće saznati osim njih desetak koji učestvuju u tom slušanju i kasnijoj žučnoj raspravi. Oni su govorili i svojoj raspravi pridavali značaj, kao da se radi o sučeljavanju mišljenja važnih ličnosti u nekoj predsedničkoj kampanji ili o direktnom i nepomirljivom verbalnom okršaju Kennedija i Hruščova u Palati Ujedinjenih nacija na Ist Riveru. Kao da njihovu polemiku prenosi neka velika televizija. Unosili su se u ono što priča Grga, kao da ne slušaju vesti na radiju, nego imaju na direktnoj liniji lično američkog predsednika ili Hruščova, koji jedva čekaju da čuju šta ove pametne glave iz Lisičijeg Potoka misle i preporučuju, kao da im se prijemnik za satelitski telefon nalazi u onom trnu iza Vukmanove kuće.

Predsedavajućeg na tom sastanku nije bilo, a i da je kojim čudom nekako bio određen, brzo bi ga izbacili iz sobe kao nekompetentnog da pomiri i kanališe njihova mišljenja. Svako je svakome upadao u reč, nadvikivali su se, dizali takvu galamu da su se ostala čeljad sklanjala u najbliže kuće da mogu makar malo s mesta da se pomaknu. Oće da se pokoče.

Cenili su oni Ameriku i njenu silu, naročito Boško, jer su mu prihvatili kralja na privremeni boravak, dok se ne steknu uslovi da se vrati ovamo, u domovinu. Rusi su ga razočarali svojim komunizmom, koji mu se činio kao izvor svih zala i nedaća ovoga sveta. Većina ostalih je navijala za Ruse i iznosili su niz neoborivih činjenica. Smatrali su

da su oni nepobedivi, da imaju neko tajno oružje s kojim mogu da zбриšu Amerikance sa lica zemlje, samo ako hoće. To što su znali da su Hitleru upravo Rusi došli glave nije ni čudo, to je nedavno bilo, ali oni su znali da se i Napoleon slomio i zaledio u Rusiji. Bog zna kojim putevima ljudskog saznanja je to stiglo do njih, kad je u njihovim kućama najveća štampana knjiga bio crkveni kalendar.

Oni su znali sve ruske tajne bolje nego i sami Rusi. Kada bi Kenedi umeo da dođe do njih, da mu oni kažu šta treba da radi, da ga upozore na tajno rusko oružje i da se ne igra s vatrom, jer Ruse još niko pobedio nije! Da je bliže otišli bi oni na konjima da ga malo posavetuju, ali kako konjima da pređu okean? A do Moskve bi im trebalo dva meseca da jašu, a košenje samo što nije počelo.

Oni ne znaju kako da prehrane stoku i čeljad, ali odlično znaju šta treba da se radi u Kubanskoj krizi i na Bliskom Istoku. Nema tog državnika kome oni ne bi mogli da budu savetnici. I to da daju saveta kojima nema šta da se prigovori. Da je pametan Kenedi, no nije, da svoje savetnike pošalje kod njih na poduku, ili da ih Hruščov pozove u Kremlj, na sastanak Generalštaba!

– Ma, ajde jadan, ajde! Šta ti znaš?! Jesi li čuo šta Grga kaže?

– Koji Grga, bre, i koji Amerikanci?! Još oni ne znaju na šta je sve Rus spreman. Znaš li ti, bolan, da Rusi imaju brod koji se kao munja kreće ispod vode? A potpuno je nevidljiv. Da oće, začas bi Vašington slistili!

– Ne razumiješ ti to, moj Vukmane. Znaš li ti, bolan ne bio, šta sve imaju Amerikanci? Oni su jed-

nom bombom pola Japana spržili. Sila je to, čoveče!

– Kakva, bre, sila? Gledao sam ja Ruse kad su Nemce ćerali prema Berlinu. Ide to, čoveče, ko ludo, ništa ne gleda. Njima niko ništa ne može, znaš li ti to, luda glavo?!

– Amerika je bogata, a to je tamo pred njihovom kućom, ne mogu Rusi tu ni da opepele!

– Koja, bre, Amerika?! Nemaš ti pojma. Znaš li ti da Rus ima satelit sa kojeg vidi šta Kenedi ima u tanjiru?!

– Nemoj potlje da bidne da vi nijesam rekao. Viđćete vi da sam ja bio u pravu, ali će vam biti kasno. Nemoj onda da žalite: E, što ne poslušasmo Veslina.

Galama je još dugo u noći odjekivala po strana-ma i potoćićima, gde su polemićari dovršavali svoje žustre rasprave, razbijeni u manje grupe, svako, ipak, zadovoljan što je slušao Grgu i što im je on dao povoda i materijala da se izraze.

Oni nisu imali jasnu predstavu gde se Rusi i Amerikanci nalaze, ali su mnogo toga znali i o jednima i o drugima. Mnogo im je bilo stalo da oni međusobno zarate, samo da bi potvrdili ko je bio u pravu. Da kaže ovaj ili onaj:

– Eto, šta sam vam ja rekao!

Kao da se radilo o fudbalskoj utakmici, a ne o mogućoj svetskoj kataklizmi. Oni su smatrali da rat do njih neće stići, da su oni daleko od bojišta, ali bi isto bilo i da je mesto sukoba blizu. Samouvereni, nisu se plašili nikoga, jer su čvrsto verovali da smo mi na trećem mestu, odmah iza Rusa i Amerikanaca, ali nikako nisu mogli da se saglase oko toga ko zauzima prvo.

Stamen Milovanović

JUGOSLAV

– Šta imate za carinjenje? – po inerciji upita carinik, šakom zakloni usta i umorno zevnu.

– Ništa – kaza putnik pogleda uprtog preko granične rampe, negde u daljinu.

Tako kažu svi kad dolaze, pomisli ovaj. – Koliko novaca unosite?

– Nešto sitnine...

Takav odgovor je i očekivao. – Pokažite! – reče.

Putnik otvori vrata auta, izađe, zaobiđe ga, priđe zadnjem delu, pritisnu dugme na vratima prtljažnika, brava škljocnu, ona začuđeno zevnuše. ON iskoraci u stranu: – Izvolite...

Ovaj se pravi lud ili me nije razumeo, pomisli carinik rešen da ga natera da sve stvari izvadi iz prtljažnika. – Novac mi pokažite! – reče mirno, s naporom savladavši narastajuću netrpeljivost koju je prema strancu osetio.

– To, zapravo, i činim...

S uvis podignutim poklopcem prtljažnik svakog automobila carinarniku je ličio na zinule čeljusti kakve metalne nemani, uvek spremne da proguta sve što se u njih stavi. Priđe, malo se pognu i zaviri u njeno prazno ždrelo. U dnu, ka zadnjem sedištu, prislonjena uz pregradu ležala je mala platnena vrećica kao ostatak zalogaja koga metalna ala nije stigla da proguta.

– To? – upita s nevericom.

ON klimnu potvrdno glavom.

- Šalite se?...
- Ne – reče mirno.
- Izvadite i otvorite!

ON priđe, pognu se i do pojasa uroni u zinu-
la usta, rukom dohvati vrećicu, privuče je k sebi,
uspravi se, odveza kanap, raširi i ovlaš joj podvrnu
krajeve, izmače se korak nazad.

Carinik se približi, pogleda i iznenađeno ust-
knu. Vrećica je bila puna metalnog novca. Kao da se
zastideo što je nesvesno iskoračio, opet priđe, kao
kutlačom zahvati levom šakom s gomile, podiže je
u visinu pasa, otvori zgrčene prste i desnim kaži-
prstom razvrsta kovanice po opruženom dlanu.
Osvetljeni neonskim svetlom zasijaše novi, oksid-
nom skramom zatamnjeni, zaprljani krupni i sitni
metalni žetoni.

- Ovako do dna? – pogleda ga sumnjičavo.

ON klimnu potvrdno glavom.

- Koliko toga ima?

- Ne znam. Nikad ne brojim – sleže ramenima.

- Vi niste normalni! – ne savlada želju da ga po-
vredi.

ON to oseti, ali se ne naljuti. – I nisam – reče rav-
nodušno.

Carinik je iz iskustva znao da oni koji nešto skri-
vaju dolaze na granicu kad je najveća gužva, ili pred
ponoćnu smenu. – Parkirajte auto sa strane, ugasite
motor, ostavite ključeve, pođite sa mnom i ponesite
to! – pokaza na vrećicu.

Dok je ON s rampe sklanjao i na parkiralište od-
vezio auto, ovaj migom dade znak dežurnom meha-
ničaru da preuzme i detaljno pregleda vozilo. Pratio
je pogledom kako ga parkira, kako izlazi iz njega,

na koji način uzima vrećicu, kakvim mu koracima prilazi, procenjujući svaki njegov gest i pokret koji bi mogli da mu ukažu na skrivene misli i pritajeni strah, koji uvek odaju onoga ko čini nešto nedozvoljeno. ON je sve radio spokojno, mirno, išao za njim ravnodušno kao da je navikao da ga uvek odvede u prostoriju za detaljnu kontrolu.

– Stavite vrećicu na pult i lagano izručite njenu sadržinu! – carinik zađe s druge strane pulta.

ON vrećicu blago nagnu i iskosi je. Iz nje počese, kao slap, da klize jedni preko drugih i kao talasi da se po pultu razlivaju okrugli metalni žetoni. Prosutu gomilu carinarnik je oprezno, kao da jagodicom kažiprsta žar dodiruje, svaki novčić detaljno pregledao, razvrstao i u gomilice odvojio. Krajičkom pogleda pratio mu je usne jer je znao da i prevejanijeg krijumčara, koji je uvežban da izdrži i najuporniji pogled uperen mu u zenice, odaju sitni, jedva primetni treptaji, mreškanje kože u uglovima usana. ON je, šakama oslonjen o ivicu pulta, ravnodušno gledao kako ovaj sve nervoznije prevlači novčiće s jedne na drugu gomilu.

– Pokupite to – reče carinik vidno razočaran. – Vi mora da ste ovaj sitniš na mostu ili pred nekom crkvom... – ne završi, kao da se pokajao ili zastideo što želju da unizi njegovo spokojstvo nije uspeo da prikrije i savlada.

ON se samo osmehnu, klimnu glavom s razumevanjem, kao da mu prašta. Prisloni otvoreni rub vrećice o ivicu pulta pa držeći ga uz nju palcem leve šake raširi je slobodnim prstima, a bridom desnog dlana, kao lopatom, poče da privlači novac i sipa u nju. Kao praporci zvonili su novčići padajući u vre-

ćicu i puneći treperavim metalnim zvucima blještavu prostoriju utonulu u ponoćni dremež.

Carinarnik je stajao na stepeništu i nervozno čas navlačio šapku, čas je podizao u vrh čela gledajući kako ON s vrećicom u ruci na parkiralištu mirno i strpljivo čeka da mu auto sa pregleda dovezu...

– Znam ja da me kolege i vi, šticićeni moji, među sobom zovete Hromi Daba. Mene to ne ljuti. Vremenom ću se navići i na to novo ime, prihvaćiću ga kao i Ćopu što sam u svom mestu usvojio. Veruj mi: toliko sam na njega bio svikao da sam zaboravio prvo, pravo ime kojim me je kum na krštenju imenovao. Kad sad pogledam u lićnu kartu, ili me neko krštenim imenom oslovi, ono mi zazvući nekako tuđe – strano...

– Mi Vas to onako, iz...

– Znam, znam, sine – levom ga rukom ovlaš zagrlji. – I mi smo u vašim godinama smišljali i ljudima nadevali nadimke koji su često vernije oslikavali njihove karakterne osobine nego što se to iz krštenog imena moglo naslutiti. Kumovi imenovanjem izražavaju želju i nadu da im kumće ima one ljudske kvalitete kakve bi oni voleli da imaju... Da, želje – dodade zamišljeno. – Koliko samo Slobodana, Miroljuba, Spasoja, tvojih imenjaka Jugoslava, Srbijanki, Jugoslavki, Nada i Vera u Domu ima, a? – priupita želeći svoju tvrdnju što jaćim primerima da osnaži....

– Ali, ima i Muta, Krlja, Šteta, Kesaroša, Nađa, Droplji, Najdana i Slavenki... – dopuni ga ON šaljivo.

– Ime i nadimak su naši pečati koji se ćitavog života u nas, i one oko nas, utiskuju i trajniji su od života naših. Ćesto putuju ispred nas, a kad ih i su-

stignemo učvrste se, ali i ostaju za nama kao sećanje – reče profesorski, osmehnu se pa se vrati sebi: – Znaš li kako sam, i zašto sam, postao Ćopa, ili kako me vi u Domu sad zovete: Hromi Daba?

– Pa, valjda, zbog... – pogled mu mahinalno skliznu ka vaspitačevoj kraćoj nozi. Trže se, zagriže donju usnu do bola, ruke mu omlitaviše i počеше da podrhtavaju.

Kao da je za trenutak izgubio ravnotežu pa traži oslonac, vaspitač ga ovlaš zagrlj levom rukom ali on na ramenu ne oseti očekivani pritisak, samo blagu neprijatnost i laku drhtavicu.

Vraćali su se iz Gradske bolnice gde je ON bio na ispitivanju. Nije kao većina dece u Domu mokrio u postelji, nije vrištao u snu, nije zamuckivao ni štrecao se na svaki povišeni glas, svi rezultati su pokazivali da je fizički zdrav, a ipak bi mu, na svaki zvuk obližnjeg manastirskog zvona, desna šaka naglo omlitavila, prsti počeli nekontrolisano da trepere, da mu sve iz njih ispada...

Vaspitač je zapazio grč na njegovom licu. Sklonio je ruku i čvršće se oslonio, gegajući se kao plovka, na kraću nogu.

– Kazaću ti ono što nikad nikom nisam... što bih najradije i od sebe da sakrijem... – začuta za trenutak kao da se pokajao što je najednom krenuo putem kojim ni u snovima nije želeo da se vraća. – Nećeš mi verovati ako ti kažem da sam bio jedan od najboljih odbrambenih fudbalera u mesnom timu...

ON ga iznenađeno pogleda.

– Da, igrao sam... – zastade, prebaci težinu tela na zdravu nogu kao roda, a prstima kraće samo ovlaš dodirnu tle. – Nije me majka s kraćom nogom ro-

dila... – začuta i pogled mu za trenutak odluta negde iznad krovova kuća. – Nekako uoči samog rata, na našem terenu igrali smo utakmicu s rivalom iz susednog mesta. Dan prolećni, sunčan – idealan za igru. Ledinu oko igrališta pokrili su svi koji su mogli da hodaju iz našeg i susednog mesta. Što se kaže: nisi imao gde iglu da spustiš!... Bila je tu i jedna zlatokosa, plavooka koju sam... – začuta, osmehnu se. – Šta da ti pričam... – lice mu se preli setom. – Možeš da zamisliš s kakvim sam uzbuđenjem i nervozom čekao da počne utakmica. A kad ona poče, noge mi otežale kao da su od olova, jedva trčim. Njihovo levo krilo, kao u inat, lakonogo, brzo, protrčava kraj mene kao pored kakvog direkta. Dribla me, protura loptu kroz noge, poigrava se sa mnom kao da nikad fudbal nisam ni video, a ne... Tako čitavo prvo poluvreme. Šta je to s tobom, pita me trener, u svlačionici. Grčim ramena i gutam suze da ne linu. Saigrači se laktovima podgurkuju. Glasno me, kao, brane, a vidim kako jedni drugima namiguju, titraju im zlu radi osmesi oko usana... Tada se u meni prvi put rodila zla misao... Ne znam da li su je oni izazvali ili je u meni negde zapretana tinjala, tek, kad ponovo izađosmo na teren, u prvom duelu zamahnem nogom iz sve snage da protivnika... Zakači mi kopačka u busen, nešto puče kao kad se polomi suva orahova grana i... I, ode noga – osmehnu se setno. – Kaznio me Onaj Gore, za koga neki kažu da Ga nema, ali ja sam se uverio da nam se svaki zao postupak, svaka zla misao, kad-tad vrati, a ako to i ne zapazimo, dovoljna je kazna što se ta misao u nama rodila, što je nosimo u sebi, što živimo s njom...

– Zar lekari nisu mogli da Vam nogu... – ON ne

dovrši jer je najednom osetio stid što mu se pogled na njoj duže zadržao.

– Nisu. Sutradan je počeo rat, a u ratu i bežaniji ko gleda jednu nogu, važno je spasiti glavu, zar ne?...

Nastavili su da koračaju ćutke, pognutih glava. ON je verovao da se vaspitač pokajao što se pred njim toliko otkrio. Još ga je plavilo ono nejasno osećanje krivice i tuge koja mu je kratila korake. Poželeo je da ga uhvati za ruku.

Vaspitač kao da je to osetio. – A možda me je Bog samo opomenuo i oćopavivši me spasio, kao Vuka Karadžića, da veći greh u ratnim godinama ne učinim... – osmehnu se vedrije, još jednom ga potapša po ramenu i ne pogledavši ga više nastavi, gegajući se pred njim, žurno da korača.

ON je osetio kako mu se u grudima pali plamen, toplina razliva telom dok je pognute glave polako, klonulim koracima išao ka Domu. Na treperavim usnama osećao je gorak ukus soli...

Kad ON počne, kao zver u kavezu, da šparta po stanu, da ga ne drži mesto, kad počne da prikuplja metalni novac i trpa ga u platnenu vrećicu, Ursula zna da su ga zasvrbeli, kao Ciganina u proleće, slovenski tabani, da se približava dan kad će sesti u auto i odjuriti na jug.

Odavno je prestala da ga pita zašto i kome uvek u isti dan tamo odlazi, ne čudi se više besmislenoj njegovoj navici da se svakodnevno obaveštava kako je vreme tamo dole na Balkanu, prestala da ga ubeđuje kako je nerazumno to što metalni sitniš prenosi preko granica kad može papirnim novcem

ili čekom da pokrije njegovu vrednost. Smrknutog čela i ćutljiv, uporno je uzimao novčiće iz njenog novčanika, praznio unukovu kasicu i u nju stavljao krupnu papirnu novčanicu, kupovao novine koje nije ni otvarao samo da bi papirnu novčanicu u kovanice usitnio.

Pomirila se s činjenicom da ON ne želi da je vodi u zemlju u kojoj ga niko njegov ne čeka, u kojoj se samo jedan dan zadržava. A zašto to čini nikako nije hteo da joj kaže. Nisu to mogli da odgonetnu ni lekari koje je, tajeći od njega, za mišljenje pitala. Slagali su se samo da je normalno to što ga nostalgija vuče ka rodnom kraju, a zašto metalni novac tamo nosi to nisu mogli da ustanove.

U praskozorje, na Vidovdan, iskušenicu Jovanu, pre svih, probudio je neobičan san. Ne seća se kad je, u snu, prišla manastirskom ambaru. Iz praznog koša za kukuruz uzela jedini neokrunjeni klip, sela na tronožac i svu noć ga šakama krunila. Polomila je nokte na prstima, iz popucalih jagodica i dlanova rosile se krvave kapi škropeći okrunjeno zrnevlje što joj je padalo u skut. Koliko god je krunila klip na oklasini su nicali i punili je novi, zbijeni, zlatni redovi zrna. Krunila je i krunila, činilo joj se čitavu večnost. Telo joj se znojem orosilo, obuzimala je čas vrela, čas hladna drhtavica, ruke malaksavale, šake se sve sporije oko klipa uvijale. Narasla i otežala gomila zrnevlja punila joj je skut, pritiskala stisnute butine sve dok joj se pod težinom nisu razmakla kolena i zrnevlje šušteći počelo da klizi niz platneni kanal njene, do peta dugačke, crne monaške haljine

zatrjavajući joj, golicavo, bose tabane. Probuđena u praskozorje, zbunjeno je gledala u prazne šake, u kojima je još osećala žarenje čudotvornog klipa. Iako je mislila da je san podstaknut molitvom kojom su monahinje svake večeri molile Boga da im podari i sačuva bogatu letinu kako bi skupile novac da obnove krov na manastirskom konaku, ipak joj je telom strujalo lako i nejasno treperenje poneto iz sna. Osećala je da će joj dan biti drugačiji, da će se nešto nesvakidašnje i neobično dogoditi.

Ustala je, tri puta se prekrstila, okrenuta ka istoku prošaputala kratku jutarnju molitvu i požurila do manastirske česme u dvorištu da, pre svih iskušena, njenom vodom lice svoje poškropi.

Tek je rudilo nebo nad modrom planinom na istoku, grad se pospano u izmaglici protezao praznim i tihim ulicama, samo je voda iz tri lule, klokovato grgoreći padala u kameno korito česme.

Bogobojažljivo, pognula je glavu da se pre nego što dlanovima zahvati vodu opet prekrsti. Iz korita pogled joj zaseni metalni sjaj mnogobrojnih novčića koji su kao riblja krljušt pokrivali čitavo njegovo kameno dno. Zbunjena, protrljala je oči, prekrstila se i zažmurila, uverena, još pod utiskom sna, da joj se novac samo priviđa. Zahvatila je šakama vodu i tri puta je u lice pljusnula. Ne otvarajući oči šaputala je: – Sveti Vide – Vidovdane, učini da me vidi Sveti Duh, da mi da snage da istrajem i odolim ovomezaljskim iskušenjima, da bezgrešna izađem pred Njegovo sveto lice. Spasi me i odagnaj od mene priviđenje kojim Nečastivi mene nedostojnu i grešnu i u snu proganja...

Uverena da joj je molitva uslišena, otvori oči.

Metalni novci su se i dalje mreškali puneći sjajem mahovičastom skramom zatamnjeno korito.

Znala je ona, i ranije se događalo, ako ih deca iz sirotišta ne pokupe, da u koritu zaiskri poneka metalna suza koju bi ostavili vernici što su tražili lek i verovali u isceliteljsku moć manastirske vode. Ali ih u koritu nikada nije bilo toliko kao da su sve zvezde nad manastirom s neba u vodeni vir korita najednom popadale.

Stajala je i gledala u njih kao opčinjena. Zaronila je drhtavu ruku u vodu, razgrnula gomilu, zahvatila i napunila šaku srebrnastim metalnim žetonima.

Trčala je preko dvorišta radosno vičući: – Čudo! Dogodilo se čudo!... Majko, Bog je uslišio naše molitve!...

Od tada, na Vidovdan, svake godine čudo se ponavljalo. Neko je u toku noći, stranim novcem, pokrивao metalnim sjajem mahovičasto dno kamenog korita...

Sedela je zavaljena na naslon fotelje, utonula u nju, opuštenih ruku kraj tela, sklopljenih kapaka, i činilo se, zaplovila u laki starački dremež. U krilu joj je ležao tanjir s nenačetom kriškom rođendanske torte. Iz daleka, kao iz nekog drugog vremena, iz drugačijeg prostora, čula je snahu kako rasprema sto, lako zveckanje posuđa dok ga u kuhinju odnosi, radosnu ciku dece što se po stanu jure...

Kako su se godine nizale, sa svakim novim slavljem u njoj se sve jasnije vraćalo sećanje na prvo parče torte koje je za svoj dvanaesti rođendan pojedla.

Ne seća se kako ju je ON nagovorio da bez dozvole vaspitača odu u grad, kako su ušli u poslastičaru u centru, ne seća se ni kad je sela za okrugli stočić u uglu, vidi samo kako ON važnim koracima, kao odrastao, prilazi pultu...

Nije to bila poslastičarnica kakve su danas, s dugačkim rashladnim staklenim vitrinama punim bezbrojnih đakonija koje mame izgledom i bojama i čine čoveka neodlučnim za koju da se opredeli. U to sirotinjsko posleratno vreme u zastakljenoj vitrini, gde su se namirnice čuvale i hladile ledenim blokovima koje su kočijaši svakodnevno kolima iz gradske ledare raznosili po gradu, bio je po jedan pleh s krofnama i nekoliko kanti sličnih onima za skupljanje mleka. U jednoj se držao sladoled, u drugoj veštačka limunada, u trećoj boza. Na pultu, kao ukipljeni vod vojnika, postrojene u dva reda, zatvorene gumenim lopticama, stajale su flašice s klakerom i gaziranom vodom.

Ne čuje šta ON kaže starom poslastičaru, vidi samo kako ga ovaj začuđeno gleda, klima glavom, levom rukom podiže okrugli poklopac kante, stavlja ga na pult, desnom iz činije uzima kašiku zarnjenu u vodu, drži je nekoliko trenutaka u vazduhu dok i zadnja kap s kašike ne sklizne nazad u nju, ruka s kašikom i pola belog rukava zaranjaju u kantu, rukav se na trenutak uvija kao da nešto unutra namotava, podiže se, izranja s punom kašikom, nadnosi je nad limenom peharastom čašom, okreće naopako, iskosi i drži nad njom dok s kašike sama jajolika grudva sladoleda ne sklizne u nju. Za to vreme ON iz džepa vadi gomilicu sitnog metalnog novca i prebrojava ga, i kao da dukatnu nisku niže, ređa

po sjajnom metalnom pultu.

Vidi kako joj ON prilazi, stavlja pred nju pehar s belom kuglom sladoleda, naginje se ka njoj i nenadano brzo ljubi je u obraz. – Srećan ti rođendan – zatreperi joj u ušima. Iznenadni, lahorasti, dodir njegovih usana opeče je, planu i razbukta se, zažari joj obraze, telo joj zahvati vatra, zaplavi je vrelina kakvu do tada i nikada više nije osetila.

Iznenadena i drhtava, kroz izmaglicu orošenih trepavica vidi kako ON nonšalantno, kao odrastao, seda na stolicu naspram nje, gleda je osmehnut, ozaren nekakvim unutrašnjim sjajem od koga joj se polumračna poslastičarnica najednom ispunila blještavom, rumenom, titravom svetlošću.

Gledaju se dugo i nemo, kao začarani. Ne vide da se u čaši pred njom bela grudva sladoleda topi, čili i u mlečnu tečnost, tonući, sve više rastače. Nije videla ni kad je stolu prišao poslastičar, stavio pred njih dva tanjira s trouglastim kriškama torte. Vidi samo dve podignute, raskriljene njegove ruke kako im se nadnose nad glavama i, kao bela krila labuda u letu, ovlaš ih miluju po kosi.

– Prijatno! – kaže starac treperavim glasom i pokajnički, čini joj se, klonulo spušta ruke duž tela kao da se uplašio da ih dodirom svojim ne povredi.

ON zbunjeno gleda u tanjire pred njima, potom u starca, bezglasno miče usnama, pokušava nešto da kaže, grči ramena.

Starac se toplo, prijateljski smeši. – Danas je veliki praznik, zar ne? – leva obrva mu se kao znak pitanja izviija ka čelu i beloju kapi nad njim. – Dozvolite da firma časti – dodaje, s uvažavanjem se lako nakloni i okrene ka pultu laganim, klecavim koracima,

stružući drvenim nanulama po popločanom podu.

Od tada sa svakom minulom godinom, dok kao sad, sklopljenih kapaka oživljava taj dan, sve jasnije vidi nove detalje koji su odnekud navirali, koje tada nije videla ili nije bila svesna da ih je zapazila.

Dok su se vraćali u Dom, tek tada, setila se da ga pita kako je znao da joj je toga dana rođendan.

Vragolasto se nasmejao: – Kazalo mi je to tvoje ime.

Nije mu verovala: – Ime!?

– Jesi li ti Vidoslava, Vido? – pitao je.

Zbunjeno je klimnula glavom.

– Zar danas nije Vidovdan?

Slegla je nesigurno ramenima.

– Čuješ? – uhvatio je za nadlanicu i zastao. Iz pravca Doma, nad gradom, u valovima, čulo se svečano brujanje nevidljivih, zgradama zaklonjenih, manastirskih zvona. Osetila je kako mu prsti lako podrhtavaju a glas počinje da treperi.

– Ime nam mnogo toga kazuje o onome koji ga nosi – kazao je, činilo joj se, nekako ozbiljno, učiteljski.

Godinama kasnije, kad su izašli iz Doma, kad je svako krenuo svojim putem i na drugu stranu, na Vidovdan stizala joj je nepotpisana telegrafska čestitka.

Vida je zatvorenih očiju i sad videla poslastičarnicu „Pelivan“ u cenrtu grada kraj koje godinama svakodnevno prolazi, u koju nikada više nije zakoračila iako joj se u prolazu uvek toplo osmehne. Za uvek je zapamtila to davno sirotinjsko posleratno vreme u kome su i male stvari mnogima bile nedostupne, u kome su ljudi bili bliži jedni drugima, ose-

ćajniji i topliji. Ni jedna joj torta, kasnije, nije imala tu slast, ni ukus kao to prvo poklonjeno rođendansko parče čiji je ukus zauvek zapamtila i sve druge sa njim poredila.

– Odakle ti novac za sladoled? – pitala ga je, ili joj se činilo da ga je pitala onoga dana kad su se u Dom vraćali.

– Pokupio sam iz korita manastirske česme – kazao je, a možda i nije. Možda ga nije ni pitala, no se to tek kasnije, osluškujući manastirska zvona dok je u porodičnom krugu kušala sve višeslojnije i bogatije ukrašene rođendanske torte, setila da je trebalo da ga pita. Možda je sama izmaštala odgovor, kao i mnoge druge, na pitanja koja tada nije umela ni sebi, ni njemu da postavi. Jedino što nije mogla sećanjem da dosegne ni da izmašta to je – odakle je stari poslastičar, kao mađioničar, izvukao tacne s tortama, jer bila je sigurna, kada je ON prišao vitri- ni, da tada u njoj torte nije ni bilo.

- Znaš li, zapravo, gde si rođen, odakle si, tata?
- Znam. Odande sam – odakle sam...
- Molim te, ne šali se.
- Ne šalim se...
- Znaš li, iz kojeg si jata uzleteo?
- Zar je to bitno?
- Veoma. Ako ne znaš Ti, onda ne znam ni ja iz kojih korena sam iznikao?
- Iz Ursulinih i mojih...
- Plitko je to...
- Ja ni tolike nemam... Iskopačeni su, izorani...
- Učio si me srpskom – hrvatskom govoru...
- Taj sam jedino znao...

- Kazuje li, Tamo, tvoje ime koje si nacije, vere?...
- Jugoslav?... Ne. Ali, izražava želju onoga koji mi ga je dao...
- Kakvu?
- Tada nije bilo bitno da li sam Srbin, Hrvat, Goranac, Židov, Bosanac, Crnogorac, Ciganin možda... Sjedinio ih je sve... Svi smo u Domu istim jezikom govorili... Ma da...
- Zašto si začutao?
- Iako su me svi tim imenom zvali osećao sam da sam za njih, za sebe, kao i za Ursulu sad, u suštini samo ON...
- Pa ipak, uvek Tamo odlaziš...
- Tamo su nas sa svih strana sakupili. Tamo sam odrastao. Tamo sam prvi put...
- Opet si začutao? Kaži, šta si to prvi put?...
- Bojim se da nećeš razumeti...
- Kaži! Pokušaću... Želim to, tata...
- Doživeo, osetio dva najjača ljudska osećanja: ljubav i grižu savesti...
- Zar si svih ovih godina bio neveran mami?!...
- Ne, nisam. Shvatićeš kad ti ispričam sve...

Redžep Kijametović

ŽELJA ZA VODOM

Na zaravni utrine iznad Simanove doline, pored čičaraste bukove šume zaleгла oveća vrtača. Izgledala je poput zemljane činije tek skinute sa grnčarskog vrtla i glađene vještih šakama majstora.

Bejto prodade pitomi posjed u namjeri da sa porodicom odseli u Tursku. Iznenada se uzburka vrijeme, zaprijeti ratovima te se preseljavanja za Tursku prekidoše. Bejto očas postade beskućnik i bezemljaš! Za dobijeni novac od posjeda trenutno nije mogao kupiti ni koliko manji vrt zemljišta. Na toj utrini pored vrtače, Bejto zabode čvrsto bukovo kolje. Birajući Kanim bučem, osječe dovoljnu količinu pruća te saplete prostranu kolibu. Podiže joj rogove, prikova istesane bukove letve i pokri slamom. U prostoriji, što nazva soba, za tavan saplete ljesu, a patos nije ni postavljao! Čošak prostorije predsoblja zvanog kuća zaštiti ispod krova takodje ljesom. Na zemlji, ispod te ljese, namjesti ognjište i okači obične verige. Sve sapleteno od pruća zamalterisa blatom žučkaste smonice koju prenosi u vreći sa Potkrova! Tu se useli familija, uniješe glave sa gole poljane. Navukoše trnja i kleka te ogradiše vrtaču i prostor nešto dalje od vrtače. Nije više mogla jurcati stoka i čobani vrtačom i pored kolibe. Podvignuo bi Bjeto čobanima, a katkad ih i pojurio ako bi dobacili: „Pritiskao si utrnu!“ Neprekidno je bio osoran, nadmen, činjaše se da mu je svako kriv.

Tu preturiše zimu, a kasnije i ostale. Dovlačili su drva iz obližnje šume, vatra je gorjela po čitavu noć. Bejto je neprestano ložio kako bi štitio familiju od hladnoće.

Zakrenu proljeće. Ljudi se razmilješe njivama i livadama, razoravaju i trijebe. Iso, najstarije Bejtovo dijete, već otrkao dječak, izlizanom motikom prekopa vrtaču. Podijeli je na parcelice, obilježi gdje će šta posijati. Izvadi i najmanji kamenčić. Uzdivlja-lu travu i sitne žbuniće otkopa iz korijena. Najviše prostora predvidje za ječam.

– Šta – govorio je sam sebi – ječam je žito, eh-he, žito! Tu je zemlja debelica, a zavjetrina, rodiće, mora rodit! Korisno će biti koliko god rodilo. Samljećemo, i umijesiti hljeb od sopstvenog žita! Biće to najdraža korica.

Dođe vrijeme sjetve, Iso se zabrinu. Nema ječma za sjeme! Razmišlja i smišlja kako da dobavi sjeme, da ga kupi nema novca, porodicu pritegla velika oskudica. Teška srca pokrenu se selima da obilazi domaćinstva. Mladost mu zabujala, stas vitak, zazorno mu, ali stade pred svaku kuću, da mu udijeje po nekoliko zrna ječma za sjeme. Prigrnuo iznošen gunj sa osrednjim džepovima.

Nakon običenog Godijeva sa stotinak domaćinstava, te Sipanja, Šipovica i Negobratine, grozno se zagleda u džepove. Ugnu ramenima i protrlja plave oči, osjeti tegobu. Vidje da je sakupio ne baš pune džepove ječma!

Poniznost ga cimnu. Neki mu i dobrostojeći domaćini ne dadoše ni zrno! Stade razmišljati, i riješi da posjeti jedno domaćinstvo u Šainovićima. Priđe sporim koracima do kuće. Tu je Smail popravljao

ralo. Odmjeri dolaznika ispitivačkim pogledom. Pozdravi ga Iso uljudno, a Smail zapita kreštavim glasom:

– Nešto si poslom kod mene?

– Vala jesam! – uvi Iso žilavim vratom.

– Na hajir Bog da okrene. Reci pa ošipči otkud si došao!

Iso ispriča i pokaza džepove, koliko je dobio žita.

Smail blago razvuče usne sa crnkastim polepom od proljećnih vjetrova što neprestano svrdle sa Žilindara. Zadiže glomaznom šakom razbarušene žučkaste brkove, u znak negodovanja. Odmahnu glavom, ponamjesti dotrajao kožni kačket. Žuistro ustade sa daske. Gegavim korakom zaputi se u hambarić govoreći Isu:

– Pričekaj me tu, odmah ću ja! Očekivao sam da mi pokažeš znatno veći dobitak, a ti kao da si ključao negdje pred vodenicom! Ima u tim selima dobrih domaćina, ali i velikih stiskoguza, lakše bi od litice kamičak odlomio nego dobio i među prstima ječma! Kod nekih je vremenom umrlo dobročinstvo, a sa mnogima se nije ni radalo!

Čekah Smaila buljeći u otvorena vrata gdje je ušao. Najednom izađe koračajući bojažljivo prema meni. Džaklju od nekoliko kilograma ječma držiše pod pazuhom, caklaše se, žutinom udara u oči! Meni se uzrujaše misli:

– Hoće li sve ono meni dati ili stisnuti samo među prstima?

– Evo ti ovo, ali obavezno da ga posiješ, to je prvoklasni ječam madžarac, rodi na zamjerke! Klasovi su mu kao šišarke!

Uzeh džakljicu sav srećan.

Činjaše mi se da nosim vreću ječma! Pođoh kući obazirući se, više puta, u znak zahvalnosti.

Posijah dnom vrtače ječam. Naidoše hore za jara žita. Zakrenu mi ječam, buja na zamjerke. Krajem juna uzrni. Ljetnji dani sunčani, ječam zarudje! Nama nestalo žita, ali nestalo i mnogima. Nema gdje da se kupi, pare ne pomažu! Poneki domaćin proda ispod ruke po nekoliko kilograma, ali odere! Ja sa Bejtom nakidah onijeh klasova ječma, majka ih prosuši na tepsiji pod sačem. Onako suhe i prigrisane grušio bi otac šakama. Na ćebetu smo uzdizali ječam te mu vjetar odnosio osje! Ostajala su zrna crnkasta, prigorjela, ali pripsana. Nosio ih je Bejto u mlin te samelji i od toga brašna majka je mijesila hljeb. Bio je rumenkast, više crn ali pri jelu veoma sladak. Jeli smo više dana takav hljeb od našeg ječma, spasavali se gladi! Prismoka nam je bila veoma pitka voda sa izvora Petkovicica! Svima nam je bila prijatna ta voda. Redovno smo donosili vode sa tog izvora, iako je put bio strmen a izvor daleko. Stoke nijesmo imali.

Poslije nekoliko godina prodadosmo kolibu i vrtaču. Za dobijeni novac kupismo znatno veću njivu sa kućom u blizini Peći. Tu smo znatno manje imali oskudice. Svaki dan sam radio za pristojnu dnevnicu. Svi smo se pokrenuli za zaradom.

Bejta starost osvoji, te poče ozbiljnije pobolijevati! Zaboni toliko da sa postelje ustajaše samo za nužnu potrebu. Pade mu na pamet, zatraži da pije vode sa Petkovicice! Donosih mu vode sa više izvora

pa i sa izvora Drima! Za svaku donesenu vodu rekao bih mu da je sa Petkovice. Čim bi pomirisao i kap progunuo, oštro je treskao:

– Lažeš, Iso, lažeš! Nije ovo voda sa Petkovice! – Zasuzile bi mu oči i staračko lice obuzimala plačna grimasa!

Dođe nedjelja, uzeh bidon te na autobus što saobraća Peć–Podgorica. Izađoh iz autobusa u Srđevcu kod Lozne. Odatle sa bidonom tri dobra sahata uz lipovačke, crhljanske i kradeničke strmine, stigoh na sipanjsko groblje. Opružih odatle do Petkoviće, natočeh vode, umih se pa nazad. Očefših kolibu i vrtaču, beše se nakrivio kolibi čošak a slamni krov proskubao. Žurio sam. Stigoh na autobus koji ide Podgorica–Peć. U kasnim popodnevnim satima nađoh se pred kućom, premoren i gladan. Ne sjedoh, nalih čašu vode, pružih je Bejtu. On progunu kap, pomirisa, pa nagnu čitavu čašu, iskapi kao da je pojo birano pečenje!

– Ovo je, Iso, voda sa Petkovice! Bog ti svako dobro dao kad me ovako napoji i obradova uoči moje smrti! – pio je još nekoliko put, ali nije sve iz bidona popio.

Bilješka o autoru

Redžep Kijametović rođen je 1937. godine u Godijevu, gdje je stekao osnovno obrazovanje. Potom je završio petogodišnju učiteljsku školu u Tuzli, a onda studirao jugoslovensku književnost i srpskohrvatski jezik na filozofskom fakultetu u Skoplju.

Radio je kao učitelj, nastavnik i kao profesor u srednjoj školi. Po izboru Ministarstva prosvjete bio je savjetnik, nadzornik i inspektor za jezik u školama na području: Bijelog Polja, Mojkovca i Kolašina.

Objavio je devet knjiga pripovjedaka i brojne stručne radove iz pedagogije i metodike.

Penzionerske dane provodi u Bijelom Polju i rodnom Godijevu.

DRUGONAGRAĐENA PRIČA
DONATOR NAGRADE CK - BIHOR, PETNJICA

Abid Jarić

PISMO

Našli mu neotvoreno pismo. Na koverti bio utisnut poštanski pečat: primalac nepoznat, brujalo je čaršijom. A on, Salkan Ramov, kao da je u propunti nestao. Nigdje ga.

Kad bi se vrata „Umjetničkog ateljea“ otvorila, onako kao što se ne otvaraju nijedna kućna vrata, mušterija bi se morala spustiti niz tri stepenice da bi ušla u prvu prostoriju. A ona je sve više nego mjesto gdje bi se neko mogao fotografirati. Mnóstvo rekvizita od najrazličitijeg materijala ležalo je okačeno o zidove ili je bilo položeno u jednoj nevelikoj vitrini. Jedna rundava maca od pliša kružila je okicama na gornjoj polici. Crveni jezik isplazila je napola i njime vrtjela lijevo-desno. Da se ne zna da ju je Fotko napravio svojim rukama, čovjek bi očekivao da svakog trenutka maukne. Dolje niže, na drugoj polici kočoperio se punjeni orao. Još uvijek sjajno, sivkasto perje govorilo je da je orao dobro prepariran i da se Fotko, u ovom slučaju, ne bi postidio ni najboljih majstora ovoga zanata. U vitrini je odnedavno. Od onog dana kada je Salkan obućar poželio poslati jednu svoju fotografiju ženi koja je živjela u drugom gradu i koju je upoznao u Pribojskoj banji. Svidjela mu se žena, a po svoj prilici i on

njoj i ljubav se brzo rodila. U noći kad je svako trebao krenuti svojoj kući, njih dvoje su se veoma dirljivo opraštali.

„Da sam znala da ću te upoznati“, mazno je šaputala Salkanu na uho, *„dolazila bih svake godine u Pribojsku banju.“*

„Ja bih dolazio dvaput u godini i tako bi postojala manja mogućnost da te ne upoznam“, odgovarao je Salkan potresen ovom njenom iskrenošću.

„Voliš li me, Muho? Ali, reci iskreno, neću se naljutiti, vjeruj mi.“

Umalo se Salkan ne odade i ne reče: Salkan kad voli, onda voli. U posljednjem trenutku proguta riječ jer ni on nije znao zašto joj se pri prvom susretu lažno predstavio. Odabrao je ime svog rahmetli daidže koji se vrlo mlad utopio tamo u Potpeću dok je boravio na jednoj radnoj akciji.

„Volim te, kako te ne bih volio. Ti, pa lov, pa onda sve ostalo“, slaga po drugi put jer lovom se nikada nije bavio.

Nije mogao sebi objasniti zašto je i ovo izmislio i zbog čega mu je sve ovo trebalo.

„Oho“, sad već ushićeno gugutala je ona, *„nisam znala da si i lovac. I moj bivši bio je lovac, i na visoku divljač. Lovio je sve što se kretalo na dvije ili na četiri noge. Nadam se jedino da ti lov neće doći glave kao što je došao njemu. Imati dva lovca u životu i oba izgubiti, to bi bilo previše za svaku ženu.“*

Izgovorivši posljednje riječi, glasno se nasmijala i snažnije se privinula uz njega.

„Poslat ću ti fotografiju pa se uvjeri“, ponosno je uzvratilo Salkan i u tom trenutku pomislio na Fotka i na njegovo umijeće.

Salkan se vratio kući i svi su na njemu mogli prepoznati promjenu. Nije više niz kaldrmu odlazio namršten, ne pozdravljajući se s prolaznicima. Ko zna koliko je puta poželio da postoji neka prečica od njegove kuće do radnje dolje u čaršiji pa da ne mora svakoga jutra prolaziti istom ulicom, susretati iste ljude. Posebno mu je bilo teško proći kroz Polimsku gdje se nalazila njegova radnja. Po nesreći, ona se ugnjezdila na samom kraju ulice pa je morao otpozdravljati svojim poznanicima, starijima se, čak, ponekad i nasmiješiti. U pojedinim budžacima namjerno je zastajkivao kako bi neke od poznatih izbjegao. Ibru Muzaférova je, ipak, morao sresti svakoga jutra. On je živio u Tufinoj, a sahadžijska radnja mu se nalazila na početku Polimske ulice. Prolazili bi jedan pored drugog praveći se kao da se i nisu susreli. A znali su se čitav život. Ljudi su pričali da je Salkan ostao neženja zbog Ibri Muzaférova. Rabija je voljela Salkana, a udala se za Ibru. Tako je njen otac htio, a Rabija nije željela proturječiti. Kad im se rodio prvi sin, dali su mu ime Salkan. Ibro je pričao da je to uspomena na njegova amidžu koji je pred sam kraj onog rata poginuo kao pripadnik Zvizdićeve milicije blizu Lađara. Ibro je to pričao i što se više trudio da njegova priča bude uvjerljiva, sve su mu manje vjerovali.

„Hajd' Ibro, bolan. Ime k'o ime. Ne nosi ime čovjeka, nego čovjek ime. I amidža ti je bio dobar čovjek. Ako mali bude na njega, bit će veliki ženskar. A u našoj čaršiji imaju još tri-četiri Salkana, i nijedan nije loš čovjek. Bar ti poznaješ Salkana Ramova, zajedno ste drugovali i momkovali. Kad je raspoložen i kad on

napravi cipele, nema im ravnih odavde do Pazara“, govorili su neki i usput mjerili Ibrinu reakciju.

Ibro je izbjegavao susrete sa Salkanom. Između njega i Rabije, otkad su se vjenčali, uvijek je postojala neka sjenka, neki čudan odmak, nešto što im je smetalo, a nijedno od njih, o tom što je među njima i ne spaja ih, nikada nisu govorili. Rabija bi ponekad uzdahnula, duboko, i trajalo bi dugo, a Ibro je to tumačio njenom preosjetljivošću za sve što je se dotiče. Malo je pričala, samo onda kad je morala, ali je znala dobro razumijevati stvari i nikada nije prenagljivala. Otkad joj je umro otac, ostala je bez ikoga svoga. Prebirući po glavi uspomene u danima kad bi joj se uzdah češće otimao, bliže je živjela s vremenom koje je nepovratno nestalo.

Otkad se Salkan vratio iz banje, Ibro nije mogao prepoznati u ovom veselom čovjeku onog namrštenog i šutljivog Salkana.

„Je li Fotko u ateljeu?“, iznenadi ga Salkan svojim pitanjem.

Ibro ne pamti kad je posljednji put razgovarao s ovim čovjekom. Iako nije mogao pretpostaviti šta je moglo izazvati ovakav izljev ljubaznosti kod njegovog bivšeg druga iz mladosti, Ibro odluči, također, pristojno odgovoriti.

„Mislim da jest. Dok sam prolazio, vrata na radnji su se otvarala. Nego, neće li to kakva svadba biti, Salkane, pa ti treba Fotkova kamera?“

„Ne, neće biti svadba, koliko ja znam. A ni po čaršiji se ne priča da se neko ženi ili udaje.“

„Nisam mislio na druge, nego na tebe. Kao velim, vrijeme je, moj Čuše. Davno smo momci bili.“

Salkan ne odgovori odmah. Odavno nije čuo da

ga neko zove nadimkom. Mislio je: još malo pa će čaršija zaboraviti da ga je neko nakada tako zvao. I začudo, ne naljuti se, iako bi u nekoj drugoj prilici burno reagirao. Neka čudna toplina krenu mu od sredine prsa i poče se širiti u obliku lepeze ka glavi. Ibro vidje kako se Salkanovo lice zajapurilo i bi mu krivo što ga je nazvao nadimkom kojeg on nikada nije prihvatio.

„Izvini, Salkane, omaklo mi se. Nekad smo bili aħbabi, pa rekoh to po nekoj bivšoj navici“, pokuša se izvući Ibro.

„Ne ljutim se, Klempe. Samo si me iznenadio jer me tako odavno niko nije zovnuo. Eto vidiš, nekad su u ovoj čaršiji bili Ćuše i Klempe, a svih ovih dvadeset godina kao da su živjeli na dva kraja svijeta, iako su svakog dana morali obojica proći ovom ulicom. Viđali su se kao slijepci, slušali su se kao gluhi; živjeli su, a kao da i nisu.“

„Ma znaš, Salkane, htio sam ja više puta, ali nije išlo. Na početku Polimske smislio bih šta ću ti reći i čim ti se približim ili sve zaboravim ili ti negdje uma-kneš prije nego se mimoidemo. I tako sam se vremenom navikao. Prolazili bismo jedan pored drugog, bez pozdrava, bez pogleda. Oborene glave obojica, kao da se jedan drugog stidimo, šta li?“

„Ono, kad ti umrije sestra Hata, bio sam pošao tvojoj kući. Već sam došao do Adžovića česme i tu kratko zastao. Napio se vode i malo oslonio na ploču iz koje je grgoljila voda. Damari su mi udarali u sljepoočnicama. Teško sam disao. Noge mi kao od olova. Ono nekoliko koraka koliko me dijelilo od tvoje kuće, nikako nisam mogao preći. Da ne naiđe neko sa zaprežnim kolima, ne znam kako bih se kući vratio.“

Ibro uze ponuđenu cigaru. Dok mu je Salkan pripaljivao i cigara i upaljač su drhtali. U isto vrijeme obojica potegnuše prvi dim. Bio je dug, dug kao svih onih prethodnih dvadeset godina u kojima su Klempo i Čuše prolazili jedan pored drugog kao stranci.

„Ako ne žuriš, mogli bismo svratiti na po jednu?“, izgovori jedan.

„Može, može. Odavno sam čekao ovaj dan“, prihvati drugi.

Dok su rame uz rame, ponovo poslije dugo vremena, klizili Polimskom do gostionice Dva jelena, ljudi su ih u čudu gledali.

Fotko je radio nešto oko nekih fotografija kad je Salkan nahrupio u njegov atelje.

„Ili sam ja u ovim godinama narastao ili se strop tvoje radnje spustio?“, umjesto pozdrava pokuša se našaliti.

„Dobro došao, moj Salkane. Ja mislim da ti ovdje prvi put ulaziš pa visinu stropa nisi ranije ni mogao izmjeriti. I da znaš, ovo nije radnja. Ovo je atelje, ovdje se događa umjetnost. Ti imaš radnju, pa i tvoj ahabab Ibro s kojim si se, čujem, ponovo spajdašio poslije toliko godina. E nazdravlje, moj Salkane. Drago mi je da ste obojica pregrizli ono što vas je davilo sve ove godine. Nego, nešto dugo putuješ do moga ateljea? Rekoše mi da si još jučer krenuo k meni. A stižeš tek danas. Ti kao da si u ovo dan-dva doživio nekoliko čuda“, izgovori to Fotko u jednom dahu i grlato se nasmija pokazujući dva reda izvanredno lijepih zuba.

„Vijesti su se oduvijek brzo širile ovom našom čar-

šijom, iako pošтари nikad nisu bili dobro plaćeni. Nego, pusti sad to. Ti i ja trebamo razgovarati o poslu.“

„Jadan ne bio, Salkane, moraš znati da se nalaziš u ateljeu i da se ovdje ne može razgovarati o poslu, nego o umjetnosti. Umjetnost je nešto što je vrhunaravno i samo su rijetki na nju upućeni. Umjetnost je kreacija, a ne dovršen posao. Ti dovršiš cipelu, zašiješ šav, zalijepiš zakrpu, popraviš petu i gotovo. Tu se nema više šta dodati. Jedna cipela ne može imati dva đona ili dvije pete. Ako si dobro uradio, posao je završen. U umjetnosti, nema toga. Sve je na početku, sve je tek nagovještaj, sve može biti tako, ali i drugačije. Mogu te, naprimjer, fotografirati, a da na fotografiji pored tebe bude neka žena ili omiljena životinja. Mogu te uslikati ovdje u mom ateljeu, na toj plišanoj stolici, a da se na fotografiji vide palme i more, čamci ili zalazak sunca u Sahari. To nije posao, Salkane, to je Bogom dani dar, i ne daj Bože da su mi ga ljudi dijelili, nikad ga ne bih imao.“

„Zbog tog tvog dara sam i došao. Ti znaš da se ja nikada nisam bavio lovom, ali bih htio imati fotografiju na kojoj se Salkan vidi kao lovac. I to mora biti najbolja fotografija koju si do sada uradio.“

„Ako se to mora, onda te neću slikati. Jer, ja nemam najbolju fotografiju. Sve moje fotografije su najbolje. Umjetnost čuda pravi. Fotografirat ću te tako da i oni koji te najbolje poznaju neće nikada posumnjati da nisi lovac.“

Svojim dugim korakom preskočio je tri stepenice i kao vihor istrčao kroz Zekov izum na Fotkovom ateljeu. Svi u čaršiji vrata na Fotkovoj radnji zvali su tako, Zekov izum. Na Fotkovu molbu Zeko je smislio i postavio vrata koja su se otvarala kao nijedna dru-

ga, i to je bilo posljednje što je uradio. Iz Pazara su neki dolazili da im se dive.

• • •

Zanat mašinbravara Zeko Klica usavršio je u Njemačkoj. Bilo je to onda kad se upoznao s Rutom u Oberhausenu i odlučio da s njom zasnuje porodicu. Sve je ličilo na čudnu i nenadanu idilu mladića iz Sandžaka i Njemice iz Oberhausena do trenutka u kojem Zek, tako ga je zvala Ruta, nije otkrio da više nema sna. Uzalud su bila ženina uvjeravanja da će se san vratiti iznenada, onako kako je nenadano i nestao. Nije pomoglo ni Rutino uvjeravanje da ona može zatrudnjeti samo što se do sada čuvala, jer, trebalo je naći stan i stalni posao, a i on je morao završiti specijalizaciju u preciznoj mehanici. Kad se pročulo da on zaista želi napustiti sve i vratiti se u rodni kraj, gazda mu je ponudio sigurno zaposlenje i plaću mnogo veću nego što su je ostali radnici u struci imali. Ludwig Pumpfer, vlasnik tvornice za izradu preciznih strojeva, tvrdio je da se takav talent odavno nije pojavio u njegovom aptajlungu za montažu. Uzalud je bilo sve. Već mjesecima Zek nije usnio ni jedne jedine minute. Samo bi sklopio oči i primiren, da ne smeta Ruti, dočekivao zore. Začudo, ujutro se nije osjećao pospanim, ali mrzovolju nije mogao sakriti. Jedne noći, dok je budan ležao i čekao kad će se kroz prozor probiti prva jutarnja svjetlost, začuo je glas koji se javio niotkud. Govorio je: *Zeko, ukoliko želiš ponovo zaspati, moraš krenuti za svojim snom.*

I počeo se spremati. Ruta je odbila da ide s njim

jer tamo kamo on odlazi sve je neizvjesno. Na kraju krajeva, reče, to je drugi svijet i uprkos tome što je on čovjek njenog života, više je voljela ovu sigurnost koju je imala.

U jedan poveći kožni kofer stavio je najnužniju odjeću, nekoliko fotografija koje su nastale u vremenu trinaestogodišnjeg boravka u Njemačkoj, sav alat koji je imao i koji se mogao kupiti, a služio je u njegovom zanatu, sjeo u autobus i ostavio Rutu i nesanicu.

Kad se vratio, prvo što je saznao bilo je da se Uma Krilaševa davno udala i nekamo s mužem bestraga nestala.

Niko nikada nije saznao da li mu se san ikada vratio, ali ono što je postalo poznato bilo je njegovo umijeće u izradi i popravci specijalnih strojeva, naprava i svega onoga što je izazivalo divljenje kod ljudi. Govorilo se: *To što može napraviti majstor Zeko pijan, ne može nijedan drugi ni kad je trijezan.*

Kako je vrijeme prolazilo, sve je manje radio, a sve je žurnije, svojim sitnim korakom, ophodio čaršiju i po nekoliko puta na dan. Kad bi ga upitali kamo tako žuri, već godinama je svima isto odgovarao.

„Za snom žurim ne bih li ga stigao. Ali, sitan mi korak pa sam uvijek u zaostajanju.“

Dok je to izgovarao, malo bi podigao glavu i sklopio oči. Imao je izraz lica kao da pred sobom vidi nešto lijepo, nešto što je čitavog života želio. Ono što se nikako nije uklapalo u tu sliku zadovoljnog

čovjeka bio je grč oko usta koji bi u trenutku urezao dvije duboke bore što su se pružale od krajeva usana do pod samu bradu.

Sutradan, Salkan je ponovo bio u Fotkovom ateljeu. Svjestan vrijednosti koju je držao u ruci, Fotko se neprirodno uspravio, zatresao glavom tako da mu se duga kosa rasula po ramenima. Desnom nogom je malo naprijed istupio, a ruku je potpuno ispružio tako da je plava koverta gotovo dodirivala Salkanov nos.

„Pogledaj, Salkane, pa se uvjeri kakav je umjetnik Fotko!“

Salkan je pažljivo prihvatio kovertu. Kažiprstom i palcem izvukao je iz nje sadržaj.

Četiri velike fotografije i isto toliko malih našlo se u njegovoj šaci. Po izrazu lica moglo se vidjeti da je oduševljen onim što je vidio. Iz šake ga je gledao lovac koji je imao Salkanov oblik lica, malo ukoso postavljene oči, poveći, ali pravilan nos, pune usne nad koje su se nadnijeli besprijekorno oblikovani brčići. Bio je tu i ožiljak koji se protezao od lijeve sljepoočnice do jagodične kosti. Sve ostalo nije bilo Salkanovo, ali se savršeno uklapalo u ono što je bilo njegovo. Lovački šešir sa paunovim perom krasio je glavu. Kragna lovačke jakne nije mogla sakriti uredno svezanu maramu u obliku kravate, kakvu su nosili samo oni lovci koji su dobivali nagrade na takmičenjima.

Na dlanu lijeve ruke, lovac je držao velikog orla sivopepeljastog perja.

„Da mi je neko pričao, ne bih mu povjerovao“, prošta iz Salkana.

U oduševljenju onim što je maločas vidio, priđe Fotku i steže ga u zagrljaj svojim snažnim rukama.

„Bit će zadovoljna, bit će, nego šta! Ipak, samo je jedan Fotko!“

Fotko je stajao na vratima svog ateljea i gledao kako Salkan trčeći ulazi u poštu.

• • •

Dan ili dva prije nego će neki pronaći pismo na stolu u Salkanovoj kući, njemu se izgubio svaki trag. Kako tada tako i danas. Čaršija je samo nagađala što se moglo desiti s ovim čovjekom.

Jedni su vjerovali kako je vila Bihorka, uzela njegovo tijelo, a dušu darovala prvom djetetu koje se rodilo u Limskoj dolini i kojeg će zadesiti ista sudbina kao i Salkana Ramova.

Drugi, za koje je ova priča bila isuviše nevjerovatna, bili su skloni tvrditi kako je ušao u pećinu Grad, gore na Radmanskoj klisuri. Pričalo se da je ona nekim čudnim podzemnim kanalima povezana s morem. Oni hrabriji, koji su se nekada našli na njenim rubovima dok su bacali kamen škriļjac koji bi se na samom vrhu počeo okretati kao suhi list da bi zatim nekom nevidljivom snagom bio povučen u mrklinu grotla, govorili su kako bi iza kamena dolazio glas od koga je sve zaudaralo na neku trulež i ustajalu vodu.

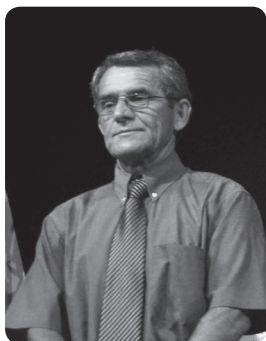
Onog što se zaklinjao da ga je vidio zdravog i živog kako na Pešteru sadijeva sijeno jednom domaćinu, niko nije uzimao za ozbiljno.

Tih dana Zeko je udvostručio svoju ophodnju. Ubrzavao je korak i kao da nije osjećao umor. Je-

dino su se bore još dublje usjekle oko usana, a grč pretvorio lice u bezizražajnu masku.

Činilo se kao da se oči smiju, ali glas nije izlazio iz usta.

Bilješka o autoru

Abid Jarić rodio se u Duvnu 1950. godine. U rodnom gradu je završio osnovnu školu i gimnaziju. Od 1997. godine živi u Zenici, gdje radi kao profesor u gimnaziji.

Lektor je u *Didaktičkim putokazima*, časopisu za nastavnu teoriju i praksu Zenica, suradnik u *Našoj riječi* Zenica, *Mostu* Mostar i *Prosvjetnom listu* Sarajevo. Jedno vrijeme bio je suradnik *Bosna pressa*, časopisa koji je izlazio u Frankfurtu. Više puta zaredom predsjednik je žirija na Konkursu *Naše riječi* za najbolju novinsku priču (2009., 2010., 2011., 2012. godine), a i na Konkursu *Napiši priču – uradi sliku* (2009., 2010., 2011. godine).

Autor je zapaženih radova iz područja jezika i književnosti. Na domaćim i međunarodnim natjecanjima za kratku priču više puta je nagrađivan (Nagrada "Ulaznica", Zrenjanin – Srbija, Nagrada "Srebrenica", Njujork – SAD, Nagrada "Zija Dizdarević" Fojnica – BiH, Nagrada *Naše riječi*, Zenica – BiH, Prva nagrada na prvom festivalu kratke priče "Zavičajne staze", Petnjica – Crna Gora, Nagrada "Milutin Alempijević", Frankfurt – Njemačka, Nagrada "Simha Kabiljo", Zagreb – Hrvatska, Pohvala (dva puta) "Kočićevo satirično pero", Čelarevo – Srbija, Pohvala "Štrpci bez mezara", Prijepolje – Srbija).

Zastupljen je u zbornicima kratke priče *Balkansko pero* – Sarajevo, *Ulaznica – Zrenjanin*, *Godišnjak – Fojnica*, *Deset proljeća – Zenica*, *San Irfana Kovača – Zenica*, *Uskopaljski Rabele – Gornji Vakuf/Uskoplje*, *Vetar po ocu – Frankfurt*, *Buđenje Bihora – Petnjica*, *Bar micva Bejahad – Zagreb*, *Kočićevo satirično pero – Čelarevo*.

Autor je triju knjiga: *Podgradinske priče*, *Velika propunta* (roman) i *Bijelo na crno* (kolumne, članci i komentari).

"Dan sjećanja" i druge knjige Rifata Rastodera

Šemsudin Hadrović

HARMONIKAŠ

Prvi put je, sasvim slučajno, čuo zvuk harmonike kada je imao jedanaest godina.

Dojavio je stoku na podne i od stana čuo neke zvuke koji su mu se učinili tako lijepi, topli, umilni. Osjetio je neku čudnu toplinu u grudima. Činilo mu se da mu se prsa napuhavaju, hoće da puknu. Srce mu je udaralo sve jače.

„Bože, šta li se to čuje?“ pitao se. „Šta li je to?“ Sviralja nije, to je znao. Ni zurla nije.

Ne javivši se nikome, strčao je sa brda kao omađijan, naniže nekih kilometar i po prema kući. Učinilo mu se da je zvuk otuda negdje dolazio.

„Kako kod naše kuće kad tamo nema nikoga? Svi smo na stan. Možda tu iz komšiluka, kod Kožara možda?“ pomislio je na trenutak.

Stigao je čini mu se letjeći. Išao je nizbrdo uprekrat, preskačući rastinje, stijenje, trnje, preletio potok i sjurio se niz prlu poviše kuće. Nigdje ništa. Nikog. Čak je i muzika prestala.

Gledao je razočarano uokolo, zavirivao iza drveća prema susjednim kućama. Istrčao je na onaj mali brijeg iznad kuće ne bi li bolje šta vidio. Nigdje ništa. Tišina. Vratio se do kuće i sjeo na prag gornjeg ulaza, u hlad. Bio je žedan. Kuća zaključana. Skoro je zaplakao.

Kad, ono opet zasvira. *Nananaaaaaaaaaaaaaa*, odlijegalo je Trpejzima.

Ustao je i ponovo se našao na brijegu iznad

kuće. Sada je tačno čuo odakle dolazi taj milozvuk koji mu je opijao dušu. Nije tu iz komšiluka, nije blizu. Čuo se tamo preko rijeke, sa druge strane sela, ispod Goleša. Pošao je zvuku u susret. Trčao livadom ispod kuće i poskakivao, ne bi li šta čim prije ugledao. Činilo mu se da se i zvuk kreće, da ne stoji na jednom mjestu. Vidik mu je zaklanjao hrastov gaj ispod njihove livade, dolje ka džadi. Preletio je, učinilo mu se, i gaj i našao se na cesti. Smetalo mu je neko drveće pored puta, pa je potrčao uz cestu, otprilike tamo gdje bi se bolje moglo čuti to što je dolazilo sa druge strane i što je razlijevalo i razvlačilo taj opojni zvuk preko trpeške doline. Kada je izbio na čistinu, tamo gdje više nije bilo drveća, vidio je na drugoj strani čovjeka koji hodi uskom stazom i drži u naručju neku kutiju, koja se ponekad rastegne i zacrvni baš kao onaj ćuran dolje ispod Livadka.

Stajao je i zabezegnuto gledao. Čovjek je i dalje hodio i svirao na kutiji. Počeo je i da pjeva. Zapamtio je dobro te stihove, nikada ih neće zaboraviti. Nikada dok je živ.

Moj đerdane, šturan ostanuoooooooooooo!

Do juče si o vratu mi biooooooooooooooooooooo,

A od juče u dušmana mo-

gaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaa, jadnoooj!

– odzvanjalo je selom.

Bio je zatečen. Opijen zvukom, pjesmom. Omađijan. Stajao je tako nepomičan i slušao. Duša mu se topila... Krenuo je ponovo cestom naviše, prateći onog čovjeka što svira sa druge strane. Zamalo se strmeknuo niz onu prlu ispod ceste, da se do rijeke ne zaustavi. Nekako se uskobeljao ponovo na džadu

i čežnjivim očima i dušom, skoro plačući od nekog čudnog osjećanja, koje nije razumio i koje ga je gušilo, nastavio da prati čovjeka sa kutijom na grudima, koja je i dalje svirala. Čas bi se zacrvenjela, čas zacrnjela, i razlivala zvuke. (Taj ga osjećaj prati i dan-danas, kada god čuje harmoniku, ili kad je sam uzme u naručje i razvuče.)

I dalje nije znao šta to svira. Pričao je uveče roditeljima. Rekli su mu da je to prije neki dan Šemso Skenderović kupio neku malu harmoniku i sa njom čosa po selu. Od tada je još nekoliko puta slušao kako neko tamo preko rijeke, sa druge strane sela, svira. Nije mu padalo na pamet da pita i ode da vidi. Dani su prolazili.

Njegov babo jedne večeri, nakon par mjeseci, vrativši se iz Berana reče: – Vala sam vidio čovjeka danas u Beranama, prodavaše harmoniku.

Ustreptao je i zavikao: – A pošto? – Otelo mu se to onako, nije ga jezik slušao. K'o da je nešto mogao da sračuna, da je kupi. A para nikada nije imao, tako je to tada bilo.

– Nijesam ga pitao – reče otac. – Ali znam ko je. Ime mu je Vejsel Ćeman, iz Vrbice je.

Molio je oca da odmah idu i da je kupe. Nije ni pomišljao da je čovjek možda i prodao tu harmoniku. Otac je, vidjevši njegovo oduševljenje, i to napremase, harmonikom, riješio da sutradan ujutro porane i nađu tog Vejsela u Vrbici.

Pitali su na dva-tri mjesta usput, i ubrzo došli do njegove kuće. Kidao je štalu. Pozvao ih je u kuću.

Posluženi su šurupom i rahatlokumom. Na šporetu je već cvrčala džezva, spremala se kahva. Njih dvojica nikako da započnu priču o harmonici. Naš

junak bio je nestrpljiv. Popio je svoj šurup izduška, lokum pojeo odjednom. Mislio je da će tako njihov muhabet brže preći na harmoniku. A oni rastešli o godini, o stoci, o pići.

Na kraju Halit poče: – Ono prije nekoliko, Vejsele, kad se vidjesmo u Beranama, pa oko harmonike, ovo dijete, ako je nijesi prod'o? Eto, mi bismo da je kupimo, ako nije nešto preskupo.

– Nijesam, vala, prod'o – reče Vejsel. – Odr'o sam se nosući je tamo i ovamo. Ako ste mušterije, a vidim da jeste, eto vam je, koliko sami date. A davali su mi tri hiljade dinara.

Pogodili su se.

– Malo je teška za ovo dijete – veli Vejsel. Više ništa nije čuo nit' slušao.

„Hej, majko mila, ima l' ko srećniji na dunjaluku od mene?!“ pomislio je.

Krenuli su kući. Halit je jahao Zekana i htio da nosi harmoniku.

Zamolio ga je da mu ostavi da je sam nosi.

– Nije mi teška, mogu ja – govorio je. – Mogu ja i pješke i harmoniku.

Tako je i bilo dok se nije uzbrdo umorio, i zamalo pao niz jednu vododerinu, zajedno sa harmonikom. Tada ga je otac stavio na konja i ponovo mu dao harmoniku u krilo.

Svijet je bio njegov. Milovao je nježno harmoniku, dodirivao joj ovlaš dugmeta, bojeći se da što ne pokvari. Pritiskao ju je uz grudi. Oko podne su stigli kod kuće.

Soba je bila puna rođaka. Znali su za šta su i gdje išli, pa došli da vide. Harmonika je bila junak tih dana. Majka je unijela sanduk iz gornjeg boja, prekrila ga vezenim čaršafom i na njega su stavili har-

moniku. Gledali su je svi. Ukućani su bili ponosni. On najviše, činilo mu se. – Hej, insanu, čuješ li ti: kupio harmoniku, Tufo će biti haronikaš! – pričalo se tih dana.

No, kako niko nije znao svirati, oduševljenje je za dva dana nestalo. Šta sad, majčin sine? Ko će ga naučit' da svira? Prebirajući tako po sjećanjima, otac se prisjeti da je tu dolje u Huremovića, Hakija Huremović nekada svirao. Viđao ga je po svadbama i ispraćajima. – Ako ne bude zaboravio, a bude htio – rekao je Halit.

Sutradan su sa harmonikom otišli kod Hakije. Pitali ga i on pristao. – Hoću – reako je. – Halite, doznat ćeš mi za to dva metra drva.

Halit se složio. Dva metra drva su istog dana istovarena ispred njegove kuće.

Često bi ga čekao da dođe odnekle svojoj kući, ali kako je Hakija volio da karta puno je kasnio. Ponekad bi se i smrklo a on se ne bi pojavio. Tada bi ovaj razočarano natovarilo harmoniku na leđa, pa nazad uzbrdo. Vidjeli su da od ovog učenja nema ništa pa su zamolili Jusufa Muratovića iz Jahove Vode da mu barem nešto pokaže, jer je i on znao svirati na harmonici.

Sjeća se kako mu je objašnjavao taktove:

Ja brdom, brdom, brdom...

a ti dolom, dolom, dolom...

Počeli su s vježbanjem, svakodnevno po nekoliko sati. Dolazio je Jusuf njihovoj kući. A nakon njegovog odlaska sam bi nastavljao zadate vježbe.

Orilo se kroz kuću:

...haj, ovi naši bjeli dvori

puni veselja...

Jednog dana je kod njih došao Rašo Duraković (djed sadašnjeg pjevača narodnih pjesama Senada Durakovića) i pitao ga:

– Hoćeš li da sviraš na jednoj maloj svadbi? Ženi mi se šura pa da malo zapjevamo. Tu ne mora da se svira puno, onako malo koliko da se obilježi.

Bila mu je tada šesnaesta godina. Otišli su uveče oko sedam sati. Svirao je to što je bio do tada naučio i što je mislio da zna. Svadbari su pjevali, a on pokušavao je da ih prati.

Potrajalo je veselje do kasno uveče. Negdje oko jedanaest sati gotovo je zaspao, usred svirke. Oči su mu se same zaklapale.

Rašo ga je drmusao: – Babiću, Babiću, mladiću moj! Moraš do jutra da sviraš. Vidiš li kakva je hora?!

Nedgje oko dva sahata po ponoći su ga odveli na spavanje. Spavao je do kasno ujutro. Rašo ga je probudio, posuo mu da se umije, prinio mu nešto malo da jede i odveo ga do jedne šljive u bašči. Donio mu je, onu bukovu, ručno rađenu, stolicu sa naslonjačem i rekao:

– Ovdje će se igrati, a ti ćeš da sviraš. Dvori nevjesta, junače!

Svirao je skoro čitav dan. Rašo mu je vodio evidenciju o naručenim pjesmama i parama. Sad ćeš ovu za toga i toga, a sad ovu za... govorio je i naplaćivao. Srećom, vidjevši da je još dijete, niko ga nije tjerao da pije.

Rašo mu je na kraju, kada se sve završilo, dao i spisak i pare. Bili su mu puni džepovi.

Jedva je čekao da stigne kući.

Tako je postao harmonikaš. Nije bio ni svjestan da mu je ono bio prvi menadžer.

Refadija Abdić

SVADBA

Obilazila sam barake Titekso pred rušenje, kako bih prikupila podatke o stanarima.

Na krevetu sobice od devet kvadrata sjedjela je jedva pokretna starica. Nakon što pročitah ime, prezime i mjesto rođenja sa lične karte, piljila sam u njeno lice.

– Otkad nijesi bila u Korita?

– Ihhaaa... – odmahnu rukom, podiže pogled ka nebu, a onda se zagleda u mene, ispitivački, i reče: – Ima više od dvajes.

– I ja sam iz Korita.

– Ene... – Uhvati me za zglob desne ruke i prisloni da sjednem na stolicu pored kreveta.

Kad sam završila upisivanje podataka, uz objašnjenje kako će sobu od devet kvadrata u kojoj je provela pedeset godina, uskoro zamijeniti stanom, ona s nevjericom zavrtje glavom.

– Ne vjerujem ti ja, sinko, više u te priče. Ja ću ti odavle, ako Bog da, što prije na Cijevnu. Bog ne dao nikom da zna kako je ležat od reume. A zaradila sam je u fabrici. Prvo sam čistila a onda u hladnu halu, za mašinu, đe se krv leđi u žilama od dugog sjeđenja.

Šapatom koji budi upita me: – A ideš li ti u Korita?

– Ne.

– A što?

– Nemam tamo više nikog.

– Ni ja, vala – i suza iz jednog oka joj se skotr-

lja ustranu. – Ja nemam više nikoga ni gore, a ni na dunjaluku. Šta ćeš, sinko moj. – I dalje me držeći za zglob ruke, molećivo mi reče: – Sreće ti, da ostaneš kod mene na ručak. Imamo kupusa, a odavno niko nije ručao sa mnom.

Zaustila sam da kažem kako me čeka još puno obaveza, ali me ona definitivno poklopi svojim osjećanjima. – Ti si me danas obradovala umjesto nerođene šćeri.

– Bog te nagradio! – reče pošto ostah da ručam s njom. – Pohrani se, vijekati – govorila je bolećivo, primičući sve prema meni kao da hoće da me pohrani.

– E sad da nam skuhaš kahvu – prosto zapovijedi, a sa lica joj nestadoše oni gožvoljci bora.

– Sunce te grijalo! Hoder, sjedi ode. Ode kraj mene.

– Da ti pričam. Skoro svaku noć ti sanjam Korita. Trčim ti, laka ko pero, po livadama, čak ponekad letiim od Ostronoše do Homara, pa onda sve do Vrhova i kad se naletiim ja ti se polako spustim na livade u Sušicu i legnem. A znaš, mislila sam da se svijet pruža od Vrhova pa do Bijela Polja. Za dalje ti nijesam bila čula dok nijesam u školu krenula. A ne dadoše mi da završim više od četiri razreda. Bilo hi strah, a i daleko da idem u osmoljetku čak na Sipanje. A i šta će ženskom tolika škola!

Nas petoro djece sa babom i majkom, živjeli smo kod deda i bike. Samo sam ja još živa. A postala sam čobanica sa četiri godine. Čuvala sam jagnjad i maštala kako da stignem do Bijela Polja. O njemu sam slušala svakojake priče. Nije me držalo mjesto. Sa toliko godina ispirala sam cjedila na rijeci i nadno štruglje donosila vode. Koliko god doneseš, bilo je zauhar.

Ustajala sam prije zore, sa bikom i dedom. Sjela bih na ploču ispred kuće i čekala da se dan odluči od noći. A kad bi sunce krenulo da se pomalja, bilo je žuto kao dukat u nevjeste i kad bi skroz izišlo, igralo bi ukrug, vrćelo se i tako se brže odmicalo. Ponekad me bilo strah da se ne otkači i počne lutati po nebu. Nekad mi se činilo da izranja brže, nekad sporije. Kad bi za čeperak odmaklo od Vrhova, ličilo mi je na veliku bikinu bakarnu tepsiju u kojoj je pekla pitu.

Čim bi počela da muze krave, bika je zvala ostalu decu da ustanu i uvijek bi kroz neki smiješak rekla: „Hajte, deco, ustante, pišajte pa se umite“. Nikad je nijesam dokraja razumjela šta treba da urade. Kako je svaka kap vode bila bisera vrijedna, nekad bih pomislila da treba da se popišaju pa da tim umiju lice. Isto tako, kad god bi se neko od nas posjekao ili razbio, ona bi brže-bolje rekla: „Brzo, brzo, popišaj se na ranu i neće ti bit ništa.“ Ali je nikad nijesam pitala nešto o tome i tražila da mi objasni, jer se dešavalo da ti izvrću pitanje i onda ti se danima svi smiju.

Ne znam dal sam više voljela sabah od akšama.

Ispred akšama, čim bih biki pomogla da pomuze ovce, tako što sam na mužu nagonila jednu po jednu, oprćerala bih raširenih ruku po dva-tri kruga oko kuće i torova pa onako znojava i zadihana legla na djetelinu iznad kuće, rastegla ruke u visini ramena, dišući duboko, i zagledala se u nebo.

Rosna trava me hladila, a tačka na nebu u koju bih piljila izgledala je najdublja i sve zvijezde su se trkom slivale u nju. A samo da znaš kako zemlja prenosi zvuk dok konj štrpka travu. Čuješ kako zu-

bima zagriža travčicu po travčicu, čupajući je sa korijenom. Tako sam zamišljala da zemlja u noći prenosi koračanje ljudi i da se sve može čuti samo ako dobro prisloniš uho na nju. Slušala bih kako se mlaz varenike sliva u štruglju. Razaznavala sam po zvuku da li je prazna ili puna. Zveket lanca kojim je bio vezan Zeljov oglasio bi se s vremena na vrijeme i tačno sam znala na koju se stranu pas okreće.

Utonula bih tako u travu, nebo i mirise dok ne bih čula: „Hajroo! Ooo Hajrijaaaa!... Dolazi da večeraaš!”

„Hajroo! Ooo Hajrijaa!... Izadi na Progon i vidi ko to prolazi”, doviknu bika.

Dok sam promicala pored vrata, čula sam je kako hukće od nestrpljena i grdi me kako sam nepretvorna.

Uistinu, ja se nijesam ni odazivala ni okretala, jer je i suviše često naređivala, ali sam je slušala, nekad brže nekad sporije, a to ti je zavisilo šta mi se sviđalo. Ja i nijesam išla, već sam skakutala s noge na nogu, držeći stalno neki prutić kojim bih fijukala kroz vazduh i usput pjevala. Tako sam svima izgledala vesela, biki nekad pomalo mahnita. Nijesam se bunila i plakala ko ostala djeca. Niko me nije ni pitao šta mislim niti šta hoću, uzmi što ti se da.

Bijaše negdje bogme oko šest sati pred akšam i hladnoća me naćera da prigrnem bikin džamadan, od kojeg se nijesam odvajala ni po suncu ni po kiši i mnogo sam ga voljela. Dopirao mi je do članaka, ali je bio topao i lak. Mirisao je na travu i kišnicu. Kako me grijao, valjao je i da ga prostrem i odrijemam na njemu pomalo kad me ufati mrtvilo od tišine, te da se pokrijem kad udara kiša.

Jagnjad sam ispred akšama spuštila niže kuće,

kako bi njih prvu ućerali u tor, da se ne pomiješaju s ovcama. Nehajno skaćući otrčah do Progona da poslušam biku i ugledah šarenu kolonu konjanika, koja je laganim kasom, sretna ulazila u selo. Ko da je sad gledam, sinko moj.

Nagizdani muškarci su čvrsto, uzjaračeno bodrili svoje konje. Zadizali su im glave za visoko podignutim rukama koje su zatezale uzde, pa su glave jahača i konja bile u istoj ravni. U sredini povorke jedva sam primijetila mladu ženu, jer su je sa četiri strane opkoljavali muškarci. Morala sam da se propnem na prste, šiju istegnem što više i glavu nekako izvrnem da bih je bolje osmotrila.

Eh, kako je tvrdo rukama stezala uzde, kao da se bojala da joj ne ispadnu. Blago povijena, njihala se onako kako se konj njihao. Gledala je predase, jer je takav bio običaj; ne smije nevjesta da vihri na sve strane. Glava joj je bila pokrivena šamijom. Ispod šamije padala joj je niz leđa pletenica do struka, debela ko ruka. Bješe obukla zelen cicani kat, prošaran bijelim i žutim cvjetićima. A lice joj nekako zgrčeno, kao da je nešto boli.

Poslije sam čujala žene, kad bi se okupile kod bike na lednu vareniku sa kajmakom i šećerom i po stoti put prepričavale krađu nevjeste, vazda dodavajući po nešto novo, kako su bogme odabrali najljepše momke i najbolje konje, a za nevjestu najbolju ždrebicu iz sela.

Hasna bi svaki put rekla da je svojim očima gledala kad su je dovodili. Da bi nadvikala ostale, poskakivala bi sa mindera mlatarajući rukama od poda do iznad glave i sa uzdahom koji je ispuštala iz dubine trbuha, kolutajući očima, opisivala djevojku

i ždrebicu. Na kraju bi ispustila hhuujj, sjela u svoje leglo i dlanovima prešla preko zajapurenih obraza.

Pošto je bika sa majkom pomuzla krave i ovce, a dedo pritegao vratnice na torovima, provjerio je li Zeljov sve pojeo i da li je dobro zavezan, jeli smo u tišini sobe, uz fitiljaču i plamen šporeta, udrobljen hljeb u vrelu vareniku, ćutke. Zveketale bi kašike o času postavljenu na sredini sofre, neke se i sudarale u vazduhu, osim dedove. On je jeo dugačkom drvenom kašikom. Sjedio je na najvisočijoj trupini, tako da je put od čase do njegovih usta bio dug i usporren. Ruke su mu drhtale ali mu se nije nikada desilo da prospe iz kašike.

Te noći malo se ispravio i preko naših zveckanja po časi, kao da mu je nešto zaprlo u grlu, rekao:

„Mešin sin ukro djevojku, sestru naše snahe”.

Osjetila sam da se to i nas tiče. Dijeli se sudbina prijatelja.

No ja brzo zaboravih na to. Samo sam mislila na svadbu. Nije šala nevjestačka svadba sestre naše snahe.

Sutradan, poslije duge priče, dal valja il ne valja i mi odmah da potrčimo, da prijateljima ne pokvarimo hatar, dedo presječe i sa babom i ženama ode na šerbet kod Meše, da mu se čestita snaha.

Nikom nije padalo na pamet da me povede, a mene je bilo sramota da sama pomenem. I tako ostadoh da čamim ispred kuće sjedeći na mojoj ploči, neće li mi bar od šale ko od Mešinih mahnut rukom da siđem do njih. Nije mi bilo do šerbeta. Meni je od njega bilo čak i muka. Napravili bi ga od mlake vode nasute iz bucata i pola čaše šećera. Bogme, tako jak šerbet su pravile samo bogate kuće.

Meša je ženio sina i ta svadba morala je dugo da

se pamti. Jes da su je ukrali još prije nekoliko dana i da su njeni ljuti na nju, ali to nije ni malo umanjivalo veselje. Razljutit će se i to brzo, govorili su. Šta joj fali! Momak stasit, jak, crvene mu se obrazi, a ima mu bogme po kome i podooć. Cijela njihova kuća je bila čuvena. No nevjestinim roditeljima je smetalo to što se udala za seljaka kad je mogla za učitelja i što su se već dugo godina Mešini spremali da idu za Tursku, i nju će odvesti tako daleko da je godinama neće viđati.

Svake večeri do same svadbe prepričavali su kakvu će Meša napraviti svadbu. Pozvani su svi iz sela i zaseoka. Noć uoči svadbe obavit će se kna. Bilo mi je žao njene pletenice, jer će sve nevjeste tog dana imati crvenu kosu.

„Šuhra će kuhati jela”, reče dedo, a bikine oči se skupiše i pretvoriše u dvije uske crte. „A dovest će”, dodade on, „i harmonikaša, goč i zurlu.”

Zaspijevala sam zamišljajući okićenu nevjestu kako dvori. Zamišljala sam je kako stoji na sredini dvorišta priljubljenih šaka dlan na dlan, pokrivena velom, pogleda oborenog naniže i čvrsto stisnutih usta, da se slučajno ne nasmije. Zašto sam umislila da ona tog dana treba da bude tužna i da se ne smije osmjehivati ne znam ni sama, i da ne smije nikom pokazat da je radosna što se udaje, jer bi to bila velika sramota i bezobrazluk.

Uoči svadbe sam slabo spavala, iako su mi rekli da ću na svadbi biti samo za vrijeme popaska, jer moram čuvati jagnjad. Kako sam bila tužna. Pa zar taj dan ne zaslužujem da budem sa ostalima? Kad je svadba, cijelo selo slavi, a stoka se zatvori u torove i nahrani.

Jutro mi se otešlo, pa sam skakutala s noge na nogu dok me pete nijesu zaboljele. Jagnjad sam čuvala po Stranama ne skidajući oči sa Mešine kuće. Svadbari stižu sa svih strana, a vrijeme popaska nikako da dođe. Kad sam ugnala jagnjad u tor, primijetila sam da su vrata kuće zatvorena. Bože, kako mi je srce zalupalo. Uhvatio me je neki strah, stomak me zabolio ko da mi ga je neko rukom zavrnuo, jer ta vrata nikad ljeti preko dana nijesu zatvarana. Pa sad, ko da se nikad više neće otvoriti. Prvi put su mi izgledala tako ogromna i teška. Bila sam gladna, jer od ushićenja nijesam mogla da doručkujem. Uz to, htjela sam i ja da se presvučem, očešljam i dotjeram onako kako sam noćima sanjala da treba da izgledam toga dana.

Nekako nevoljno i zaplićući nogama, krenula sam ka Mešinoj kući, mada nas je dijelila samo jedna omanja livada.

Kad sam se umiješala u narod, zafatila me je muzika i dreka pa sam zaboravila na svoj izgled. Otrčala sam prvo da vidim nevjestu ali od gomile žena koja je bila oko nje, nijesam mogla najbolje da je vidim. Činilo mi se da jedva diše i da joj fali vazduha. Koliko god sam pokušavala da joj se približim, istisnula bi me po neka žena koja bi joj čas namještala veo, čas dimije i sve mi se nekako vrćelo ukруг.

Veo spušten preko obraza bio je tako gust, da se ispod njega ništa nije vidjelo osim crnih navučenih obrva i crvenog karmina. Padao joj je preko ruku, tako da nijesam uspjela vidjet kako drži šake ofarbane kanom. Odjednom splahnih i osjetih se prevarenom. Danima i noćima su pričali o nevjesti, katovima, papučama i mendušama koje su se zvale

„hanumina ruka”, te ostalom nakitu koji su joj kupili i donijeli čak iz Peći. Čuh da su je triput presvlačili i da će i četvrti put.

Harmonika i zurla su mi probijale uši, a znojavi harmonikaš koji je pod teretom harmonike stalno bio nakrivljen na jednu stranu, izgledao je kao cirkusant. Previše se mučio dok je pjevao. Žile su mu se napinjale po grlu, ličile su na kvasne konopce, a ponekad je izgledalo da će da pukne. Njegov sivi sako bio je mokar a on ga ne bi skinuo ni za živu glavu, jer bi ga vjetar mogao ošinuti da se ukoči.

Probijala sam se kroz tu gomilu tražeći Šuhru, da vidim kako kuha jelo. Šporet su bili izbacili na sred livade. Iz kratkog sulundara dizao se do nebesa dim, a para se širila svuda okolo, jer je Šuhra stalno nešto miješala dugačkom drvenom kašikom. Kako bi vrćela kašikom, za njom bi se vrćeli i njeni široki kukovi. Znala sam da je Šuhra debela, ali da je šira od špreta to nijesam znala. Šamiju bješe svezala iza vrata i tako otkrila zažarene obraze sa kojih su padale graške znoja, a oči zelene ka klikeri, igrale su čas tamo čas ovamo. Osmijeh joj nije silazio s lica i njenoj sreći nije bilo kraja što je ona izabrana za kuharicu. Znalo se da je tim poslom bila postimana.

Prilazile su žene i raznosile već spremljenu hranu koju je ona odlagala na stolove pored šporeta. Sve kazan do kazana do vrha pun mesa, a ispod stola, tepsija do tepsije sa pilavom. Motala sam se okolo a da me niko nije ni primjećivao dok ne čuh da su ljudi i žene ručali i da je došao red na djecu.

Otišla sam do kolibe iz koje je dopirao kreštavi glas žene koju je zapalo da nahrani djecu. Prosto nas je ugurala u kolibu i natiskala oko već postav-

ljene sofre. A na sofri nije bilo, čega nije bilo, kako se govorilo. Nasred sofre tepsija pite, pa do nje tepsija pilava, tepsija mesa, tepsija mantija, tepsija hurmadžika, tatlija, pa halve, i hljeba na gomilu. Djeca opkolila sofru gurajući se ko će ljepše da se namjesti. Neka žena me u prolazu dohvati za lakat, povuče naniže i prosto me svali pored sofre. Grubo mi naredi da jedem, jer treba i druga tura djece da jede što prije. Nijesam znala odakle da počnem, dal od mesa, dal od pite il tatlija. No toj ženi se hitalo da nas što prije nahrani i izbaci napolje.

Jelo se rukama. Kad sam god pružila ruku da nešto uzmem, u vazduhu se sudarila sa drugom rukom, pa ko nije čvrsto držao hranu ispadala mu je. Tu je carovala brzina, pa kom obojci, kom opanci. Umorio me je taj krkljanac, prestala sam da jedem i gledala drugu djecu kako jedu. Čas pite, čas mesa, čas tatlija. Na vratima se brzo pojavila žena koja nas je ko služila; svojim stasom ispunila je otvor vrata i unijela mrak u kolibu. Zamahnula je visoko rukom, što je značilo da je kraj i da sofri treba da priđu druga djeca.

Skočila sam brzo i lako i osjetila olakšanje što ne moram više da se borim na sofri. Napolju me je dočekala svjetlost i buka i poželjela sam da pobegnem.

Nevjestu su vodili ka staroj kući. Veo joj bjehu podigli, pa se ukazalo umorno lice, natrapano bjelilom, a kosa crvena ko i u drugih žena.

Sveli su ih u kućer pored tora za ovce u Strani.

I, pošto bi pomuzla ovce i namirila akšam, sa ibrikom u ruci, peškirom preko ramena i tepsijom sa hranom koju bi stavila na glavu, hitala bi ka kućeru. Šamiju bi čvrsto svezala pod bradu i navukla

na obraze tako da joj se vidio samo jedan uski dio lica.

Tamo su spavali sve dok nije zaniжела. A onda se svi pomiješaše u istu sobu.

Kad sam god mogla išla sam kod nje. Stavila bi mi u vruću pogaču dosta masla i posolila. Ništa slađe od toga nije bilo.

Jednom dok je prala na rijeci, zatekoh je kako joj suze padaju u vodu. Ne pitah je ništa, a ona samo obrisa lice mokrim rukama.

Ustajala je kad i ja i s ploče sam mogla da vidim kako muze sto ovaca. Đeca joj plaču u kući a plače i ona dok muze. Svekrva joj se šlagirala i pala na postelju, da leži. Esmu nije išla, govorili su, lećela je. Ali se polako i ona sušila, tako da je u dimijama izgledala mršava ko pritka. Dok bi išla kud, uvijek pognute glave, plela bi usput, sa šamijom navučenom odozgor skoro do polovine, a usta bi stisla u puce. Čudila sam se kako se ne spotakne neđe.

Put za Tursku se oduži toliko da je ona rodila četvoro đece.

Vremenom je počela da liči na svekrvu, nešto kasnije i na svekra, svima na usluzi i u volji. Ne bješe to više ona vesela Esmu što je dolazila kod nas na mobu i predvodila žetelice u našim Dolovima. Kako su joj tad titrale oči, kao žeravice, a smijeh se njihao kao klasje ječma.

Eh..., tad se zarekoh sebi da neću da budem ka vesela Esmu. Neću da ličim ni na koga. Hoću da budem Ja pa makar se nikad ne udala, konprdio.

Počeli su da me prose još sa petnajest, ali sam ja odbijala prosce. Moji se ljutili, a ja za to nijesam hajala.

Jednog dana svrati kod nas brat mi od daidže i reče da bi mogo da me zaposli u Titekse da čistim, veli da ima tamo puno djevojaka od svukudije. Dok se razgovaralo, ja sam svu svoju robu smotala u zavežljaj i krijući izašla iz kuće. Rekoh samo najmlađoj sestri, da me ne bi tražili.

Moji su bili ljuti više od dvije godine. Otac je htio da se od mene odrekne preko novina, no majka ga je kumila i molila jer im je dosta bruke i ovako i onako.

I tako stigoh u Titograd. Smjestiše me u ovu sobu, „na privremeno”. Išla sam u večernju školu i polako završila tečaj za šnajdericu. Kad mi se otac razbolje, zvaše me i tu se pomirismo. Odoh da vidim Esmu, da bi mi nekako bilo lakše. Skoro je ne poznadoh. Na licu su ostale iste samo oči, al i one bez onog sjaja. Reče da su dobili papire i da se spremaju za Tursko. Prvi put sam uistinu bila sretna što sam pobjegla.

Dok sam prolazila selom, čula sam šaputanja. „Viđeste li je? Kako je mogla doj gologlava, i sa karminom! Još se nije udala. A i ko će je.”

Tražili su me momci, a ja birala. U biranju mi prolećeše godine. Gledam ja ove žene što su živjele pored mene kako u pet ujutru na leđima nose đecu u vrtić, da bi u fabriku stigle u šest sati, dok im muževi pijani spavaju u krevetu. Kako onda da se udam?! No kad god bih otidi u Korita, majka bi plakala i kumila da se udam, ako me iko hoće.

Desi mi se da i ja zavoljeh. Učinje mi se da sam i ja, po prvi put u životu, sretna. Zaboravih Esmu i samo mišljah na majku, kako ću je obradovat. Riješih da se udam. Čak, kupih i veo. Al on jedne noći dođe pijan i ispriča mi moj život unaprijed. Da ostavim posao i da pazim njega i đecu. Gledam ga kako

se razmahao i nogama i rukama a jezik pustio, i sam pas, pa klapara li klapara. Ne poznadoh ga, bi mi nekako dalek, a bazdi na rakiju. Iskoči mi Esma pred oči, pilji u mene začuđena i išaretom mi zbori: „Ne, jado jadasta, ne. Vidiš li šta je od mene ostalo, liše one deceee? Ne, kukala ti majka za navijek.” Nešto je glasno podviknuo i nesta Esme ispred mene, a ja ostadoh nasred sobe ko ukopana. Kad je vidio da ništa ne zborim, izašao je iz sobe. Nikad mu više ne otvorih vrata. On se brzo oženi drugaricom iz pogona. Bi mi žoo. Poslije sam u svakom njega gledala, ali ga nijesam našla. Tako napunih četres godina i prenadah se udaji. Kad bi se neka od cura iz baraka udavala i ja bih stavila moj veo na glavu i gledala se u ogledalce kolko ova šaka. Eh jadnoj meni, da imadoh više ogledalo i da se slikah... Eto ga tu još, u kutiji, ali malo požutio. Bogme odavno nijesam otvorila da ga vidim, a prije sam to često činjala.

Tu zastade i nekako me stidno pogleda. Čini mi se da joj rumenilo obli lice. Nekako lako izusti: – Auuh, sinko, đe sam ovo odlutala? Ja sam ti nešto malo klapila, ili me samo ova vesvesa ošamutila. Ne znam da li me je od one svadbe i od Esme uhvatila, al nikad me nije pustila. (Esma je toliko bila lijepa da je to samo moja majka znala da opiše. ”Ko golu-bica”.) Samo mi žô što nikad neću saznati dal bih bila sretnija ovako ili onako.

I dalje me držala za zglob šake.

– Đe tebe nađoh da ti pričam baš o toj svadbi, ko da nijesam imala što preče. A skoro nikom nijesam pričala o tome, da mi se ne sprdaju iza leđa. Mora da si me ti podsjetila na šcer koju sam željela. A, hoće li ti se ljutit kući što kasniš?

Bilješka o autoru

Refadija Abdić rođena je 1960. godine u Beranama. Osnovnu školu završila je u Loznoj, gimnaziju u Bijelom Polju, Pravni fakultet u Podgorici. Tokom gimnazijskih i studentskih dana aktivno je učestvovala u poetskim i scenskim programima a sada se prvi put odvažila da zapisano pošalje na konkurs za priču.

Živi i radi u Podgorici.

Knjige Avdulaha Ramčilovića

Suad Šabanović

POBJEDA SLOBODE

Jutro je. Strijež koji je pokrio sve što se prethodne večeri našlo vani, na momente izgleda kao tanak sloj snijega osuđen na topljenje. Samo ptičice na vrhovima ograde stresu povremeno sa sebe jutarnju hladnoću pokretima koji liče na drhtanje. Možda to i jeste drhtanje. Ljudi često ne razumiju ni sami sebe, pa kako će onda razumjeti ta mala stvorenja koja pobjegnu u visine bježeći od nekog ko pokušava da im svojom zlobom oduzme onu ljepotu koju nalaze visoko u beskraju. Dolje na zemlji, starim trgovačkim putem, kreću se dvije figure i kao u nekom grču od bježanja, osvrću se povremeno. Ipak, osjeća se neka energija u njihovim očima. Njihova pobjeda se može osjetiti u vazduhu, samo njihova, Mejremina i Safetova. Bog je svjedok kako je teško ostvarena, koliko je koštala pobjednike i koliko će ih koštati pobjeda koju će morati da otplaćuju do kraja svojih života. Ali vrijedi, vrijedi se boriti i za presušeni bunar, za njegove tri kapi vode.

Da biste osjetili miris te pobjede i na neki način pokušali da razumijete koliko je velika da se zbog nje toliko vrijedi žrtvovati, vratiću se u 1929. godinu kada Petnjica bijaše samo malo trgovačko mjesto sa kućama razbacanim po brdima s obje strane. Znalo se u varošici ko se za šta pita. Znalo se: ko donosi odluke, ko koga prosi, ko se sa kim pozdravlja, ko čime trguje, ko je glavni u kući.

Na gradskom bunaru, koji se nalazio ispred

džamije, Mejrema je s krčagom u ruci stajala čeka-jući trenutak kada je niko ne gleda da bi mogla da izvuče ispod klimavog kamena bunara parče hartije. Izvukavši hitro papir, stavi ga pod šamiju i nastavi da izvlači kantu s vodom iz bunara. Presipajući vodu u svoj krčag, nije primjećivala kako joj osmijeh zari lice, ali je osjećala drhtanje ruku. Stigavši kući, odloži vodu na kuhinjsku policu, otrča u spavaću sobu i leđima se nasloni na stara drvena, izrezbarena vrata. Izvadi pismo koje joj je bilo u šamiji i poče ga prigušeno čitati, kao da šapuće. Drhtavi rukopis kazivao je sljedeće:

Jedina moja, samo moja duša zna koliko mi je teško što su nam ovaj papir i ovo mastilo prenosioci misli a ne naša usta i oči naše. Nemoj dozvoliti da našu ljubav uzdrmaju svakojake priče zlog naroda o meni. Ti najbolje znaš ko sam i šta sam. Samo se sjeti svih zajedničkih planova o kojim smo maštali još kad smo djeca bili. Ja ih stalno vadim iz dijela riznice koja je puna uspomena na tebe, osvježavam ih i ne dam im da odu u zaborav. Ljudi govore kako sam osramoćen od strane tvog oca time što mi nije dao tvoju ruku, iako bi ti pristala. Znaj da bih za tebe još hiljadu puta pristao da budem odbijen, kada bih znao da će hiljadu i prvi put odobriti, ali ti znaš tvog oca. Neće taj pristati da mu se ćerka uda za siromaha. Kao da ja ne umijem da volim, kao da mi je ljubav zabranjena rođenjem. Ali, oboje znamo da će se i to jednom promijeniti. Budi sprpljiva i čekaj me, ja te neću iznevjeriti.

Samo tvoj, Safet.

Mejrema nasloni pismo na grudi i steže ga rukama, kao da joj je cilj da ga pocijepa, a u očima zasijaše suze. Neke radosnice, a neke prave, iskreno žalosne. Sve što je prigušeno rekla bilo je: „Čekaću te koliko god bude trebalo.“ Dok je tako stajala u miru i tišini, iz susjedne sobe se čuo glas majke Umihane: „Mejrema! Mejrema, kćeri, gdje si to!?“ Mejrema obrisa suze dugim prstima, izađe iz sobe i nježno prozbori: „Evo me, mati, treba li šta da pomognem?“ Na majčin pokret glavom, uputi se na svakodnevne kućne poslove. Njena majka je znala šta je tišti, šta je polako, podmuklo ali sigurno razara iznutra. Znala je za njenu ljubav prema Safetu i potajno je podržavala, ali samo potajno. Babo Harun je bio, kao i svaki drugi muškarac u tadašnjoj porodici, autoritet sa kojim se nije mogla voditi niti rasprava o nečemu čemu se on protivi, niti se moglo osporiti nešto sa čim bi on bio saglasan.

Završivši večeru, Harun reče da se niko ne udaljava od stola jer ima važnu vijest da saopšti svojoj porodici. Mejrema počisti sofru od mrvica i vrati se na svoje mjesto. Znala je da nešto nije uredu, osjećala je to u očevom autoritativnom glasu. Znala je da je donio neku odluku sa kojom će ona i majka morati da se pomire, bez obzira tiče li ih se ili ne. Harun reče glasom koji je ulivao strah i najhrabrijem covjeku, glasom koji bi natjerao i nevinog da prizna zločin:

„Kćeri moja, Mejrema draga, ti znaš da sam sve ove godine mukotrпно gradio svoj ugled i ugled naše porodice kroz rad i poštenje. Takođe znaš da ti nikada nije ništa nedostajalo i da su ti druga djeca uvijek zavidjela. Sjećam se, kad si bila ne viša nego

ova naša česma, mnogi su te očevi za snahu jednog dana željeli. Jutros te Jusuf zaprosi za svog sina Muamera, te mu rekoš da ću mu sutra konačno odgovoriti. Ti, kćeri moja, dobro znaš da je Jusufova porodica čestita i ugledna. Mladi Muamer je vrijedan mladić, koji je na dobrom glasu. Najbolje će biti da se vas dvoje uzmete i da vam na hair sve krene. Spremi se sutra, ženo, da zvanično prijatelje dočekamo, a ti, kćeri, svog čovjeka.“

Mejremi stade dah. Nijemo je gledala u jednu tačku. Vrijeme je stalo. Osjetila je strah, toliko veliki da joj se učini kako nije stvaran. Plašeći se na javi onoga što je snila u najgorim snovima, nije mogla čisto da razmišlja. Hiljadu slika pred očima, a odzvanjaju riječi: „Mladi Muamer, mladi Muamer...“ Otac je nastavljao da priča, a Mejremi se činilo da polako tone u bunar bez dna. Za njom je tonuo i njen život, koji se upravo završava. Nije znala čije su joj misli teže, očeve, toliko nepoštene i radikalne ili svoje, bezizlazne i suicidalne. „Kako ti kažeš, babo.“ To je sve što je mogla reći prije nego je otrčala u drugu sobu. Šta joj je drugo preostajalo? Cijeli život je učena tradicijom da djevojka treba da se uda za poštenog mladića iz ugledne porodice, kojeg će joj otac odabrati. Sada nije mogla ništa učiniti. Šta god da je rekla u znak svog protesta, završilo bi se njenim izvinjenjem roditeljima što ih nije poštovala. Gadan je to osjećaj, kao i svaki drugi kada su ti vezane ruke a glava nesposobna da pronađe izlaz koji ne postoji.

Noć se pretapala u jutro. Sunčevi zraci su se probijali kroz gusto lišće kestena koji se nalazio u dvorištu, tik ispred prozora pred kojim je stajala Mej-

rema, blijeda kao da kapi krvi nema. Nedugo zatim, majka Umihana posla je po vodu na seoski bunar a ona to iskoristi da pod onaj klimavi kamen u zidu bunara stavi posljednje pismo Safetu. Tajna je da li je majka tog jutra namjerno Mejremu poslala po vodu, ali se sigurno znalo da se u crnim Umihanim očima krije tuga. Ta tuga je za Umihanu iskonska jer je u Petnjicu dovedena silom. Zadugo se u Gusinju pričalo kako je Umihana Bejtova odvedena u Petnjicu nasilu. Pričalo se da se njen vrisak čuo i do Plava. Možda se Umihana plašila ponovnog vrisaka, možda... Poruka, koja je Safetu bila teška kao presuda o smrtnoj kazni, govorila je o tome kako je njen otac odlučio da je uda i to danas. Vratila se kući i pokušala da sakrije, pogotovo od oca, svoju odvratnost prema životu. Kao kad pticu lišite krila, kao kad drvetu presječete korijen, kao kad zemlji oduzmete vodu, bolesniku lijek, optimisti nadu, tako se osjećala.

Svatovi su počeli pristizati a Mejrema je bila u svojoj sobi sa sestrom. Sva sređena, lijepa, čekala je u svilenim dimijama da dođe majka, uvede je u sobu i preda jendama. Sada je znala kakav je osjećaj gledati kako sloboda odlazi od tebe, kako posljedice odlaska jedva čekaju da te prožderu, da te zgnječe svojim čeljustima. Tada ljudima ostaje da zamišljaju kako je moglo biti. U trenucima kada se gasila i posljednja iskra života u njoj, pred prozorom svoje sobe ugledala je Safeta, koji je izbezumljeno gurao prozor. Krenuvši ka prozoru, osjeti ruku svoje sestre koja je čvrsto dohvati za rame. Jedan pogled, jedan pogled u kom se skupila sva molitva i očaj ujedno, bio je dovoljan da sestra popusti. Zagrlila

je Safeta i stegla ga koliko je mogla jače, natapajući njegovu košulju krupnim suzama. „Hajdemo, pobjegnimo, odmah. Samo ja i ti. Nije bitno gdje, samo da smo zajedno“, prozbori Safet drhtavim glasom.

Preskočivši se kroz niski prozor, Mejrema se okrenu kao da oklijeva a zatim reče sestri: „Kaži babu i majci da mi je žao što sam ih obrukala i nek mi halale. Ja volim samo jednog čovjeka i u potpunosti sam svoja samo kada sam njegova.“

Safet je imao rođake u Sjenici. Tamo su se zaputili u nadi da će pronaći svoj mir, svoju slobodu. Tamo su krenuli ovog hladnog prolječnog jutra, bez ikakvih uslova ali slobodni i srećni jedno uz drugo. Pješaćeci tako i držeći čvrsto Safetovu ruku, Mejrema se sjeti jednog dijela priče putnika namjernika koji je jedne kišne noći konačio u kući njenih roditelja:

Svi mi imamo svoju drugu polovinu. Zadatak čovjekov na zemlji je da pronađe tu drugu, koja odgovara prvoj kao što ključ odgovara bravi. Neki će je pronaći, a neki ne. Prvi će svojim ključem otključati vrata i zakoračiti u prostor koji nema granica. Drugi će, kako legenda kaže, pokušavati da otključaju pogrešna vrata, dok se njihov ključ ne prelomi i sloboda zauvijek ostane samo puka želja.

Safet i Mejrema su otključali ta vrata.

Bilješka o autoru

Suad Šabanović je student četvrte godine Medicinskog fakulteta u Podgorici. Član je Naučno-nastavničkog vijeća i predsjednik Crnogorskog komiteta za Međunarodnu saradnju studenata medicine. Učesnik je eminentnih skupština Svjetske organizacije studenata u Danskoj, Indiji, Italiji i drugim zemljama.

Rođen je 1991. godine u Beranama. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Rožajama kao lučonoša. Uređivao je učenički list *Gimnazijalac*. Tečno govori engleski, a služi se i francuskim. Poznat je i kao vrstan sportista. Dva puta vicešampion Srbije i Crne Gore, pet puta prvak Crne Gore u džudou, 2007. godine učestvovao na Olimpijskim igrama za mlade u Beogradu i Evropskom prvenstvu za kadete na Malti, te proglašen za sportistu godine opštine Rožaje. Na Balkanskom prvenstvu 2010. godine u Kikindi osvojio bronzanu medalju. Iste godine nagrađen od strane Džudo saveza Crne Gore za najboljeg džudistu u konkurenciji kadeta.

Sumejja Cikotić

BIKA

Ovdje gdje se rodio moj otac, gdje je moja bika, prelijepi su predjeli. Prkosni i pitomi, ponosni kao i ljudi što ovdje ugledaše dunjaluk. Bog ih je takve dao i odredio im da ovdje u Bihoru, na sjeveru Crne Gore, svijaju svoja gnijezda. Ovdje pušu, kovitlaju i bjesne jake i ljute oluje i vjetrovi sa Turijaka. Ni oluje ni mećave nisu mogle porušiti njihova gnijezda. Bili su spremni iznova da grade i čuvaju mjesta gdje su njihove kolijevke prvi put zaljuljane. Ovdje, gdje skromne i male kuće razbacane poput gljiva na zelenom ćilimu ljube nebo, naučiš šta je sloboda. Da, i ja sam se propinjala na prste pokušavajući dohvatiti nebo, ono je ovdje tako blizu.

Ovdje, u ljutom Bihoru, naučiš čvrsto stajati na nogama. Stojiš i prkosiš vjetru i oluji sa Turijaka. Stojiš, boriš se i brišeš znoj sa čela, ali suze ne. Ovdje se ne plače. Ne, ovdje se opstaje i bori sa vjetrom, suncem, zrakom, sa samim sobom. Ovdje naučiš da pobjeđuješ druge i samoga sebe.

Kada me noću mori nesanica i ne mogu da zaspić, često se sjetim djetinjstva i rodnog sela moga oca. Sjetim se Trpezi. Tada, opet kao nekada davno, idem bosonoga po travi, berem cvijeće, ganjam hitre leptiriće i ptičice koje me uplašeno gledaju svojim očima. Tada mi je, u najranije djetinjstvo, najdraže bilo brati voće: trešnje i maline, te šljive i jabuke što su, poredane u nepregledne redove ispod kuće, stajale kao vojnici. Znatiželjno sam razgledavala okolo,

ne sluteći da će me te slike pratiti i uljepšavati cijeli moj mladi život.

A život, on je tako brzo prolazio. Moj otac bio je svjestan toga. Znao je da je insan bez sjećanja ništa, kao da nije ni živio. Nema se čemu vratiti. Zato nas je stalno vraćao biki i Trpezima. Ja sam imala svoja sjećanja, zato sam im ponovo večeras krenula u zagrljaj.

Šporet u ćošku sobe veselo pucketeta, vatra je naložena, ne znam kada. Bila sam u snu kad je neko naložio bukova drva što sada veselo pucketaju. Na podu ćilim i stare pustećije, a sećija ogrnuta jambolijama kao bundom. Red zrelih dunja na vitrini podsjeća na zlatnu, kasnu jesen. Sve miriše na prošlost, na neko daleko, davno minulo vrijeme. Miris prošlosti u lamperiji kojom je cijela soba obložena. Soba koja nosi bezbroj tajni, tuga i dječijeg smijeha, ozbiljnih razgovora i šaputanja. Soba u kojoj je bika svu djecu na svijet donijela. Umjesto bijelog plafona stoje poput meda žuti stari šašovci. U svakom ćošku sobe okačene bijele izvezene krpe sa motivima raznobojnog cvijeća. U bikino vrijeme bila je to glavna dekoracija soba. Sa tavana mirišu čajevi. U dnu sobe, ispod malog prozora koji gleda prema školi, glavnom putu i mezarju, stoji veliki zeleni sanduk na kojem je katanac i ključ. To je bikin sanduk u kojem je donijela djevojačko ruho. Tu čuva sve vrijednije stvari, naše fotografije i svoje uspomene. Jednom u godini ga otvori, izmiluje sve što je u njemu, ponovo složi i tiho, da je niko ne vidi i ne čuje, zaplače. Posebno mirišu sve njene šamije što brisaše i skrivaše suze majčinske.

Škripe stari pod i vrata. Najdraži bikin zvuk, zvuk

života, kuća još uvijek živi. Bika tiho otvara vrata, čuje se šuštanje njenih dimija, nestrpljivo mukanje krava u štali, veseo razgovor mojih roditelja u kuhinji i djedovo prigušeno slušanje jutarnjih vijesti na velikom radiju. Pospanost i tromost odjednom nestadoše. Kao da se igra, tiho leprša veseli januarski snijeg. Pomislim na sankanje niz Glavicu. Puna sam zanosnog osjećanja i neiskazane sreće. Srce trepti od razdraganosti. Skačem biki u zagrljaj. Skačem u to drago okrilje, miriše na jag, na čisto tijelo, na svježinu tek preobučene košulje od beza, na provjetrenu sobu, na sigurnost, na novu vatru, na dobre ljude, na Bihor, na čist snijeg što neprestano pada lelujajući se pored prozorskih okana. Raznježena sam do suza i do smijeha. Život je čudesno lijep, kao da neko priča najljepšu bajku.

Sve mi je duboko u sjećanju, tihi snijeg, topla soba, mekana bikina ruka i moja dječija uzbuđenost. A onda i moj brat ulijeće u bikin zagrljaj, skaćemo oko nje kao pilići, guramo se, pričamo napreskok, ne znamo šta govorimo, važno je samo da nas bika vidi i pomiluje.

– Je li dosta!? – kaže bika tobože strogo.

– Još malo – molimo umiljavajući se.

– Dosta je – kaže tiho. Znamo da sve to spada u jutarnji ritual, odmaknemo se i čekamo. Iz dimija bika vadi bombone, jabuke, suhe šljive ili orahe, kako kada, i dijeli nam.

– A sad na umivanje! – kaže nam smiješeći se.

Nije mnogo govorila, ali je znala da nas pažljivo sluša i gleda sa ljubavlju, svojim tužnim očima. U ta nezaboravna jutra koja nam je priređivala sve je bilo prekrasno, i snijeg što pada, i igre što nas čeka-

ju, i škola koja nas je u Bosni čekala. Bika se nikada nije ljutila na nas, nije nas grdila ni kažnjavala. Najteža njena kazna, za teži nestašluk, za neposlušnost, za ružnu riječ bila je da krivca ne pogleda i ne pomiluje cijeli jedan dan, i da mu uskrati pristup u toplinu zagrljaja.

O svom životu nikada nije govorila, možda je to bio običaj starih bika. Ni zašto joj se tuga uselila u pogled koji je stalno bio zamagljen od suza koje je vješto brisala i prikivala svojom šamijom, ni zašto je pored sedmoro djece ostala sama sa djedom. Mislila sam da je to zbog starosti, sijeda kosa ponekada bi joj izvirila ispod šamije, glas tih, hod spor. Nikada ništa nije rekla, zašto je ostala sama, kao da joj je starost oduzela pravo na ma kakav govor. Kao da je digla ruke od svega, samo ne od ljubavi prema unucima. Ogradila se od svijeta ćutanjem i ljubavlju prema djeci koja ju je držala u životu. Kao i mi, i ona je živjela za ove susrete i dane provedene u njenoj i djedovoj kući na osami. Možda joj je bilo teško, možda se osjećala odbačenom i nepotrebnom, ali meni i mom bratu je bila potrebna kao vazduh, kao hljeb, kao ljubav. I mi njoj.

Kod mene je nakon svih ovih godina ostala jaka nostalgija za zavičajnim korijenom, mada i Bosnu veoma volim. Rodila sam se u Medini, a majka mi je Hercegovka. Ostala sam vezana za svoje sandžačko porijeklo, za svoju biku i za Bihor. Zato noćas drhtavom rukom ispisujem ove redove u Sarajevu i mislim na Bihor, na Trpezi, na biku... Bila je to ljubav koja je promijenila sve, mene koja se mom Bihoru stalno vraćam, kao da nikada iz njega nisam otišla ili nisam htjela. Ne znam, možda je jedan dio mog

dječijeg srca dolje zauvijek pored bike u maloj kući ostao. To je uradila njena ljubav koja je ozarila moje djetinjstvo. Sve ove godine bika je uljepšavala naše dane, noći i jutra u staroj kući sa čijih su zidova vjetrovi i kiše odavno saprali kreč. Ta mala kuća bila je vila mog djetinjstva, mojih dječijih snova. Moja velika djetinja ljubav.

A bika, ona je prkoseći vremenu uvijek stajala i čekala nas. Pognuta do zemlje i čudno naherena, sa štapom u ruci, ispraćala nas je i uporno čekala. Željela je još jednom svu svoju djecu i unučad okupiti za sofom. Mislila je da i oni žele kao nekada da joj ispune i kuću i srce. Zato je čekala i nadala se. Skupljala jabuke i orahe, pravila gurabije i harčalije, nek je spremno sve, da je ne zateknu nespremnu. Čekala je. Začudo, njena slika odmah se pojavi kada, kao u mirnu luku, uplovim u maglu najranijih sjećanja. Šta je insan bez sjećanja? Sjećam se...

Noć, svi spavaju. Samo moja bika sjedi na raspredmljenoj posteljini, malo povijena i okrenuta prema meni, te nečujno miče usnama i moli.

– Šta je, biko, što ne spavaš? – pitam je izasna.

Ona se iznenađeno trgnu i nekim, meni do tada nepoznatim glasom odgovori:

– Spavaj ti, sine moj. Ja ne mogu. Ja <vako sjedim svaku noć.

– Zbog čega ne možeš? Je li zbog grmljavine?

– Eh, ima svega, a briga ponajviše.

– Hajde, biko, kakve su ti brige!?! Ne znam za šta imaš toliko da brineš.

– Eh, moj sine, ne znaš ti... Ne brinem ja za sebe, za mene je najlakše. Moje je prošlo. Nego, brinem se za vas, za unučad i djecu... Još ti ne znaš šta je

svoj evlad... Ej, Allahu dragi, ti im budi na pomoći, ti ih sačuvaj teškog hala i dušmana! – dodade više za sebe, a ja čuh kako joj glas prepuče.

Ja sam sve ove godine živjela od sjećanja i vraćala se u dragi bikin zagrljaj i voljeni kraj, a onda su se pred mojim očima zatvorila teška gvozdена vrata života. Bio je to snažan udarac. I danas čujem njegovu jeku u mojoj duši.

Bika je preselila. Znam da se i tog jutra digla rano, umorna i neispavana. Cijelo jučerašnje popodne i dobar dio posljednje dunjalučke noći provela je misleći na svoju djecu i unučad, sastavljajući ih sve zajedno za sofru u kući koju su davno napustili. Pri pomisli na njih, kao i uvijek, osjetila je zebnju, a suze, one su sve ove godine umivale njeno lice. Dijelile su njenu bol sa njom. Tiho, bez ijedne riječi, oživljavala je uspomene i u mislima vraćala djecu kući.

– Bože, koliko li će trebati vremena da mi se svi okupe?

Bez obzira šta mislila o svojim suzama i koliko god ih krila od djeda, njene šutljive prijateljice bile su joj itekako korisne. Sve to vrijeme svoje nevolje bika je s okamenjenim bolom nosila svoju majčinsku sudbinu. Sudbinu majke Bihora. Ostala je sama. U bijeli svijet ispratila je sve sedmoro djece. Pitanje koliko je ona kriva za njihov odlazak, stalno ju je razdiralo. Jer, zar se baš ona nije potrudila da i najmlađi sin, pošto-poto, napusti Bihor, da i on dobije priliku, kao i ostali, da završi školu, da bi imao bolji život. A da je ostao, da je bar jedno od njih ostalo, da li bi joj bilo lakše? Ovo pitanje nikada nije naglas izgovorila. Bojala se i sama svojih misli, koje su

je poput zmije, stalno opsjedale, grizući joj dušu i srce. Nestajala je i topila se poput ostatka dogorjele svijeće, dok su njena djeca nizala uspjehe i gradila novi život daleko od nje. Sve manje i manje vremena su imali da je posjete, da joj dovedu unučad, da vide njene Trpezi, da im ona umijesi gurabije. Da probaju njenu pitu ukotur. Koliko je samo svojoj djeci tih pita ispekla i spremila za puta! Da je mogla popakovala bi im i cijele Trpezi.

Jednog je jutra ostala gluha na sabahski ezan koji je učio sa sata što joj je moj otac donio iz mubarek Medine. Samo je umorna glava klonula na prsa. Umrta je tiho i nečujno kako je i plakala. Užasnulo me je saznanje da je više neću vidjeti. Neka je magla ostala oko moje bike, oko svega, znala sam to i osjećala, i sada i prije. Zašto, pitala sam se, zašto je šutjela? Zašto ništa nije rekla? A onda se polahko počelo vraćati ono što smo svi znali pa zaturili. Prihvatili smo zaborav kao istinu. Više smo voljeli laž, iako je njena ljubav zahtijevala istinu. Govorili smo samo ono što smo voljeli čuti. Tako je bilo lakše za svakog. A za biku?

– Sam čovjek ni za sofru nije pristao – rekla mi je jednom.

– Mala djeca – mala briga; velika djeca – velika briga. Evlad ti je kao ljudska snaga, ostavi čovjeka kad mu najviše treba. Ode svako na svoju stranu, a čovjek ostane sam, star i onekadrio, bez svoga djeteta i pomoći – govorila je ona meni, ponekad riječima, a ponekad išaretom.

Ja sam joj često dolazila, ali drugi nisu, a njihove slike držala je visoko na vitrini i nadala se. Rekli su da će se vratiti, no vraćali su se sve rjeđe i ostajali

sve kraće. Ni za jabuke ni za orahe nisu pitali. Svejedno, ona ih je kupila i čuvala. Obećali su da će čuvati stare riječi i običaje. Obećali su, ali nisu održali obećanje. Nisu joj unuke doveli. Nisu nikada probali njen zeljanik, ne znaju za pitu koturaču, ne znaju da je njen sir daleko cijenjen i tražen. Ne znaju da je vrt svakog proljeća sadila u nadi da će plodove jesti oni kojima se najviše radovala i vjerovala u njihov dolazak. Ni posljednji naš susret nije prošao bez tog nadanja. Umrla je nad njihovim fotografijama. Nisam shvatala tu njenu bezuvjetnu ljubav, činilo mi se nešto tu nepravednim.

Danas sam stajala pored njenog tijela koje je bilo prekriveno zelenom čohom. Sva tišina svijeta slegla se na jednom mjestu, poklopila svojom željeznom rukom Trpezi i mene. Danas smo svi došli. Neki po prvi put. Uspjela si, biko, mrtva si nas sve okupila!

Tišina i šutnja. Šutnji nema kraja. U srce se uselio veliki bezdan i praznina. Ovdje kao da je sve odavno zanijemilo. U bolnoj tišini se ponovo rađaju uspomene. Oče, hvala ti na uspomenama! Šta bih danas bez njih!? I dok su drugi bili stranci u rodnoj kući ja sam tu bila svoja na svome. Nikada kao toga dana nisam osjetila ovu kuću toliko svojom. U sobu je navirao miris moje bike, ponovo su zašuštale nje-ne dimije. Vidim kako odvaja jabuke, kožare za jedno dijete, zlatni delišes za drugo, i tako redom. Ona nije zaboravila šta ko voli, održala je obećanje do posljednjeg daha. Sve nas je voljela i nadala nam se, vjerovala nam.

Okružena sam nepoznatim ljudima, šutim i slušam govor o njenom životu, bivšem, ne ovom što leži na tabutu nad iskopanim kaburom. Bila je do-

bra, hrabra, neumorna... Ali ja znam o njoj više, ja sam joj dolazila i poznajem njen zamagljeni pogled, znam kako je skrivala suze, znam zašto posljednjih godina noću nije spavala. Često sam sjedjela s njom vodeći nečujne razgovore, ne usuđujući se da je glasno pitam, ne zato što mi možda ne bi odgovorila, već što nisam htjela da otkrivam njenu dušu ušuškano u prošlost, u čistu ljepotu. Bila mi je uzor! Sasvim drugačije građe od nas koji se danas rađamo, kao da je bila od neke plemenitije kovine. Njena strašna volja branila ju je, sve ove godine, od hrđe koja je nas napadala. Prekalila se u vatri koja bi mene spržila. Živjela je samo sa jednom mišlju, isključivši sebe, odgodivši slabost i misleći na djecu. Razgovarala je sa mnom, smijala se i bila povremeno sretna ali uvijek s određenom namjerom, ne zaboravljajući vrijeme ni cilj kojemu je služila, djeci.

I evo, i sada razgovaram s njom, a ne vjerujem ni da je posljednji put. Samo veliki i mudri Bog zna koliko ću joj se još puta vratiti u svojim mislima, željama i nadama. Znam šta si bila, kažem tiho, povjerljivo, objašnjavajući sebi po ko zna koji put. Znam šta si bila kadra da učiniš za svoju djecu, biko, zbog njihove slobode nisi mislila na sebe. Htjela sam da te upitam da li si mislila na sebe bar malo, bar ponekad, u miran suton kada bi se spuštao nad Trpezi, koji bi te podsjetio kako život prolazi. Jesi li poželjela da izmiriš račune sa životom kojeg si se odrekla, u jednom trenutku, u jednom dahu, krijući od sebe, kao da je pravo na uzvraćenu ljubav opasan porok?! Sjećam se šta si mi jednom rekla: "Junaštvo nije ljudski poziv već nevolja. Ali nam ponekad ništa drugo ne preostaje ako hoćemo da ostanemo

poštenu.“ Bila si, biko, poštena prema svima, od najstarijeg do najmlađeg djeteta. Nama je teško, nama koji cijeli život čekamo da nas neko podrži, da nas pokrene. Ti si bila ruka koja odapinje a mi strijele koje ne mogu same da polete.

Na putu, koji vodi starom trpeškom mezarju, zastala je mlada Sumejja, unuka. Stoji bespomoćno, sluša kako zagrcu tvoj kabur i maramicom briše oči. Plače! Zbog tvog odlaska ili tvoje ljubavi, ili zbog nečeg što samo ona zna, što je slutila gledajući tvoje zamagljene oči.

Prva je noć bez nje. Zaspala sam tek pred sabah. U trenu osjećam bikiinu ruku kako lebdi nad mojim čelom. U snu taj zaštitnički pokret izazvan brigom ostao je u meni kao njen znak. Zatvarala sam oči da ponovo osjetim umirujući dodir mekanog dlana i nespokojnih prstiju, da se sakrijem iza te moćne brane.

– Spavaj, sine, spavaj!

– Zašto me budiš? – ljutila sam se nekada, znajući da će uvijek biti tu kad god ružno sanjam, kad se u snu okrenem.

– Spavaj, sine, ne boj se!

– Ne bojim se.

– Znam, spavaj!

Oh, biko, večeras ne znaš. Bojim se. Ostani. Nisam joj to stigla reći. Nisam. Bila sam joj zahvalna, zbog te silne zaštite i ljubavi, zbog stalnog bdijenja nad nama, zbog ispucalih ruku i rano ostarjelih očiju, zbog slobode koju nam je dala a ništa nije zauzvrat tražila, zbog vjere u nas i nade koja je živjela do zadnjeg izdisaja. „Mnogo radiš“, govorila sam joj ponekad, raznježena njenim izmučenim licem što

se teško smiješilo. „Kada se zaposlim, nećeš više raditi“, obećavala sam, kao što obećavaju sva djeca. Poslije zaborave.

Bila je najbolja bika na svijetu. Takve su nestale i iz Bihora. Poput onih malih kućica, zamijenjenih ogromnim višespratnicama sa zamračenim prozorima. Kuće bez duše, bez topline.

Kasno u noći, munja ponovo bljesnu i obasja Trpezi. Vidjeh jasno kako se šljivina grana, izrasla uz sam prozor, pomače i kao da htjede ući u sobu, zagreba o prozorsko okno. Ponovo vidjeh svoju biku kako povijena poput paučka sjedi na postelji u jednoj od svojih besanih noći, toplo šapućući svoju majčinsku molitvu, iz srca punog slutnji, briga i rana. Učini mi se da u njoj vidim stotine, hiljade majki koje te noći kroz suze i bol mole za svoj porod, koji Bog zna gdje širom svijeta živi. Osjetih kako me plač guši... Htjedoh nešto reći, prići svojoj biki, staviti joj glavu u krilo i isplakati se, ali ne mogah. Nije više bila pored mene. Zastidjeh se, navukoh pokrivač preko očiju i gorko zaplakah. A grom negdje u blizini udari i protrese kuću. Ustala sam i uzela papir.

Tako je nastala moja priča o jednom prohuja-lom vremenu, teškoj sudbini i tuzi koju je moja bika sama kroz život nosila i na onaj svijet odnijela. Ova priča je moje žaljenje, moj vapaj za vremenom i bikama kojih više nema. Takve se više ne rađaju. Takve je, i to prije mnogo godina, mogao iznjedriti samo moj Bihor. Vjetar povija omamljene travke i svoju dušu. U ovom kraju ništa više nije kao prije.

Poslije dženaze svi pohitaše da se vrate, svako na svoju stranu; kao što oblaci nestanu sa neba tako

i oni ponovo nestaše iz svojih Trpezi. Da li su našli svoju sreću? Da li su se smirili? U tuđini suđeno im da žive daleko jedni od drugih. Razdvojili ih kilometri i srca im postala odaljena i hladna. Odlaze. Iz godine u godinu tako je sa Bihorom.

Danas je sunce nad Trpezima zubato i ne miluje kao nekada. Oko napuštenih kuća mrtva tišina, usahli dječiji glasovi. Zatvaraju se ljudske sudbine i domovi koje politika i vrijeme broje kao statistiku. Ljudi iz ovih krajeva, srasli s putem kao ptice sa nebom, moraju odlaziti. Nastupilo neko progoniteljsko vrijeme i život onaj nekadašnji, bikin polahko zamire. Sve se ovdje kao preko noći pretvorilo u mjesto za sjećanje. Samo cvijeće i trave, samo miris kantariona i majčine dušice, sporiša, te miris bikinih gurabija i harčalija ne prestaje da miriše. Žao mi je svih koji nisu osjetili ili bar jednom udahli ove mirise. Nikada neće znati koliko može biti tužno pozajmljeno nebo i tuđa zemlja. Tamo, u tuđoj zemlji, niko ne mari za tvoje želje koje носиš od kuće. Nema tamo bihorskog vjetra da te pomiluje po kosi i obrazu, da se zarumeniš. Ustajalom vodom nećeš ugasiti žeđ dok izvorska voda u nepovrat otiče, željna žednih usana da je dotaknu.

Zato dođi, gdje god bio dođi i vidi, dođi i ne zaboravljaj kabure svojih predaka kao što si bio zaboravio kuću u kojoj si se rodio. Znale su to naše bika, zato se nisu dale otjerati, ni vjetovima ni olujama, ničemu i nikome. Nisu napuštale svoje toprake. Znala je bika, nisu tamo njene slike i priče. Tamo je sve tuđe i daleko. U rodnoj kući su ostali naši topli dušeci. Kada nas je posljednji put posjetila, nakon dvije nedjelje poželjela je Trpezi.

– Vezana sam ja, sine, zauvijek sjenkom svojih Trpezi, ne puštaju me od sebe. Ovdje tako brzo mogu da se izgubim i zalutam, kao da ne postoje istok i zapad. Sve nepregledno i veliko i neki drugi ljudi. Ovdje ne znam odakle sunce izgrijava. Ostalo mi sazrelo voće, jabuke, kruške, šljive i orasi, ostale mi moje Trpezi, moja voda. Tamo mi i voda slađa.

Shvatila sam tada iz njenih riječi, mladi ljudi ne znaju da vole i poštuju kao stariji. Poslije dženaze svijet se brzo razide. Uplakana i od bola skrhana, bikina djeca tek su danas shvatila da je njeno čekanje završeno. Gledala sam ih, postali su stranci u rodnoj kolijevci. Velika santa tuge hoće da mi stane u malo srce i prije nego smo se svi razišli rekla sam:

– Nemojte zaboraviti ovu kuću, trebamo se naći i svi sjesti za njenu sofru, željela je samo to!

Rekla sam to i zaplakala.

Svi su šutjeli, kao da se sve skamenilo. Izustila sam tu njenu nikada izgovorenu rečenicu, možda nisam trebala. Kazala sam to umjesto nje. Za njenu nesebičnu ljubav bar sam još to mogla učiniti.

Nakon njene smrti među nama se osjećala nelagoda, svako je na sebe uzeo dio krivice, počeli smo da se obilazimo češće. Nekoliko mjeseci tako, a onda je sve počelo po starom. Posao, sastanci, daljina, vrijeme, obaveze, i sve nabrzinu... Ponovo nismo imali vremena.

Godinu dana nakon bikinog preseljenja na njenom mezaru zabijelješe se isklesani nišani, a na kući stajao je novi krov i nova fasada. Tog ljeta došli smo svi, okupili se oko njene sofre. Tek tog ljeta i ja sam se smirila. Ponovo je sunce nježno milovalo naše Trpezi. Bikine dove, cijeli život učene u mrklim

noćima, bile su kabul. Vratili smo se svi, bili i ostali svoji na svome. To može samo majka i bika Bihora, koja evlad voli, samo se Boga boji i samo Njega u dugim noćima moli.

Tek negdje pred zoru, kad su se mnogima sklappale oči od sna i umora (jer od zadovoljstva što smo ponovo svi zajedno, nismo mogli zaspati), ja sam završila svoju priču u kojoj moja bika ostaje da živi na našim usnama i u našim srcima. Ostaje da nas zove i okuplja svakog ljeta u vili našeg djetinjstva, gdje se još uvijek osjeća njen miris i toplina. Tu gdje se, ako samo malo bolje osluhnemo, čuje njen drhtavi i umorni glas, najčešće izgovorena rečenica njenoj djeci: – Eh, Bogu na amanet! Bog vas sačuvao svakog šera i belaja! Amin, vazda imali i svoje stimali.

A život, on je tako brzo prolazio. Šta je insan bez sjećanja? Danas smo, hvala Bogu, oživljavali neka nova zajednička sjećanja. Bili smo spremni iznova da uređujemo i čuvamo mjesta gdje su kolijevke naših očeva prvi put zaljuljane. Ponosni na ono što smo bili, na ono što smo ostali, ponasni na ono što jesmo, Bihorci. Zato bika i porodica i postoje. Da nas podsjetite kad nas veo zaborava pokuša prekriti, kada se izgubimo da nas vrata. Zato bikin mezar podsjeća i opominje, da ostanemo Bihorci i u najtežim vremenima, da ostanemo Bihorci ma gdje bili, Bihorci do posljednjeg udisaja i izdisaja.

Bez uspomena i sjećanja na zajedničke trenutke, kao da nismo ni postojali, kao da nismo ni živjeli. Kao da smo bili živi mrtvaci. Takvih se Bihor sam odrekne. Jednostavno ih gurne od sebe.

Bilješka o autoru

Sumejja Cikotić rođena je 1992. godine u Medini, Saudijska Arabija.

Osnovnu školu završila je u Travniku. U istom gradu proglašena je učenicom generacije Elči Ibrahim-pašine medrese 2011. godine. Nakon srednje škole, sklopila je brak sa Ahmedom Čolićem, svršenicom Elči Ibrahim-pašine medrese. Studentkinja je III godine Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu.

Dobitnica je I nagrade za literarne radove: *Mlado drvo* – Dani BiH medresa u Mostaru 2010., i *Uljepšala sam svoj život čitajući Aliju* – Udruženje „Asocijacija mladih gimnazijalaca“ u Sarajevu 2013. godine. Dobitnica je III nagrade „Susreta Zije Dizdarevića“ u Fojnici 2008. godine, zatim II nagrade na konkursu „Primjer Božijeg Poslanika Muhameda kao izvor snage Bošnjaka“ – Islamski kulturni centar Behar, Grand Rapids, Michigan, 2013. godine.

Senka Rastoder

BIHORSKA MAJKA

Sjećanja su kao latica ruže koja se polako otvara na toplom majskom suncu, kao žuborenje potoka, kao munja koja iznenada prekida tamu novembarskog neba, kao sjeverni vjetrovi koji sobom nose oštar miris nadolazeće zime.

Meka, topla, sjajna, kao zvuk svile ili frule, a nekad otežala kao prepuni voćnjaci.

Sjećanja...

Nasljeđe.

Zapisano duboko u krvi .

Tu na dohvat Selmine ruke, uvijek prisutno, postojeće.

I za loših dana vidjela je svjetlost na kraju puta.

Sjećala se, davno je pobijedila strah od smrti i umiranja, i to onog trena kada je kao pokošene vlati trave izvukla iz dubine, iz neznanog, kao krv crvene ruže, zasađene oko cijele kuće. Samo se njih sjećala.

Ruže su joj kao vatreni plam grijale srce i pružale ruke preko mostova trajanja i odsustva koje stvara daljina i život.

Selma je znala da uskoči, kao u haljinu, u taj život, tajanstven, postojeći samo u pričama, a dalek, neuhvatljiv i nedokučiv. Ali njen. Tu je dolazila da se odmori, da se oporavi, da se napije kao ožednjeli putnik koji dolazi sa daleka puta. Bila je vezana nekom nevidljivom pupčanom vrpcom, nepoznatim i neznanim zavjetom, za rodni kraj.

Davno je sudbina podijelila karte, kao krupije što

ih dijeli za kartaškim stolom, svakom živom stvoru.

Selma od oca Saliha i majke Mejreme odselila se kao sasvim mala iz rodnog kraja.

Odzvanjala joj jedna misao kao eho koji je dolazio iz daljine, misao moćna, velika, krupna, jasna i jednostavna. Bog je ljudima dao najveću moć kroz moć riječi. Treperila joj je ta misao kao lišće na povjetarcu, na javi i u snu. Gajila ju je, čuvala i pazila da joj ne utekne, da ne nestane.

Stajala je na peronu čekajući voz koji nikako da dođe. Daljina ju je zvala, mamila i obećavala dugoočekivani susret na koji se spremala više od decenije.

Događaji su odlučili umjesto nje, događaji koji su se redali kao na traci.

.....

Negdje na pola puta između bezvoljnosti i želje da nešto promijeni, kao loptica skočica, ispred očiju joj se stvori misao živa, puna zamaha, pokretačka.

Trgla je Selmu iz samonametnutog uvjerenja da je sve dobro, da je čovjek na ovoj zemlji stvoren da trpi i da ćutke nosi svoje breme.

Kao munja koja je iznenada prekinula mir zimske, hladne noći, bljesnula je šokantna misao, prividno bezazlena, naizgled bez težine, sasvim laka. Činilo joj se da se stvorila niotkuda, prošla joj pored očiju ali je nije registrovala.

Misao se vraćala uporno kao što se ona vraćala staništu za koje je godinama, iz navike, mislila da joj je dom, njena kuća, i nije nestala dok je nije osmotrila i razmislila šta znači i predstavlja. Bila je kao lepršavi lahor prvog povjetarca da bi se na kraju

zavila u tešku kob nadolazeće oluje. Misao ispisana prije njenog rođenja, kob, sudbina koju je ponekad željela da promijeni i pobijedi.

Selma nije bila sigurna da sve što je doživjela i prošla baš bilo zacrtano ali joj se činilo da u drugo vrijeme i na drugom mjestu tapka koracima predaka i pravi iste greške.

Mislila je, kad bi bar na tren ugasnuo taj plam prošloga i prošlosti, da izbriše sve, da započne novi život neopterećen ničim, kao prazna, neispisana tabla. Željela je ponekad da u svojoj krvi nema zapis vjekova i generacija predaka koji su prošli.

Samo prazno polje, zemlja obasjana suncem i novi početak, prvi korak.

Ni dobra, ni loša kob, jednostavno kob ili sudbina, koja ostavlja za sobom događaje, mjesta, ljude i godine.

.....

Prašnjavi seoski put krivudao je kroz žitna polja i pokošene livade koje su ličile na zeleni tepih obasjan vrelim avgustovskim suncem.

Kada je Selma sišla iz starog autobusa, pogled joj se zaustavio na oronuloj zgradi koja joj je ličila na staricu što se, uz pomoć štapa, pridržava da ne padne.

Zastala je na tren zatečena kontrastom koji je vidjela. S jedne strane oronula zgrada i prašnjavi zemljani put, a s druge strane bujna, raskošna ljepota livada, dolina i brda. Ljepota od koje zastaje dah, koja se širila kao lepeza izatkana od najfinijih niti.

Selo je bilo opkoljeno brdima sa svih strana,

kao da ga je nečija ruka namjerno skrila od hoda civilizacije kako bi tu ljepotu što duže sačuvala od uništavanja. Skriveno, uljuljkano, kao što majka uljuljka svoje drago čedo govoreći mu nemušto da je sigurno u njenom zagrljaju.

Život je imao sporiji ritam.

Miris hljeba joj je širio nozdrve.

Željela je da uhvati zrak sunca, da trči i da se valja po travi, da obiđe šume, da zaviri u rijeku i da sluša pjesmu ptica u ranu zoru.

Blagi vjetrić se igrao u njenoj kosi.

Pogledom je tražila lice žene koju je znala samo iz priče svoje majke.

Ispred stare, kamene kuće čekala ju je krupna žena u dimijama.

Široko lice joj je obasjavao osmijeh koji ju je podsjećao na najtoplija ljeta.

Oči su joj blistale.

Zagrlila ju je i Selma se izgubila kao travka u nečijoj ruci. Topao, mek, a čvrst zagrljaj koji je dolazio iz samog srca i duše ove krupne, visoke žene kojoj na prvi pogled nije mogla da procijeni godine. Mogla je imati i 50 i 60 godina. Ali kada se ovako smiješila kao da su se godine brisale sa njenog lica.

Fatima je Selmu objeručke prihvatila.

Mislila je koliko jednostavnosti, ljubavi, topline ima u njenom zagrljaju.

Grlila ju je Fatima kao što je niko osim majke nije grlio. A Selma se osjećala kao da se nakon dugih godina vratila kući.

Kuća, dom – ponovo su se upalile lampe sjećanja. Znala je da tu pripada.

Kao da je uvijek bila tu, kao da nije došla sa dale-

kog puta, kao da nijesu prošle godine. Sve je nestalo u trenu. Ostalo je samo ovdje i sada.

Zbog Fatime, kojoj je osmijeh rijetko silazio sa lica i očiju, Selma se nije osjećala kao strankinja koja je nakon dugog vremena došla u rodni kraj.

I kada je kasnije otišla, Bihor je imao jedno lice, koje je krasio osmijeh i toplina, ljubav i zagrljaj, topli i meki zagrljaj, kao lahor, a čvrst kao stijena.

Bihor je bio Fatima. Tvrda kao zemlja na kojoj stoji a topla i puna ljubavi, kao avgustovsko sunce koje joj sija iznad glave.

Blejanje ovaca u daljini i miris šuma koji je ljetnji vjetar raznosio, izazivali su u Selmi radost prema novom danu.

Došla je i sljedećeg ljeta.

I narednih ljeta, sve dok je Fatima bila živa.

Ona joj je bila najljepša spona sa krajem u kom je rođena, sa godinama koje nije pamtila. Predstavljala je korijen iz kojeg je nikla.

I danas kada se sjeti Bihora sjeti se i Fatime.

Fatima je bila Bihor.

Topla, nježna, gostoljubiva, a jaka i stabilna kao zemlja kojom je hodila, spremna da pomogne i dočeka putnika namjernika.

Rodno mjesto.

Zar nije zavičaj tamo gdje ti je srce?

Selma nije bila baš sigurna gdje joj je srce, tamo gdje je živjela sa porodicom ili ovdje gdje su joj korijeni.

Čežnja ju je često vukla prema daljinama. Da li je to samo misao ili traženje srca i duše, često nije znala.

Došla je da bi zamišljene slike kraja u kom je rođena zamijenila nečim što je bilo stvarnije, istinsko a poznato.

I našla je.

Našla je ženu koja ju je čula noću dok je kao beba plakala i nosila joj toplu vareniku da popije.

Pričaju da je Fatima plakala kada su odlazili daleko u potrazi za boljim i lakšim životom.

Rodni kraj je kao ljubav, kada vas obuzme teško vas napušta – mislila je Selma.

Miris svježe pokošene trave a kasnije i stogova sijena nosila je u svom sjećanju do sljedećeg ljeta.

Radmančica koja se kotrlja svojim koritom, ljeti obično žedna kao zemlja oko nje.

Sjećala se i klisure koju su obilazili kao djeca, a koja je ljeti bila žedna i suha. Mada, nama ništa nije smetalo jer nam je sve iz te perspektive izgledalo kao pustolovina – pričala je Selma.

Iz godine u godinu vraćala se Bihoru kao nečemu što se najviše voli.

Fatima se udala mlada i izrodila je desetoro zdrave djece.

Istina, život na selu je bio težak, ali sve je bilo lakše uz osmijeh i lijepu riječ.

A i vjerovala je u svoju djecu, u bolje sutra.

Život je počinjao prije sunca.

Nije žalila truda i rada da stvori djeci, da nahrani stoku, nije joj bilo teško da žanje, da radi u kući i na njivi.

Imala je dobru djecu, koja su pored svih obaveza i dobro učila. Jednoga dana će postati i dobri ljudi, bila je sigurna u to. Pa šta bi jedna majka više trebala da poželi od života – mislila je.

.....

Kada je Fatima umrla, Selma više nije tako često

dolazila u rodni kraj.

Sa njom je umro i dio njenog srca.

Ljeta više nijesu imala istu draž, toplinu, širinu i ljubav.

Noći su joj izgledale manje zvjezdane.

Kada je umrla onako s nogu, stoički kao što je i život živjela, u Selmi je umrla jedna iskra plama koja je spajala njene dvije godine kada je otišla i 16 godina kada se po prvi put vratila u rodni kraj.

Sa njom i kroz nju Selma je voljela svoj rodni kraj.

Kada je otišla sa ovog svijeta otišao je i dio Selminog rodnog kraja.

Umro, nestao.

Istina, i sada se sjeća Fatiminog osmijeha i smijeha, koji je hrabrio bez riječi, blistavog pogleda koji je ulivao nadu, raširenih ruku i toplog zagrljaja koji joj je vraćao vjeru da je život dobar upravo takav kakav je.

Kasnije je Selmu uglavnom tuga vraćala u Bihor.

Bilješka o autoru

Senka Rastoder, rođena je 31.08. 1963. godine u Radmancima, Petnjica.

Osnovnu i srednju školu završila je u Baru, Fakultet političkih nauka u Beogradu.

Objavila je zbirku pjesama "S druge strane sjenke", koja je štampana u dva izdanja.

Roman "Tajni pečat duše" u kojem kroz intimističko preispitivanje smisla postojanja pokazuje da je život jedinstvena privilegija, data čovjeku u vidu slobodne volje, i nezaboravne škole iskustva «stepenice bez svršetka».

Senka je istrajni borac za socijalnu pravdu, živi i stvara u Baru.

Veče Podgorice u Petnjici

Mirveta Islamović

BREZOVA METLA

I Hatka bježi u drugu misao: kako biti nevjesta nije baš sreća, i nije radost koja vječno traje, no mjesec-dva – koliko te već drže nevjestom, pa onda – ništa, do zuluf niz obraz, šamija nad oči, oči u skut, u opanke, u zemlju, ne gledaj nikoga niti iko tebe, suši mužu obojke dok ne umreš.

Ćamil Sijarić, *Bihorci*

Kod Selima u prodavnici, uvijek je vrvilo od naroda. S proljeća malo više. I pored tolikog posla na svojim imanjima, okutnjicama, nađe muškinje vremena i za provod i rasonodu. Osvanjivali su oni tu. Preko dana dućan, a od akšama mehana.

Da je kojim slučajem Selim otvarao prodavnicu od ranog sabaha, imao bi s kime kahvu piti, divaniti i čuti za priče koje selom idu. Trpezi, kao i sva sela, imali su svoje priče i uvijek nekoga kao temu za razgovor.

Selim se nije bunio, hljeba mu nisu iskali, a u njegovoj kući novac su ostavljali. Ponekad se šalio na svoj račun, da je dobro imati kuću pored džade i škole. U Trpezi ima osnovna škola, odmah dolje u ravan, u srcu sela. Preko potoka, malo u strani je ambulanta. U obje ustanove radili su uglavnom došljaci, a bilo je i Trpežana zaposlenih. Doktor je dolazio jednom sedmično, a saniteti su bili u ambulanti svim radnim danima.

U trpeškoj školi radilo je osoblje iz okolnih po-

dručja, Berana, Rožaja, a bilo je i onih koji su trbuhom za kruhom dolazili i iz drugih republika. Posao dobili, oženili se, nastavnice i učiteljice se udavale, formirali familije. I postali su dio sela.

Mladost trpeška vrtjela se oko školskog dvorišta. Gledali momci u zgradu škole i čekali na mlade učiteljice i nastavnice. Srca su im kucala, zaljubljujivali se do ušiju. Uzdisali za lijepim učiteljicama. Prosili ih i najčešće bili odbijani. Mladost je tražila ljepotu, lijepi mladići iz Trpezi čežljivo su gledali za tim drugačijim djevojkama, drugačijim jer su škole izučile i lijepo pričale, lepršave haljine nosile. Njihove oči su tu ljepotu osjećale a u njima neprestano se čuo babov i majčin glas. I od tog glasa su strepjeli. „Šta, ako i ona mene hoće?... Šta će babo i majka reći? Hoće li me razumjeti ili ovu ljepotu u svojoj kući ne žele vidjeti?“

Za mlade, neoženjene Trpežane razumljivo je da više vremena provedu kod Selima ili negdje vani. Ali zijan su pravili najviše oženjeni – opijali se, novac ostavljali drugima, teror svojima činili, sve zbog nastavnica. Mada su i same davale povoda, svjesno ili nesvjesno, pometnju u muškom svijetu su unijele one ni nalik, ni po naravi ni po načinu odijevanja, njihovim ženama.

Junuz je živio u kući ispod Selimove. Djeca, sve jednom drugom do uha. Njih četvoro ko zlatne jabuke. Žena Hajruša imala je na teretu i kuću i okutnjicu, djecu i brave, dok je Junuz radio u beranskom rudniku i izdržavao familiju sa malom platom. Trebalo je djecu nahraniti i za školu im osnovne stvari stvoriti.

Hajruša je subotom silazila na beransku smočnu pijacu i prodavala bijeli smok, jaja i tako donosila

nekog prihoda u kuću. Nije se žalila, imala je dovoljno za sebe i djecu. Junuz je bio dobar čovjek, nije raspapao, mislio je na svoju porodicu. Sve je išlo dobro do unazad par godina. Čak su se i Trpežani čudili šta se sa tim tihim čovjekom dešava. Kod Selima, svog rođaka, nije često zalazio. Nije pio, a kivan je bio na svoju porodicu. Hajruša je sve češće osavinjala sa modricama, a kad je uhvati tući odlijegao je njen vrisak klisurom. Svi čuju, vide, a razloga ne znaju.

Hajruša sve mršavija i bolesnija. Jedino je ona znala razlog za takvo ponašanje svoga muža. Sad, da li je ona pričala kome ili su neki očevici vidjeli, ali ču se kako Junuz jednostavno poludi kad vidi mlade, dotjerane učiteljice.

I one su se čudile njegovom ponašanju. Do juče ljubazan i miran, pozdravljao ih uljudno, a sad im ne da proći pored njegove kuće. Bilo je dana kad su preskakale ogradu školskog dvorišta, što od straha što iz sažaljenja prema Hajruši. Ko biva, da jedan dan ne bude tučena zbog njih.

Pročulo se selom, a došlo i do njih da, kad one prođu pored Junuzove kuće, a još ako je on toga dana tu, onda se njima loše pisalo.

– Jesam li ja vama zabranio da prolazite mojim dijelom džade? – vriskao je Junuz.

– Opet vi, iblizače, ovuda prolazite, srama i obraza nemate. Kukala vam ta vaša majka što vas rodi takve. Bezbeli, babo vam ne zna da se ovuda šepurite tako razgolićene i sa takvim haljinama na sebe.

– Šta je, Junuze? Šta ti činimo pa nas vrijeđaš tako? – priupitala bi jedna od njih.

Nikada nisu smjele po jedna sama ići, no uvijek bar po dvije, ili sa nekim seljakom pored sebe da

ih zaštititi, da ih Junuz ne udari brezovom metlom. Kad mu uteknu, on ne prestaje brisati džadu. Digne toliku prašinu da se i sam od nje ne vidi. Onda, onako ljut, uđe u svoju kuću pa na Hajrušu bijes iskali. Da joj na pamet ne padne, da u nju đavo ne uđe i poazginja kao ove građanke, koje su opismenjivale i vaspitavale njegovu djecu. Hajruša, jadnica, osvahnjivala u modricama i oboljela zbog njega.

Tako dan za danom, mjeseci i godine su se nizale. Nove učiteljice dolazile a priče se prenosile. Junuz ostario a priče o njemu se pričale. Mlade učiteljice i medicinske sestre su sa strahom prolazile pored njegove kuće, da ih ne bi brezovom metlom pojurio do Kutnjega brda.

– Miletu jedan, nisi mogla gorih haljina na sebe navući do tih. E našla si gdje ćeš se pokazati. De, još malo se savi', dako nogu iz kuka isčavrljiš – galamio Junuz za novom nastavnicom.

Zaprepašćena Mara nije stigla ni jedne progovoriti. Ubrzala je korak i skoro trčeći otvorila vratnicu školskog dvorišta. U improvizovanoj zbornici začuđeno su je gledali nastavnici. Drhtala je od straha i sva je bila izbezumljena.

– Šta je bilo zaboga, Maro? – pitao je Safet, domar škole.

– De, Safete, dodaj mi tu safu i naspri mi hladne vode, da sebi dođem. Sad me jedan tu napao, nikad u svom životu ne čuh grdnje kao od njega sada.

– Kako napao?! Pa ko tebe smije napasti?! – pripita Safet. Uz to šeretski namigne ostalima, što je Mara i primijetila.

– Šta je vama? Vas baš briga što me ona matora budala ruži i psuje! Vi se još smijete, umjesto da ste

na mojoj strani i da me zaštitite.

– De, Maro, sjedi, nisi ni prva ni posljednja. Sve ove tvoje kolegice su prošle kroz to što ti danas prolaziš. Biće ovakvih dana još pa da te pripremi-mo. Ili da se malo upristojiš ili da svikneš, jer ovo su ipak Trpezi, nije tvoja čaršija. Ljudi nisu naučili – vidiš naše žene, sve su u dimijama. Zato ovi naši podivljaju, što od zavisti što od muke. Ma neka, jedino nam žao Hajruše, Junuzove žene. Svako tvoje otkopčano dugme i to što radije pokazuješ nego što pokrivaš nju će, bezbeli, koštati više nego tebe. Hvala Bogu, čućeš je, nisi gluha.

I ne prođe mnogo poslije domarovih riječi, začu se kuknjava Hajrušina. Čuje selo, a da ne čuju oni tu na par koraka do njih. Junuz, od bijesa, tukao ju je i uz psovku joj davao do znanja da ne smije biti kao ona gradska prohojgora.

Mara zaboravi svoje muke, bi joj žao ni krive ni dužne žene. Ali vremena nije imala baš dugo da razmišlja o tome. Školsko zvono se oglasilo i krenula je nastava. U učionicama mir a vani se još čuo Junuzov bijesni glas. Hajrušin je utihnuo, živa se nije čula. Sutra će proći kroz selo i reći narodu da je cijepala drva. Junuza neće spomenuti, mada je znala da svi znaju i da su svi čuli.

I tako godinama. Stare nastavnice su odlazile ili se udavale za imućne Trpežane ili okolne Bihorce, a mlade dolazile i svaka od njih je prolazila kroz Junuzovu torturu. Ako se zadesi da je vani, u svojoj avliji u trenutku kad prolaze, brže-bolje dohvati brezovu metlu i koliko ima snage mlati njom po suhoj džadi. Digne se prašina, uđe i kod Selima u prodavnicu.

Napadao je učiteljice i ružio, oduška im nije davao.

Kasnije, one se navikle, a Boga mi i uzvrćale mu po kojom ružnom. A on, još više pomahnita.

Jadna Hajruša, kako je bivala sve starija krila bi se i zaključavala vrata za sobom, na oči mu se nije pomaljala dok se on ne umiri i zaspi.

Bilješka o autoru

Mirveta Islamović rođena je 1966. godine u Beranama, Crna Gora. Osnovno i srednje obrazovanje stekla je u Beranama i u Visokom. Prvu zbirku pjesama *Napeta koža*, objavila je 2011. godine (Limes Art, Prijepolje), a drugu zbirku pjesama *Slobodno srce* 2013. godine

(Galerija „Spirala“, Priboj).

Zastupljena je u zbirkama: *Kapija Istoka i Zapada* (Sarajevo 2010), *Duhovna konekcija* (Sarajevo 2011), *Izvan dometa* (Sarajevo 2013), *Stihom govorim I, II* (Bijelo Polje 2012/2013), *Valentinovo, More na dlanu* (Zagreb 2013). Sa kratkom pričom *Uramljena sjećanja* ušla je u zbirku priča inspirisanih zavičajem *Buđenje Bihora* (Petnjica 2012).

Sa književnikom Ševkom Kadrićem učestvovala je u prevodu, sa švedskog na bosanski jezik, knjige *Jag är Zlatan Ibrahimović*, švedskog pisca i novinara Davida Lagergranza. Prevedena knjiga *Ja sam Zlatan Ibrahimović* objavljena je u izdanju Buybook Sarajevo 2012. Član je Udruženja za kulturu Novo Sarajevo (KNS) i Udruženja „Stihom govorim“ Bijelo Polje. Učesnica je brojnih kulturnih manifesta-

cija, a posebno ističe Zavičajne staze Bihor 2011, 2012, 2013. godine, Petnjica, Crna Gora.

Majka je troje djece. Radi i stvara u Norrköpingu, Švedska.

Svetlana Perišić

ČOVJEČICA SA BIHORA

Te godine je proleće u Bihor stiglo ranije nego prethodnih godina. Sekirasta magla se razbijala brzo i lako o grane četinara, pa onako sva u krpicama letela ka visoravnima Turjaka. Seljani su se radovali kad ih je zima nenajavljeno ostavljala, bežeći pred toplim dahom proleća. Taj dah je topio grudve bele carice koja ih je ostavljala po planinama, a one su suzile i slivale se u bistre reke Trpežanku i Vrbičanku.

Miljana je volela jutro. Vazduh koji je opijao nozdrve uvlačio se kao sedativ u sva čula. Osećala je neki nepoznati nemir koji je stezao lako i plaho.

Bila je jedinica. Posle njenog rođenja, majka joj se razbolela i posledica bolesti je bila nemogućnost da ikada više rađa. Njen otac, gorštak čvrstih mišica, gustih obrva i jakog glasa, skrivao je toplo srce u kosmatim grudima. Voleo je svoju ženu, a nikada to nije izgovorio. Pomirio se sa tim da će ovim vrleti-

ma samo nežne ženske ruke raditi. Znala je Miljana prećutnu želju tog diva da treba da ostane na ognjištu. Ugušila je svaku želju da nastavi školovanje i ode. Uspela je da programira misli samo na okoliš. I nije bila tužna i usamljena. Topli su bili seljani koje je sretala i pored kojih je odrasla. Znala je njihove navike. Bili su samo usporeni kad sneg naveje. Svima je bila draga.

Devojačko srce, nežno i čežnjivo, jurilo je vrletima i vraćalo se stidljivo na krov kuće podno Turjaka. Još kao mala gledala je sa proplanka tu narandžastu kuću koja je kao iz neke izgubljene bajke spuštена u brda. Svima je lepila pogled zbog čudne boje, izgledala je kao planinski cvet. Mešo je živio u toj kući sa svojim. Bilo je tu tri generacije. Bio je stariji neku godinu od nje, uvek ozbiljan i uvek sa knjigom. Nije se iznenadila kad je čula da odlazi za Beograd na studije. Često su razgovarali, i uvek je bio začuđen njenom odlučnošću da ostane u roditeljskom domu i da se uda u blizini. Nije prepoznao tugu u njenim očima, nije naslutio zakletvu koju je samoj sebi dala, da mora ispuniti neiskazanu želju svoga oca.

Na ulazu su stajali od starog srebra polileji, iz vremena Đure Jakšića. Patina skupljena na filigranski urađenim ukrasima imala je privlačnost tajni skrivenih decenijama u ovoj ulici dugih sećanja. Kafana s kraja devetnaestog veka privlačila je boeme kao i davnih godina. Kultno mesto grada koji slovi za metropolu, a ima dušu male varoši u ovoj ulici lipa i prošlosti. Ovde su mnoge ljubavi počinjale i nestajale ispod svetla uličnih kandelabra.

Sedela sam za stolom omađijana od te gradske muzike. Po zidovima senke su tumarale dirajući

svaku sliku svojim haljinama. Mnogo lica titralo je pred mojim očima, i svi su mi te noći izgledali obični, prozreni... osim... Njegova figura je ispunila čitavu prostoriju na neki čudan način. Kao da je svuda njegov pogled dosegao, glas pokrio čitav prostor. Posmatrala sam njegove ruke koje su sekle vazduh dok je uz crno vino slušao starogradsku muziku. Oči su mu imale boju tajni koje je boemski nosio sa lakoćom. Mogao se uhvatiti njegov prefinjeni osećaj za ritam. Sve noći, svo vino, sve stare ljubavi i patnje ovog mesta su se pokrenule u samo jednom pokretu njegove ruke kojom je nazdravljao. Tada još nisam znala da će ta noć postati utočište mojoj duši. Tada sam uz prosutu melodiju ugnezdila svoje srce, neizbrisivo, u njegove kao katran crne zenice.

„Obrazi su ti rumeni, lepo ti stoji vino. Oči ti blistaju. Osećaš li kako svaki korak ovde ima svoju priču, a svaka priča može biti tvoja?!“

„Hvala ti, učinio si da ovo večer bude posebno, mada smo okruženi mnoštvom glasova. Shvatila sam da u masi možeš biti sam sa sobom i svojim čulima, ako ti neko zaokupi svu pažnju.“

„Sada si shvatila zašto iz svake prepreke izlazim neokrznut. Na ovom izvoru ispijam snagu, optimizam, polet... Imati uz to nekoga ko razume svaki tvoj pokret i pogled prava je sreća. To ti je ona priča da svi mi tragamo za drugom polovinom jedne jabuke, nekada „dovijeka“, što bi rekli moji sa Turjaka.“

Ispila sam vino sa duplim uzdahom nade i straha.

Poljupci su bili kao šampanjac penušavi i slatkasti. Upijala sam kao kap života svaki dodir njegovih usana. One su me tražile užurbano, strasno, izgu-

bljeno u stvarnosti. Sočne kao jagode, zamamno mirisne kao maline, radoznale, mistične, plahovite, otvarale su nebo. Moje srce je kao pustinja u koju je došla nepoznata bujica vode, divlje jurilo u plamen. Prstima je šaputao po mojoj koži, dok se duša uvek iznova izlivala po prostirkama koje su zgužvane cvilele pod naletom strasti. Kralj dodira je nemilosrdno ostavljao trag. Oluja se uvek izdajnički dizala u meni kad god je postajao nedodirljiv i dalek. Rojila su se pitanja na koja nisam znala odgovor. Pratila sam iznova njegove pokrete kao izgubljeno dete u šumi. Ponekad je izgledalo da mi razum visi na peteljci, jer ludilo čula je nosilo u bezdan. Ulazio je u postelju kao u svoje carstvo, nadmeno i nežno, bez milosti i pokorno, u galopu i sneno. U meni su zvonila zvona sreće, puneći svaki moj prostor zvukovima svemira, bojama zlatne prašine, večnošću. Njegova najveća moć je bila da ne traži ništa. Tim netražanjem je u stvari tražio sve. Znala sam to i omađijano sam hodala stazom na kojoj je on bio vodič. Nisam se opirala, nisam tražila objašnjenje, logiku, razum...

Nizale su se godine, završile se studije i... Sve više su mi misli letele ka udaji. On je ćutao, nekako nedodirljiv, uvek svoj, čak i kad se davao. Vrlo malo je pričao o svom poreklu. „Berane su daleko, devojko, biće vremena.“

Nisam insistirala.

A onda sam izgubila strpljenje, i jednog sasvim običnog dana napravila kaos. Optužila sam ga za sebičnost, bezosećajnost, hladnoću.

Posle neprospavane noći i pet godina ljubavi htela sam da ga upoznam do srži.

Krenula sam. Moram da upoznam Bihor. Samo jednom je, u razgovoru sa društvom, rekao da koreni tamo posejani uvek vuku. On će mi pomoći da shvatim njega i sebe.

Četinari su me opčinili visinom, mirisom, lepotom. „Bože, isti su kao moj Miša!“

Prijatelji su mi preporučili jednu kuću u kojoj se ukućani bave seoskim turizmom. Tu je sve odisalo mirisom doma, udobnošću. Domaćica Milja, mlada, okretna i otresita žena, pristajala je uz tu kuću. Odmah sam osetila simpatiju za tu vrednicu. Preporučila mi je vidikovac sa koga se vide divokoze koje dolaze na potok. Trpežanka mi je ukrala srce. Poranila bih svako jutro i odlazila do reke u čijem se pokretnom ogledalu ogledao krajolik.

Jedno jutro mi se pridružila Miljana. Nenametljivo je krenula priča: „Moj sin Memo sutra dolazi na raspust, iz Berana. Osmi je razred. Tamo stanuje. Prelepo slika. Nek bude šta želi. Moj otac se slaže. Zamisli, Danilo drvoseča voli slikarstvo. Unuci su čudo. Vidim gledaš upitno. Ne, nemam muža. Volela sam ga otkad znam za sebe. Odleteo rano iz ovih krajeva. Znala sam da dolazi samo preko leta, da će živeti u Beogradu, da voli neku Maju iz Kragujevca.“

Bodež u mojim grudima igra igru sunovrata. Pa to je moj Miša. On je Meša, samo sam ja na prvom sastanku pogrešno čula njegovo ime. Sada su ga svi prekrstili.

„Dala sam mu se, bez ostatka, bez kajanja, bez uslova, bez... Otišao je tog leta uplašen sobom, podavanjem, zavičajem... Rodila sam. Ne zna da Memo postoji.“

Skamenila sam se.

„Gde ja pristajem uz njega. Dobio je što nije tražio. Nije dolazio, njegovi se odselili dve godine pre moje ljubavi, ludila, usuda, sreće, borbe... Svaku noć se molim za njega. On me je usrećio.“

Ne znam da li su mi noge hladne od reke ili je prestala krv da struji mojim venama. Turjak mi seo na srce pa pritiska.

Noć sam provela u dvorištu, osluškujući šumu i svoj razum i srce.

Milja mi je dozvolila da povedem Mema u Beograd. „Nek dete vidi velegrad, sve će to on u boje da pretoči. Imam poverenja u tebe, znam da ćeš ga čuvati. Nekako sam te zavolela kao da smo povezane.“

Stegla sam je u zagrljaj, i osetih prvi pokret deteta u mojoj utrobi. Baš ovde i baš sad.

Kucam na vrata u ulici... On otvara začuđeno.

Držim lepog dečaka za ruku. „Dovela sam ti sina sa Bihora, rodila ti čovječicu.“

Bilješka o autoru

Svetlana Perišić rođena je 1967. godine u Kragujevcu. U rodnom gradu završila je osnovnu, srednju školu i pravni fakultet.

Godinama piše poeziju i prozu ali je tek ove počela objavljivati. U zborniku pjesama *Panonski galeb* 2013, Sombor, objavljeni su joj stihovi pod naslovom *Ako*, a *Daljina* u zborniku poezije sa konkusa koji organizuju u Petrovcu na Mlavi. Njena priča *Nismo sve rekli* ušla

je u izbor proznih ostvarenja *Flert* u Titelu.
 Živi i radi u Kragujevcu.

Ruždija Adžović

PROHUJALO BIHOROM

Poslijeponoćnu tišinu samačkog stana u samom centru Bijelog Polja, nadomak gradskog hotela, razbilo je prodorno zvono crnog starinskog telefona. Iako je volio taj stari aparat kojem je već bio „dodijelio titulu“ antikviteta, dr. Mevludin bi gundao kada bi ga njegova zvonjava trgnula iz najljepšeg sna. A to se poprilično često dešavalo, s obzirom da je srednjovječni ginekolog imao mnogo rodbine i prijatelja i bio omiljen u svom gradu.

Tako je bilo i te hladne decembarske noći. Telefon je uporno zvonio. Mevludin je, gotovo se teturajući do stočića odakle je dopirala zvonjava, mahinalno pogledao kroz prozor. Napolju je lilo kao iz kabla. Svjetlost sa obližnjeg uličnog električnog stuba prodirala je u njegovu sobu bacajući jedan svoj krak na stari zidni sat u dnevnoj sobi njegovog stana. Ponoć je poodavno bila prošla.

– Da – jedva je prozborio.

– Doktore – ovdje sestra Mirjana. Izvinite što vas budim, ali imamo komplikovan slučaj. Osim toga, Majda je u pitanju. Dovedi su je iz Berana upravo

vama. Njen otac je na tome insistirao, jer vjeruje da je samo vi možete spasiti! – čuo je zabrinuti ženski glas s druge strane žice.

Mevludinu se zamantalo. Osjetio je kako gubi tlo pod nogama. Prislonio se jednom rukom na stočić na kojem je stajao telefon.

– Pripremite sve što treba, dolazim odmah – uspio je izustiti.

Ušao je u dnevnu sobu i zapalio cigaretu koja ga je u trenucima velikog uzbuđenja nevjerojatno smirivala i vraćala mu toliko potrebnu koncentraciju. Ubrzo je bio u svom automobilu, jureći pustim bjelopoljskim ulicama koje su u kišovitoj decembarskoj noći djelovale depresivno. Pred očima mu je bila Majda – njegova Majda.

– Otkud Majda, zašto baš ona? Da li se to Bog ili sudbina ponovo poigravaju s nama? – glasno je razmišljao Mevludin.

Prošle su tri godine kako ništa nije čuo, niti znao o njoj, iako ih je dijelilo svega tridesetak kilometara, iako su imali mnogo zajedničkih prijatelja i kolega, koji su sigurno znali šta se s Majdom dešava. Kao da je vladao prećutni dogovor da se pred Mevludinom o Majdi ne govori.

Osam punih godina Mevludin i Majda su u Bijelom Polju i Beranama bili sinonim šekspirovske ljubavi. No, prepreka njihovoj sreći bila je Mevludinova majka. Mevludin je bio plemićkog porijekla. I otac i mati bili su mu iz begovskih porodica koje i danas ljubomorno čuvaju „čistotu“ svoje „plave krvi“. Mevludinovoj majci, staroj begovici, nije ništa značila neizmjerna ljubav njenog sina prema Majdi, djevojci koja, kako je govorila, nije njihovog soja.

Ljepota Majde Halilove, jedinice u majke, zasjenila je i samu iskonsku ljepotu Bihora koju je ovom kraju podario sami Allah, dž.š, kada je stvarao svijet. Kada bi Majda sa svom svojom raskošnošću, ponosno i uzdignute glave koračala svojom varošicom, sve bi u trenutku utihnulo. Osim njenih sigurnih, dostojanstvenih i ritmički pravilnih koraka koji su, obično u predvečerje, odzvanjali kaldrom stare varošice, čuo bi se samo proljetni poj zalutalih bulbula. No, upravo bi poj i lepršanje krilima tih malih Božijih stvorenja sakrili brojne uzdahe varoških momaka koji su u potaji svojih soba žudili za crnokosom ljepoticom.

O ljepoti Halilove Majde pričalo se nadaleko. Čak su i stariji ljudi govorili da se u Bihoru odavno nije rodila takva ljepotica. Stariji su pričali, a mlađi nalučuleni ušiju slušali. Slušali, uživali i nadali se.

Njihova se nada, poput plamena svijeće na vjetru, ugasila jednog avgustovskog dana kada je Majda s malim koferom u ruci napustila varošicu. Stari Halil, koji je toga dana otpratio do autobusa, sa suznim očima svratio je u lokalnu kafanu. Niko od radoznalnih gostiju nije imao hrabrosti da ga pita gdje je to Majda otišla. Niko, do gazde Fehima.

– Ispratio sam je za Sarajevo. Javili su da je primljena na Medicinski fakultet. Da je dao Bog da i ja idem s njom. Rabija mi je umrla, Majda ode u Bosnu, a ja ostadoh sam – s teškim uzdahom će Halil, ne znajući da je time zadovoljio znatiželju dokonih varoških momaka koji su sa sjetnim pogledom ispratili autobus koji je odveo varošku lijepoticu.

A kada se Majda nakon pet godina vratila kao mlada doktorica, bila je još ljepša, još stamenija, još poželjnija, ali i još nedostižnija. Ubrzo je počela stažirati u bolnici u Beranama. Nedugo zatim, prohujalo je Bihorom da je srce lijepe Majde osvojio mladi bjelopoljski beg.

• • •

O svemu tome Mevludin je razmišljao na putu do bolnice. Sjetio se i onog toplog majskog dana kada je prvi put vidio mladu, lijepu doktoricu, koja je tek stažirala. Kao mnogo puta prije i nakon tog poznanstva, kao vrhunski i ugledni ginekolog bio je pozvan u beransku bolnicu da pomogne svojim kolegama kada bi se neki porođaj zakomplikovao. Nakon jedne naporne, trosatne intervencije, Mevludin je s kolegom iz beranske bolnice, doktorom Živkovićem krenuo na ručak u jedan od obližnjih restorana. Na izlazu iz bolnice doktora Živkovića je zaustavila mlađa žena, koja se interesovala za zdravstveno stanje porodilje, zbog koje je Mevludin i bio pozvan u Berane. Pred tim mladim, lijepim licem zaigralo je Mevludinovo srce. Doktor Živković se, nakon iscrpnog izvještaja svojoj kolegici, obratio Mevludinu.

- Kolega, ovo je naša mlada doktorica Majda.
- Drago mi je, ja sam...
- Znam ko ste. Pobogu doktore, vas ovdje svi znaju. Mnogo sam lijepih priča o vama čula – kazala je Majda, uz ljubazan smješak koji je otvarao sva vrata dunjaluka.

Mevludin je, sav ustreptao, ostao bez riječi. Tek

kada mu se doktor Živković ponovo obratio bio je svjestan da je njena ruka još uvijek u njegovoj ruci. U narednih osam godina njih dvoje su doktora Živkovića zvali samo na godišnjice početka njihove velike ljubavi.

• • •

Dosadna i teška decembarska kiša prestala je upravo kada je Mevludin parkirao svoje auto pred bjelopoljskom bolnicom. Izletio je iz auta i polutrkom krenuo prema poznatom zdanju. Sestra Mirjana ga je čekala na vratima.

– Kako je? – upitao je zabrinuto Mevludin.

– Loše! – odgovorila je ona. – Doktori u Beranama su kazali da bi mogli spasiti nju, ali da se mora žrtvovati dijete. Tu je, rekoh vam, njen otac Halil. Čeka vas.

Mevludin je ubrzanim koracima krenuo dugim hodnikom prema operacionoj sali. Na dnu hodnika dočekao ga je Halil.

– Spasi je, sine. U tvojim je i Allahovim rukama. Spasi je, preklinjem te. Znam koliko si je volio. Zato sam je tebi i doveo! – zapomagao je Halil.

– Je li još neko došao s tobom? – upitao je Mevludin, šarajući pogledom po hodniku.

– Nije. Njen muž nije htio da dođe ovamo zbog tebe. Posvađali smo se na mrtvo ime. Na silu sam je doveo. Znam da ćeš je ti spasiti, kao što bi je spasio da je ostala tvoja – kazao je Halil držeći nesvjesno Mevludinove obje ruke.

Iz njegovih prodorno plavih staračkih očiju otkapale su suze. Mevludin je ubrzo ušao u operaci-

onu salu. Za njim su se zatvorila velika dvokrilna vrata. Nastao je neizvjestan muk. Neprijatnu tišinu razbijalo je jedino dobovanje kišnjih kapi po bolničkim prozorima. Nakon dva i po sata, Halil je u hodniku čuo plač novorođenčeta. Oslušnuo je malo pažljivije, ne bi li bolje čuo glasove koji su dopirali iz operacione sale. Međutim, osim dječijeg plača nije uspio ništa drugo razaznati.

Pogledao je na sat. Bilo je vrijeme za svitanje novog dana, za koji nije znao šta donosi. Njegovo nervozno tumaranje bolničkim hodnikom prekinulo je otvaranje vrata operacione sale. Prvo je izašla sestra Mirjana i glavna babica. Odmah nakon njih na vratima se pojavio i Mevludin. Halil je strahovao šta će mu nesuđeni zet saopštiti. Dok mu je Mevludin lagano prilazio, na njegovom licu se mogla nazrijeti zabrinutost.

– Halile, tvoj unuk je dobro. Majda je još u kritičnom stanju, koje će potrajati do danas popodne. Ja sam učinio sve što je u mojoj moći. Sada je, kako si sam kazao, u Allahovim rukama – rekao je Mevludin i zagrlio starca.

Kao po inerciji, sjeli su na prvu klupu u hodniku.

– A ko je otac djetata? – upitao je Mevludin drhtavim i nesigurnim glasom. Nije mogao vjerovati da će ikada moći to upitati.

– Zar ne znaš? – odgovorio je Halil začuđeno.

– Ne, ne znam ništa o njoj nakon našeg rastanka.

– Dvije godine nakon vašeg rastanka, Majda je bila u velikoj depresiji. Zabrinuli smo se bili za nju. Mislili smo da će poludjeti. Nadala se da ćeš, kao i uvijek, dolaziti u beransku bolnicu. Ali kada je saznala da si to stalno odbijao, izgubila je svaku nadu

i to je jako potreslo.

Halilu se otegao dubok i težak uzdah. Taj starac je volio Mevludina. Volio je njegovu neposrednost, otmenost, njegovu blagu narav i, iznad svega, njegovu iskrenost. Svidio mu se već pri prvom susretu u njegovoj kući u Bihoru, kada ga je Majda, pola godine nakon početka njihove veze, dovela da ga upozna sa svojim ocem. Osam godina kasnije, stari Halil je, baš kao i njegova Majda, teško doživio njihov rastanak.

– Šta se dalje dogodilo. Za koga se udala? – prenuo ga je Mevludin iz rastrešenosti.

– Prošle godine Majda je upoznala direktora jedne beranske firme i nakon mjesec dana udala se za njega. Znao sam da to neće na dobro izaći, jer se udala iz inata tebi i svima nama. Taj ništačovjek, kojega niko od nas ne voli, protivio se da je večeras dovedem ovdje, iako mu je doktor Živković kazao da je jedino ti možeš spasiti, ako joj spasa uopšte ima. Zato sam je, sine moj, na silu doveo. Ako bude živa, i ako ja budem živ, njegova više neće biti! – kazao je Halil.

Mevludin je, gledajući u pod, s teškom mukom slušao Halilovu ispovijest. Volio je i izuzetno cijenio tog starca, bihorskog poštenjačinu koji je rano ostao bez žene. I pored svog siromaštva i samoće, učinio je sve da Majdu izvede na put, da je školuje, da je pošalje u Sarajevo kako bi završila medicinu i postala svoj čovjek.

– Nego, kako si ti Mevludine. Ima li kod tebe, sine moj, išta novo? – upitao ga je Halil.

– Prije dvije godine sam preživio težak infarkt. No, hvala Bogu, imao sam sreće i sada nekako deve-

ram. Daće Bog, biće dobro. Nego Halile, idi ti sada u Berane. Idi kući i naspavaj se. Ja ću ti javljati sve promjene kod Majde.

– Dobro, sine. Ja znam da je ona sada u dobrim rukama.

Cijeli ostatak noći Mevludin je presjedio pored Majdinog kreveta, milujući i ljubeći njene ruke. Gledajući je u polumraku, po ko zna koji put se sjetio majčinih riječi:

„Ti si begovske krvi, sine. Ona ne može u našu kuću. Nije ona našeg soja. Izdao bi običaje, tradiciju i begovsko porijeklo. Izdao bi svoga oca i sve tvoje pretke. Preklinjem te mlijekom kojim sam te dojila ne čini to. Ne uzimaj nam obraz, sine moj. Nije ona za tebe“.

Navirala su Mevludinu te noći pored Majdinog uzglavlja i sjećanja na osam godina njihove borbe od koje je on kukavički odustao, odričući se žene koju je volio više od života. Gledajući Majdu, koja se pred njegovim očima borila sa životom, osjetio je neizdrživ stid zbog svog kukavičluka. Utješilo ga je to što je ona, makar i u ovakvom stanju, ponovo bila uz njega. Još uvijek mlada, još uvijek lijepa, još uvijek žena njegovog života. Zakleo se te večeri, dok joj je ljubio gotovo beživotne ruke, da je više nikada neće pustiti da ode od njega. Prihvatiće i njenog sina, kojega je on donio na svijet. Moglo je to biti njegovo dijete, njegov potomak, plod njegove i Majdine ljubavi. No, paziće ga kao da jeste. Baš tako.

Mevludina je, pored sveg njegovog naprezanja, savladao umor i uhvatio ga san na stolici pored Majdinog kreveta. Trgnuo ga je lagani pokret njene ruke. Poskočio je sa stolice. Grč na njenom licu

polako je nestajao. Na trenutak je otvorila oči, a potom ih ponovo zatvorila. Mevludin je lagano prešao rukom preko njenog čela. Majda je, u polusvijesti, osjetila nježan dodir i ponovo otvorila oči. Gledala je Mevludina direktno u oči, ta dva gorska jezera, kako ih je ona zvala. Gledali su se ćutke. Ponovo su njene ruke bile u Mevludinovim. Kao da se nikada nisu ni rastajali.

– Sin... Sin ti je dobro, progovorio je Mevludin jedva čujnim glasom. A i ti si, hvala Bogu.

Majdi se na licu pojavi osmjech koji nije mogao sakriti iscrpljenost i malaksalost.

– Ne pričaj ništa. Treba ti odmor, treba ti mir. Pošto si se vratila među žive, ja odoh do stana da se malo osvježim, pa ću doći. Neću ti dati mira. Moraš mi mnogo toga ispričati – reče joj Mevludin ljubeći joj ruke.

Majda se nasmješi, zatvori oči, dajući Mevludinu do znanja da treba ići da se odmori.

– Mirjana – obratio se Mevludin sestri koja je upravo ušla. – Pripazi mi princezu dok se ne vratim. Odoh do stana da se malo odmorim i osvježim. Eto me za dva sata.

• • •

Oko 21 sat te večeri ponovo je zazvonio stari telefon u Mevludinom stanu. Jednom, drugi put, treći put...

– Majda, ne javlja se - kazala je sestra Mirjana.

– Ja znam da kada Mevludin kaže da će doći, onda će tako i biti - odgovorila joj je Majda.

No, uzalud je Mirjana ponovo okretala Mevludinov broj.

Sutradan je u Bijelom Polju bila dženaza kakva se ne pamti. Bjelopoljci i cijeli Bihor došli su da se poslednji put poselame sa svojim begom, svojim doktorom kojem drugi infarkt nije pružio još jednu šansu. Bjelopoljski beg zaspao je vječnim snom.

Danas njegovo ime, ali ne i begovsko prezime, u kući starog Halila čuva mali Mevludin.

Bilješka o autoru

Novinar i publicista Ruždija Adžović rođen je 1962. godine u Podgorici. Nakon završetka osnovne škole u Tuzima i gimnazije u Podgorici, u Sarajevu je završio Fakultet političkih nauka – Odsjek žurnalistika.

Na Radio-televiziji Crne Gore u Podgorici radio je 13 godina, kao novinar i urednik. U njegovoj bogatoj novinarskoj karijeri pisao je za brojne ugledne časopise i dnevne novine. Između ostalog, bio je novinar sarajevskih *Večernjih novina*, kasnije *Jutarnjih novina*, *Nezavisnih novina*, zatim zamjenik glavnog urednika dnevnog lista *BH Dnevnik* i dnevnog lista *As*, te glavni urednik biznis magazina *Banke*. Bio je dugogodišnji urednik najtiražnijeg dnevnog lista u BiH *Dnevni avaz*. Trenutno je portparol MDD „Merhamet“ i glavni urednik lista *Naš Merhamet*.

Ruždija Adžović je autor nekoliko knjiga: monografije *Merhamet – 100 godina*, zatim knjige *Sto godina dobročinstva – Merhamet* (objavljene na turskom jeziku u Turskoj), a uskoro izlazi iz štampe

njegov roman *Istanbulska ogrlica*. Priprema roman *Put do tihe luke*, i knjigu pripovjedaka.

Adžović se bavi i slikarstvom, a poznat je i kao dugogodišnji muzičar. Svirao je bubnjeve u nekoliko muzičkih grupa. Bio je i dugogodišnji harmonikaš i šef nekoliko narodnih orkestara u Sarajevu i Podgorici. Sarađivao je sa mnogim pjevačima, a okušao se i kao muzički stvaralac i tekstopisac.

Od 2000. godine s porodicom živi i radi u Sarajevu.

Bajro Perva

BIHOR U DEMIRKOYU

U posljednji petak mjeseca maja 2001. godine, na historijskom času o čuvenoj Galipoljskoj bici iz Prvog svjetskog rata, u Memorijalnom centru u Čanakalama, koji je održan za maturante iz nekoliko srednjih škola iz Manise, Burse, Izmira, Demirkoya, plavokosom Dženanu za oko je zapela djevojka Zeynep Kayin iz Demirkoya, gradića na sjeverozapadu Turske. Imala je crnu, dugu kosu, zelene oči, izrazito lijepe crte lica koje je progovaralo prirodnim, blagim osmijehom. Iako je bio stidešljiv i povučen mladić, skupio je hrabrosti da joj, nakon časa, priđe i pozove je na čaj. Razmijenili su adrese, brojeve telefona i dogovorili nastavak razgovora. Nenadani susret sa lijepom i šarmantnom Zeynep, Dženanu je unio živost u svakodnevicu, otvorio neke

nove predjele njegove duše i njegovoga srca. Majci Rahmani je ispričao da mu se dogodila Zeynep, da mu se desila ljubav na prvi pogled, da mu se odškri-nula kapija za ukoračaj u budućnost o kojoj je ranije mogao samo sanjati. Majka mu je bila najdraži sagovornik, najbolji čuvar njegovih tajni i najtoplije „rame za plakanje“. Za razliku od majke, njegov je otac bio prilično strog, bez naročitog ispoljavanja osjećanja prema djeci, ali veoma pravedan i korektan. Dženan nije imao snage i hrabrosti da i njemu ponešto kaže o poznanstvu sa djevojkom Zeynep. Znao je da će to majka, umjesto njega, tražeći veliki muštuluk, učiniti...

xxx

Dženan Mulibey bio je potomak ugledne konjičke porodice Mulić. Ova je porodica bila poznata i po drvorezbarskoj tradiciji koja se nekoliko stoljeća, sve do današnjih dana, s koljena na koljeno prenosila i ljubomorno čuvala. Ona je ovu umjetnost pronijela diljem svijeta, a svoj grad na Neretvi učinila najpoznatijim drvorezbarskim gradom na Balkanu i u Evropi. Peškuni, levhe, škrabije, čekmedže, sehare, komode, rafovi za biblioteke, ormari, mihrabi, minberi, urađeni od orahovine, jasenovine, tisovine, oplemenjeni dljetima vrsnih majstora, ukrasili su mnoge kuće, džamije, biblioteke. Njegov se pradedo Salem 1913. usprkos protivljenju braće i sestara, sa svojih dvadesetak godina, bježeći od regrutacije u austrougarsku vojsku, odlučio iseliti u Tursku. Od puta u muhadžirluk nije ga mogla odvratiti ni Zul-fija Burilo, djevojka koju je kanio zaprositi za svoju saputnicu kroz trnoviti i neizvjesni dunjalučki život. Od starijih rođaka naslušao se priča o ulasku au-

strougarske vojske u Bosnu i Hercegovinu. Pod tim dojmovima sebe nije mogao vidjeti u njenim redovima. Stoga je kovao planove kako se iseliti u Tursku. Kad već ne može služiti bosansku, onda je, po svaku cijenu, želio u vojsku pod zastavom koja će imati polumjesec i zvijezdu. Nakon gotovo dva mjeseca dugog putovanja našao se među muhadžirima u Karamurselu. Tamo je pronašao nekoliko rođaka koji su ga primili, pomogli mu da nađe posao i oženili ga djevojkom Muberom čiji su roditelji, petnaestak godina ranije, doselili iz Gacka. Dvije godine kasnije regrutovan je u tursku vojsku, te od 25. aprila 1915. do 6. januara 1916. godine bio učesnik najkrvavije bitke u Prvom svjetskom ratu, na Galipolju pored Čanakala. Po povratku sa ratišta Mubera ga je čekala sa tromjesečnim sinom. Dala mu je ime Ragib, po Salemovom babi. Ragib se također oženio Bošnjakinjom, čije je porijeklo bilo iz okoline Novog Pazara. Ragib je u sretnom braku imao sinove Hašima, Osmana i Avdu, te kćerke Hatemu i Ferizadu. Dženan je bio najmlađe Avdino dijete...

xxx

Ni Zeynep nije bila ravnodušna nakon poznanstva sa Dženanom. Starijim sestrama Amri i Amini ispričala je da je upoznala vršnjaka Dženana iz Manise, mladića za kojim su se okretale mnoge djevojke na susretima u Čanakalama. Kazala im je, također, da ima svijetlu kosu i oči plave kao Mramorno more, čudesno blagu narav i nenametljiv govor. Pokazala im je i fotografije svih učesnika na susretima, posebno one gdje su bili njih dvoje. Sestre su je zadirkivale kako će Dženan biti pravim povodom da ostavi Nusreta iz Burse, s kojim su je upoznale

neke drugarice iz gimnazije. Nusret im se nije sviđao po mnogo čemu, a jedna od negativnosti koju su kod njega primijetile bila je njegova umišljenost da je najljepši, najzgodniji i najpoželjniji momak. Zeynep je, ipak, drugačijim očima gledala Nusreta i nije bila sigurna da će glatko ići prekidanje njihove jednogodišnje veze. S druge strane, Dženan je bio njeno otkrovenje, ukazana prilika da u vezi s njim ispuni sve praznine u duši i srcu koje je ostavljao sevdah sa Nusretom. A, sevdah je izrecivost radosti i tuge u čovjekovom srcu. Čvrsto je odlučila da odgovori na Dženanova pisma, da vidi kako će teći ašikluk na daljinu. Hoće li on podstaknuti neke nove čežnje, nade i svekolike druge emocije. Hoće li ti rasplamsaji emocija nju i Dženana učiniti sretnijim od onih koji su svakodnevno izlazili na korzo, u zadimljene kafiće, na muzičke priredbe... Svako novo pismo, svaki novi telefonski razgovor, svaka nova SMS poruka davali su joj poticaj da ustraje. Počela je vjerovati da je na pomolu nova ljubav. Sadržajnija i neodoljivija od prethodne.

Dogovorili su se da će nastaviti studij na velikom Marmara univerzitetu u Istanbulu. Istanbul je, haman, na sredini puta između Manise i Demirkoya. Jedva su čekali narednu jesen, koja će ih učiniti stanovnicima velegrada Istanbula, te dati im priliku da se svakodnevno viđaju. Dženan se odlučio upisati agronomiju, a Zeynep farmaciju. Iako je imao mogućnost da studira i u rodnoj Manisi, ili u tek tridesetak kilometara udaljenom Izmiru, Dženan se zbog Zeynep odlučio za Istanbul. Njegova je porodica vlasnik velike fabrike maslinovog ulja, što ju je svrstalo u sami vrh najbogatijih i najuglednijih

porodica u Manisi. Otuda mu odlazak na studije u Istanbulu nije predstavljao nikakav problem. Budući da su bili odlični učenici, nisu imali poteškoća ni oko upisa na redovni studij. Živjeli su za oktobar 2001. kada će se, kao studenti, naseliti u jednom od najvećih i najljepših gradova na svijetu...

X X X

Tokom jedne od čestih šetnji istanbulskim ulicama susrela ih je njemu nepoznata starija žena. Imala je nekih sedamdesetak godina. Izboranog lica, pogurena u stasu, sa mahramom na glavi, u sivom mantilu, poselamila se s njima, a Zeynep ju je srdačno zagrlila. I, na Dženanovo veliko iznenađenje, potekao je razgovor na bosanskom jeziku:

– Šta radiš, šta činiš, draga moja Zeynep? – upitala je starica.

– Evo hodam sa Dženanom?

– Mašala, šceri. Belćim je Turkuša, pa ne zna zborit' naški? Ti ćeš mu rijet o čemu muhabetismo. Ja sam ti ođe u Istanbulu, u jednoj mahali na Bajrampaši. Navrati na mantije i neka druga jela iz našeg Sandžaka.

– Hoću, tetka, hoću...

Dženan nije mogao istrpjeti a da se ne uključi u razgovor. Htio je i on njih iznenaditi:

– I ja zborim bosanski, Zejnep.

– Otkud da ti zboriš bosanski? – začuđeno će Zejnep.

– Pa, i moje je porijeklo bošnjačko. Moj pradedo je doš'o iz Konjica, iz Bosne i Hercegovine. Prvo je bio nonđe u Karamurselu, a pošlje su ga putevi sudbine odveli u Manisu. U Manisi je rođen moj babo, a u Yalovi moja majka. I ona je Bošnjakinja.

– Dženane, mogli smo zborit i na našem, mater-
njem jeziku, a mi na turskom, ko prave Turkuše.

– Zejnep, sad si mi još draža. O, kako će se moji
obveselit kad saznaju da si i ti Bošnjakinja. Kismet,
Zejnep! Kismet!

– Viđim ja po tvojoj plavoj kosi, sinko – starica
se obrati Dženanu – da si ti bošnjačko čeljade. Nek
vas dragi Bog čuva, djeco! – izgovorila je starica i
nestala u rijeci istanbulskih šetača.

Njih dvoje su nastavili šetnju i razgovor o svojim
korijenima. Zeynep mu je kazala da su njeni preci
doselili iz Sandžaka, od Bihora, živopisnog krajolika
na desnoj obali rijeke Lima, koji danas pripada cr-
nogorskim općinama Berane i Bijelo Polje. Ispričala
mu je i jednu predaju kako su se njeni preci naselili
u okolini Demirkoya. Naime, kad je njen pradedo
Bajazit izbjegao u Tursku, a bilo je to 1924. godine,
nakon pokolja Bošnjaka u Šahovićima, u izbjeglič-
kom je čadoru u Istanbulu tražio da njega i njegovu
porodicu pošalju u neki grad ili selo gdje ima bukove
šume. Želio je da ih stabla bukve i vizuelno vežu za
rodni Bihor. Izašli su mu ususret, te njega i njegovu
porodicu poslali u Demirkoy. Po dolasku u ovaj kraj
bio je zadivljen šumovitim i bregovitim pejzažima,
obroncima planina koji su se, u blagim kosinama,
spuštali do plodne ravnice što se naslanjala na Crno
more. Planine oko Demirkoya podsjećale su ga na
obronke Turjaka i Vlahova, grad Demirkoy na Pet-
njicu, a okolna sela na Vrbicu, Trpeze, Kalicu... U De-
mirkoyu se nastanio u muhadžirskoj mahali gdje je
bilo bošnjačkih familija iz okoline Sjenice i Novog
Pazara, te prognanih Turaka i Pomaka iz Burgasa i
Varne u Bugarskoj...

XXX

Njihova prvobitna zaljubljenost prerasla je u ljubav, žarku kao hercegovačko sunce, stamenu kao kamene hridi planine Turjak. Nakon godinu dana ašikovanja Dženan je odlučio zaprositi svoju Zeynep. Roditelji su ga u tome podržavali. Budući da su bili dobrog materijalnog stanja, u Istanbulu će im kupiti stan te će oboje, kao supružnici, nastaviti započeti studij. Znajući da nikome neće biti muhtač, za takav korak bili su i roditelji mlade Zeynep. Živjeli za taj dan kada će Dženanovi roditelji doći u Demirkoy da se upoznaju sa budućim prijateljima, da zatraže ruku njihove Zeynep, da ožive svadbene običaje svojih predaka koje su ponijeli iz ostavljenih zavičaja u Bihoru i u dolini Neretve.

Nakon dogovora o terminu dolaska prosaca u Demirkoy, Avdo je pokupovao darove te sa suprugom, sinom i nekolicinom od najbliže rodbine zaputio se u Demirkoy. Za buduću mladu, svoju nevjestu, kupili su zlatnu burmu, prsten, ogrlicu, narukvicu, te po jednu uspomenu od zlata i za ostalu žensku čeljad svojih domaćina. Ni domaćini nisu sjedili skrštenih ruku. Priredili su nezaboravan doček musafirima i uzvratne darove koji će ih podsjećati na gostovanje u Demirkoyu. Načelno su dogovorili i vrijeme svadbe. Avdo je predložio da ona bude četvrtog dana narednoga Kurbandsko-hadžijskog bajrama, kako bi što više rodbine i prijatelja moglo doći na taj radosni skup. Želio je da se precizno dogovore i o onim njasitnijim detaljima, jer će upravo od njih zavisiti uspješnost svadbe. Obostrana je želja bila da se svadba desi u zavičajima njihovih predaka.

No, u životu čovjeku uvijek ne cvjetaju ruže. Po-

katkad mu se ne ostvare svi planovi, ne poklope sve kockice u mozaiku željene svakodnevice. Ni dobro namjerni mladić Dženan nije bio izuzet od životnih kušnji. Nekoliko mjeseci pred svadbu, kad je bio na ljetnom feriju, Dženan se naglo razbolio. Hitno je odvezen na poznatu kliniku u Manisi kako bi mu se uradile sve potrebne pretrage. Nakon detaljnih pregleda putem najmodernijih aparata, otkrili su da su mu bubrezi otkazali. Jedan je već dugo bio bez funkcije, a drugi je karcinom poprilično naćeo. Morali su ga hitno odstraniti. Stasiti Dženan, sa svojih dvadesetak godina, bio je osuđen na dijalizu. Hrabro je primio tu oporu istinu i prilićno hladne glave, koliko je to bilo moguće u njegovim godinama, prihvatio je činjenicu da mu predstoji duga i teška borba za ozdravljenje. Dogovorili su se da sve ovo sakriju od njegove zarućnice Zeynep. Teško bi sustegla emocije, a njene bi ga suze još više potresle i dotukle. Roditelji su ga tješili time da će se pobrinuti da nađu nekog donora koji će mu darovati bubreg. Neće žaliti novca samo da pomognu svom sinu jedincu... U to ime u medijima su objavili oglas u kojem su nudili velike pare za bubreg koji će se moći implementirati u njegov organizam.

Samo se jedan donor javio. Bio je to mladi regrut Ibrahim Pamukli, za koga Dženan i njegovi nikad nisu ćuli. Vojni rok služio je u Izmiru. Bio je iz Edirne. Po završetku teološkog fakulteta predao se svojoj imamskoj misiji i humanitarnom radu, a da učini ovaj korak vodilja mu je bila, kako je napisao u svom pismu, misao: „Nas dvojica možemo živjeti sa po jednim bubregom. Ako budem sebićan ja ću živjeti a moj će vršnjak Dženan patiti i možda umri-

jeti.“ Nije želio materijalnu naknadu za svoju žrtvu. Učinio je to, kazao je, u ime Boga, a za produžetak jednog mladog života. Njegovo je geslo bilo da, katkada, treba izabrati teži put, pogotovo ako ste uvjereni da će vas dovesti do nekih sigurnijih i sretnijih destinacija.

Pošto je presađivanje bubrega dobro prošlo po obojicu mladića, Dženan se odlučio da napiše pismo svojoj zaručnici. Pismo je napisao na turskom jeziku, jer ga oboje puno bolje razumiju od maternjeg, bosanskog, a ono u prijevodu glasi:

„Draga moja,

do naše svadbe ostalo je tek mjesec dana. U međuvremenu desili su mi se zdravstveni problemi koje sam od tebe krio kao zmija noge. Nisam želio da te ražalostim i skrenem s terena radovanja skrom našem zajedničkom životu. Nepošteno bi bilo s moje strane da ti ne kažem o čemu se radi. Izgubio sam oba bubrega. Nasreću, javio mi se vojnik Ibrahim Pamukli i bez ikakvih uslova darovao mi je svoj bubreg. Uskoro ću, nadam se, izaći iz bolnice. Odbrojavam dane do naše svadbe. Nadam se da ću se do tada dobro oporaviti. Ne bih želio odgađati taj radosni trenutak. Ovo je bila moja teška kušnja na koju me dragi Bog stavio. Nadam se da ću iz nje izaći još jači...

Zauvijek tvoj,
Dženan!“

Dženan je odgovor dobio usmeno, pored bolničkog kreveta. Zeynep je kroz plač kazala: „Tvoja sam do groba! Tvoje iskušenje je i moje iskušenje, tvoja bol i moja je bol...“ Zašutjela je. Sve ostalo što je ka-

nila reći pokazala je iskrenim djevojačkim suzama...

U želji da ispoštuju zakazani datum vjenčanja, a da još uvijek nedovoljno oporavljenog mladoženju ne izlažu riziku dugog putovanja, svadba je organizirana na porodičnom ranču familije Mulibey ponad Manise. Okupljeni narod imao je priliku da posluša bogat repertoar svadbenih pjesama bošnjačkog i turskog naroda. Posebnim su aplauzom propraćene sevdalinke koje govore o gradovima iz Sandžaka, Bosne, Hercegovine... Ibrahim Pamukli bio je jedan od njima najdražih gostiju na svadbi. Svekar i babo Avdo predložio je da ovaj mladi teolog šerijatski vjenča mladence...

Bilješka o autoru

Bajro Perva rođen je u Jaseniku kod Konjica. Profesionalni je novinar. Zaposlen je u listu *Preporod* na poslovima novinara i urednika u Redakciji.

Objavio je 7 knjiga iz oblasti žurnalistike i književnosti. Knjige nose naslove: *Olukmir*, *Pitat će me*, *Huk Neretvice*, *Knjiga razgovora 1*, *Knjiga razgovora 2*, *Knjiga razgovora 3* i *Zulija*. Za svoj novinarski i književni rad više puta je nagrađivan. Autor je tekstova ilahija, kasida i narodnih pjesama koji su snimljeni na četrdesetak nosača zvuka.

Član je novinarskih asocijacija u BiH. Živi i radi u Sarajevu.

Mirsada Bibić Šabotić

SAGA O SALIHU ŠABOTIĆU

... Kroz vekove, kroz maglinu,
Ded unuku, otac sinu,
Borac borcu dovikivo:
„Gde ja stadoh – ti ćeš poći!“
„Što ne mogah – ti ćeš moći!“
„Kud ja nisam – ti ćeš doći!“
„Šta ja počeh – ti produži!“ ...

(Jovan Jovanović Zmaj: *Svetli grobovi*)

Šljivik nadomak sela Vrševa već odavno ne liči na onaj šljivik koji je šezdesetih godina dvadesetog vijeka zasadio Salih – Sako Zahirov Šabotić. Oronule grane sa izbljedelim stablima su pod udarom vremena izgubile konturu koju su imale. Ipak, raspored stabala u nizu daje jasnu sliku da je to Sakova ruka gradila precizno i tačno. Kada se pogleda sa sjeverne strane, šljivik je nalik na pravilno raspoređene olovke u kožnoj fascikli pedantnog đaka prvaka, koji se svom snagom trudio da bude što uredniji i da ono što uradi ima svoj sjaj i ljepotu. Takav je bio i Sako, vrijedan, radan, precizan, pedantan.

Odgojen je u siromašnoj porodici, gdje se puno pažnje poklanjalo radu i odgovornosti, plemenitosti i poštovanju komšija, rođaka i svih dobronamjernih ljudi. Sako je čitav život posvetio neizmjernom radu, harmoniji življenja, humanosti i dobrim djelima, a sve to ostavilo je dubok pečat na njegove potomke.

Rođen davne 1916, bio je treće dijete po redu Zahira Šabotića. Zahir je često govorio da je najveće bogatstvo za čovjeka zdrav porod. Zbilja je i bio bogat. Pored Saka, kuću Zahira Šabotića je bogatilo još sedmoro djece. Kao što su stable u Sakovom šljiviku pružila korijenje na sve strane, tako su i Zahirovi potomci rasuti, poput sjajnih bisera, na sve četiri strane svijeta. Meni kao piscu trebalo bi niz godina da pišem o genealogiji Zahira Šabotića. Ono bogatstvo kome je težio Zahir, težili su i njegovi potomci. Ima Zahirovih potomaka u Crnoj Gori, Srbiji, Hrvatskoj, Sloveniji, Kosovu... U svim većim gradovima Zapadne Evrope u telefonskom imeniku može se uočiti prezime Šabotić. To su Zahirovi Šabotići.

Ipak, vratiću se Sakovom šljiviku, ispričaću vam dirljivu priču o Salihu – Saku Zahirovom Šabotiću.

U proljeće, kada grane zabehare, Sakov šljivik podsjeća na sjajne „dimije od leda“ već pridošle nevjeste. Uz cvrkut ptica, boje i mirise prolječnog cvijeća, užarene boje maslačka i bjeline behara, šljivik dobija dugine boje i onaj ko prođe putem iznad šljivika, imaće osjećaj kao da vidi rajsku baštu. Baš u blizini te rajске bašte je kuća koju je svojim znojem izgradio Sako. O ovoj kući se dugo pričalo u selu. Pored toga što je ovo bila među rijetkim kućama u selu, koja je bila pokrivena crijepom, kuću su krasili i debeli zidovi od pola metra.

Znao je Sako da su zime duge i hladne i da treba zaštititi porodicu od hladnoća i mrazeva. Dok je kuća bila u izgradnji, ljudi iz okolnih sela su dolazili i divili se Sakovom umijeću, znanju i sposobnosti. Govorili su da su se mogle napraviti dvije kuće od materijala koji je uložen.

Treba se vratiti u rane šezdesete godine dvadesetog vijeka pa shvatiti šta je značilo imati dobru kuću na selu. To je bilo vrijeme kada čovjek nije mogao da sebi priušti ovakvo zadovoljstvo. Većinom su se pravile kuće od drveta.

Vrijedan i sposoban, Sako je napravio kuću koja je odzvanjala stvaralačkim duhom i ljepotom zlatnih ruku. Sako je bio široke ruke. Bio je veoma kreativan i snalažljiv, pa mu je sve išlo lako. Sve što je radio, radio je planski i sa velikom preduzimljivošću. Njegov otac Zahir je često govorio: "Od sve djece Sako mi je najviše nafakali".

Tako je i bilo: nafaka se proširila i na Sakove potomke, koji žive širom evropskih zemalja. Kao što je Zahir govorio da je zdrav porod najveće bogatstvo, tako je i Sako mislio. Izrodio je Sako sa ženom Pembom, rođenom Pilica, devetoro djece. Pemba je prilikom porođaja izgubila jedno dijete, a ostalo osmoro djece je i danas živo. Dobio je Sako porod na kojem bi mu pozavidjeli mnogi.

No, dragi čitaoče, o Sakovom bogatstvu koje je za sobom ostavio, biće riječi u nastavku ove sage.

Zapadno od Sakovog šljivika, zaraslo u korijenje, nazire se kamenje. To je kuća u kojoj se Sako rodio. Zahir, njegov otac, bio je napravio od kamenja. Proveo je Sako najbolje godine života u njoj.

Tu je sa roditeljima, braćom i sestrama rastao u ljubavi i blagostanju. Kada su poodrasli, počeli su da odlijeću kao ptice iz jata. Sestre su se poudavale, a braća počela ženiti. Sako je zadugo momkovao. U selu se govorkalo da će ostati neoženjen. Povučan, dobroćudan i tih, Sako bi na posjecima govorio: "Neću da se ženim radi reda, oženiću se kada

budem vidio djevojku, a osjetio da mi srce zakuca jače". Posebnost i mudrost u prosuđivanju stvari i činjenica bile su još jedna odlika Sakovog karaktera. Nije ni čudo što je uvijek imao razumijevanja za sve i svakog.

Naime, jedan od Sakovih sinova zadugo je momkovao. Sako mu nikada nije prigovorio kao roditelji u to vrijeme djeci da bi trebali da se žene i udaju čim stašu. Znao je Sako da bez ljubavi nema braka, da bez ljudskosti nema prijateljstva, da bez djece nema bogatstva, da bez rada nema napretka. Takvog su ga svi znali i zato je među svima u Vrševu bio veoma cijenjen i poštovan.

Za vrijeme Drugog svjetskog rata, veliki broj muslimanskih porodica iz Bijelog Polja i okoline, bježeći pod najezdom četnika Pavla Đurišića, svoje utočište nađoše u selu Azane, nekoliko kilometara od Vrševa (opština Berane). Pohriše Vrševljani da pomognu. Iznemogle i gladne muškarce, žene i djecu smjestiše po kućama, a jedan dio u Osnovnu školu „Azane“ u Azanama. Sako nije aktivno učestvovao u Narodnooslobodilačkom pokretu, ali je podržavao taj pokret i učestvovao u više akcija koje su se manifestovale kroz aktivnosti prikupljanja pomoći u odjeći i hrani partizanima u bihorskom kraju. Njegov brat Šefto je bio učesnik NOR-a. Partizanskim jedinicama se priključio polovinom 1944. godine, a Sako se brinuo za porodicu i obezbjeđivao im hranu i druge uslove za život. Nakon završetka rata, dobio je zaposlenje u OŠ „Azane“, gdje je obavljao poslove domara. Izbjeglice, koje su bile smještene u školi, bile su pod Sakovim nadzorom. Sako je svakodnevno iz sela Vrševa i okoline donosio izbjeglicama

hranu i druge potrepštine. Baš tu, međutim mučenici, Sako je uočio dva plava oka, koja su djelimično bila prekrivena maramom. Naime, oko furune, koja je bila u ćošku jedne učionice, na pustećiji, sjedjela je omalečka djevojka, koja je s vremena na vrijeme brisala suze maramom. Svi ostali su se poslije dva dana smirili, ali ova djevojka je neprestano i tiho jecala. Privukla je Sakovu pažnju.

Jednog jutra, dok im je donosio hranu, Sako priđe jednom starijem čovjeku i zapita ga kako se zove djevojka i da li, možda, ima kakvih problema, jer već peti dan plače. Bol koji je uočio u očima tog čovjeka nagovještavao je nekakvo zlo. „Zove se Pemba Pilica. Iz sela Bistrice je, sela koje se nalazi nadomak Bijelog Polja“ – reče tužnim glasom taj čovjek pa nastavi: „Roditelje, braću i sestre su joj spalili četnici zavezavši ih oko sijena. Ona se sakrila i sve to gledala. Ostala je sama i još su joj pred očima te slike“.

Hladan znoj obli Sakovo lice. Stegao je pesnice, osjetio je strašan bol u grudima. Pred očima mu se pojaviše slike dešavanja u Bistrici. Humanost i plemenitost, koje su bile odlike njegovog bića, nijesu mogle da shvate da ovakvo zvjerstvo može čovjek da učini. U tom razmišljanju sasvim spontano priđe Pembu i pruži joj jabuku. Ona podiže glavu i pogleda ga svojim tužnim i uplakanim očima. Plave oči, kvašene danima suzama, učiniše se Saku poput neba u jutarnjim satima. Tada je osjetio da mu srce jače zakuca. Pomislio je da je to od boli koju osjeća prema ovoj djevojci. U tom trenutku nije shvatio da se bol pomiješala sa osjećanjima i da će ova krasnolika djevojka plavih očiju podijeliti sa njim čitav svoj život.

Dani su prolazili a Pemba se nije smirivala. Sako

je iz dana u dan osjećao da ga za ovu djevojku nešto veže. Smogao je snage da se obrati jednom čovjeku iz grupe izbjeglica i iznio svoju želju i namjeru. Obratio se i ocu Zahiru. Ubrzo zatražiše Pembinu ruku. Pemba je pristala, zavoljela je Sakovu dobrotu i čestitost, zavoljela je i Saka.

Obestinila se Zahirova priča da je Sako nafakali. Našao je Sako u Pembi ljubav, sreću, zadovoljstvo.

Krasnoliki Pembin izgled upotpunjen je njenim čvrstim karakterom. Poštenje, dobrota, milost, ljudskost, neprikosnovena vrednoća i radnost bili su nafaka koju je Sako zaslužio.

Sako je i poslije rata nastavio da radi u školi. Naslijedio je imanje od oca, pa je, zajedno sa svojom ženom, napravio onu kuću kraj šljivika. Izrodiše osmoro djece. „Djeca su nafaka i bogatstvo“ – ponavljao je Sako očeve riječi kada bi ko iz sela govorio da imaju puno djece i da će se teško prehraniti.

Znao je Sako da će se jednog dana selo naseliti njegovim potomcima.

Poslijeratno vrijeme bješe zlo doba. Tadašnja Jugoslavija je bila u izgradnji. Udar poslijeratne krize se osjetio svuda pa i u selima. Mučno vrijeme zahvatilo je i Sakovu porodicu. Osmoro djece a jedna plata. Međutim, Sako i Pemba se nijesu dali. Oduprli su se svim nedaćama koje su zahvatile skoro sve ljude toga vremena. Entuzijazam, koji je duboko bio ukorijenjen u Sakovoj svijesti, ni u jednom trenutku mu nije dao da zapadne u beznadežno stanje. Pored toga, imao je podršku svoje žene, koja se stoički suprostavljala nedaćama. Oboje su se izborili da njihova djeca ne oskudijevaju ni u čemu, iako je njihova borba za egzistenciju bila borba Davida i Golijata.

Rasla su djeca uz roditelje koji su ih naučili revnosnom radu i poštenju. Kako su odrastali tako su i potrebe bile veće. Ipak, to nije sprečavalo Saka i ženu mu da posustanu u namjerama da stvore porod koji će svoje živote učiniti ljepšim. Sako je često govorio svojoj ženi: „Mi smo najbogatiji ljudi. Pogledaj našu djecu, sva zdrava i normalana. Nema većeg bogatstva od ovoga. Materijalno bogatstvo dođe i prođe“.

Godine 1953. Sako napušta rad u školi i zapošljava se u Zemljoradničkoj zadruzi „Bjelasica“, iz Bijelog Polja. Pružila mu se mogućnost da poboljša svoje materijalno stanje. Znao je da bez žrtvovanja nema ni uspjeha. Ostavio je porodicu i prešao da radi na planini Moravac. Obavljao je poslove luga-
ra a i druge koji su se od njega zahtijevali. Znao je da Bog pomaže ljudima koji ulažu trud i rad u svoj život. Teško je bilo u Moravcu. Znao je Sako da danima bude sam i da svu noć ne spava od zavijanja vukova. Trebalo je opstati, prevladati strah, nadvladati sebe. Mraz, hladnoća i samoća bili su najgori neprijatelji Saku. Pobijedio je vukove, strah, samoću, pobijedio je sebe, ali nije mogao mraz. Razbolio se ljuto, dobio je zapaljenje pluća. Nije mogao da napusti posao. Po prvi put će platiti zbog svoje odgovornosti. Danima se borio protiv ove opake bolesti. Mislio je da će proći, pobjeđuje sve pa će i bolest. Ovog puta ne. Bolest ga je nadvladala. Ćamil, jedan od Sakovih sinova, baš tih dana išao je kod oca u posjetu. „Zatekao sam baba polumrtvog. Samo sam čuo muklo jecanje. Gorio je od temperature. Gledao me je iznemoglim očima. Pokušavao je suvim i ispucalim usnama nešto da mi kaže, ali nije uspijevao. Uz puno muke, uspio sam mog baba da

podignem i popnem na konja. Bio sam mlad i nejak. Hladnoća, mraz i snijeg su nam još više otežavali put. Nekako smo stigli do planine Ciglen. Tada mi je bilo lakše, jer sam sa samog vrha uočio moje Vrševu. Baba sam smjestio u Opštu bolnicu u Beranama.

Jak je bio babo rahmetli, nije se on tako lako dao, ozdravio je za dvadeset dana i vratio se svojim poslovima u Moravac” – sa puno bola, ali i ljubavi pričao je Ćamil, Sakov sin.

Nastavio je Sako sa svojim obavezama. Znao je da je prehladio one večeri kada je čopor vukova napao stado ovaca. Te večeri se našao u koštac sa dvadeset vukova, koji u toj divljini nijesu prezali ni od čega samo da bi došli do hrane. Jedne prilike kada je pisac ovog djela upitao Saka zašto nije sve ostavio i sklonio se u kuću, Sako je odgovorio:

„Ja sam bio na svom radnom mjestu, ja sam bio odgovoran i u tim momentima nijesam razmišljao o svom životu. Želio sam da zaštitim sebe od sebe i sebe od drugih. Nijesam htio da dozvolim da ono što mi je društvo zavjetovalo ignorišem. Znao sam da ću, ako pobjegnem, teško živjeti sa činjenicom da sam mogao da spasem od propasti ono što je državno, ono što pripada narodu“.

Takav je bio Sako, čestit, human i odgovoran.

Gore u Moravcu trebala mu je pomoć. Dosjetio se da bi mogao i ženu da dovede i da zajedno stvaraju i doprinose. Problem je bio kako ostaviti petoro djece samu bez roditelja. Rješenje nije imao. Morao je da rizikuje. Ovo je bila najteža odluka koju je tada trebao da donese. Ubrzo mu se i Pemba pridružila. Dolje u Vrševu petoro nejake djece, ali poslušne i vrijedne, našla su se u koštac sa surovim životom.

Znali su Sako i Pemba da si njihova djeca naslijedila njihovu krv i da neće ništa pogriješiti. Naučili su ih svim poslovima i u njima utemeljili duh koji se neće predati.

Prva godina je bila najteža. Nijednu noć roditelji nijesu mirno spavali. Oni visoko u planini, a djeca dolje u Vrševu sama. Bez obzira na ovu bolnu situaciju, znali su da samo ovako mogu djeci da pomognu. Djeca su išla u školu. Pored toga što su obavljala sve poslove koje bi trebalo da završavaju roditelji, bili su dobri đaci. Ljudi iz sela su se čudili kako djeca mogu sama da žive i govorili su:

„Teško ovim Sakovićima“.

Nijesu to bili zlonamjernici, već ljudi koji nijesu shvatili da se za život treba boriti i da se Sakovićima smiješi lijepa budućnost.

Pri kraju mračanog tunela, u kojem se nađe čovjek tokom života, nazire se svjetlost. Neko do te svjetlosti nikada ne stigne, a nekom ta svjetlost ne svijetli jasno. Ta svjetlost je Sakovićima sijala jako. Oni su svojim radom, poštenjem i ljudskošću hrlili ka njoj.

U Moravcu su Sako i Pemba dobili još tri sina: Ramiza, Meha i Mifta. Surova, hladna i ohola planina nije sprečavala Saka i Pembu da neumorno obavljaju poslove koje su poslodavci zahtijevali od njih. Nijesu imali česte kontakte sa djecom. Djeca su sve obaveze među sobom dijelila. Stariji su zamjenjivali roditelje, a mlađa djeca su se trudila da odrade sve ono što se od njih tražilo. Nikada se nije desilo da se djeca povrijede, izuzev jednog slučaja kade je jedno od djece slomilo ruku. „Najteži dan u životu bio mi je kada sam saznao da mi je sin slomio ruku. Meni i Pembu je put od Moravca do Vrševa bio put

kao do Amerike“ – sa suzom u oku pričao je Sako.

Kako je vrijeme prolazilo, tako su i djeca odrastala. Iskaz: „Kada bog da djecu, on im da i nafaku“ – obistinio se. Najstariji Sakov sin Ćamil, iako najbolji đak u školi, napušta svoje rodno mjesto i odlazi u Njemačku trbuhom za kruhom. Ona svjetlost iz tunela polako se nazire. Izrastoše Sakova djeca u ljude. Sposobnosti koje su imali polako i sigurno, otvarale su im put ka uspjehu i ljepšem životu.

Za Ćamilom u Njemačku odlazi i drugi Sakov sin Fadil 1973. godine; 1980. godine Sako odlazi u zasluzenu penziju. Sa svojom suprugom i troje djece vraća se u Vrševu. Ćerke Fatima i Selima – Gaca, naslijediše krasnolikost majčinu i ljepotu duše svojih roditelja. Pohrliše ljudi od imena u prosidbu Sakovih i Pembinih kćeri. Fatima, starija kći, udade se u poznatu porodicu Ramdedovića, a Selima – Gaca pronađe svoju sreću u Ahmetu, sinu čuvenog Mehmeda Ličine. Sinovi naslijediše vrednoću svojih roditelja. Posebnost koja je krasila Sakovu djecu je činjenica da su bili veoma emotivno vezani. Braća iz Njemačke su potpomagala svoju porodicu novcem koji je svakog mjeseca stizao Šabotićima. Počeše sinovi da proširuju očevo imanje. Kupili su pola Vrševa, izgradili kuće u selu, Bijelom Polju, Rožajama, Budvi, Minhenu, Luksenburgu. Ćamilu i Fadilu su se približila braća Meho i Mifto. Oni, uz podršku svoje braće, odlaze u Luksemburg.

Sinovi Sakovi Hajro i Ramiz svoju egzistenciju nalaze u Crnoj Gori. Stariji sin Hajro se zapošljava u MUP – u (SDB) i izvjesno vrijeme radi u Centru bezbjednosti u Beranama. Kasnije nastavlja sa radom u Rožajama. Ramiz ostaje da živi u Vrševu sa

svojim roditeljima i porodicom koju je zasnovao. Nijesu Ćamil i Fadil pomagali samo svojoj porodici, pomagali su i svojim bratstvenicima. Tamo na Zapadu mnogo je onih koji su, vođeni sposobnostima i pomoći Sakovih sinova, svoju egzistenciju pronašli u tuđini.

Sako je naučio sinove da je iznad svega najbolje biti human čovjek. Sakova kuća je bila mjesto za sve nevoljnike. Sakovići su pomagali svakom. Putnici namjernici su znali da danima gostuju u porodici Saka Šabotića. Danas kada se u selu spomene ime Šemso, započne se priča kako su Sakovići pazili i hranili Šemsa, čovjeka koji se nikada nije ženio i koji je veoma često boravio u Sakovoj kući. Nijesu dali Sako i Pemba da iko iz njihove kuće izađe gladan i žedan, a posebno siromasi i ljudi kojima život nije bio naklonjen i koji su živjeli usamljениčkim životom.

Do 1996. godine Sako i Pemba su poženili i poudavali svu djecu i svi su oni pronašli svoje blagostanje. Već je Sako bio zaboravio na Moravac i na surovost života sa kojom se susreo. Mir, harmonija i blagostanje zaokupljivali su Sakovu dušu sve do 1993. godine. Te godine, marta mjeseca, teško se razboljela njegova podrška u životu, njegov drug, prijatelj i saputnik, njegova supruga Pemba. Doživjela je infarkt i ostala nepokretna. To je bio najjači udarac koji mu je život dao. Pred njim je bila velika borba, mada je imao veliku podršku djece. Shvatio je da ne može da promijeni situaciju, znao je da će njegova žena ostati nepokretna i bez moći govora dok je živa.

Gledao je Sako svoju nemoćnu suprugu. Često su mu pridolazila sjećanja iz davne 1944. godine. Sjetio bi se golgote kroz koju je prošla Pemba. Tada

bi je pogledao i pred očima bi mu se nizale sve godi-
ne zajedničkog života. Shvatio bi da mu je žena bila
i drug i prijatelj. Saosjećao se sa patnjom u njenoj
duši. To ga je najviše boljelo.

Pazila su djeca svoju majku. Najviše vremena je
provela kod svog sina Ramiza i snahe Hasne. Pazili
su je i sin Hajro i njegova supruga Mirsada u Ro-
žajama. Često je gostovala kod zeta Ahmeta i ćerke
Gace u Nikšiću. Sinovi, snahe, unučad i praunučad
iz dijaspore, materijalno su pomagali. Svi su se tru-
dili da daju svoj doprinos. Godine 2000. Pemba je
preselila na Ahiret. To je bio još jedan udarac koji
je život zadao Saku. U početku mu je bilo teško, pla-
kao je kao dijete. Kako je vrijeme prolazilo, Sako
se navikavao na ovaj vid samoće. U svojoj porodici
nalazio je smisao života. Najljepše mu je bilo ljeti i
za vrijeme novogodišnjih praznika. Tada bi iz ino-
stranstva došli sinovi, ćerka, snahe, zetovi, unučad,
praunučad, prijatelji i rođaci. Čitava porodica bi bila
na okupu. Živio je Sako za ovakve trenutke. Osjećao
se kao najbogatiji čovjek na svijetu.

Kažu da kada čovjek zađe u duboku starost, po-
stane nervozan i neterpeljiv. Takav nije bio Sako.
Ispod sijede kose skrivao se dobroćudni starac u
čijem srcu je imalo mjesta za svakog, a posebno za
unučad, u kojima je Sako vidio svo bogatstvo ovog
svijeta. Bio je dobrog zdravlja. Pomagao je sinu i
snahi u onoj mjeri koliko mu je zdravlje pružalo.
Znao je da život teče i da polako ulazi u duboku sta-
rost. Nije se bojavao ni starosti ni smrti. Održavala ga
činjenica da je za sobom ostavio veliki porod.

Godine 2002. Sako obolijeva od teške bolesti. Te-
žak život i hladnoća došli su po svoj danak. Doktori

su naveli da neće moći da ozdravi. Međutim, uspio je Sako i ovog puta da se suprostavi tiraniji življenja. Sako je često govorio da je novac prolazan, a da je najveće bogatstvo porod. Nije postojao novac koji je mogao da pomogne Saku, ali su Saku pomogla djeca. Sinovi Hajro i Ramiz su sa svojim suprugama posvetili svu pažnju svom ocu i svekru. Moralana i materijalna podrška stizala je iz inostranstva. Za devet mjeseci Sako je ozdravio. Stao je na noge i sa onim istim entuzijazmom svojstvenim samo njemu, nastavio da živi i voli sve što je ljudsko.

Posljednja Sakova bitka sa životom bila je 29. decembra, 2004. Ovu bitku je izgubio. U jutarnjim satima Sako se preselio na Ahiret. Sinovi, kćeri i unučad su posljednjih dana njegovog života bili uz njega. Pokupili su se da sa svojim babom provedu Novu 2005. godinu. Saka nije bilo te 2005. niti će ga biti ove 2012, ali Saka će biti sve dok postoji ova saga i dok postoji Sakovića.

Ostavio je Sako veliko bogatstvo. Širom Crne Gore, Zapadne Evrope i Skandinavije žive Sakovi potomci. Njegovo bogatstvo čine šest sinova, dvije ćerke, trideset i dvoje unučadi i dvadeset dvoje paraunučadi.

Na seoskom groblju u Vrševu, tik uz put, postavljene su dvije mermerne ploče, ispod kojih leže dva mejta, Sakov i Pembina. Nišane su im podigla djeca kao zahvalnost za sve žrtve, za sva odricanja, a, prije svega, za pruženu roditeljsku ljubav, koja je bila duboka i iskrena.

Mirsada Bibić Šabotić

ČEKANJE

(Posvećeno žrtvama zločina u Štrpcima.)

I Allah stvori čovjeka i dade mu sve blagodati ovoga svijeta, a on, čovjek, ne mareći za ljudskost, okalja sve. Svaki pedalj zemlje pretvori u blato, svaku dušu progna iz božije milosti, ostavljajući da vječno trajemo pod nebeskim svodom u nadi da ćemo sjećanjima utkati nur u džennetske duše svih onih koji su žrtve zlog udesa jednog vremena.

Na pragu omalene kuće sjedjela je osamdesetogodišnja Mejra i gledala u vedro nebo, čiji su se zraci sunca probijali kroz ogromnu krošnju orahovog drveta. Kuća, oronula od vremena i ljudskog nemara, sjedinila se sa staričinim izgledom. Njene ruke, mršave i ispucale, stezale su čvrsto mačugu kojom se pridržavala za tlo. Usta suva, modra i uvučena, podsjećala su na prezimjelu jabuku, zaboravljenu u fioci starog kredenca. Ispod sitnih i umornih očiju, nazarali su se sivomaslinasti kolutovi podočnjaka koji su bili premreženi borama. Da je mogla vrisnuti, njen bolan krik bi potresao svaki pedalj bihorskog kraja.

Ni sinoć nije spavala. Zaspala je samo na trenutak. Opet je sanjala isti san koji joj poput aveti već dvadeset godina neumorno luta dušom, prijeteći da joj samelje svaki damar oko srca. San je strašan i zlokoban. I sinoć je bila u Bistrici, svom rodnom

mjestu. Vidi sebe kao djevojčicu kako viri kroz pukotinu, sakrivena u jaslina štale. Napolju, zavezani oko sijena, u bolu i grču zapomažu njeni roditelji i tri brata. To zapomaganje je praćeno smijanjem nekih strašnih, prljavih i bradatih ljudi. Odjednom vidi plamen. Snažna vatra zahvata sijeno. Zapomaganje njenih najmilijih pretapa se u kuknjavu, vrisku i naposljetku u krike smrti. Ona trpa šamiju u usta da zločinci ne čuju njene bolne vapaje. I onda, tu pored nje, pojavljuje se njen sin Sakib. Steže ga za ruku. On se otima. Nemoćna je da se pomjeri i da bilo šta kaže. Sakib juri ka vratima i gubi se u plamenu vatre, spajajući svoju dušu sa dušama svojih predaka.

– Nano, nano, jesi li se naspavala? – zavikaše mališani tjerajući goveda na pašu. Ti umilni djetinji glasovi na trenutak razbiše agoniju koja je poput bršljana pustila korijenje oko njene bolne duše. Trže se i prag zaškripi. Ništa im nije odgovorila, samo im je klimnula glavom.

Nana ćuti već dvadeset godina, ćuti i čeka istinu. Njeno ranjeno srce je prekriveno tamom i prazninom. Vrijeme je učinilo da sjećanja na stradanja njene porodice u doba Drugog svjetskog rata, kada su ih četnici Pavla Đurišića spalili oko sijena, polako blijede. No, niko ne zna da će ta slika vječno plamtiti u njenoj duši, iako je zamagljena velom tuge koji se nadvio nad njenom kućom prije dvadeset godina. Imala je sina Sakiba, koji je radio u Beogradu, negdje na građevini. Jedanput mjesečno je uspijevaao da dođe i posjeti majku. Htio je da zaradi, da napravi kuću za svoju majku, da dovede nevjestu, da majci podari unučad. Imao je samo nju. Otac mu je umro davno. Pao je sa sijena i parošci vile su mu se tada zarili u srce.

Tog februara 1993. godine, Sakib je krenuo iz Beograda. Majka ga je očekivala te večeri. Sakib joj je svaki put zaokruživao datum na kalendaru da je podsjeti na dolazak. Ovog puta je bio zaokružen 27. februar. Majka, kao i svaka druga, spremala je najukusnija jela za svog sina, jer joj se svaki put činilo da je sve mršaviji. Znala je da voli pitu ukotur. Dok je tanjila jufke, njen Sakib se približavao Štrpcima. Svaki dolazak kući činio ga je srećnim. Bio je vezan za svoju majku. Osim toga, na posljednjem saboru na Turjaku, upoznao je Eminu. Dala mu je čevre. Obećala mu se.

U kupeu su mu bili saputnici Dragan i stara Milijana, sin i majka. Bili su u posjeti Draganovoj sestri Ljubici u Beogradu. Živjeli su u Beranama.

Brzo su se upoznali. Da li zbog želje da dobiju na vremenu i da što prije stignu, ili zbog ljudskosti i topline koja je izvirala iz njihovih duša, ovo troje ljudi nije prestajalo sa pričom. Tu u kupeu stopila se ljudskost.

Ubrzo su stigli u Štrpce. Tog dana je voz neobičajeno dugo stajao na stanici. Sakib je nekoliko puta ustajao i nekakav crv sumnje mu je razjedao srce. Strah mu se uvukao pod kožu. Rat je uveliko buktao u Bosni, a oni tu, u dijelu teritorije Bosne i Hercegovine. Vidjevši ga zabrinutog, stara Milijana mu pruži pola jabuke, a drugu polovinu dade sinu Draganu. Baš u tom trenutku u kupe uđoše dva naoružana muškarca, pripadnika srpskih paravojnih formacija. Nosili su maskirne uniforme. Bili su pljavi, kosmati i bradati. Jedan od njih dvojice je imao kokardu na kojoj je bila ucrtana trobojka. Zatražiše im lične karte. Nedugo zatim, Draganu i Milijani

vratit će isprave, a Sakibu rekoše da pođe sa njima. Sakib se stresa, ali se stresa i starica.

– Ćete ga, za ime boga? – zavika usplahirena Milijana.

– Gledaj svoja posla, baba – zavika oštro jedan od njih.

Sakib je nijemo gledao, nemoćan u tom trenutku da išta kaže. Pogledao je u Dragana i, kao da traži pomoć, pružajući mu torbu tiho je izgovorio:

– Ćuvaj mi ovu torbu, unutra je nešto za moju majku.

Dragan je samo klimnuo glavom.

– Daj tu torbu ovamo – ljutito reče onaj isti vojnik, koji se prethodno obratio Milijani.

Dragan nemoćno pruži torbu ka njemu, a on je drsko i alapljivo povuče k sebi i ubrzo je otvori. Zavukao je svoju prljavu ruku i počeo nešto da traži. Nezadovoljan onim što je našao, baci je Milijani pred noge. Žena se saže i drhtavim rukama privuče torbu k sebi.

Nakon izvjesnog vremena, iz voza je sišao Sakib pod pratnjom ova dva vojnika, koji su ga prijeteći oružjem pripojili većoj grupi civila, opkoljenih vojnicima. Zvižduk voza pomiješan sa krikom bola stare Milijane odzvanjao je tog strašnog februara kroz promrzlu golet krvavih Štrpaca.

Dragan je ćutao i trpio tu zlokobnu tišinu svjestan da će do smrti živjeti sa osjećanjem sramote zbog nemogućnosti da pomogne nemoćnom, a duboko u duši je osjećao krivicu da je ćutanjem na neki način učestvovao u zločinu hladnog ubijanja nemoćnih i nevinih.

Februarska zima je tog dana Sakibovu dušu sto-

pila sa drhtanjem pahuljica što su bježale od zamagljenih zvijezda, dušu koja će, možda, nadu za trajanjem pronaći pod crnom i hladnom zemljom. Zao usud ljudskog zločinstva je tog dana svojim kandžama ugrabio i proždri još sedamnaest nevinih duša. Tijela žrtava koje su nosile biljeg druge vjere, nikada nijesu pronađena, a kosti sakrivene od stuba srama ljudskog zločina odnijela je surova Drina, razbijajući muk tišine ljudskog stradanja.

I evo, majka i poslije dvadeset godina čeka. Njena duša trpi. Očajni uzdah nade nikako da zamre. I dok se njen prigušeni plač širi selom, vjetar iz tajnovitog pravca počne da joj mrsi sijedu kosu i povlači šamiju unazad. Povukla je i prekrila čelo. Lijevo oko nikako da joj zasuši. Evo dvadeset godina, neprestano, suze joj kvase lice i to samo iz lijevog oka. Možda se nadaju da dopru do njenog srca i na trenutak ugase vatru bola koja je peče i koju nikakve vode ne mogu ugasiti, možda...

Spušta se mrak. Gluva je tišina. Jedino se čuje treperenje gore koja se polako gubi iza magle. I opet se čuju šumovi. Možda su to sjećanja majke, koja ljube svaku stazu kojom je prolazio njen Sakib. Ali ne, crni džip se zaustavi ispred Mejrine kuće. Izađe dva čovjeka. Starica ih je nijemo gledala dok su silazili i gazili po uskom puteljku popločanom grubo klesanim kamenom. Sakib je prije odlaska taj puteljak popločao. Znao je da u proljeće kada snijeg počne da se otapa sa planine, voda dopre i do njihove kuće i pravi rupe. Eto, ova dva čovjeka gaze tim puteljkom i gledaju da ne isprljaju cipele. Prilaze starici nadajući se da će ustati. Međutim, starica je poput klade pričvršćena za svoj prag i suznim

očima ih gleda. Čeka šta će da kažu. Nada se da su, možda, pronašli Sakibovo tijelo i da će konačno njegove kosti ukopati i dati mu spokoj duši.

– Nano, kako si? – misleći da ne čuje dobro, glasno reče neznanac.

Starica je ćutala gledajući u dva čovjeka na čijim usnama se mogao uočiti vještački smiješak. Jednog je prepoznala. Bio je to njen komšija Refo.

– Nano – povišenim tonom zavika Refo – poznaješ li me?

Starica je i dalje ćutala, ali tu njenu tišinu razbiše koraci još jednog muškarca, koji je prilazio noseći džak. Gledala je u ono što je taj čovjek nosio. Srce poče da joj lupa, a svaki damar tijela se zateže.

– Nano! – zavika opet Refo. – Ovi dobri ljudi su ti donijeli džak brašna. Evo, vele i šećera ima.

Oštar bol još jednom probi staričine grudi, a iz onog lijevog oka prestadoše suze da liju. Ćutala je, ali njena slomljena duša trpjela je svu patnju ovoga svijeta.

– Nano – potkoljenčivši se, opet prozbori Refo – gdje ćeš da ti ovo spustimo? Ćutala je skrenuvši pogledom ka klupi ispod oraha. Nijesu shvatili da ih u ovom trenutku niti vidi, niti čuje. Gledala je u daljinu i čekala.

Misleći da im pogledom ukazuje na klupu, spustili su džak na nju. Međutim, džak se pocijepa i brašno poče da ispada. Nekako su uspjeli da ga smjeste na sredinu klupe, gazeći svojim cipelama po njegovim ostacima rasutim po bašti. Refo tada priđe starici držeći marker u ruci.

– Nano – sada joj već nježnije reče, hvatajući je za mršavu ruku, pa nastavi: – Sjutra su izbori, doći

ćemo rano da glasaš, evo ti ovaj broj da zaokružiš – i napisa joj na dlan.

U tom trenutku Mejri zadrhtaše ruke i bijesno ih steže. Bolan krik se proteže njenim tijelom. Ovi ljudi se uznemiriše i bez pozdrava odoše.

Uskoro stara Mejra uđe u svoju trošnu kuću. Rano je legla. Ujutru je mrtvu pronašao Refo, koji je doveo izbornu komisiju za još jedan glas.

Na starom otomanu ležalo je beživotno tijelo Sakibove majke. Tu pored njene glave, ležala je i torba koju je Dragan davno donio i ispunio obećanje dato Sakibu onog kobnog dana na stanici u Štrpcima. Na lijevoj šaci, s unutrašnje strane, nazirala se plava boja od markera. Suze jedne nesrećne majke su te večeri obrisale broj koji je u ovom suludom vremenu mjerilo ljudskih vrijednosti. Dvadeset godina se ucvijeljena nadala da će zvijeri koje su ime i vjeru uzele za krivicu njenom Sakibu, biti uhvaćene, a ovi neljudi joj upisaše broj na ruku kojom je milovala svog Sakiba. Tog dana su je ukopali. Nije bilo plača niti suza, jedino je bilo ljutnje i mrmljanja jer se džematlijama obuća lijepila za blato pomiješano sa prosutim brašnom.

Mezar su obilježili kamenom iz čijih se šupljina i dalje čuje vapaj jedne majke da i mrtva čeka istinu. Sivilo kamena na mezaru svjedočiće o ukletoj sudbini čovjeka i njegovom usudu da često bude nedužna žrtva rulje bezumlja i nedokučive tajne i bezdana ljudske prirode.

Istorija se ne ponavlja, čovjek je onaj koji se ponavlja!

Bilješka o autoru

Mirsada Šabotić, profesorica maternjeg jezika i književnosti, rođena je 1966. godine u Peći, gdje je završila osnovnu i srednju školu a filološki fakultet, odsjek za jugoslovenske književnosti i srpski jezik, u Prištini. Kao profesor radila je u Prištini, Peći i u Rožajama gdje i sada predaje u gimnaziji. Govori ruski, turski i albanski jezik. Majka je četvoro djece. Organizator je mnogih manifestacija u školi i u gradu. Za poseban doprinos u oblasti obrazovanja dobitnica je Septembarske nagrade, najvećeg opštinskog priznaja u Rožajama, a Ministarstvo prosvjete i sporta Crne Gore dodijelilo joj je zvanje savjetnika.

Autorka je (tekstopisac, scenograf i režiser) dvadesetak pozorišnih predstava. Objavila je sedam pripovjedaka, te brojne recenzije i stručne radove. Stručni je saradnik Ispitnog centra i Zavoda za školstvo Crne Gore. Autorka je romana *Majko, zašto?*.

Živi i radi u Rožajama.

TREĆENAGRAĐENA PRIČA
DONATOR NAGRADE KULTURNI CENTAR
MONTENEGRO - ŠTUDGART

Mehmed Đedović

BILO DIJETE I NEMA GA VIŠE

„Niko ne može samo tako nestati, bez traga, kao da je hava“, mislio je Rifko zagledan u raštrkane krovove u podnožju Klanca.

Uzdahnuo je. Sve je manje kuća, sve su rjeđe, starije, oronule su, ugasile se, i kuće i ljudi u njima.

Mladost napušta prelijepe predjele Bihora. Odavde se odlazi u potrazi za boljim životom, a vraća da bi se umrlo, da se kosti ostave u zemlji koja ih je dočekala kada su pravili prve, nesigurne korake.

Sjedio je na golemoj stijeni u kojoj bi neko sa malo više mašte prepoznao glavu orla. Sjedio, pušio i razmišljao.

Bio je sam, tako je najlakše puštao mislima da se igraju i hvataju jedna drugu u zamku.

Dugo nije došao u svoj rodni kraj. Bolje da nije ni sada jer on dolazi tamo gdje se desi nevolja.

Ljudi se ne mijenjaju, vole krv, ubijanje, vođe i ratove. On je novinar koji svojim čitaocima nudi živu priču, sa lica mjesta. Nesreća prodaje novinu; što je nesreća veća, veći je i tiraž.

Istina, neki od kolega u redakciji Novog lista mu se podsmjehuju. Afan je jedini koji mu je ono što drugi misle rekao u lice.

– Slušaj me, Rifko, nisi ti policajac, nema potrebe

da se toliko uživljavaš u predmet na kojem radiš. Novinar je jedno a zakon drugo, tekst je moguće napisati i da se ne ode na lice mjesta. Uostalom, Bihor je tvoj rodni kraj, znaš svako selo od Godijeve do Vrbice. Misliš da se tu nešto promijenilo za ovo godina? Nije, brate, sve je isto, i trava i Jerinina pećina, i Klanac i ovčari. Sve je pod nebom isto.

Rifko šuti i gleda ga. Svašta bi mu mogao reći, ali ne progovara. Bihorci rano nauče da riječi ne troše uzalud, da ih štede, ko zna kad će zatrebati. I rekao bi da je kome drugom, ali Afanu ništa ne zbori, ni jedne. Ne, zadugo.

Afana je znao još od onda kada je kao početnik, sav ustreptao i uzbuđen ušao u redakciju Novog lista. Bio je spreman da mu pomogne. I pomogao mu je na njegovim prvim tekstovima koje je urednik nemilosrdno precrtavao i gonio ga da piše iznova.

Rifko je pošao od samog početka, od izvještaja sa pijace u Podgorici, pa do istraživačkog novinarstva. Htio je da mijenja svijet, a tokom godina svijet je promijenio njega.

Znao je šta pričaju kolege u redakciji, ali se nije obazirao na to. Njihove tekstove čitale su domačice dok pripremaju ručak a od njegovih je zavisio tiraž novina. Nije im zamjerio što su zlobni. Odatle i ta Afanova primjedba, od njih, nije od njega.

– Koliko dugo smo nas dvojica prijatelji? – pitao je Afana, zavaljenog u fotelju.

– Dvadesetak godina, najmanje – smješкао se Afan otkrivajući zube pocrnjele od kafe, cigara i loše rakije.

– Neka tako i ostane.

Klepnu ga srdačno po leđima, prebaci kaput

preko ramena i krenu prema vratima.

- Ako me ko bude tražio, znaš gdje sam – dobaci.
- Znam – pomirljivo će Afan, vrteći glavom.

Nijedan pravi novinar zapravo ne bi propustio tu priču. A svaki profesionalac bi došao na lice mjesta, da se uvjeri u ono o čemu piše. Niko ne može samo tako nestati, nigdje, pa čak ni u Bihoru koji pamti svakakva čuda.

Bahro Kočan je dječak od nekih dvanaest, trinaest godina. Kuća njegovog oca se jedva nazire u daljini, to je ona na četiri vode, sa velikim dimnjakom iz koga se i sad izvlače krpe dima.

Tog dana je sa ocem Sejdom izvodio ovce na pašu. Golemo stado Sejdo ima, od toga živi čitava familija.

Kao i uvijek, otac u pročelje, ovce za njim, a dječak na kraju pazi da koje neiskusno janje ne zaluta. Sejdo tvrdi da je vidio sina dok se vukao uz brdo prema Klanacu. Bit će da je otac bio na istom mjestu na kojem Rifko sada sjedi, puši i gleda u raštrkane grmove oronulih kuća, a dječak u dolini, na makadamskom putu punom rupa.

Odavde ga je mogao vidjeti, kasnije nije.

Tu su utjerali ovce u Klanac. Strmo je to i oštro sa svake strane. Ovce se razbleje i stisnu iz „rijeke“ u „potočić“ pa se stado otegne pet puta duže nego što jeste. Čak je i pas Garov bio pri vrhu stada grabeći naprijed. Stotinu puta je Sejdo zažalio što je najbolje pse ostavio na planini sa ostatkom stada i jednim ovčarom, stotinu puta sa dubokim, teškim uzdahom tvrdio da je on kriv.

Ništa Sejdo Kočan nikom nije skrivio, za čitavog svog paćeničkog života pa ni sada kad guta pljuvač-

ku a jabučica na grlu ide sporo, gore-dolje. Kriv je jedino sebi i pred sobom, a tu pomoći nema. Smrknut, vjeđa navučenih na oči, krije da mu je teško zbog nestanka sina. I zaplakao bi, zna Rifko kako dišu ovi ljudi, zaplakao bi da ga nije sramota. On je muško, a muškarac ne plače šta bilo da bilo.

Sve mu je ispričao, šta god je Rifku naumpalo da pita. Ispričao polahko, tiho i glas mu ni jednom nije zadrhtao.

„Dobro se Sejdo drži“, pomisli Rifko dok je zapisivao u mali blok ono što je dječakov otac govorio. Sjedjeli su na trupcima ispod Sejdine kuće, sjedjeli i pričali.

Kada je izašao iz strmog Klanca okupan u znoju, trebalo mu je vremena da povрати dah i isprati sve ovce ispred sebe. Kako godine prolaze Klanac je sve višoj, sve teže se hrve sa njim.

Ovce izašle, sve jedna se uspenrala, ali dječaka nije bilo. Sjeo je da odmori, njegov sin možda mokri. Bahro je volio i da sakuplja rijetke trave a takvih je u Klancu bilo.

Čekao Sejdo, čekao, ali dječaka nije bilo. Nestao je. Tako mu je ispričao Bahrov otac.

Poslije su tražili, vikali, zvali, ali ništa. U Klancu im se vraćao njihov vlastiti zov, kao da se smije njihovoj mucij i nesreći.

– Bahroooo...

– Sineeee...

– Bahrijaaaa...

Ništa. Bilo dijete i nema ga više.

Čekali noćima, tragali danima, prijavili miliciji i ova dolazila, ispitala, napravila zapisnik i otišla.

Kako tada, tako i danas.

„Koliko li je prošlo, mislim dana? Koliko ima otkako je dječak nestao?...“ Čekao je Rifko da mu to neko kaže, a kad niko ništa o tom nije rekao, pitao je.

– Ne znam koliko je prošlo, meni je svaki dan ko godina. Prošlo je dosta, previše.

To je bilo prvo pitanje na koje Sejdo, može se reći, nije odgovorio.

Onda se novinar korak za korakom, kreni pa stani, počeo penjati uz Ciglen. Do Torine, pa u Radmansku klisuru, samo on i blagi proljetni vjetar koji se ovuda često igrao.

Ugasi cigar o ispucali kamen i nešto zabilježi u blokčić od kojeg se nije odvajao. „Hajde ti, Afane, iz kancelarije uhvati šapat krila ovog leptira na rubu Klanca. Probaj pa ćeš vidjeti na šta će to da liči“, pomisli još uvijek pomalo ljut na svoga prijatelja, zbog odgovaranja da ne ide u Bihor i da tekst o nestalom dječaku napiše u redakciji, jer, kako on reče, o tome se već sve zna.

„Zna li se, Afane, jarane?“

– Nije to prvi put, u tim zabitima se svašta događa, čuda tamo nikada nije falilo. Ako ih nema, ljudi ih izmisle – tako mu je govorio njegov prijatelj, koji nikad u Bihor nogom nije kročio.

Devedesete su Afana Sultanovića iz Bosne donijele u Crnu Goru. Bježeći od rata narod se rasuo ko što se pčele raspu iz košnice.

Afan je u Crnoj Gori ostao i on je bio neki čudan spoj Bosanca i Crnogorca, i kad je pričao i kad je radio, a i ponašao se uzimajući i od jednih i od drugih ono što mu je najviše odgovaralo.

Rifko prekorači uske, duguljaste rupe u zemlji. Učini mu se to odnekud poznato, a onda mu sinu da

su sigurno tu, baš na ovom mjestu prije par godina arheolozi Crne Gore kopali, tražili, biskali zemlju i pronašli interesantne stvari. Svi su pisali o tome – i njihove novine su prenijele vijest. Pronađena je i sićušna figura žene isklesane u kamenu.

Dobro se sjećao tog detalja. Pomislio je na svoj kraj, na mjesto gdje je zakoračio u život, na Petnjicu, pa i na tog čobana (jer drugačije teško da je moglo biti) koji je zanesen ljepotom neke djevojke koja nije mogla biti njegova, u osami napravio njenu figuricu. Valjda su ga potjerali vukovi pa mu dragocjena figura ispala, pokrilo je blato i nanos kamena, te ležala u zemlji čekajući da je pronađe onaj ko bude najuporniji.

Sad je Rifat, Rifko, pažljivije zagledao to mjesto i potvrdio svoju pretpostavku da se baš tu kopalo, ali puno šire i dublje nego što je on to u prvom momentu primijetio. Mala ali moćna rijeka prosjekla je sebi put između brda Džilita i Stubice i svašta na tom putu nosila.

Afan je volio reći da novinar mora znati čitati između redova, jer počesto tu najviše piše, a on je slušao ono što njegov prijatelj govori, makar se uvijek i ne slagao sa njim. Priču o nestanku dječaka Bahra Kočana valjalo je ispričati na taj način, tražeći ono što do sada nije rečeno.

Rifko podiže glavu milujući pogledom surovu klisuru.

Na tom mjestu je zadnji put bio kao dječak, sa ocem i – s milicijom.

Tek sad se sjeti, milicija nije često dolazila i svi-ma je odgovaralo što je to tako, ali tada je bila, traži-la nešto, nije pronašla i otišla svojim putem.

Nije mogao imati više od deset godina. Kroz maglu se sjećao knjiga koje je čitao dok je išao za ovcima. Put u središte zemlje, Kroz pustinju i prašumu, Zemlja krzna, Tajanstveni otok... Komplet knjiga Žil Verna mu je donio daidža one godine kad ga je uhvatila bolest i kada su svi mislili da neće preživjeti. Čim je malo prizdravio, glavu nije dizao od knjiga dok ih sve nije pročitao, a onda ponovo...

Te godine je Ilja pobjegao iz zatvora. Što je bio u zatvoru naš junak nije znao, a nije smio pitati. Pričalo se da se krije u Klisuri a nekako je ta priča došla i do milicije, i ovi su izbili, desetak njih. Nisu pronašli nikoga, ili nisu znali gdje da traže.

Samo jedno je iz daljine smotrio, da čobanica Hankuša odlazi sa nekim nepoznatim čovjekom, svaki dan tako. Onda je kao kroz san čuo kako majka i otac razgovaraju:

– Porodila se, fala dragom Bogu...

– ...

– Rodila curicu, pomogla joj Nazija dok se nije kutarisala.

– Nije im lako samima gore...

– Nije, al' bolje nego da je u zatvoru.

Imao je deset godina ili manje kada se to dogodilo.

Potom je Ilja poginuo bježeći od potjere, žena mu umrla jedne hladne jeseni, a za curicu niko ništa nije rekao, ili nije ni znao.

Svi su uzdisali i vrtjeli glavom kada se to sa Iljom desilo, kao da su znali, čekali i eto.

S kamena na kamen, polahko je napredovao prema vrhu.

Kad je umro njegov otac Ismet i u njemu je nešto

umrlo. Čudna je bila ta ljubav između oca i sina.

Nikad ga nije zagrlio, pomilovao po kosi, pohvalio kada dobije dobru ocjenu u školi, ali je Rifko znao da ga ćutljivi Ismet voli najviše na svijetu i da bi za njega dao obje ruke kojima je klesao ljuti kamen za zidanje kuća.

Pola kuća u selu on je načinio svojim rukama, te i danas stoje uspravno i čvrsto na svome mjestu. Ni jedan vjetar ih nije srušio i ni jedan snijeg provalio krovove; čvrste su te kuće, iste kakav je bio i Ismet Adrović, jer on drukčije nije ni znao.

Rifat se saplete o korijen i jedva rukama dočeka da ne udari glavom o stijenu. Čvoruga na čelu bi njegovim kolegama u redakciji bila odlična prilika da mu se smiju iza leđa i još malo ga ogovaraju, pričaju kako se igra detektiva a ne novinara. Šta god da radio Rifat Adrović se nije igrao, to sigurno.

Ispred njega je u lijevom zidu klanca bila prostrana Jerinina pećina. Poslije je čuo da je Jerina bila žena srpskog despota Đurđa Brankovića i nije se mogao načuditi šta je to nju dovelo u ove krajeve pa narod po njoj nazvao pećinu.

„Narod k'o narod“, mislio je, „svašta mu je u njevovoj mucu padalo na um. U svemu što ne zna da objasni vidio čudo, pa i svakakva imena davao pećinama i brdima. Ko će znati zbog čega je to baš tako.“

Naspram pećine, sa druge strane klanca, one koja je bila manje strma, zaklonjeni kršom nazirali su se tamni ulazi u brdo. Pogolemi otvori u kamenu, dovoljni da može ući ovca ili kakva divlja životinja, možda čak i odrastao čovjek, ako je dovoljno mršav i sitan, kakav je on bio.

Sinu mu kroz glavu čudna misao i on pažljivo za-

korači prema tunelima u stijenju. Ko zna za šta je to u svoje vrijeme služilo. Možda je baš Jerina naredila da ih prokopaju kako bi se neopaženo mogla izvući iz pećine. Nisu bez razloga neki ovu oblast nazivali i Jerinin grad.

„Šta li će, Bože dragi, srpska kraljica u ovoj zabit, i još u pećini?“

Odbaci tu misao prije nego što se potpuno i uobličila. Kad se čovjek osami svašta mu na um padne.

Brzo se popeo do samog ulaza u tunel. Iza njega je ostala prostrana Jerinina pećina, gdje su se još nazirali ostaci kamenih zidova, oronulih, popucalih i odvaljenih. Ti zidovi su nekada zatvarali pećinu. Tu su bila vrata, sada je sve zjapilo otvoreno i pusto, jezivo, ko usta diva.

„Da je te zidove dizao Ismet Adrović još bi to bilo na svom mjestu“, pomisli Rifko i zakorači u tunel.

Odnikle iz dubine je dopiralo plavičasto svjetlo. Čuo se zvuk kao kada krupne kapi vode kaplju s visine. To ga je privuklo unutra, učinilo mu se da ti tuneli ne mogu biti duboki.

Prevario se i to iskustvo će detaljno ispisati u svom tekstu o nestalom dječaku Bahru Kočanu.

Jedva se uvukao, a kada je to učinio više nije mogao nazad. Bilo je usko i tijesno, grebalo ga i stiskalo sa svih strana. Provlačio se samo uslijed toga što je bio sitan, da je drugačije ostao bi zaglavljen. Bilo je mjesta kuda je morao čučnuti, leći, puzati. Bilo je hladno, mračno, ono svjetlo se izgubilo, ali je i dalje kapalo, njemu za vrat.

Nije mogao znati koliko je to provlačenje trajalo. Nekoliko puta je pomislio da je budala kakve nema i da će teško izaći iz rupe. Što mu je trebalo da zalazi

tamo odakle je svako normalan okretao glavu?

Izmoren, prljav, pocijepan i gladan, ipak se uspio provući.

Izašao je na drugu stranu i nije znao gdje se nalazi. A bila je već noć, tamna i vlažna, hladna, prava proljetna.

Nije stao da se odmori. Krenuo je dalje vukući nogu za nogom, sada već potpuno siguran da je njegov prijatelj Afan bio u pravu kada ga je odgovarao od ovog puta. Što mu je trebalo da baulja i povlači se po planini i kojekakvim rupčagama gdje je mogao glavu izgubiti?

Ugledao je slabašno svjetlo i krenuo prema njemu. Ovaj kraj je uvijek bio pust i nenaseljen. Na ovu stranu ni ovčari nisu dolazili sa stadima. Niko ovdje nije gazio, ni pod kakvim uslovima i on je prvi put nogom kročio na mjesto o kojem su se pričale najčudnije priče.

Mala kamena koliba naslanjala se na krš. Bila je slična onim ovčarskim na planini, koje su vukli sa mjesta na mjesto za stadom, slična po veličini i ni po čemu drugom.

Pokuca na trošna vrata i ču kretanje. Niko nije otvarao i on pokuca opet, umoran i gladan.

Vrata škripnuše. Raščupana žena krupnih, uplašanih očiju držala je u visini glave lampu a u drugoj ruci neveliku sjekiru.

– Malo vode, ako imate...

Rifko je bio previše umoran da bi mislio. Kako to da ga je žena pustila u uski kućerak i zbog čega, to mu nije bilo jasno. Mogla je ne otvoriti, otjerati ga s vrata, udariti onim što je držala u ruci, po glavi, mogla je svašta napraviti, s pravom na to. Došao je

pred njenu kuću u pola noći!

Nije uradila ništa od toga, pustila ga je unutra. Dala mu je vode i komad pogače, te kozijeg mlijeka i ovčijeg sira.

Kada je jeo pogled mu se razbistrio. Više nije bio ni toliko umoran.

– Ja sam Rifat Adrović. Hvala ti što si me pustila u kuću...

Nije odgovorila. Gledala ga je zelenim očima kao da je čudo. Valjda je i njoj dojadila samoća.

Bila je lijepa. Gustu kosu svezala u rep i otkrila dopadljive crte lica.

Iza njenih leđa, u mraku, Rifko smotri kretanje. Pomjeri se da bolje vidi. Gledao je u dječaka od dvanaest ili trinaest godina.

– Ne bojte se, ja vam neću ništa učiniti – promuća prvo što mu je palo na pamet.

Dječak se držao za ženu, za njenu široku suknju, a onda mu je polahko prišao. – Kako se zoveš? – upita.

– Rifat Adrović, prijatelji me zovu Rifko... A ti?

– Ja...

Žena ga je gledala i Rifko primijeti da mu je blago klimnula glavom.

– Jesi li ti Bahro Kočan?

Dječak je i dalje šutio, pogete glave.

– Otac i majka su te danima tražili. Misle da si mrtav.

– Moja mama...

– Jesi li ti Bahro?

– Jesam... – promuća dječak a Rifko opazi da se onoj lijepoj ženi niz lice skotrlja golema suza...

Bilješka o autoru

Mehmed Đedović (BiH) rođen je 1971. godine. Piše prozu i poeziju, kako za odrasle tako i za djecu, te književnu kritiku, esejistiku i novinske tekstove.

Knjige pripovjedaka su mu: *Tragovi* (Univerzitetska biblioteka Derviš Sušić Tuzla, 2000); *Osluškivanje* (Bosanska riječ, Tuzla, 2002, rasprodato izdanje); *Kad se Bulbul vratio* (Bosanska riječ, Tuzla, 2006); *Sitan trag u snijegu* (E-knjiga, PDF izbor pripovjedaka, 2013). Romani: *Sjena kurjaka* (Bosanska riječ, Tuzla, 2004); *Ime mi je Pahulja* (CPA – roman za djecu, 2008); *Vodi je da teče* (Bosanska riječ, Tuzla, 2008); *Onaj kojeg nema* (roman u pričama, Planjax, Tešanj, 2009); *Ćopak vodoravno* (roman u pričama, Bosanska riječ, Tuzla, 2011); *Priče iz Velike šume* (roman za djecu – Planjax, Tešanj, 2012). Poezija: *Svjetlo lampe* (Maunagić, Sarajevo, 2007); *Nešto se čudno događa* (Planjax, Tešanj, 2013).

Nagrađivan je za pripovijetku, priču, poeziju, roman i radio-roman, te zastupljen u brojnim zajedničkim knjigama (više autora), antologijama bosanskohercegovačke proze, kao i u školskim udžbenicima. Prevođen je na francuski i njemački.

Član je Društva pisaca BiH.

Mirsad Rastoder

DUHANSKI DIM

Kraj ovog kućerka, na brijegu, ponekad osjetim sreću. Zavalim se leđima oslonjen na oronula brvna i pušim gledajući kroz grane omiljenog voća u vunnaste oblake što dokono drežde na nebesima. Kada god se zagledam u vrhove krša što ljube nebo – razvlačim sjećanja, kao što se razvlači i ovaj duhanski dim koji u nepravilnim krugovima koluta iznad moje glave praveći sivu mrežu. Taman ovdje, prije ravno devet godina, sjedio je Hika kada se na nebu ukazala ona ptičurina.

Pružili su mi ruku bez riječi. Pajazit se mlohavim pokretima presamiti na trupinu, oslobodi prostor da sjednem na klupu kraj njegovog tasta. Hilmi-ja krčmi osamdesetu, pa kad sluša radio sve mora da utihne. Revnosni komunisti i dalje vjeruje da se politički važne poruke saopštavaju preko radija. Šta će, siromah?

Oprezno, da ne pokvarim ritual informisanja iz prve ruke, spustih se na parče izandale postećije, ovlaš pokušavajući da povežem šta saopštavaju reški glasovi. Gledam kroz otvoren prozor domaćinske sobe što, kao veliko oko, motri na bašču i kolibu. Tu je nekada ležala kamena ploča nalik na raskošni dvosjed. Razbili su je na dan pada ruskog aviona „Iljušina 62“. Služila je da stariji uzjašu konja, utovare vreće žita za mljivo, a i za tiračijski muhabet domaćina sa dokonim gostima. Isukali bi iz čpago-

va kožne bumbaje, duhankese od ovnujskih muda, i savijali dugačke fitilje od „mostarske svile”. Tako su tepali hercegovačkom duhanu boje meda. Razvlačio se ka’ godovi po borovom osijeku ovog kućerka što još odolijeva zubu vremena i sipcu, gnijezda na koje svi volimo da se naslonimo.

U ovoj brvnari, po Hilminoj priči, rođen je Ćazim, najstariji Duljkov sin. Njegovo ime tiho se pominjalo u kući, u selu nikako. Svi su se trudili da zaborave ljeto 1924. kada su žandari, ka’ vukovi u tor, hrupili u Hadžinicu, najbolju njivu u kraju, među prestravljene žetelice.

– Bilo je to dvije hefte prije Aliđuna – ponavljao je Hika riječi svoje majke Zuhre o strahotnom danu kad je rodila prvo dijete.

– Taman poslije ručka, žene obrnuše upostad, a ja namirujem pretekli nimet, da okačim na onu kačmorku, jatka, kad stigoše katili. E. Bogu ti fala...

– Će je Ćazim!? Će je? – vikali su i trgali šamije sa glava žetelica.

– Ne diraj mi roblje, krmski sine! – usplahireno se potkočio ispred njih rahmetli dedo, Bog da mu dâ dženet.

Komandir ga je tako krvnički udario da mu se čalma otkotrljala na jednu, a umorna đovda na drugu stranu.

– Prevrći krstine! – komandovao je zajapureni žandar, škljocajući puškom prema tvome babu. Čuš krstine!?

On nije razabrao šta hoće pa se okret’o čas na jednu, čas na drugu stranu.

– Prevrći! Šta čekaš?!

– Kooga? – grcao je ka’ mahnit.

– Prevrći snopine! Snope muhamedanski!

– Evo, jeee...

Puščane cijevi pratile su svaki njegov pokret, a tek složeni desetaci padali su po njivi kao ranjenici. Između njih je protrčao miš.

– Će je Ćazim?

– Ne znaam – zadihan, jedva izgovarajući, pravdao se bezbahtnik, stravljen pogledujući u puščanu cijev, pa u mene.

– Ako ne javiš Će je, selo ćemo zapalit'!

– Ka' ovo snoplje – zlorado se kezeći dodao je Ćkiljavi žandar. Zaplitaio je nogama po klasju, ka' ono iznemoglo hajvanče u proljeće. Eh, kukala, i sad mi se noge otkinu kad se sjetim.

Iz plamena su frštale žarovnice. Sve je mirisalo na pečeni hljeb, koji niko neće jesti. Žene su vrištale, poskakivale po strnjištu, gasile plamičke što su se razmigoljili od slamke do slamke, ka' guje uz međudnovicu. Kroz dim i plamenu jaru, pričala mi je Lila, vidjela je deda kako se pridiže na koljena, zuri u nebo i ruku podignutih ispred sebe glasno uči bedovu. Tu se, jatka, snemogla, a tek u akšam probudio je plač djeteta.

Zašto su tražili Ćazima, niko nije znao. Nije smio ni da pita. Bio je mobilisan u vojsku, pa kasnije upućen za žandara u Boan. Dugo nije dolazio u selo. Bacio je bombu u stanicu i otišao u komite. Nekoliko godina kasnije, u zimu, čulo se da je ubijen i opet niko nije smio da pita. Ni Će je ukopan! Znalo se samo da njegova duša lebdi iznad Bihora sve dok mu se Fatiha ne prouči nad grobom. To je Hilmijinoj ženi potvrdila Ćirametka iz Paućine, kad je ova krišom otišla da otvara, radi udaje već odavno stasale šćeri.

– Auh, ženo, grdna ne bila! – rekla je Šefki čim se prenula iz vidovitog sna. – Oklen vam ova kame-
na gromada ispred kuće, nijesam je dobro vidjela
od žučkasto-ljubičastih strijela koje iz nje sijevaju?
Puna je sihirova, ne daju mladom čeljadetu propi-
rit'. Među dušama što obilaze vaše kuće, naočit ofi-
cir pokaza mi da je taj kamen dovučen sa groblja.
Mičite to što prije! – rekla je Ćirametka. Šefka je
znala da se u selu priča o kamenim pločama koje su
uzete sa Rimskog groblja, ali joj nikada nije padalo
na um da je i ona ispred njihove kuće od harama.

Spučila je šipke u opanke i, ka' šašnuta, zagrabila
niz kleč'a, kršanjke, livatke i njive pokušavajući da
pobjegne od prividi, ljudskih obličja koja odavno
žive u bihorskim hićajama. Kad je stigla kući, pala
je u bandilo iz kojeg se samo povremeno budila. Je-
čala je ka' ljuti ranjenik i ponavljala:

– Kaameen, miiičiiite kaameen – pokazujući ru-
kom u pravcu kamene sećije u dvorištu. Nosili su
je kod ljekara u Petnjicu, pa onda u Berane - džaba.
Samo što je tiše, ka' ispod zemlje ječala. – Miiičiiite
kaameen, aaajj, aaajj...

Spasila je Filja, držeća udovica, dobra jaranica
Ćirametkina, a i sa Hilmom je znala da zaždi po koju
baš na ovom kamenu.

– Hajde, Filka, opljuni jednu od ovoga moga – še-
retski je nudio.

– Nemo', Hika, ćeskin je taj tvoj.

– Jok more, ti bi i jači potegla – smijuljio se isku-
sni meraklija. Onda bi primakli glave kresivu i za-
dovoljno povukli dim, koji bi dugo ispuhivali široko
zavaljeni na brvna.

– Dobar, a?

– Bezbeli dobar. Pišman bih bila da ti ga ne probah – miletski se smijuljila Filja. Onda se trгла, stala ispred njega i nešto mu dugo, sa grčevima na licu, tiho govorila, ta' vakat, dok Hilmija nije skočio ka' oparen.

– Nalet vas bilo! Tpuu, tpu, beži! Beži nek te vrag nosi, zajedno sa tim vradžbinama. Ne vjerujem ti ja u to – ponavljao je mlatarajući rukama ka' da se brani od muha.

Sjutradan je kupio kamičke i punio u drvena kola Avda zidara. On je imao macu tučaju i znao gdje je starom kamenju mjesto. Čučnuo je ispred ploče, začkiljio na jedno oko pa, onako zgužvan, i sam se pretvorio u kamenu gromadu. Dugo je prstima gladio svilenkastu crtu po ploči, a onda je mahnuo šakom da mu dodaju macu.

– Haah, hah! – Pukla je nadvoje ka' jabuka.

Na obrazima polutica caklila se rosa.

– Staro kamenje nosi dušu vremena. Plače da se ugradi u novi vakuf – progundao je Avdo i obrnuo put Jaštaka da zida stope mosta. Ostala je praznina nalik na utonuli grob.

– E, zdravo bili! – otpuhnu starac, što je bio znak da su vijesti završene. Napuni karticu duhana pa mi u ruku tutnu drvenu tabakeru iz koje je rijetko nudio. Na njoj je blistao reljef sa šest buktinja okruženih klasjem – državni grb SFRJ. Pažljivo uglačani detalji na trenutak mi zasjaše kao onaj plamen iz njegove priče o zapaljenom snoplju.

– Smotaj jednu ako haješ – kahnu uzgred, pa kao

za sebe nastavi:

– Rekoh li ti, Pajaze, da će i sutra biti lijepo. Ove košćurine me još ne varaju. Kad se priprema kiša mogu da pogodim, ali ovo što rekoše da vlada priprema strategiju za smanjenje pušenja, veoma mi je sumnjivo. Proljetos su donijeli zakon o zabrani pušenja na javnim mjestima, a sad još nešto. Mora da se tu krije neka nova ujdurma od koje će zasmrđjet'. Duhan je šejtanska rabota. Ako mu ne znaš karar, mjeru, obali te u bunjak. Čuo sam od hadži Avdulaha da je davno sultan Murat IV zabranjivao pušenje. Isto su pokušali i neki kraljevi, ali im vladavina nije dugo trajala. Duhan zbližava ljude, oko njega su se okupljali i komite i partizani. Naš Stari – uspravi ramena i glavu kao da salutira – pušio je tompus, a ne da zabranjuje ka' ovi danas. Brinu o zdravlju naroda tako što će mu ukinut' svako zadovoljstvo, intimu, slobodu...

– Moćnije droge osvajaju svijet. Do juče su brodovima i šleperima unosili duhan, a sad hoće da kažnjavaju za pušenje – promrmlja, ka' za sebe, Pajazit, poskoči i nekontrolisano kliknu ka' svraka.

– Čini mi se da ću da poludim!

– Ništa ti se neće poznat' – uzvratu starac. – Mutnu vodu nije lako preplivati, kamo li piti! A ti si i plovio i pio.

Pajo se zguči, duboko uzdahnu i nastavi da pilji u zemlju kojoj se lani htio predati. Uzorni policajac, naočit, jak, penzionisao se sa nepunih trideset sedam, jer nije mogao da sluša i gleda srbočetničke izlive mržnje prema svemu što je drugačije. Okrenuo se običnim poslovima, da živi mirno, ali ga je neko preporučio bosovima šverca da radi za mrežu

snadbjevača uličnih i kućnih prodavaca svih vrsta cigareta devedesetih. Opirao se bivšim kolegama nekoliko puta, ali kad mu je prišla poznanica Mila, njegovana, mazna supruga jednog istaknutog funkcionera, progutao je mamac. Imala je ljepotu prokletstva.

Pajo je krenuo u biznis koji je preko noći donosio veliku dobit, toliku da udara u glavu.

Sjećam se kako je jedne večeri, u kafanskom društvu, sočno opisivao putovanje brzim čamcem preko jezera do Albanije, gdje su ugovarali pošiljke robe. – U povratku, čamac je mreškao vodu na pučini, a mjesečina, iha...! – Caklila se orošena koža podivljale ždrebnice sa onim mirisnim jabukama što pupolje sočnim jagodama. Slatke bale! Slađe su, veli, od prisojnih aršlama i prvih kaličanki...

Zbog nje je Pajo naglo zavolio viski, ma'lboro i noćni život. Zametnuo bi glavu preko stolice i puštao kolutove dima prema plafonu kao da traži zvijezde ispod kojih su, shrvani milovanjem, odmarali prije nastavka plovidbe.

– Svako ponekad osjeti sreću – govorio je i plaćao ture, za koje bismo nas trojica pretresali džepove. Od nekoliko hiljada svojih para brzo ih je nabrao stotinu. Mila ga je hrabrila da poveća ulog pa je od saradnika, preprodavaca na malo, unaprijed uzeo novac. Čak je i od brata Salka iskamčio marke, s mukom grvoljene za kupovinu stana, i sve predao za robu koja će stići brodom. Dani su se rastezali, a noći ka' godine.

„Zaplijenjena su dva kontejnera švercovanih cigareta, koja su brodom stigla iz Dubaija. U jednom kontejneru je bilo 875, a u drugom 796 kartona

cigareta, čija se nabavna vrijednost procjenjuje na oko 250 hiljada eura, a na tržištu oko milion eura” – javio je radio.

– Kako? – pitao je Milu koja ga je napokon, ne-običajeno pozvala sa nepoznatog broja i naredila da izađe na raskrnicu prema Murtovini, gdje mu je kroz poluotvoren prozor zatamnjenog mercedesa saopštila:

– Pali smo! Nemoj dalje da pitaš! Niti pričaš! Ni-kome. Da te zajedno sa familijom mrak ne pojede!

Nije znao je li ga ošinio cijuk guma u naglom kretanju bijesnog automobila ili „siktaj zmije” u liku njegove Mile, tek Pajazit se stropoštao na ulicu i od tada samo gleda u zemlju i ćuti. Jedne noći je konačno odlučio da joj se preda. Krenuo je na put koji ne vodi nikuda. Riješio je da svoj život okonča s mosta, blizu zgrade iz koje su upravljali njegovom sudbino. Odlučio je odustati od stvarnosti i svu tragiku zabluda ostaviti pred vrata njima koji su ga brukom okovali. Prišao je ivici mosta, raširio ruke, udahnuo puna pluća vazduha i pogled mu se zakovao za nebo. Na pramenovima oblaka lebdio je njegov sin.

– Tata. Tataaaa... Dok ti ne dođeš u Ravni, ja ne silazim oдавde.

Zažmirio je na tren i ponovo ugledao istu sliku.

– Požuri, da što prije stigneš kod deda. Tu nam je spaaas!

Paju se zamantalo. Za dlaku je obrnuo kud je bio krenuo. Prihvatili su ga neki mladići i doveli do gradskog autobusa. Kako je stigao do Bihora nikom nije jasno. Havrljao je uz bašču zijevajući k nebu dok ga Hilmija nije uveo u kuću da vidi najmlađeg sina, koji je za majkom pobjegao od duhanskog dima i švercerske jangije.

Mahinalno kresnuh još jednu, a on kao da je naslutio šta premotavam.

– Mlogo ti pušiš! – pokušao je da podvikne sipljivim glasom Hilmija, unoseći mi se u lice kao da će me kineski poljubiti, nosom u nos. Izdužio džigljavi vrat pa pilji, ka' da će s čela da mi pročita sudbinu.

– Ne valja ti to! Nije te kobila rodila pa da što prije odeš u žabarsku klanicu – otpuhnu namještajući pogrbljene kosti u prvbitni položaj, sa osloncem podlaktice od koljena prema bradi koju je potkočio šakom sa kafenkastim prstima što su se spleli oko drvene muštikle.

– U duhanskom dimu spava šejtan, nalet ga bilo. Kad su me ono '58., po potrebi službe, rasporedili u Boan, nijesam znao ništa. Bio sam jak ali mi je pogibija visila i ovako i onako. Patrola nije smjela da uđe u kafanu đe banče i ojkaju 'rmpalije s Golije.

– Oj, da mi je kave i duaaana, oooj
živio bi' još godinu daaana, oooj.

Čim su me primijetili zarezāše. – Išš! Iššš!

Znao sam da su sve patrole dočekivali tako ama da tako bezočno prkose nijesam mogao zamislit'. Jeza me prošla od njihova škrgutanja zubima. Nit' mogu nazad, nit' mi se ide naprijed, majčin sine. Prođe mi u toj mucu kroz glavu riječ čestitog Rabrena, domaćina kod kojeg sam stanovao. Nadnesem se tik iznad njih pa kako se onaj najgoropadniji pridiže da me išne, dočekah ga „pravo u čelo, ka' vepra". Ošinem ja tako još jednom, ošinem druge prilike i svi se počеше uvijat'. Seljaci me stadoše pozdravljat' i sve češće tražit' zaštitu. Ali, ne lezi vraže, dignu se plemenski prvaci kod komandira.

– Ili ćete vi da komandujete ili ćemo mi da sudimo. Neće Turčin prštiti naše momke po Boanu. Nije ovo Ćazimova prćija – vikali su zajapureni od bijesa.

Komitet je o tome rasparvljao i tek po naredbi iz Titograda pušten sam iz kućne izolacije i vraćen u službu sa punim ovlaštenjima da nastavim s uvođenjem reda.

– De, zapali još jednu – šapnuo je da ga ne zapitkujem o službi. Samo je Đoka Pajkovića poštovao kao rođenog oca. Po svoj prilici, taj borac, prijatelj sa Mehom Hodžićem iz partizanskih dana, progovorio je dvije kad je trebalo i spasio ga belaja.

– Sve što insan ostavlja za sobom stigne kad se najmanje nadaš – nastavio je sjetnim glasom. – Čekajući odluku, u kućnom pritvoru, od ovog čestitog Rabrena koji me jedini obilazio, čuo sam da Ćazima nije imao ko da spasi. Upetljao se u božanske noge vlasti i izgorio. Nije osjetio da je politika ušla u zidove i da joj treba podosta da iz njih izađe. Kraljevina je oglasila da će stati na put švercerima duhana, koji su u vrijeme crnogorskog gospodara imali svoje puteve i žbirove. Žandarima je naređeno da hapse i plijene. Ko može da prođe znali su povjerljivi. Prenosili su pune torbe “kačaka”, rezanog duhana koji je dobio ime po odmetnicima. Ako ćemo pravo i jeste odmetnik, stalno se krijućke protura do onih kojima treba. Ćazim je bio tvrdočan u poštovanju službenih pravila i nije znao da duhan, otkako je pušten iz Amerike, ocrtava put sile koja samo mijenja sluge. Nije osjećao strah koji je vlast širila kao sjever januarsku studen. Privodio je bez izuzetka. Priveo je i jednog težaka iz Jezerina, sa vrećama punim duhana „kačaka” iz Zetske doline. Istoga dana

komandir mu je spakovao depešu da je sa optuženim preda nadleštvu u Nikšiću.

Za njegovu sreću il' nesreću, dugim putem preko Krnova otvorio je pošiljku i pročitao.

„Ćazim je u dosluhu sa zelenašima i komitama. Nije učestvovao u likvidaciji nikšićkih komita. Hapsi naše povjerenike, dostavlja podatke odmetnicima. Sastajao se tajno s uskočkim komitom Kršikapom, koji razmjenjuje robu sa grupom Mehunjića. Svjedoci će potvrdit da je za najstrožiju osudu“ – tako je, kažu, pisalo u depeši.

Pričali su mi, ne mogu ti reć' koji, da nije mogao vjerovat' da je tako nešto potpisao njegov komandir koji ga je do juče isticao kao primjer požrtvovanog zaštitnika reda i pravice. Premišljao se, kažu, dugo, na koju stranu da obrne. Ljuti dim mrkog "kačaka" nije mu pomogao da se smiri. Pred noć je svratio u prva katuništa, častio stočare duhanom i zamolio da mu pričaju „ovog saputnika" do ujutru. Pomislio je da nema ništa da izgubi osim sebe. Prije zore stigao je u Boan, ušao tiho u žandarmeriju, izveo kolegu Radonju i sa hodnika bacio bombu.

Odjeknula je pogibija komandira. Na sve strane raspisana je potjera za njima dvojicom. Komitovali su nekoliko godina, do kraja 1927. Gdje su ga ponijeli nakon izdaje, nikad nijesmo saznali – pričao je Rabren.

– Vidiš onu kuću ispod same šume? U njoj živi manita Raka, ostarila je čekajući Ćazima. Njen brat mu je bio jatak. Baljezgale su prohojgore da se Raka još ranije obećala žandaru i da je noseća pa su je odveli u Hercegovinu, da je sakriju. Ma će prije bit' da su je sklonili da lakše pripreme izdaju i uzmu

pare od raspisane ucjene. Vazda je bilo onih koji zarađuju na tuđoj nesreći. Vratila se u selo sumanuta. Išla je neko vrijeme pred žandarmeriju i sve redom pitala: „De je Ćazim? Kad ćete mi vratit dijete?“ Cviljela je, klela, a onda su je uveli u stanicu i zavazda ućutkali. Od tada rijetkim osobama šapne: “Ukrali su mi sreću.” Jedino se obraduje kad ugleda orlušinu sa dvoličnim krilima. Vi, komunisti, ne vjerujete u to ali kad zaboli svi se sjete njenih kletvi.

– Tako ti je to bilo sa Ćazimom, koji ni vodu nije natrunio poštenoj familiji – nastavljao je deda Rabren. – Bio je silan čo’ek, širokih ramena, snažnih ruku i ogromnih šaka. Kao plemeniti kamen među kršima. Odmetnikom su ga učinili trgovci ljudskim sudbinama. Nedao ti bog da te spopadnu nevidljivi prsti vlasti što u iste stope guraju nove putnike. – Tako mi je pričao dobri Rabren.

Čuo sam svašta, u ovo malo života, ali ništa strašnije od tog jezivog šapata: “Ukrali su mi sreću!” – duboko uzdahnu Hilmija, uspravi se uz brvna kao da se podmladi. Halapljivo srknu vazduh, kao žedan vodu. Vlažne oči mu kliznuše ka kršima, iznad njih je kružila ptičurina sa širokim krilima, bjeličastim odozdo a sivkastomrkim odozgo.

De, zapali još jednu, ovdje su slobodni i oni kojima nijesu dali da se pristojno sahrane. Ko zna kad će ona ptičurina doći.

Bilješka o autoru

Mirsad Rastoder, rođen 1957. u Radmancima, osnovnu školu završio u Petnjici, gimnaziju u Beranama a pravni fakultet u Podgorici. U profesionalnom je angažmanu na Radiju CG od 1985. godine. Prepoznat po novinarskim oglašavanjima o kulturnim i političkim događajima u Crnoj Gori i šire. Organizator je i učesnik manifestacija identitetskog pozicioniranja Bošnjaka.

Autor je dokumentarno-dramskih emisija za radio i televiziju i performansa kao što su: *Preispitivanje savjesti, Trag, Ministar hrče a narodu mrče* i dr.

Objavljivao u časopisima i novinama: *Univerzitetska riječ, Omladinski pokret, Pobjeda, Monitor, Almanah, Forum, Pozorišna scena, Revija Bihor...*

Nikica Banić

ODLAZAK

1.

„Kad stopiraš, samo stopiraj! Neko će ti već stati. Ne zato što ti to želiš – zato što u frci si – neee! Nego, prosto jer mu se staje. Tom nekom je nadošlo da stane. Baš tu, baš ispred tebe – na mestu gde si se ti ocunjio i prst ispružio.“ Vozač namernik je zastao.

„Vozićeš se, to stoji, dokle si naumio ili dok vozač ne stane. I ovo ti moram reći: antena kod auta je bitna. Ona otkriva s kim ćeš se voziti, odnosno ko će te voziti. Ako je antena izvučena skroz-naskroz, u zaustavljenom autu biće vozač spreman za komunikaciju, jer sluša radio, traži društvo. Taj ti je zato stao, taj ti otakd je krenuo sluša mjuzu. Kakva je da je, 'prijā' ti od samog ulaska. Time izražavaš zahvalnost autu i njegovom vozaču što su te primili“ – razvezao Dževad, vozač kamiona, svom stoperu. A stoper je niko drugi do sam Avdo, Salkov najmlađi sin, koji se zaputio iz Berana. Uz sebe nosi sredene papire. Pričljivi vozač kamiona ide k moru, do Baraće, prevozi maslinovo ulje. To je već pomenuo Avdi pri ulasku. Volan mu u rukama pleše, a jezik mlatarā, ne prestaje. Skače ti taj sa teme na temu. Nije ga briga da li ga saputnik sluša ili ne. On će svoje naumljeno istresti. „Svaki put stoper u auto ne može ući. Prosto rečeno, auto se napunio, petoro je unutra, njegovim ulaskom prepunio bi se. To razumem! Razumem i autobus: gledao sam, na stepenicama dvojica se okitila i drže se za šta stignu samo da bi

bili na točkovima, zalepili se za karoseriju busa. Ali, doživeo sam da u voz nisam mogao da uđem.“

„Bar je on veliki?“ – uključuje se autostoper Avdo. Uhvatio je momenat da prekine Dževada i uskoči mu u pripovedanje.

„Bilo je to u vreme kad je na železničku stanicu umesto deset vozova dolazio samo jedan voz sa nekoliko vagona. Kad ulazi u stanicu ljuljuška se po šinama, sve misliš ide popreko, ili, ne daj bože, iskočiće iz njih. Kad stane, imaš šta videti: na vratima grozdovi od putnika. U bilo koja da pogledaš, na bilo koja vrata da kreneš, dođeš do njih a ono grožđe nabubri. Putnici koji su unutra, koji su sa neke ranije stanice se ugorali, ni priviriti ne daju. I voz krene, a oni se povuku unutra. Tada, pošišan na peronu shvatiš da je, ipak, bilo mesta i za tebe. To nisam mogao razumeti. Ni danas ih ne pravdam. Da nema mesta ni za jedno zrno. Gledaš jakobs?“ zašija sa pitanjem Avdi. Primitio je da se Avdo ubečio u kafu. Ovo vozača kamiona Dževada odvoji od onog voza.

„Gledam. Dopada mi se sa mlekom i šećerom.“

„I njih valjam. Od nečeg se mora živeti.“

„Hoćete mi prodati jednu kesicu?“

„Dva i po“, jedva dočeka vozač Dževad.

„Evo tri. Ostavljam ovde dole da vas ne uznemiravam.“

„Pridržavaš se onog da vozača ne sme suvozač ometati, neka. Bi li kesicu jakobs kafe uzeo da nisam bio ovde?“

„Gde bih ja to?!“

„Svaki put kad ostavim kamion otključan, zaboravim se, neko mi pokrade jakobs kafu. Jednom je neki uspeo da mi smaže i cela dva hot-doga. Tek što sam ih bio spremio za doručak. Još onako vrući.

Samo me mrve dočekale na sedištu. Otresao sam ih. Pri tom je kradljivac bio napravio i krug vožnje!”

„Krađa i iskrenost su bolesti, od njih nema leka”, nadode Avdi te izgovori.

„Dobro što pomenu krađu... To razumem, o njoj smo pričali. Gde njoj da prišljamačiš iskrenost?”

„Može mi se. Vi ste mi nepoznati, Dževade. Sad vas vidim pa ko zna kad. Iskrenost može da naudi, zato se kazuje samo nepoznatim.“

„Já, kada se nepoznati sretnu po drugi put već postoji opasnost da jedan drugom naude. Tako mi-sliš? Tako možda i bude.“

„Sreća je da je puteva više nego ljudi.”

„Já, put je nalik gumici što izbriše putovanje. U to se vazda uveravam.”

Već su ušli u centar Petnjice. Kraj je Avdinom putu.

„Zbogom, Dževade, i hvala za vožnju!” Saskoči Avdo iz zaustavljenog kamiona.

„Zbogom, Avdo.“

„Zbogom i srećan put!”

Još jedan pozdrav rukom kroz otvoren prozor kamiona.

2.

„A ko je po tebi najveći stolar?”

„Najveći stolari su, ne jedan nego više njih, pečurke.”

„Pečurke?!”

„Da, doró si čuo. Klimaj ti glavom koliko hoćeš!”

„Pomišljao sam da si lud, ali da si toliko dosad nisam. Sa pečurkama ga baš pretera.”

„Pečurka se uglavi u šupljinu panja, a može i drveta, je l' tako?”

„Tako je, pa šta?”

„Češće panja.”

„I to stoji.“

„Uglavi se i delje li, delje...”

„Hoćeš reći da drugi stolari odustanu, da nisu takvi?”

„Drugi stolari izdelju hoklicu pa sednu na nju da je probaju – i kraj radu. Takav je i naš majstor. A pećurke su nešto drugo. One su posebne. Zastati ne znaju. Stanu tek kad drvo do atoma razgrade.”

(Ljudi kad nemaju šta da rade, a radili bi, najviše bulazne. Tako i ova dvojica početnika kod stolara Sulje. Ne može više da ih osluškuje Avdo kroz odškrinuta vrata prodavnice, u koju je nakon puta svratio. Avdo polako zatvara vrata da ih ne sluša. Svratio je do svoje devojke Sabine. Već poduže su se među sobom razgovarali.)

„Sabina, zaključaj večeras, ključ ostavi pod prostiračom, a sutra krećemo”, Avdo je kratio razgovor. „Idemo, bona! Papiri su gotovi za oboje.”

„Ne mogu!”

„Sabina, zašto sad pa ne možeš?”

„Zato što su stigli pilići sa farme.”

„I ne možeš dok ih sve ne rasprodaš, je l’ zato?”

„A i što bi babo rekô kad spazi da me naprasno nema kući? Šta bi pretpostavio, ne smem ni zamisliti.”

Avdo hvata kvaku, zbunjen je, gleda preda se u izlog. U izlogu nema onog velikog postera. Na njemu su bili orlovi. Štitili su Sabinu od sunca.

Ne sklanja pogled sa mesta gde je poster bio.

„Pričaju da su ostala samo tri para onih orlova. Vukli im u planinu oni isti koji su ih do ovog doveli, vukli im konjima loja do sto kila, mrtvu stoku u komadu – svake nedelje, a ovi danima jeli i povratili se”, nastavlja Sabina. Poslednje njene reči Avdo do-

sluša na vratima. Vrata još nije skroz zatvorio. Podno njega, na prvom stepeniku stvorile se dve vrane.

„Išš!“, plaši vrane. „Iišššš!“

„Evo ti je“, proturi mu svoju sliku između još nezatvorenih vrata prodavnice. Bila je to ona mala slika za lične karte. Tek za neki dan će joj se diviti – prelepa je.

„Ne mogu da verujem!“, starac Meho što mu se odnekud prilepi. Ona dvojica stolara početnika nedge su se izgubila.

„Šta ne možeš da veruješ, Meho? Lišće kô lišće. Vetar ga s groblja nanosi.“

„Nije lišće.“

„Na šta ciljaš?“

„Evo i'. Ljudi. Evo ih ovom stazicom što u groblje vodi.“

„Ljudi kô ljudi, užurbani.“

„Jeste li je upokojili?“ zapita njima pristiglog. Meho zna za koga pita.

„Odloženo za kasnije“, ovaj omanu rukom.

„Auuuu, zar i to ima?!“, Meho se čudi.

Avdo će za Mehinim auuuu kad spazi svog oca u autu, za njim prikolica, a u njoj se klata vratom koza. Otac mu pristigao donjim putem. Spazi ga tek kad mu je blizu prišao.

„Dobro da si se vratio. Aj mi pomози da je istovarim!“

„Ovde?“ veli Avdo, gleda punu liniju na kolovozu.

„Ma ne ovde.“

„Gde ćeš s njom?“

„Vodim je Taletu.“

„Šta će tamo?“

„Tale ima neko isluženno konjče.“

„Pa šta s tim?“ osorno će Avdo. Iz glave mu ne

izlazi Sabina i njen odgovor što bi babo rekô.

„Vodim je da mu pravi društvo.”

„Kakvo društvo?”

„Samo do puta za Italiju.”

Avdi bi jasno. Opet dolazi onaj prekupac što trguje islužanim konjima. Potrpa ih u kamion i sa njima na put bez povratka. Tako bihorska marva završi svoje mučenje u nekoj od italijanskih klanica.

„Što si se odjednom ukipio?”, zbací otac pogled s Avde, na kozu. „Naša koza će mu praviti društvo do njegovog puta. Poznato je da konjče predoseća dan za put i uznemiri se. Eto zato mu pridodaju kozu, bude sa njim i ono se umiri. Ajmo, Avdo! Obećô sam čoveku još juče da ću.”

Koza samo meketnu.

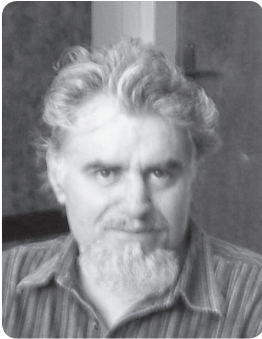

Uvaženi gospodine Rajt, rado bih se ponovo zaposlio kod vas. Nadam se da ste, uprkos svemu, bili zadovoljni mojim radom u vašem restoranu. Verujem da ste zaboravili moje sitne propuste. Ako se sećate, bio sam zadužen da zalivam cveće na stolovima hotelske bašte. Toga dana sam bio neispavan. Omaklo mi se, to sam i tada rekao, sipao sam vode više nego što ste propisali. Na moju žalost, to ste lično proverili. Dobio sam prekomandu u kuhinju. Ostavili ste me zahvaljujući samo onoj tetki koja me je branila. (O tu ste se češali gde god naidete, kao da je tesno. Ni njoj nije bilo krivo, naturala se i sama.) U kuhinji gužva, cvrkutalo po njoj posuđe i razna isparenja, hemikalije i ljudi. Ljutina me nije

prolazila ceo dan. I onda ošamarim – ne znam ni sam kako – jednog malog Portugalca, taj je znao gde čoveka potrefiti, gde je najslabiji. Nisam mogao da otrpim. Tako se nađem s ove strane grane, vratim se u zemlju koju su komadali. Nastavim tamo gde sam stao – u fabrici nameštaja, dok i ona ne propade. Ode na doboš. Kupi je jedan tuđinac. Nikad u nju nogom nije kročio. Kažu da je na drugom poslu propao pa ga nameštaj nije zanimao. Na njega je sasvim zaboravio...

Ostaje Avdi još neki red da okonča ovo pismo gospodinu Rajtu i klikom pošalje internetom u Luksemburg. Ako mu gospodin Rajt odgovori, tim bolje, a i oglušiti se, Avdo je odlučio da krene. Vredan je, naći će se i za njega nešto. Nije mu prvi put da odlazi iz Petnjice.

Bilješka o autoru

Nikica Banić je rođen 1955. godine u mjestu Brgud, opština Benkovac, Hrvatska. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu u Beogradu. Živi i radi u Indiji.

Do sada je objavljivao aforizme i prozu u brojnim književnim časopisima (*Značenja*, *Doboj*, i dr.), a izdao je i knjige: *Koma*, aforizmi (Književni klub „Miroslav Antić”, Indija, 1991); *Nezgrapne istine*, meditativna proza (Književni klub „Miroslav Antić”, Indija, 1996); *Priče i snovi*, roman (Književni klub „Miroslav Antić”, Indija, 1997) i *Razgovor pred bogomoljom*, roman (Književni klub

„Miroslav Antić”, Indija, 2000), *Sagledavanje spektra duginih boja u poeziji Milijana Despotovića ispod 20 000 miliona vodenih kapljica – o našoj savremenoj poeziji, dijalozi*, zajedno sa Vladanom Pankovićem („Kadinjača”, Užice, 2001) i *Atletsko hodočašće nad jelisejskim vodama i poljima Zorana Bognara – dijalozi kroz istoriju i filozofiju umetnosti*, sa Vladanom Pankovićem („Svitak”, Požega, 2002).

Čamilova biblioteka u Godijeju

Hafiza Džanković

AMIN

Kad čovek umre, ostane sećanje. Postane misao. Vremenom, sećanje počne da treperi kao lamba kad ponestaje gasa, pa fitilj hvata poslednje kapi koje su se rastrčale po staklenom dnu.

Tetka Šuhra se, otkako je njen brat umro od ciroze jetre, plašila da će i nju zadesiti ista sudbina. Kad se prvi put ozbiljno razbolela, u šezdesetoj, otišla je pravo u dom zdravlja Zvezdara i tražila uput za snimanje jetre. U gradskoj bolnici su konstatovali da je jetra sasvim uredu i uputili je u susednu zgradu da snimi želudac. Posle operacije na Prvoj hirurškoj, glavni hirurg je saopštio Jaci, njenoj ćerki, da ništa nije moguće učiniti...

Razmišljala sam o tome, i tada i ranije, kako to da lekar, prilično precizno, potrefi kada će duša, koja je misteriozno došla na ovaj svet, odlučiti da otputuje. I kako to lekar može znati? Tek, jednog aprilskog jutra, kada je iz stana u Čingrijinoj ulici upravo ispratila lekara iz hitne pomoći, Jasmina je usplahireno telefonirala mojoj majci. Na peti sprat desetospratnice su istovremeno stigle moja majka i Hadžira.

Kad su ušle kod bolesnice, ona je ležala zatvorenih očiju i samo je krajičkom usana pokazala da je svesna i da čeka. Otvorila je oči i pokretom kažiprsta pozvala Hadžiru k sebi. Koliko god je samrtni čas bio blizu, da se minutima mogao meriti ostatak njenog života, gledala ju je pravo u oči, govoreći la-

gano i razgovetno:

„Tražim od tebe halal. Prema tebi sam grešna. Znaš, kad je ona zlatareva žena... Ja sam... Možeš li da mi halališ?“

„Mogu, Šuhro, halalosum“, izgovorila je Hadžira.

Po njenom glasu, i po izrazu lica, i po gustom naboju koji je u njoj vladao, što zbog bliske smrti, što zbog suza koje su obilato tekle, bilo je jasno da joj je od srca oprostila.

Sledeći momenat je stigao nekako neočekivano. Najednom je širom otvorila oči (a imala je krupne, crne oči), kao u panici ustremila pogled prema uglu svoje sobe, kao da prati nekog ko joj se brzinom mune približava, i izgovorila: „Evo ga, dolazi...“ Nakon toga je zatvorila oči, duboko uzdahnula i smirila se.

Dalje je sve išlo nekako tužno brzo. Istog časa kad je lekar konstatovao smrt, u predsoblju su se stvorili ljudi iz Pogrebnog.

Majka je kasnije ponavljala kako su njen krevet i posteljina još uvek bili topli kad su je odneli: „Nije se ni ohladila.“ I zbog toga je najviše plakala. A plakala je često kad bi se setila kako su je gasulili u nekom iskrivljenom koritu u tesnoj, sporednoj sobici iza džamijskog dvorišta... „Kao da je moja Šuhra to zaslužila“, govorila je.

Beše pusto Bežanijsko groblje. Nema na svetu ničeg sumornijeg od svežih humki iskopane zemlje, pored otvorenih grobova koji kao da čekaju. Dok traje džeznaza, levo i desno od mejta stoji iskopano najmanje još desetak novih „večnih kuća“ koje će, sasvim izvesno, biti useljene još istog dana. Tako je u Beogradu.

A onda se desio „incident“. Dok su hodže iz Bajrakli džamije, njih trojica, učili, prema nama je kre-

nula povorka. Sveštenici u crnim mantijama stali su pored samog Šuhrinog mezara i dugačka se kolona koja je išla za njima, zaustavila.

Kad sretnete svatove, svi pogledom traže mladu; kad naidete na sahranu, onda pogled traži zašiljenu dasku sa osnovnim podacima o pokojniku. Bio je mlad. Nije proživio ni trećinu Šuhrinog života. Hodže su nastavili da uče, a pojanje sveštenika bilo je sve glasnije. Kao da su imali nameru da izazovu grižu naše savesti, zbog više nego očigledne razlike u godinama našeg mejta i njihovog pokojnika.

Neverovatni spoj arapskih grlenih glasova koji veličaju Allaha dželešanuhu, sa jedne, i staroslovenskog pojanja koje pominje Hrista, sa druge strane, trajao je nekoliko minuta. Čas je efendija Redžo bio glasniji, a čas je čujan bio samo glas mladog sveštenika.

Bismillahir rahmanir rahim / Ona plavuša preko puta, što skrušeno gleda ispred sebe / **Bog da prosti dušu naše-g...** / možda mu je devojka, a možda mu je sestra / **El hamdulillahi rabbil'alemin** / Jaca počinje da jeca. "Mama, mama..." ponavlja... / **vječna mu pamjat i blažen pokoj** / Suze mi naviru, same od sebe / **errahmani rrahim** / naviru i slike, kako posmatram jedan oblak dima, što kruži iznad kuće pored puta / **duša mu bivala i prepočivala** / I asociira na život koji teče u toj kući, svakodnevni / maliki jevmiddin ijake na'budu / dok u pazarskoj bolnici mrtav čeka moj otac / **u raju nebeskom u liku andelskom** / ja se još uvek nadam da je može biti majka ostala nedorečena / **ve ijake neste'in ihdine ssiratal mustekim** / rekla je samo: "Krenite odmah", a plakala je / **sa Avramom i Isakom i pravednim**

carom Lazarom / možda je ipak još živ, možda je nismo dobro razumeli / **siratallezineen'amte' alejhim / gdje počivaju i sve ostale blažene duše. /** Utrčavamo na interno, otvaramo vrata i... / **gajril magdubi' alejhim vele ddalin, /** ... sreće me beli, za-tegnut čaršav preko očevog krevata / **Bog da pro-sti dušu pokojnika a ostatku podari zdravlje i veselje /** Spuštam se slomljena na njegov krevet i počinjem da jecam. / **Amin. Amin. •**

Neminovno smo razmenjivali poglede jedni sa drugima... Njih je bilo toliko da se skoro nisu mogli prebrojati. Nas – dvadesetak.

Da je omanuo neko ko je radio na bukingu, bilo je očigledno, ali je mene u tom momentu morila dru-ga stvar. Ako glas hodže treba da pokaže duši put, da ne zaluta, onda je moja komšinica Šuhra bila, sasvim ili delimično, uskraćena za tu vrstu pomoći. Nisam baš bila sigurna koliko je, u opštem mešanju glasova sa jedne i druge strane, rahmetli Šuhrinu dušu mogao da povede glas efendije koji je, uglav-nom, bio sasvim nerazgovetan ili se, na momen-te, uopšte nije čuo. Međutim, ako je tetka-Šuhrina duša, slučajno ili namerno pratila i učenje hodže i poj sveštenika, verujem da je asistencija ka njenom putu u dženet bila sasvim neminovna.

Hodže su, može se reći, na kraju ipak popustili. Malo su se utišali, a malo su i ubrzali, tek za sobom su ostavili grob pokriven buketima cveća... Pošto je za mladim pokojnikom išlo mnogo više cveća, vena-ca i suza, u nedostatku prostora naše pravoslavne komšije tim cvećem okitiše i tetka-Šuhrin grob, pa je izgledalo kao da su njih dvoje cveće pošteno po-delili.

Kad sam stigla kući, pojavila mi se, sama od sebe, jedna scena iz Sarajeva pred samo izbijanje ovog poslednjeg rata. Scena u kojoj mujezin uči sa minareta dok se, istovremeno, sa obližnje katoličke i pravoslavne crkve čuju zvuci zvona. Izgleda kao da ih vetar nosi – na momente čujete jasan glas sa minareta, pa ga onda preseče zvuk zvona. Pa se opet sve ispočetka zatalasa. Stari Sarajlija, Goran Bregović, poziva na razumevanje i podseća na lepotu tog neopisivog trenutka, upoređujući ga sa najlepšom muzikom koju ljudsko uvo može da čuje.

• Prevod dove:

Hvala Allahu, Gospodaru svjetova, Sveopćem Dobročinitelju, Milostivom, Gospodaru Sudnjeg dana! Samo Tebe obožavamo, i samo od Tebe pomoć tražimo. Uputi nas na pravi put, na put onih kojima si dao Svoje blagodati, a ne na put onih na koje si se rasrdio, niti na put onih koji su zalutali. Amin!

Bilješka o autoru

Hafiza Džanković rođena je 1960. godine u Subotici. Osnovnu školu i gimnaziju završila je u Novom Pazaru. Diplomirala je na Ekonomskom fakultetu u Beogradu, gdje danas živi i radi.

Piše priče i pripovijetke. Prvi put joj je priča objavljena u zbirci Festivala 2012, *Buđenje Bihora*. Početkom ove godine izašla je iz štampe i njena prva zbirka pripovjedaka *Bajram u Beogradu*.

Edin Smailović

OMČA

Tog jutra sam se probudio pun optimizma. Optimizam u mom slučaju znači: čovjek koji se dobro naspavao. Konačno, nakon mnogo dana besposličenja, nemam ništa u glavi jer sam mrtav umoran – od besposličenja. Besposlica umara više od bilo čega, besposličar je najteži mučenik na ovom svijetu, gore mu je no rudaru u Kini ili tekstilnom radniku u Bangladešu, ili brokeru u Frankfurtu koji cio dan kao u groznici sjedi pred računarom, reklo bi se u nekoj čudnoj simbiozi s njim. Mene nije htjelo da budem ni jedno od toga. Ostao sam neukalupljen za ovaj svijet, znači ili proklet ili blagosloven – a to opet zavisi od stanja sopstvenog mozga, a stanje u mom pomenutom organu već duže vremena je bilo konfuzno. Besposlenost čovjeka uvijek navodi na duboka razmišljanja, zbog čega sam mrzio jebene filozofe. Sigurno su odrasli u imućnim porodicama koje su mogle da finansiraju njihove ludorije i dosadu, i zbog toga sam ih najviše mrzio, jer ja nisam imao tu sreću. Osuđen kao većina ljudi mojih godina na Balkanu, sjedio sam u kafiću od ranog, promrzlog decembarskog jutra, pio lošu kafu i čitao izandale restoranske novine. Po navici sam listao novine, čitajući naslove i ne obraćajući mnogo pažnju šta piše ispod njih. Već odavno vijesti nisu donosile ništa dobro: tajfun pogodio Filipine, povećana inflacija, ubio ženu pa sebe, to je bila doza dnevnih informacija koje sam upijao. Konačno dođoh do crne hronike i u krupnom planu prepoznah

lice svog najboljeg druga iz osnovne škole: izvršio samoubistvo vješanjem. Od siline iznenađenja zagrcnuh se kafom i iskašljah njen sadržaj po stolu. Pogledi konobarice i dvojice pijanaca – inače stalnih gostiju ovog bircuza, nimalo me ne zabrinuše. Bio sam suviše preokupiran tekstom ispod. U njemu su napisane pojedinosti o životu mog prijatelja, o tome da je bio brižan suprug, dobar otac, prijatan komšija, pouzdan kolega i da nikom nije jasno šta je puklo u njemu te se odlučio na taj čin.

Jedino sam ja znao odgovor, čini mi se, i ne znam da li sam mu zavidio ili sam ga žalio. Znao sam odgovor, jer Ja svaki dan pravim jednu te istu omču, svaki put makar milimetar užu.

Edin Smailović

SVIJET KOJEG VIŠE NEMA

– Opet kiša i danas – reče stari Idriz nevoljko, rukom razmičući zavjesu na prozoru spavaće sobe. – Otkada sam došao u ovu prokletu Dansku, sa'će vala tri mjeseca, ne prestaju kiše. Non-stop je oblačno. A kad se i pojavi sunce, nije kao ono naše što sam ostavio tamo. Ovo je neko drugo sunce – progundā Idriz. – Hladno i proračunato kao i ovi ljudi ovdje. Grije te taman koliko treba. Ni minut više, ni minut manje. Valjda je ono i naučilo ove ljude ovdje da budu štedljivi. Da nijesu ko ovo mi rasipni, skloni meraku i uživanju, a opet smo spremni da izdržimo svaku muku koju nam život i ljudi donesu.

Zgrabi Idriz desnom rukom kaput sa čiviluka i na prstima izađe iz sobe. Žao mu da budi sina i snahu. Po cijeli dan, grdni, rade a on dokon i, čini mu se, beskoristan.

– Jutarnja šetnja mi je način da makar malo izgubim vrijeme – prošaputa sam sa sobom čim izađe napolje.

Već je svanjavalo tmurno dansko jutro kad je kročio na pješačku stazu. Bio je to njegov način da se nosi sa bolom.

“Da sam ja umro, makar, prije nje”, pomisli na svoju ženu Aišu, bez koje je ostao prije nekoliko mjeseci. Do njene smrti sve je imalo smisla, a sada... “Ali, opet”, pomisli, “možda je ovako Bog htio. Ipak je ona propatila u životu mnogo više nego ja, pa je ova moja patnja i usamljenost samo jedno iskušenje”.

Koračao je dosta brzo za nekog ko je ušao u osmu deceniju života. Zagledivao bi se u lica prolaznika, tražeći makar jedno poznato. Nažalost, srećao je samo blijedoplava lica Danaca, i pokoje crno lice nekog somalijskog emigranta.

Nigdje nikog poznatog!

Već sat vremena je pješačio ali nikog, ama baš nikog poznatog da sretne. Neka mu se muka steže oko srca.

“Dok mi je rođak Jonuz bio kod svoje djece bilo mi je uhar. Djeca moja bi me odvela kod njega pa bismo razgovarali po cipcio dan (ono jeste, više sam ja pričao nego on jer je već bio teško bolestan i skoro nepokretan), ali njega odnose bolest prije mjesec dana”, razmišljaše Idriz.

Nakon par koraka, njegovo srce poče jače da udara.

“Samo da se dokopam neke klupe”, pomisli dok

je srce sa svakim sljedećim korakom još jače tuklo. U tom momentu kao da se teleportovao u svoj rodni Bihor. Pred očima mu je prošao, munjevitom brzinom, kao na filmskoj traci, cio njegov život: bosonogo djetinjstvo, preskakanje plotova, odlazak u komšijske šljive, trenutak kad je prvi put ugledao svoju ženu. Tu kao da stade slika ispred Idrizovih očiju. Njegova žena Aiša išla je bihorskim brdima prema njemu, raširenih ruku. Zvala ga je k njoj. I on je ustao. Krenuo...

•

Pored klupe u gradskom parku, danska policija je našla mrtva čovjeka. U zapisniku, a kasnije i u ljekarskom izvještaju, pisalo je da mu je na licu bio osmijeh kakav do tada nije viđen u državi Danskoj i da je u njegovim mrtvim zjenicama živio neki svijet kakvog više nema.

Bilješka o autoru

Edin Smailović rođen je u Bijelom Polju 1980. godine. Završio je filozofski fakultet – odsjek za historiju u Sarajevu. Uskoro završava postdiplomski studij iz bibliotekarstva na Filozofskom fakultetu u Ljubljani.

Zaposlen je u JU Centar za djelatnosti kulture u Bijelom Polju, na radnom mjestu bibliotekara.

Remzija Hajdarpašić

SLUČAJNI SUSRET

Negdje u Luksemburgu, stojim na autobuskoj stanici i uživam. Uživam jer pada snijeg. Snijeg me uvijek iznova vrati u djetinjstvo i zavičaj. Namjerno puštam da mi pada po glavi i ramenima, tako mi je užitak veći. Dišem duboko, prija mi hladan vazduh u plućima. Gledam luksemburške pahulje a u mislima mi bijele bihorske padine, od javora istesane skije i gomila promrzlih dječaka. Pred očima se ređaju idilične slike rodnog Bihora: tragovi vukova oko tora, od zime rascijepljeni hrastovi i još mnogo toga. Jedna slika mi steže grudi. Majčine promrzle ruke na ledom okovanim Kućištima. Nebrojeno puta sam gledao te svete ruke kako modre od mraza peru moje ruho. „Nije to bilo prljavo, moglo je sačekati dok se vrijeme ne popravi“, želio sam je zaštititi. „Ne, sine, ako ne možeš nositi novo barem neka bude čisto“, odgovarala bi majaka, a sada znam da joj se duša do bola stezala. Tegoban život moje majke razli neku sjetu po meni pa počeh da žalim djecu odraslu u gradovima, čega ona da se sjećaju, o čemu da pišu? Njima nikada nijesu vuci na torove udarali, niko se s medvjedom nije hrvao, niko aždahu nije vidio. A aždaha što je Bahto Zverotić ubio bila tolika da su je dva para volova uz Pornjače vukla, gledao sam ja to svojim očima, gledali su to svi čobani što pred kraj ljeta izgone stada u Ciglen. Morao je Bahto da je ubije. Pomahnitala i u strašnom napadu bijesa zapalila Drezgu, stoljetnju šumu kojoj

ni najjače julsko sunce nije moglo obasjati stopala. Niko u gradu ne traži zakopano zlato. Ni zlato ni zlatna sedla. Dvije hefte smo Mujo i ja kopali po šumi oko Dobre vode u Cigleni da nađemo zlatno sedlo, tu negdje zakopano. Znamo mi da je ono tu. Bože zdravlja, kad se dočepamo penzije opet ćemo mi krampove u ruke pa u Ciglen. Ni vještice ni vile ne žive u gradovima, ni utvare ni prikaze ni karakondžule. Istina, ima i u gradovima lijepih stvari no se one nekako brzo zaborave. Prođe zgodna žena pored mene, okrenem se, moram, živ sam, ali dva koraka kasnije ja je zaboravim. Vidim ponedje lijepo zasađeno cvijeće, raširim zjenice a onda ugledam beton i asfalt pa shvatim da ono cvijeće samo remeti teško sivilo kojim su gradovi okovani.

Neću opisivati autobusko stajalište, ima takvih na hiljade. Boje autobusa, zar je to važno? Ne bih ove redove ni pisao da moje zimsko lutanje zavičajem ne prekide pitanje čovjeka koji je stajao pored mene.

„Jeste li vi Jugosloven?“

Kako se samo usudio da prekine moje putovanje?! Ne odgovaram. Pokušavam, nošen snijegom koji i dalje pada, letjeti rodnim krajem. Ne vrijedi, neznamac je uporan.

„Tebe pitam“, povuče me za rukav.

„Jesam“, odgovorih ravnodušno. Biti Jugosloven više nije privilegija, ali je i to dio mog djetinjstva.

„I ja sam“, dosta ponosno odgovori neznamac.

Pogledam ga malo bolje, vidim da je čovjek iz naših krajeva. „Bihorac“, pomislim.

„Odakle iz Jugoslavije?“ pitam riješen da se uvjerim da li smo zaista zemljaci.

„Iz Crne Gore.“

„Odakle iz Crne Gore?“

„Podgorica.“

Jasno mi je da u Podgorici nije rođen. Zamjerio mi se pa ću ga tjerati do majčinih nogu.

„Rođeni ste u Podgorici?“ Znajući da će autobus naići svaki čas, ređao sam pitanja takvom brzinom kao kad majka ispituje dijete koje je zijan napravilo.

„Ne, od Berana sam ja“, sada već malo nervozno odgovori.

„Da nijesi iz Bihora?“ nastavih ne obazirući se na njegovu nervozu.

„Jesam, što?“ s dozom ljutnje upita.

„Ništa posebno. Ja sam isto Bihorac“, dodadoh da ga malo umirim. „Biti Bihorac treba da nam je čast.“ Nabrojih par znamenitih Bihoraca i održah mu jedno kratko predavanje o čuvenom bihorskom poštenju i potrebi da čovjek bude uvijek ponosan na svoj zavičaj.

„Odakle si iz Bihora?“ namjerno mu naglašavam Bihor.

„Petnjica.“

„Muratović, sigurno?“ Oduvijek sam mislio da u Petnjici žive samo Muratovići.

„Šabotić“, nevoljno odgovori.

„Onda ti nijesi iz Petnjice, neko selo? Ja sam iz Vrševa i kod nas ima par kuća Šabotića.“

„Dobrodole.“

Naišao je autobus i moje ispitivanje je prekinuto.

Ovdje su autobusi prokleta tačni. Trebalo mi je samo još dva minuta da ga od Jugoslavije preko Crne Gore, Podgorice, Berana... utjeram u rodnu kuću.

Bilješka o autoru

Remzija Hajdarpašić rođen je 1967. u Vrševu, Petnjica. Osnovnu i srednju školu završio je u Rožajama, a diplomirao na Mašinskom fakultetu u Prištini.

Jedan je od osnivača revije *Bihor*, u kojoj je objavljena njegova prva priča: *Zakopano zlato*. Autentičnim jezikom i fabulom oduševio je mnoge čitaoce pa su *Zlato* preuzeli i objavili renomirani izdavači iz Crne Gore i Srbije, te revija namijenjena dijaspori u Americi. Pomenuta priča ušla je i u *Antologiju savremene bošnjačke pripovjetke* štampanu 2011. u Skoplju. Za priču *Harun* dobio je Specijalnu nagradu Zavičajnih staza za autentičnost pripovijedanja 2012. godine. Priče *Izgubljeni um* i *Harun* ušle su u *Antologiju savremene bošnjačke pripovjetke* za 2012. godinu. Pripovijetka *Očeva kletva* objavljena je u nastavcima u reviji *Bihor*.

Priprema zbirku u kojoj će se, pored poznatih, naći i nove priče inspirisane Bihorom.

Promocija Zavičajnog kluba LU i Revije Bihor

Veče nagrađenih pisaca

BESJEDE

Čamilova kuća

Miraš Martinović

MAGIJSKI REALIZAM U SIJARIĆEVOJ PRIČI

Svaka Ćamilova riječ je zlatnik, koji ne tamni pred vremenom. Naprotiv, dobija ljepši i neprolazniji sjaj i dublji eho.

• • • •

Poštovani prijatelji, zemljaci Ćamila Sijarića!
Velika je čast, ali i obavezujuća je svaka riječ izgovorena na ovom mjestu, kraj ove česme. Riječ o Ćamilu Sijariću, piscu koji je prije Latinoamari-kanaca izmislio magijski realizam, čija literatura može stati uz rame sa literaturom Andrića, Selimovića, Crnjanskog i drugih velikana južnoslovenskih književnosti.

Razmišljajući, nakon što sam prihvatio ovu ve-

liku i časnu obavezu, kako da joj odgovorim i šta da kažem, a da bude prikladno Sijarićevom djelu, ovom danu, kraj ove česme, nametnula mi se misao da tema moje besjede bude upravo voda i vrijeme, čije proticanje je prisutno u svakoj Sijarićevoj priči. Ova komparacija nije slučajna, Sijarić je ta dva simbola, u svom djelu često koristio.

U mnogim njegovim pričama čuje se žubor vode, vidi se njeno oticanje, osjeća se njeno proticanje. Čuje se žubor života. Isto kao i proticanje vremena, čiji se šum čuje u smislu i na način kako ga je definisao i artikulisao veliki ruski pjesnik Osip Emiljevič Mandeljštam, ili jedan drugi velikan svjetske književnosti, Marsel Prust, u svom izgubljenom pa ponovo nađenom vremenu.

I tu je negdje čovjek, uvijek prisutan, žedan vode, prolazan u vremenu. S onim vječito egzistencijalnim strahom da može ostati bez vode, a sa njom i bez života. Voda je za Sijarića simbol življenja.

Zbog toga njegovi literarni junaci traže izvore, u bezvodnim krajevima, traže rijeke ponornice, da ih ponovo izmame na sunce, izvedu iz zemlje. Te ponornice se čuju u njihovim dušama, i oni ih, kopajući bihorsku zemlju, iskopavaju iz svoje duše, meke i plodne oranice, gdje izrastaju i stasavaju cvjetovi zla, ali i cvjetovi dobra. Cvjetovi života.

Pored one životne, voda u ovim predjelima, a Riječ u Sijarićevim prozama, ima i iscjeliteljsku moć.

Njegove priče su snažne metafore, a posebno: BUNAR, VODA PROMUKLICA, ČESMA, ZELEN PRSTEN NA VODI... Traganje za vodom u bezvodnim krajevima, traganje je za ljepotom, za izgubljenim vremenom, za istinom... Svaka Ćamilova riječ je

zlatnik, koji ne tamni pred vremenom. Naprotiv, dobija ljepši i neporlazniji sjaj i dublji eho.

Junak jedne priče, skrhan tugom, zbog smrti svoga brata, kaže: „U ovom sanduku je moj brat. On je pio vodu s ove česme, ovaj moj brat koga u sanduku nose, a sada je više neće piti. De, napijte se vi ove vode, vi što ga nosite, dobro se napijte zbog njega“.

Nakon što je izgovorio ove riječi, otvorio je pokopac sanduka da njegov brat još jedanput „vidi“ vodu. A kada je povorka odmakla, gledao je za njim kao domaćin koji ostavlja svoj dom, pa se i sam napio za pokojnika. A voda je odlazila i tekući niz ševar umirala. Nad njom su se rojili leptiri, a za tužnom povorkom ostao je samo mirs čamovine.

Tako teku Sijarićeve vode, tako umiru njegovi junaci, vode žedni. Svaki smrtnik odlazi žedan, sa ovog svijeta. Života žedan. Života kojeg se nikada do kraja ne napije. Odlazi, uvijek prikraćen, s tom žeđi, koja se nastavlja, iz pokoljenja u pokoljenje. Na ovoj bihorskoj zemlji. Ali i na svakoj drugoj zemlji, svuda gdje ima čovjeka, gdje ima života! Otuda tolika žeđ kod Sijarićevih junaka u njegovim pričama. Niko se do kraja nije napio života.

Žeđ je i metafizički motiv koji on vješto varira u svojim prozama.

Pisao je i o ovoj česmi, oko koje smo danas okupljeni, i zapisao:

„Bilo je pravo uživanje umivati se na našoj seoskoj česmi i zatim, umiven i osvježen, sjesti u hlad pod jedno od starih granatih stabala koja su rasla pored vode. A još veće uživanje bilo je odatle, ispod stabla, iz hlada, a sa trave meke i zelene, gledati tamo pred sobom vodu kako se iz česme ruči

u korito i kako na česmu plašljivo, odozgo sa grane, sleti ptica i po njoj skakolji, zaranja u vodu kljunom i pije. Pokvasi krila, strese ih i odleti. Ponekad ih na česmu padne i po desetak i ja se tada ne mičem, ne dišem, nek se ptice napiju. Oslobode se, pa slijeću i na korito i oko korita na mokro kamenje i šta sve ne čine sa krilima i vodom za tih svojih nekoliko minuta, a onda, uplašene, ko zna čim, prhnu i utonu gore među grane.“...

Mogu se izmijeniti predjeli u kojima su nastale ove riječi i ove priče, može i drveće nestati koje raste kraj izvora i česme... Mogu i sami izvori presahnuti... Mogu pobjeći u zemlju, i to se dešava, usljed tektonskih ili nekih drugih poremećaja, ali će živjeti Sijarićeve priče, njegovi najljepši izvori. Oni nikada neće presahnuti. Dok bude knjige i priče. Dok bude čovjeka i žeđi, za vodom i pričom.

Ti izvori su i vječni. Oni izviru iz dubine ljudskog bića, iz dubine vremena, pa zato ne mogu presahnuti.

Žuboriće dok bude čovjekovog glasa. Žuboriće u riječima, u dušama ljudi koji žive na ovoj bihorskoj zemlji. U dušama svih ljudi, bilo gdje i bilo na kojoj zemlji.

Siguran sam da se danas, sa ovim izvorom, koji vri iz dubine zemlje, vraća Sijarićeve duša, koja nam ponavlja one davno izgovorene riječi: „Sve dobro treba da spava u trezorima i da kao rijeka pornica ispliva na površinu kad sazri“.

Ova jednostavna rečenica, poruka je ukupnog Sijarićevog djela, ma gdje on bio i ma u kom vremenu živio. Ona je sjevremena, kao što je Sijarić sjevremen pisac.

Šipovice,
4. avgusta 2013

Faruk Dizdarević

BESJEDA O ĆAMILU SIJARIĆU

Zavičaj je najpostojaniji prostor između Života i Smrti. Kad ljudsko biće prvi put postane svjesno sebe i svijeta oko sebe, krajolik koji ga okružuje – kamen, drvo, livada, cvijet, izvor, vode velike i male, planina, parče plavetnog neba nad njim..., sve ono što čini zavičaj – ostaće zauvijek u njemu. Ćamil Sijarić je rado i često pripovijedao o zavičaju. Citiram ga: „Još uvijek pamtim šipovičke njive sa progrušanim žitom, sve osute bulkama. Volim bulke više od bilo kojeg cvijeća“. Sjećajući se tako nekih slika iz djetinjstva rekao mi je jedanput: „Kao dijete često sam se u samoći prepuštao mašti. Nošen talasi-

ma fantazije plovio sam po prostranstvima kojih u stvari nema, gnjurao sam i ronio do najvećih njihovih dubina da bih se neosjetno – kao što sam se iz stvarnosti a da ne znam ni kad ni kako selio u nepostojeće, iz nepostojećeg vraćao u svoj život. Volio sam da šetam livadama oko kuće u predvečerje kad sunce polako odvlači svoju vrelinu prema zapadu, a potom pod zvjezdanim nebom, do kasno, slušam cvrčke koji su ispunjavali noć himnom ljetu“.

Iz mnogih intimnih razgovora koje smo nas dvojica godinama vodili, iz svojih bilježaka, reći ću ponešto što se nalazi ali i što nije ušlo u moju knjigu sjećanja Ćamil, gora razgovora.

Ćamil nije upamtio oca Šabana; po ocu će, kao posmrče, dobiti ime njegov mlađi brat Šaban. I majka Emina je rano umrla. Zato će to dvoje djece, Ćamila i Šabana, dati u selo Dolići na Pešteru, majčinoj sestri. U, bez sumnje, autobiografskoj prozi Kuću kućom čine lastavice Ćamil se sjeća majčine smrti i događaja nakon toga. Tako veli: „Jedna se žena... rasplakala. A druga mu izusti mirno: 'Umrla je... plače, sinko, i poljubi majku – u obje je ruke poljubi, u čelo... Hajd, ti si veliki sinko, ti si mudar'... Ona je i sad majka, koja je još tu. Leži. Po licu joj pala mjesečina, a dan je; utonula u mir, tih i bijel, u nešto što je beskonačno, i u čemu ona lebdi – sad sama, otkinuta od svega što je uz nju bilo... Djed je pod jesen stao razmišljati: Kako bi bilo da djecu pošaljem ujacima u Pešter, tamo oni imaju svoju tetku, ženu sasvim nalik na njihovu majku, uz to meku i nježnu – biće djeci dobro sa njihovom tetkom“.

Govorio je da je najviše sanjao u kući rodnog sela: „Ljudi koji noću sanjaju znaju za posebnu sre-

ću koju dan ne pruža – miran ushit i lakoću u duši. U snu se čovjeku javljaju veličanstveni krajolici, pružaju predivni pogledi u daljinu, nastaju bogate i istančane boje, putovi i kuće kakve nije nikada ugledao, niti za njih čuo. Cijelo vrijeme okružuje ga osjećaj neizmjerne slobode i nezemaljsko ga blaženstvo prožima poput zraka i svijetla“.

U jednom intervjuu objavljenom, mislim, 1959. godine Ćamil kaže: „Još kao dijete bio sam veoma radoznao. Sve me je interesovalo. Sjećam se kako sam se, još sasvim mali, uveče, na njivi, kada se kupi žito, izdvajao od ostalih i dugo posmatrao plavo večernje nebo po kojemu su nicale prve zvijezde. Volio sam da zalazim u duboke klisure pa da se divim stijenama, čudnim oblicima uklesanim u njih, ogromnom stablu, pećini, vrelu, potoku koji teče sasvim sam kroz divljinu i koji, takoreći, ničija noga ne preskače. Takvih prirodnih fenomena Sandžak je krcat. I ne samo takvih. U njemu možete naći tragove svih mogućih epoha i vremena. Mene je neobično interesovao svaki trag prošlosti u Sandžaku, a naročito stari grad Bihor, razne crkve i crkvice, rimski i turski putevi, legende o njima, narodne pjesme, i sve što znači riječ i odgovor na izvjesne životne fenomene. Za mene je, i danas, čitav život jedna jedinstvena misterija čiju sam odgonetku vječito tražio u ostacima prošlosti, ljudima i životu. I sada, kad pišem, ja nemam nikakve druge namjere do da odgonetnem tajnu postojanja stvari, ljudskih odnosa, postupaka, želja, i nađem opravdanje za postojanje čovjeka i stvari“.

Kao što je sasvim znano Ćamil je izuzetno volio svoj rodni kraj. Pripovijedao je i zapisivao ne-

zaboravne priče o ljudima zavičajnog podneblja, a poznao je istoriju toga kraja bolje no svi historičari. Za njim su se razastirale priče kao sagovi, kao cvijetni vijenci zavičajnih polja i proplanaka, kao da se čitav Bihor kretao za njim i u stopu ga pratio. Oživljavale su pred očima slušalaca slike njegovog zavičaja osebjune čarovitosti izvornog kolorita i folklorno okićenog života. U svom pripovijedanju Ćamil Sijarić je sve vrijeme čuvao leksičke, sintaksičke i akcenatske specifičnosti zavičajnog govora. U susretima sa lokalnim vlastima u zavičaju kad bi ove zaboravljale na ljude znamenite u svijetu a potekle iz tog kraja, pa ih tamo ne pozivaju često, govorio bi: „Mi smo vam kao odive date u jabanu. Na daleko. Pro svijeta. Željni svoje. A odiva je ponešena za rodom ma koliko joj na domu bilo dobro. A još je srećnija kad je rod prizove. Zato, prizovite nas, prizovite...“.

Ćamil je volio da putuje. Sa svojih brojnih putovanja donosio je kući razne uspomene. Njega su privlačile starine, oruđe i oružje, odjeća i nakit... sve što je čovjeka pratilo u životu. Jer na svemu tome su otisci ljudskih ruku i prstiju. Govorio je da mu sve to priča i pripovijeda, došaptava, povjerava mu se i obraća, i on sve to sluša i zapisuje. Pišući o njima, pišem o nama – govrio je. Taj duhovni most između prošlosti i sadašnjosti, a potom sadašnjosti i budućnosti, Sijarić je lako prelazio. Nosila ga je mašta i uznosila fantazija.

U njegovom stanu, u prvom sarajevskom nebo-deru, iznad JAT-a, u Ulici Vase Miskina, bio je pravi muzej. Doživljaj je bio sjesti, recimo, u Ćamilovu radnu sobu, svu u kineskom namještaju napravlje-

nom od ružinog drveta, kroz koju je proticao potocić sa izvorom u mramornoj fonatanici smještenoj nasred sobe. Ne znam kako je to tehnički izvedeno, ali je tu zaista tekao i tiho žuborio potocić. Bio sam više puta u njegovom domu u Sarajevu. Vidio Ćamilovu veliku sobu u kojoj su, zajedno s njim, zborili vjekovi i svjedočanstva o njima: kamene sjekire, strijele, koplja, sablje, jatagani, topuzi, mačevi, kubure, nadžaci, statue... Na zidu je, recimo, visila sablja dimiskija koju je Ćamil kupio na bazaru u Damasku; tu je bila i glinena pločica ispisana klinastim pismom koju je donio iz Persepolisa; ružičasta okamenjena pustinjaska ruža iz Sahare i fragment kamenog friza koji je pronašao u ruševinama Kartagine... Susretali su se narodi i kulture, od Egipta, Sirije, Iraka, Indije, Kine do Rima i naših prostora. U toj sobi nalazila se i bogata biblioteka koja je sadržavala dragocjene i raritetne knjige, kao i Ćamilove knjige štampane na našem i stranim jezicima. Na vrhu, na tim knjigama, bilo je ptičje gnijezdo sa pet pirgavih, pjegavih jaja, gnijezdo neke ptice pjevice iz njegovog zavičaja. Donio ga je pisac iz Bihora i bilo je tu među njegovim djelima.

U jednoj izrezbarenj drvenoj kutiji držao je prstenje, ne nakit, samo prstenje, uglavnom od srebra. U većini su bili ugrađeni raznobojni poludijamanti ili stakalca. Na svojim prstima, vrlo često i na malom prstu, taj elegantni, besprekorno odjeveni gospodin, nosio je uvijek drugi prsten; mijenjao ih je svakoga dana. Posebno je volio onaj veliki sa ovalnim zelenim kamenom koji je, češće od ostalih, nosio na lijevoj ruci.

Ćamil je odavao utisak čovjeka ispunjenog ži-

votnom radošću. Volio je život i znao je da uživa u njemu. Kad je jedanput, u jednoj prilici, govorio naširoko o toj temi, svoju priču je završio citirajući Plutarha: „Pošto je život najsavršenija inicijacija u najuzvišenije tajne, mi treba da budemo uvijek ispunjeni dobrim raspoloženjem i radošću“. Njegove pripovijesti, koje su odisale toplinom, počešće su bile obasjane i humornim viđenjem ljudi, života i istorijskih prizora. Rado bi ispričao kakvu zgodu, ali je i sam stvarao mnoge šaljive situacije, onako u trenu. I srdačno se smijao dobroj šali. Kružile su mnoge anegdote koje su se, posebno među piscima, širile o njemu. Često se događalo da ga kolege pisci bodre, mole, podstiču da ispriča ono što već znaju, kakvu anegdotu iz književnog života koju su sami prepričavali u njegovom odsustvu, svjesni da će u tom prepričavanju ona dobiti neku novu, neočekivanu, poentu kakvu bi joj sam Sijarić dodavao kada je bio prinuđen da se ponavlja.

Ovaj umni i plemeniti čovjek nikad nije dozvoljavao da se u njegovom prisustvu o nekom, a pogotovu piscu, govori grubo, da ga se blati i ocrnjava. Kad se sa nekim o nečemu nije slagao, rijetko kad bi mu otvoreno i polemički protivrječio, već bi se u početku djelimično sa sagovornikom složio ali bi, poput kakvog etičara, sagovornikov stav postepeno modifikovao, sve dok ne bi pronašao na dato pitanje zadovoljavajući odgovor.

Znao je Ćamil, svakako, da nam život vraća ono što mi drugima dajemo. Mislim da je veoma rijetko, u razgovorima njegovim divnim, govorio o smrti. Jedne večeri u Priboju, dok smo šetali pored Lima, iznenada zastade i bez ikakvog prethodnog

konteksta reče mi: „Znaš šta, kad bi zrno žita imalo osjećanja, da li bi trebalo da se moli da nikada ne bude požnjeveno?! Uvjeravam te, dragi moj, da bi bilo prokletstvo nikada ne umrijeti. Ono što se rađa mora i da nestane. Jer ja sam dio cjeline, kao sat u jednom danu. Moram da dođem kao sat i kao sat da prođem“. Poslije toga smo izvjesno vrijeme šetali cuteći, što je neuobičajeno kad si sa Ćamilom.

Volio je šetnje. U Sarajevu uglavnom od Katedrale do Tržnice i natrag. Šetao je, često s tašnom u ruci, malo dužim koracima, uspravno, zaneseno uzdignute glave; nije previše gledao oko sebe, nije zagledao izloge i prolaznike. Sticao se utisak da dok korača nešto u sebi presabira i brižno sastavlja. Gotovo je sigurno da je tako, idući i razmišljajući o nečemu, i stradao u ulici Đure Đakovića, 5. decembra 1989. godine. Hodeći putevima i prelazeći raskrsnice svijeta spotakao se, eto, u jednoj, sarajevskoj, na pješačkom prelazu. Možda je naslućivao strašna vremena, pa se uputio da ih preduprijedi. I tu zastao...

Uskoro će četvrt vijeka kako je iz ovog života otišao Ćamil Sijarić. Otišao je kao što odlaze sve marquantne ličnosti i vrhunski stvaraoci jedne kulture: ostavio je trag u sjećanju i brazdu u vremenu. Kao da se preselio u neku od svojih priča i, oslobođen vremena i zemaljskih mjerila, svjedoči o našim za-bludama, prividima, o našim snovima i iskušenjima u burama istorije.

Šta se na prvi pogled moglo prepoznati u ličnosti Ćamilovoj? Volio je ljude. No, i oni njega. Bio je svakom pristupačan: svako je s njime mogao razgovarati i svakoga je on sam mogao i volio slušati. Ćamil je bio kao jedno veliko sabirno jezero koje

je primalo svakakve pritoke: upijao je sve kao priroda, i nečujno, opet kao priroda, prerađivao to u zlatne riječi priče. Govor njegov, usmeni i pismeni, upravo zato imao je, sačuvao nešto od iskonskog, prirodnog nagona i potrebe za međuljudskom komunikacijom, za razmjenom ljudskih sadržaja.

Bilo da se Ćamila sjećam ili da čitam njegovu prozu, ja čujem njegov melodični, baršunasti glas i vidim živ njegov lik pred sobom. Posebno pamtim geste kojima je prouprao svoje riječi, zapisao je književnik Josip Osti. Tako uz pokret njegovih dugih, njegovanih ruku, na kojima je bio velik, lijep prsten, kao i mimiku njegovog lica, na kojem su se, posebno kad mu je kosa posijedjela, izdvajale guste tamne obrve, ponajviše nalik na krila lastavice koja lebdi u zraku, čas kao da joj je iznenadno vjetar (kako je i sam volio reći) puhnuo pod krila, jedna se visoko digla, druga spustila, akcentirao je različitom visinom i modulacijom glasa svaku izgovorenu riječ.

*Zavičajne staze Bihor 2013
Kod Dobre vode u Šipovicama, 4. avgusta.*

Susret kod Čamilove česme

Dobra voda

SADRŽAJ

BIHORSKI BLUZ

Odluka žirija o izboru najboljih priča
Čarolija upoznavanja

RANIJI VAKAT

Vujica Braunović ALAJBEGOVA SLAMA	15
Šemsudin Hadrović HAVADŽA	21
Slavoljub Vasojević DEČIJI SAN	38
Murat Franca IBRAHIM-AGA	42
Šejla Rebronja BIHORSKA BILIJA	51
Senadija Hadrović ĐUNAH ME GORIO	55
Zumber Muratović JAZUK	64
Sead Ramdedović FURSATLUK	74
Lejla Rebronja VRISAK	83
Alen Ćeman BREME	91
Stamen Milovanović TODOR ŽELJKIN	98

NOVIJE DOBA

Jasmina Hanjalić PROKLETA ZEMLJA	111
Hafiza Džanković DA SE DRUG BABO STRIJELJA	118
Slavoljub Vasojević OVDE GLAS AMERIKE	120
Stamen Milovanović JUGOSLAV	124
Redžep Kijametović ŽELJA ZA VODOM	140
Abid Jarić PISMO	146

Šemsudin Hadrović HARMONIKAŠ	159
Refadija Abdić SVADBA	165
Suad Šabanović POBJEDA SLOBODE	179
Sumejja Cikotić BIKA	186
Senka Rastoder BIHORSKA MAJKA	201
Mirveta Islamović BREZOVA METLA	209
Svetlana Perišić ČOVJEČICA SA BIHORA	215
Ruždija Adžović PROHUJALO BIHOROM	221
Bajro Perva BIHOR U DEMIRKOYU	231
Mirsada Bibić Šabotić SAGA O SALIHU ŠABOTIĆU	241
Mirsada Bibić Šabotić ČEKANJE	254
Mehmed Đedović BILO DIJETE I NEMA GA VIŠE	262
Mirsad Rastoder DUHANSKI DIM	274
Nikica Banić ODLAZAK	287
Hafiza Džanković AMIN	295
Edin Smailović OMČA	300
Edin Smailović SVIJET KOJEG VIŠE NEMA	301
Remzija Hajdarpašić SLUČAJNI SUSRET	304

BESJEDE

Miraš Martinović	
MAGIJSKI REALIZAM U SIJARIĆEVOJ PRIČI	311
Faruk Dizdarević BESJEDA O ĆAMILU SIJARIĆU	315

Bihorski bluz

(Zbirka priča)

Izdavač:

Centar za kulturu – Bihor, Petnjica

Urednik: **Mirsad Rastoder**

Redaktor i lektor: **Safet Sijarić**

Recenzenti: **Enver Muratović i Vlatko Simunović**

Dizajn: **Petar Vujović**

Fotografija / korica: **Adin Rastoder**

Tehnička priprema i korektura: **Misera Suljić Sijarić**

Za organizatore festivala priče Zavičajne staze – Bihor 2013:

Mirela Kočan i Enver Rastoder

Štampa:

3M Makarije, Podgorica

Tiraž:

500

**Objavljivanje knjige podržao je Fond za zaštitu i
ostvarivanje manjinskih prava u Crnoj Gori**

CIP- Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-9473-5-4
COBISS.CG-ID 24605712